

Irma Kaarina Halonen,
Iiris Ruoho,
Tarja Savolainen ja
Henrika Zilliacus-Tikkanen
(toim.)

Välittämisen tilassa

– FEMINISTISTÄ
MEDIATUTKIMUSTA
SYNNYTTÄMÄSSÄ

[SoPhi]

VÄLITTÄMISEN TILASSA

Irma Kaarina Halonen, Iris Ruoho,
Tarja Savolainen ja Henrika Zilliacus-Tikkanen

VÄLITTÄMISEN TILASSA

Feminististä
mediatutkimusta synnyttämässä

SoPhi 104

Toimitus:
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto

<http://www.minervakustannus.fi/sophi>

Kustantaja ja myynti:
Minerva Kustannus Oy
Puistokatu 3 B 18, 00140 Helsinki
Viitaniementie 13, 40720 Jyväskylä
kustannus@minervakustannus.fi

© Kirjoittaja

Kansi ja taitto Kalevi Nurmela

ISBN 978-952-492-030-8

Paino Kopijyvä Oy, Jyväskylä 2007

SISÄLLYS

<i>Irma Kaarina Halonen, Iris Ruoho, Tarja Savolainen ja Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
Johdanto: ristipistoja tiedotusopin työkalupakkiin	7
<i>Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
Nordiska influenser och en pragmatisk infallsvinkel.....	15
<i>Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
Kvinnor och män i nyheterna En undersökning av Rundradions svenska nyhetsredaktioner Aktuellt och TV-Nytt	27
<i>Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
Möjligheter och hinder för en kvinnlig journalistik.....	59
<i>Henrika Zilliacus-Tikkanen</i>	
Vem var redaktör för <i>Om Konsten at rätt behaga?</i>	79
<i>Irma Kaarina Halonen</i>	
Nainen saapuu tiedotusoppiin	93
<i>Irma Kaarina Halonen</i>	
Naiset, julkisuus ja journalismi.....	115
<i>Irma Kaarina Halonen</i>	
Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena.....	125
<i>Irma Kaarina Halonen</i>	
”Äiti, minulta meni käsi!” Naiskuva sota-uutisissa	135
<i>Tarja Savolainen</i>	
Halusin puolustaa naisia Radikaalifeministinä akatemiassa ja naisliikkeessä.....	153
<i>Tarja Savolainen</i>	
Nainen on toinen televisiossakin Ajatuksia ohjelmatarjonnan tasapuolisuudesta.....	169

Tarja Savolainen

Radiotutkimuksen metodologiasta: Miten lähestyä mykkyyttä
ja radiotyön rutiineja? 179

Tarja Savolainen

Naiset, uutiset ja feminismit 191

Iiris Ruoho

Ero minussa feministinä ja tutkijana 207

Iiris Ruoho

Naisnäkökulman ongelmia 223

Iiris Ruoho

Saippuoiden feministinen kritiikki: naiseuden ja saippuoiden
yhteydestä eron politisointiin 235

Iiris Ruoho

Medianarsistin sortonostalgiaa vai feminismin politisointia? 253

Liisa Husu

Ei uhreja eikä sankareita: feministiset mediatutkijat
tieteenalalan rakenteissa ja käytännöissä 271

Irma Kaarina Halonen, Iris Ruoho,
Tarja Savolainen ja Henrika Zilliacus-Tikkanen

JOHDANTO: ristipistoja tiedotusopin työkalupakkiin

Suomen Akatemia teetti naistutkimuksen arviointiraportin *Women's Studies and Gender Research in Finland*, joka julkaistiin vuonna 2002. Raportissa mediatutkimuksen naisista kerrottiin vähän, ainoastaan muutamalla rivillä. Raportti herätti meidät, neljä viestinnän ja mediatutkimuksen naistutkimuksesta väitellyttä tohtoria pohtimaan, mihin historiamme oli kadonnut?

Muotoilimme Akatemian raporttiin vastineen, jossa kirjoitimme: ”On totta, ettei väitöskirjoja ole vielä valmistunut kovinkaan montaa alallamme. Useimmat meistä, jotka ovat väitelleet, olemme tehneet työtämme omilla ainelaitoksillamme muiden töiden ohessa. Alamme pioneereina olemme tehneet töitämme pitkälti ilman ohjausta, mikä on tarkoittanut tietenkin sitä, että olemme valmistuneet hitaasti ja että olemme olleet väitellessämme pikemminkin keski-ikäisiä kuin ”nuoria ja lupaavia”. Hyvä puoli asiassa – ainakin meidän mielestämme – on, että olemme voineet opettaa feminististä mediatutkimusta jo 1980-luvulta lähtien Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella, Svenska social- och kommunalhögskolanissa (SSKH) ja Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella.” (*Naistutkimus* 2003/1, 62)

Tiedotusopin ja viestinnän opettajina ja tutkijoina kirjoitamme siitä, millaista työtä olemme tehneet feministisen mediatutkimuksen piirissä ja miesvetoisen tieteen ohessa ja katveessa. Jatkamme nyt *Naistutkimus*-lehdessä julkaistun kommentin pohdintaa ainelaitoksilla työskentelevistä naistutkijoista. Kun kiinnostuimme naistutkimuksesta, emme voineet juuri haaveilla, että naistutkimukseen olisi perustettu erillisiä opetusohjelmia, professuureja tai jopa

instituutteja. Olimme kouluttautuneet aivan toisiin tieteisiin ja opetuskäytäntöihin, ja jokainen omalla tahollamme otimme selvää uudesta tieteenalasta ja sen mahdollisuuksista tiedotusopin, mediatutkimuksen ja viestinnän perinteissä. Opiskelimme siis feministisen tutkimuksen käsitteitä ja lähtökohtia hyvin itsenäisesti ja yksin. Käsitteelliset hapuilut, ajan ja syventymisen puute ovatkin tyypillisiä ensimmäisille kirjoituksille, luennoille ja seminaareille.

Henkilökohtaiset kertomukset kirjan perustana

Kun Iris Ruoho valittiin *Tiedotustutkimus*-lehden päätoimittajaksi vuosiksi 2001 – 2003, hän otti esiin aivan uudella tavalla tiedotusopin naistutkijoiden aseman, paitsi lehden toimituspolitiikassa, myös kutsumalla tämän kirjan tekijät pohtimaan elämäänsä ja työtänsä suomalaisen tiedotusopin ja viestinnän tutkimuksen piirissä. Tarja Savolainen järjesti feministisen mediatutkimuskursinsa yhteydessä Turun yliopistossa keväällä 2004 seminaarin, jossa alustimme kaikki yhdessä omista kokemuksistamme naistutkijoina ja feministisen mediatutkimuksen kättilöinä. Kun opiskelijat tuntuivat innostuvan, saimme mekin sysäyksen vuosien keskustelujemme ja työmme julkaisemiseen. Brittiläisen kulttuuritutkimuksen piirissä olivat feministiset mediatutkijat julkaisseet jo vuonna 2000 katsauksen 'saippuaopperatutkimuksen' alkuvaiheisiin 1970-luvulla. Tutkimuksen tunnettu aloittaja Charlotte Brunsdon reflektoi inspiroivasti ”feministisen intellektuellin ja konventionaalisen feminiinisyyden” ristiriitaa naistutkijan työssä (Brunsdon 2000, 15.) Vaikka suomalainen feministinen mediatutkimus on syntynyt angloamerikkalaisen kulttuurin katveessa eikä ole noussut osaksi globaalia viestinnän tutkimuksen valtavirtaa, sen omaperäisyys ja tutkijoiden samat elämäkerralliset, yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin kutoutuvat piirteet kuin brittiläisten kollegojenkin kertomuksissa, ovat tärkeitä paitsi mediatutkimuksellisen itsereflektion, myös kulttuurihistoriallisen muistin kannalta. Tiedotusopin ja viestinnän naistutkimus 1980-luvulla on verrattavissa yhteisölliseltä statukseltaan saippuaopperatutkimuksen statukseen brittiläisessä kulttuuritutkimuksessa. Brunsdonin vaatimus siitä, että julkisen ja historiallisen aineksen tulee tulla tiedostetuksi ja tutkituksi henkilökohtaisen elämisen kontekstissa (emt., 6), on tärkeä paitsi feministiselle itsearvioinnille yhtenä metodologisena näkökulmana, myös meille konkreettisille feministisille mediatutkijoille.

Olemme tulleet opiskelemaan tiedotusoppia ja viestintää hieman eri aikoina, Irma Kaarina Halonen (ent. Holopainen) aloitti opintonsa Tampereen yliopistossa tiedotusopin radio- ja televisiolinjalla syksyllä 1970, Henrika Zilliacus

alkoi opiskella journalistiikkaa Svenska social- och kommunalhögskolanissa vuonna 1975 ja Tarja Savolainen ryhtyi lukemaan tiedotusoppia Tampereella vuonna 1978. Iris Ruoho aloitti sosiologian opiskelun Tampereen yliopistossa vuonna 1982 ja sai innoituksensa naistutkimukseen sosiologisen tutkimuksen piiristä, kunnes ryhtyi 1980-luvun loppupuolella opiskelemaan myös tiedotusoppia. Irma Kaarina on ollut niin Tarjan kuin Iiriksenkin opettaja, Henrikaan hän on tutustunut konferensseissa ja yhteisissä tutkimusprojekteissa. Tarja ja Henrika muistelevat tavanneensa tiedotustutkimuksen päivillä 1980-luvulla. Tarja ja Iris tutustuivat paikallisradiotutkimuksessa vuonna 1988. Tapaamisia on jatkettu puolin ja toisin seminaareissa, luentotilaisuuksissa ja työryhmissä. Tapaamisten keskustelut ovat aina johtaneet pohtimaan asemaamme media-tutkijoina, opettajina ja feministeinä.

Kirjan kokoamisen metodista

Olemme kokoontuneet näiden tekstien äärellä jo neljän vuoden ajan eri paikoissa, Henrikan Tammisaaren huvilalla, Helsingin, Tampereen ja Turun kahviloissa ja yliopistoissa. Jokainen tapaamiskerta on rohkaissut meitä omista töissämme ja vahvistanut ”ristipisto-ryhmäksi” nimeämämme kokoonpanon tärkeyttä. Kirjan artikkeleiden henkilökohtaiset johdantotekstit syntyivät naisina, tutkijoina ja opettajina tekemästämme tutkimuksesta, muistoista ja tarinoista, jotka ovat kehystäneet uraamme. Emme halua esiintyä sen paremmin uhreina kuin sankareinakaan, vaan enemmänkin kuvata sitä institutionaalista ja yksityistä vuorovaikutusta, jossa olemme tehneet työtämme ja samalla itse muotoutuneet.

Tutkimusaineistonamme ovat olleet omat kokemukset, runsas arkistomateriaali ja menetelmänä kollektiivinen muistelemine. Muistelutyö ei ole ollut aina yksinkertaista eikä sujuvaa: olemme joutuneet peittelemään ja taas uudelleen muistamaan aktiivisesti unohdettuja loukkauksia ja epäonnistumisia niin yksityisessä kuin ammatillisessakin elämässä. Joskus työ on juuttunut itse kunkin kohdalla liian kipeään muistoon tai liian suureen suuttumukseen. ”Kyllä mun adrenaliini nousee harva se päivä” (ote ristipistolaisen sähköpostiviestistä).

Kävimme läpi myös naistutkijana ja -opettajana olemiseen kytkeytyviä ruumiillisuuksia, millaisia olemme olleet kollegoina, kumppaneina, puolisoina, äiteinä. Akateeminen maailma ei pyöri ilman tunnetta ja ruumista, vaikka tieteen traditio nämä puolet erottaakin. Lihallisina, tuntevina naisina olemme purkaneet myös seksuaalisuuteen ja tunteisiin liittyviä kokemuksia. Tässäkään teoksessa emme ole pystyneet ylittämään akateemisen maailman

kaksijakoisuutta, painottuneisuutta ”pään” tarinoihin. Kuitenkin naisena oleminen yliopistoissa on merkinnyt myös kamppailua maskuliiniseksi merkityllä alueella, johon feminiinisyyden puhumattakaan feminiinisestä ruumiillisuudesta, ei perinteisesti ole kuulunut. Naistutkijat ovat korkeakoulujen miesvetoisessa kulttuurissa katseen kohteita, jopa seksuaalisen häirinnän ja alitajuisen torjumisen kohteita. Tuttua on myös kokemus siitä, että feminiininen ja feministinen ilmaisu tuottavat valtavirran näkökulmasta vääriä sanoja ja vaikeaa kieltä, jota kukaan ei ymmärrä. Tällä emme kiistä sitä, että myös naisvaltaisissa työyhteisöissä syntyy ajoittain ongelmia. Äidillisen tuen saamisen toinen puoli voi olla äidillinen vallan käyttö. Puheoikeuden lunastaminen on edellyttänyt strategioita ja taktiikoita, sovittautumisia, vikurointeja ja neuvotteluja valtavirran kanssa.

Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset olosuhteet, aika, paikka ja tieteen tila määrittävät hyvin paljon sitä, miltä naistutkijan elämä muiden ja omissa silmissä näyttää. Kipeiden ja ihanien elämänvaiheiden jälkeen olemme vakuuttuneita, että myös tulevat naistutkijasukupolvet hyötyvät kokemuksistamme ja niiden refleктоimisesta. Luovuimme projektimme kuluessa monista ”herkullisista” paljastuksista ja hyvin yksityisistä tarinoista ja pyrimme kukin osaltamme saamaan henkilökohtaisiin kertomuksiimme yleisempää perspektiiviä. Toki joitakin nimiä on mainittava ainakin silloin, kun haluamme kiittää jotakuta uraamme edistänyt ihmistä tai viitata tapahtumien kulttuurihistorialliseen tai tiedepoliittiseen merkitykseen. Pohdimme nyt uudelleen julkaistavien, varmasti useimmille nykytutkijoille vieraiden artikkeleiden asemaa oman uramme eri vaiheissa ja sitä, mitä niistä nykyisin ajattelemme. Feministinen mediatutkimus on mennyt eteenpäin ja mahdollisuudet tehdä tutkimusta ovat nykyisin muun muassa teknologian ansiosta parantuneet huomattavasti. Mutta jotta totuus ei unohtuisi, 1980-luvulla kirjoittaminen ja julkaiseminen oli tyystin erilaista kun tänä päivänä. Esimerkiksi ajan käyttö ja liikkuminen niin kotimaassa kuin ulkomaillakin poikkesivat nykyisestä.

Teoksen uudelleen julkaistaviksi artikkeleiksi olemme valinneet erityisesti sellaisia tekstejä, joiden olemme katsooneet kuvaavan paitsi feministisen mediatutkimuksen alkuvaiheita Suomessa, myös oman tutkijanuramme ja ajattelumme käännekohtia. Varhaisimpia tekstejä ei löydy googlettamalla eikä muista sähköisistä tiedostoista. Ensimmäiset tässä julkaistavat kirjoituksemme ovat 1980-luvun puolivälistä, viimeisimmät jo 2000-luvun kynnykseltä. Näiden vuosikymmenien aikana yliopistojen naistutkimuslaitokset ovat syntyneet, naistutkimuksen opintojaksot ovat vakiinnuttaneet paikkansa ja naistutkimuksen professuureja on perustettu. Naistutkimukseen erikoistunut Kristiina-insti-

tuutti, naistutkijoiden Hilma-verkosto ja naistutkimusta tekevien tutkijakoulut ovat luoneet tyystin erilaisen yhteiskunnallisen lähtökohdan aloitteleville tutkijoille. Olemme kukin työskennelleet ainelaitoksilla miesvetoisen tiedotusopin ja viestinnän oppialan ohessa. Feministisen tutkimuksen erikoiskurssien lisäksi olemme integroineet feministisiä sisältöjä osaksi muitakin kursseja. Seminaarit, joissa käsitellään feministisen mediatutkimuksen kysymyksiä ja kehitellään alan tutkimusta sekä gradujen ohjauksen organisointi ovat olleet opettajan oman aloitteellisuuden varassa. Vuosi vuodelta lisääntyneet yliopistojen yleishallintotehtävät ovat kuitenkin alkaneet rajoittaa mahdollisuuksia integroida tutkimusprojekteja opetukseen.

On myös ollut merkkejä siitä, että naistutkimusgradut siirretään automaattisesti naistutkimusyksiköissä tehtäviksi, kuten Jyväskylässä on suositeltu. Tällaista linjausta on mahdotonta hyväksyä, sillä myös feministisen mediatutkimuksen tulee kehittyä tieteenalan keskeisimpien kysymysten yhteydessä, siis ainelaitoksilla. Media- ja viestinnän tutkimuksessa sukupuoli on keskeinen osa problematiikkaa. Media- ja viestinnän tutkimuksella on oma tutkimusperinteensä, jossa näkökulmina ovat muun muassa viestintä elämänilmionä ja yhteiskunnan ja kulttuurin medioituminen. On harmillista, että tämä usein unohtuu kun puhutaan viestinnän naistutkimuksen ja feministisen mediatutkimuksen alaan kuuluvien tutkielmien ja väitöskirjojen ohjauksesta. Tutkimus ei muutu vielä sellaisenaan viestintä- tai mediatutkimukseksi, jos tutkimusmateriaalina ovat sanomalehdet tai televisiosarjat. Koska huomio yhteiskunnassa kiinnittyy entistä enemmän sukupuoleen ja mediaan, tiedotusopin, mediatutkimuksen ja viestinnän ainelaitoksille tarvittaisiin lisää naistutkimukseen erikoistuneita opettajia ja tutkijoita.

Strategiat ja taktiikat ainelaitoksilla

Opetus perustuu yliopistoissa tutkimukselle. Kukin meistä on vuosien mittaan jatkanut omaa tutkimustaan kiristyneissä oloissa. Ainelaitosten naistutkijat eivät aina pääse ääneen oman tieteenalansa julkaisuissa. Olemme voineet kuitenkin esittää ajatuksiamme *Tiedotustutkimuksessa*, josta on julkaistu kaksi Irma Kaarina Halosen päätoimittamaa naistutkimuksen erikoisnumeroa, kolmas ilmestyi 20 vuoden tauon jälkeen Kaarina Nikusen toimittamana. Niinikään olemme julkaisseet tekstejämme *Lähikuvassa*, *Nordicom Reviewissä* sekä Yleisradion ja laitostemme sarjoissa. Kenties juuri tämä, että olemme tietyn tavoin varsin hyvin integroituneet omalle alallemme ja se, että feministisinä mediatutkijoina identifioidumme naistutkimuksen lisäksi myös media- ja vies-

tinnän tutkijoiksi, tekee meistä näkymättömiä naistutkimuksen näkökulmasta. Ainakin haluamme ajatella, että näkymättömyys johtuu tästä eikä esimerkiksi tietoisesta valtapoliittisesta katkoksen luomisesta, jonka avulla huomio ja tutkimukselliset resurssit halutaan ohjata muutamille naistutkimusyksiköissä toimiville tutkijoille.

Olemme ymmärtäneet ainelaitoksilla työskentelyn osana niin sanottua kaksoisstrategiaa, jossa meidän tehtävämme on purkaa miesvetoista tutkimusta ja opetusta ja rakentaa uutta vaikuttamalla sekä oppialan että naistutkimuksen sisältöihin. Naistutkimuksessa on oma toimintalogiikkansa ja laitoksella omansa, ja molemmissa on pystyttävä toimimaan. Tavoitteenamme on ollut ja on myös muuttaa ainelaitosten arvoja ja toimintamalleja siten, etteivät ne alistaisi ketään sukupuolensa perusteella ja että naispuolisten opiskelijoiden ja tutkijoiden asema laitoksilla paranisi. Tiedotusopin, mediatutkimuksen ja viestinnän laitoksilla ei ole yhtään naistutkimukseen korvamerkittyä professuuria, eikä naistutkimusyksiköissäkään ole yhtään viestinnän- tai mediatutkimukseen erikoistunutta virkaa.

Olemme johdattaneet kokonaisen sukupolven tiedotusopin ja viestinnän opiskelijoita feministisen tutkimuksen mahdollisuuksiin journalismin, viestinnän ja median teoreettisten ja käytännöllisten haasteiden ratkaisemisessa. Kiinnostus ei ole osoittanut vähenemisen merkkejä, päinvastoin. Tällä hetkellä monet opiskelijoistamme työskentelevät käytännön työtehtävien parissa, mutta useat ovat myös kiinnostuneet jatkamaan tieteellistä työtä feministisen mediatutkimuksen piirissä. Mahdollisuudet suorittaa naistutkimuksen opintoja maisteritasolle asti jopa ainelaitoksilla ovat nostaneet tieteellisen pätevyymisen tasoa ja laajentaneet kansainvälistä ulottuvuutta.

Yhteiskunnalliset ajatukset ja poliittiset olot, joissa feministinen mediatutkimus saattoi kehittyä, poikkesivat jyrkästi nykyisistä. Omissa kirjoituksissamme on viittauksia eri aikojen feministisiin liikkeisiin, jotka osaltaan vaikuttivat ajatteluunne. Näemme, että feministisen mediatutkimuksen synty Suomessa ajoittuu feministisen naisliikkeen rantautumiseen 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa Suomeen. Olemme neuvotelleet paikkaamme suhteessa feministiseen liikkeeseen ja politiikkaan. Feminismi aktivoi 1980-luvun alusta 1990-luvun puoliväliin viestinnän alan naisia toimintaan naisten puolesta niin toimittajina, tutkijoina kuin naisliikkeen riviaktivisteina. Käytännössä tämä merkitsi vuorovaikutussuhteiden syntymistä yhteiskunnan eri tahoilla toimivien feministien kesken - ja meille tutkijoille kiireistä ja aktiivista vaihetta uralla: meitä tarvittiin! Vaikka se motivoi ja toi iloa elämään, se omalta osaltaan varmasti myös viivästytti omia oppinnäytetöitä. Mutta näin syntyi myös tärkeitä projekteja, esimerkiksi *Naiset, journalismi ja tiedotustutkimus*

-seminaari vuonna 1987 ja *Yleisradion naiskuvaprojekti* vuonna 1995 synnyttivät julkaisuja ja yhteistyösuhteita.

Pohdimme lyhyesti vielä joitakin käsitteitä, jotka lukijan on syytä ymmärtää.

Tiedotusopin naistutkimus vakiintui 1980-luvulla nimenomaan tamperelaisen tiedotusopin piirissä. Helsingin yliopiston tiedotusopin, sittemmin viestinnän laitoksella on puhuttu myös **viestinnän naistutkimuksesta ja feministisestä mediatutkimuksesta**. Feministinen mediatutkimus on viitannut enemmän kulttuuritutkimukselliseen *feminist media research* kytkentään.

Tätä kirjoittaessa feministisen mediatutkimuksen käsite on vakiintunut niin tiedotusopin, viestinnän- kuin mediatutkimuksessakin.

Kirjoittajat vuonna 2007

Nyt kirjamme julkaisuvaiheessa olemme kaikki edelleen enemmän tai vähemmän yliopistollisissa tehtävissä. Kukaan meistä ei ole professori, vaikka osa meistä on hoitanut professorin viransijaisuuksia ja virkatehtäviä. Kahdella on vakituinen yliopistovirka. Opiskelu- ja opettaja-aikojemme mieskollegat ja entiset oppilaat hoitavat valtaosaa alan professuureista Suomessa. Mediatutkimuksen, tiedotusopin ja viestinnän noin 30 professorista naisia on vain kourallinen, jos mukaan luetaan myös Jyväskylän puheviestinnän professuurit. Tampereella miesvetoisuus on korostunut virkoja myöten. Suurimmalla alamme laitoksella, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella, ei ole ollut yhtään naispuolista professoria, vaikka enemmistö opiskelijoista on jo kauan ollut naisia. Tämän teoksen motiivi ei kuitenkaan ole huoli meidän viroistamme eikä meidän tulevaisuudestamme, vaan feministisen tutkimuksen jatkumisesta alallamme Suomen yliopistoissa meidänkin jälkeemme.

YTT Irma Kaarina Halonen, joka on tiedotusopin lehtori Turun yliopiston mediatutkimuksen oppiaineessa, on viimeksi kirjoittanut artikkelin *Välityksestä* (Vastapaino 2006), joka pohjautuu hänen julkaisematta jääneen väitöskirjakäsikirjoituksensa *Kieli, viestintä ja toiminnan analyysi* (1976 - 1982) ajatuksiin. Hän valmistelee Tiedotusopillisen yhdistyksen (TOY ry.) puheenjohtajana 18. pohjoismaista viestinnän ja mediatutkijoiden kongressia, joka pidetään Helsingissä elokuussa 2007.

YTT Iris Ruoho hoitaa yliassistentin virkaa ja dosentuuria Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Hän tutkii parhaillaan feminististä julkisuusteoriaa ja kirjoittaa teemaan liittyviä artikkeleita. Iris Ruoho on viime vuosina ollut erityisen huolestunut taloudelliseen eriarvoisuuteen kytkeytyvän analyysin katoamisesta feministisen(kin) kulttuurintutkimuksen ytimeistä.

VTT Tarja Savolainen, vapaa tutkija, on tällä hetkellä kiinnostunut televisiodokumenteista ja valmistelee tutkimusprojektia sukupuolen, television kaupallistumisen ja feminismien välisestä suhteesta.

VTT Henrika Zilliacus-Tikkanen toimii yliopettajana Helsingin yliopiston ruotsinkielisessä toimittajakoulutuksessa. Tutkimusintressi on viime vuosien aikana kohdistunut 1700- ja 1800-luvun naisiin, jotka kirjoittivat lehtiin tai julkaisivat omia lehtiä. Hänen uusin kirjansa julkaistiin vuonna 2005 nimikkeellä *När Könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771-1900* (Finska Vetenskaps-Societeten. Vammalan Kirjapaino Oy.)

Lähteet:

Brunsdon, Charlotte (2000), *The Feminist, the Housewife and the Soap Opera*. Clarendon Press: Oxford.

Henrika Zilliacus-Tikkanen

Nordiska influenser och en pragmatisk infallsvinkel

O rsaken till att jag valde att ägna mig åt kvinnoforskning har sin bakgrund i min politiska aktivitet under gymnasiet och studietiden. Jag gick under skoltiden med i studentorganisationen Mittenförbundet, som stod Svenska Folkpartiets ungdomsorganisation Svensk Ungdom nära. Inom Mittenförbundet stod jämställdhet och miljöfrågor högt på dagordningen. I synnerhet under den tid då förbundets presidium bestod av tre kvinnor (Solveig Bergman som ordförande, och Marie Pihlflyckt, numera Allen, och jag som vice ordförande) var den feministiska debatten livlig. Inom Svenska Kvinnoförbundet var jag under slutet av 70-talet och början av 80-talet aktivt med inom lokalavdelningen i Sörnäs. Samtidigt medverkade jag i *Astra*, som på den tiden gavs ut av Kvinnoförbundet, och idag är den fristående tidskriften *Astra nova*. År 1979 bildades två kvinnogrupper, som träffades varje månad för att diskutera kvinnofrågor. Den jag deltog i verkade aktivt i över tio år, och träffas fortfarande några gånger per år. Det var alltså ett i första hand politiskt engagemang och intresse som kom att styra mitt forskningsintresse. Det är rätt vanligt bland kvinnoforskare och får givetvis som konsekvens att man måste se noga upp med normativitet och blinda fläckar.

Jag började studera journalistik vid Svenska social- och kommunalhögskolan år 1975, direkt efter studentexamen. Att jag skulle bli journalist hade stått klart för mig under flera år. Mitt politiska engagemang var intensivt under studietiden, men de uppsatser jag skrev handlade inte om kvinnoforskning. Mitt examensarbete var en mycket medioker text om Hufvudstadsbladet som lokaltidning för Mellannyanland. Det var först då jag efter min socionomexamen fortsatte studierna vid institutionen för kommunikation vid Helsingfors

universitet år 1979 som jag kom på tanken att intresset för kvinnofrågor också kunde kanaliseras inom studierna.

Det är inte så konstigt om det verkade som om frågor om kön inte hörde hemma i studierna i journalistik. Margareta Melin (numera Melin Higgins) analyserade år 1993 kurslitteraturen vid Journalisthögskolan i Göteborg. Rätt långt har samma böcker används också i Stockholm och vid den svenska journalistutbildningen i Helsingfors. Melin undersökte andelen kvinnliga författare i kurslitteraturen, genusperspektivet i texterna och den journalistroll som lyfts fram i litteraturen. Hennes slutsats var att den manliga dominansen var så gott som total. Bland författarna var en fjärdedel kvinnor, men de flesta fanns med i referenslitteraturen. Bland de obligatoriska böckerna hade bara var tionde skrivits av en kvinna. Språket i böckerna var könsneutralt, men nästan samtliga journalister som lyftes fram som ideal var män. Det hände t.o.m. att kvinnliga journalister fördes fram som avskräckande exempel, vilket aldrig förekom med män. Endast en bok tog upp en diskussion om betydelsen av kön. Den journalistroll som dominerade var spårhunden, en aktiv, avslöjande och kunnig journalist var idealet. (Melin 1993, 53-54) Det är osannolikt att kvinnor eller ett genusperspektiv förekom mer i kursböckerna i Helsingfors femton år före Melins undersökning. Någon brist på kvinnliga förebilder var det däremot inte inom utbildningen. Högskolans rektor var Gunvor Brettschneider, överläraren i journalistik var Ulla-Stina Westman, och det fanns många kvinnor inom lärarkåren.

Jag valde mitt ämne för pro gradu-avhandlingen i början av 80-talet, det första empiriska materialet är från 1982. Då jag inledde arbetet var det svårt att hitta några som helst källor i Finland. Min handledare på institutionen kunde inte tipsa om en enda publikation. Inte heller laudatur-seminariet gav särskilt mycket stöd för arbetet med avhandlingen. Seminarieuppsatserna var ofta ganska ytliga forskningsöversikter, ibland t.o.m. referat av en bok. Jag skrev om professionaliseringen av journalistyrket, vilket tangerade mitt ämne men inte hjälpte särskilt långt på vägen. Ett stipendium från Svenska Kulturfonden gjorde det möjligt att resa till Stockholm och Göteborg. På journalistutbildningens bibliotek i Stockholm och Kvinnohistoriska samlingarna i Göteborg hittade jag de undersökningar som gav de första verktygen, och därför fick avgörande betydelse. Jag har senare träffat kolleger i Sverige som varit mycket överraskade över att deras tidigaste uppsatser fortfarande finns med i litteraturförteckningen i min doktorsavhandling.

Min approach har varit övervägande empirisk och pragmatisk, och liknar därför mer de studier som gjorts i Sverige och Norge, medan den finska forsk-

ningen av tradition är betydligt mer teoretiskt orienterad. Detta torde med all önskvärd tydlighet framgå också av artiklarna i denna bok.

Ulla B Abrahamsson (1980) som vid denna tid arbetade med jämställdhetsfrågor inom Sveriges Radio, hörde till dem som influerade mig, med sin indelning i olika strategier. Hon talade om tre alternativa vägar till jämställdhet. Den första innebär att kvinnovärlden lyfts fram, medan mans och kvinnovärlden har oförändrat innehåll (jfr särartsideologin). Den andra avskaffar kvinnovärlden och gör mansrollen till ideal för både kvinnor och män (jfr likhetsideologin) medan den tredje vägen innebär att gränserna mellan männens värld och kvinnans värld raseras och båda könen engageras i produktion, politik och familj. Den brukar på goda grunder betecknas som utopisk. I all sin enkelhet tycker jag att modellen fortfarande har relevans i debatten om jämställdhetens olika ansikten och har gått bra att tillämpa i konkret forskning.

I sin bok *Hälften vunnet?* (1990), där hon beskriver jämställdhetsarbetet vid Sveriges Radio under tio år nämner Abrahamsson tre premisser för att arbetet ska ha framgång. För det första ska det finnas ett politiskt krav på åtgärder utifrån, för det andra ska högsta ledningen ha en positiv inställning och för det tredje ska det finnas lagstiftning som förutsätter jämställdhet. De tre punkterna stämmer helt in på Rundradion i början av 90-talet. Riksdagen hade godkänt en kläm som förpliktigade bolaget att vidta åtgärder, jämställdhetslagen förutsatte lika behandling och direktör Arne Wessberg förhöll sig positiv till en satsning på jämställdhetsarbetet. Under ledning av Elina Sana utfördes flera forskningsprojekt som granskade utbudet i radio och TV, och de ledde till en rad publikationer (Sana 1995 a, Sana 1995 b). Denna blomstring inföll ca 20 år efter motsvarande satsning i de andra nordiska länderna. Men i samtliga länder har verksamheten somnat in.

Att jämställdhetsfrågor inte står högt på dagordningen framgår också av de nordiska journalistorganisationernas hemsidor. För några år sedan fanns det en omfattande utredning över kvinnornas ställning inom journalistiken på Finlands Journalistförbunds hemsida. Idag finns medlemsstatistik, och en guide för redaktionerna för ökad jämställdhet. I Sverige finns siffror på antal kvinnliga och manliga medlemmar, och i viss mån statistik där man kan göra jämförelser, men inget material som fokuserar på jämställdhetsfrågor. Med ett perspektiv på över tjugo år av debatt i kvinnofrågor är det lätt att konstatera att de tidvisa satsningarna lämnar ganska litet spår på längre sikt. Det arbete som har gjorts begravs effektivt och nästa gång man satsar får man börja helt från noll. Det gäller t.o.m. de återkommande kvantitativa jämförelserna av kvinnor och män som redaktörer och aktörer. De måste göras på nytt ideligen,

för deras resultat förnekas så fort det gått en tid sedan senaste mätning. Detta trots att siffrorna är förvånansvärt stabila över tid.

Det finns uppenbarligen ett stort behov av att förneka ojämlikheten. Myten om att Finland är ett jämställt land lever stark, och antagandet är alltid att fördelningen mellan kvinnor och män är 50 – 50. I medieutbudet stärks denna bild av att många journalister i medierna är kvinnor. Därför väcker det alltid stor förvåning då antalet omtalade kvinnor gång på gång visar sig vara väldigt litet. Både studenter som gör övningsarbeten inom kurser och forskare med större material ursäktar sig med att just denna sändning, just detta urval måste utgöra ett undantag.

Min första undersökning (Zilliacus-Tikkanen 1982) som gällde andelen kvinnor och män på finska och svenska nyhetsredaktioner inom radio och TV, vilket på 80-talet var lika med Rundradion, påverkades av att jag själv arbetade på en nyhetsredaktion och var intresserad av att kombinera teori och praktik på ett handgripligt sätt. Dessutom påverkades jag av de enda studier som stod att få, nämligen uppsatser i Sverige som bollade med begreppen hårda och mjuka ämnen. Jag har växlat mellan att tala om hårda och mjuka, respektive manliga och kvinnliga ämnen, och har fått föra många intressanta diskussioner om indelningen, både med journalister och med forskare. Det faktum att indelningen väcker starka känslor gör den extra intressant. Intressant är också att det är väldigt vanligt att förneka indelningen, och argumentera för att man inte kan dela upp ämnen på det sättet. Men samtidigt har alla jag diskuterat med mycket väl vetat vilka ämnen som hör till den ena och den andra kategorin. Indelningen finns i vårt vardagskunnande men den är av någon anledning inte rumsren. Det hänger troligen ihop med myten om det jämställda Finland. Eftersom vi är så jämställda tänker vi förstås inte i termer av kvinnligt och manligt. Många hävdar att indelningen cementerar en uppdelning och därför är politiskt oklok. Jag hävdar att uppdelningen tillämpas och därför mår bra av att synliggöras, och vid behov nedmonteras. Det verkar också grundmurat att tolka indelningen så att hårt är viktigt och mjukt mindre viktigt. Jag har fått invändningen att sjukvård inte kan vara mjukt, för det är viktigt. Jag tycker det är anmärkningsvärt att mjuka ämnen, som handlar om människor, om utbildning, om vård och om liv och död, i vårt samhälle värderas lägre än hårda ämnen som rör pengar och teknik.

De viktigaste resultaten i undersökningen om nyheterna i radio och TV var att de fyra undersökta redaktionerna konsekvent placerade sig i samma ordningsföljd när det gällde antalet kvinnliga redaktörer, antalet inslag om kvinnliga ämnesområden och antalet intervjuer med kvinnor. Det stödde an-

tagandet om ett samband mellan redaktörernas kön och inslagens form och innehåll.

Om jag hade fortsatt att arbeta med nyheter på Rundradion hade jag förmodligen inte fortsatt att forska. Men två barn gick inte så bra att kombinera med treskiftsjobb som kunde infalla vilken veckodag som helst, och jag var tacksam för chansen att byta till mer regelbundna arbetstider inom Svenska social- och kommunalhögskolan. I den miljön föll det sig också naturligt att fortsätta med forskningen. Jag hade sysslat en hel del med studier av utbudet och kvantitativa resultat och var nyfiken på hur redaktörerna själva tänkte och handlade. Därför kom min licentiatavhandling att bygga på intervjuer med alla de 37 kvinnor som arbetade inom Rundradions finska och svenska nyhets- och aktualitetsredaktioner inom radio och TV. Något stöd eller någon handledning i min forskning fick jag inte från den institution jag egentligen studerade vid. Jag kan inte påminna mig att jag fick ett tips om en enda bok eller studie, eller ens en diffus riktning där jag kunde söka efter något, av min handledare Osmo A. Wiio. Två gånger visade jag ett manuskript för honom och båda gångerna var kommentaren i sin helhet ”Jatka näin!”. Däremot var kollegerna vid Social- och kommunalhögskolan, och det tvärvetenskapliga forskarseminariet där, ett stöd på en generell nivå.

När det gäller min arbetskarriär kan jag inte egentligen säga att jag har känt mig diskriminerad. Jag studerade på journalistlinjen vid Svenska social- och kommunalhögskolan, och fortsatte till magisterexamen i kommunikation vid Helsingfors universitet, den studiegång som nu har blivit den dominerande modellen sedan högskolan anslöts till den statsvetenskapliga fakulteten år 1984. Jag började jobba vid Rundradion redan under studie-tiden, först som praktikant på Aktuellt och därefter med redaktionens Pressöversikt parallellt med studierna i flera år. Omkring tio år arbetade jag på Radionyhetererna på upprepade frilanskontrakt. I slutet av 80-talet ombads jag av min tidigare lärare Ulla-Stina Westman komma till SSKH som vikarie för lektorn i journalistik. Då licentiatexamen var klar sökte jag Ulla-Stinas tjänst som överlärare då hon gick i pension. Jag var enda sökande och fick tjänsten. Konkurrenten var obefintlig eftersom väldigt få på 70-talet överhuvudtaget slutförde sina studier vid SSKH, för att inte tala om att gå vidare till magister och licentiatexamen.

När jag tittar på utlåtanden över mina avhandlingar slås jag av att de sakkunnigas kommentarer så gott som uteslutande rör metodfrågor när det gäller licentiatavandlingen. En formulering, som givetvis framförallt vittnar om otydlighet hos respondenten kanske också säger något om ämnesområdets

1 ”Fortsätt så här.”

problematik. ”Tutkimuksen lähestymistapa on myös hieman ongelmallinen: onko kyseessä naistutkimus, jonka kohteena sattuu olemaan joukkoviestinnän organisaatio vai onko kyseessä joukkuviestintäjärjestelmän tutkimus, jonka kohteena on erään toimittajaryhmän asennerakenne?”² Det verkar uppenbart att forskning kring medier och kön inte var ett etablerat forskningsområde.

Också om det institutionella stödet var svagt fanns det förstås referensgrupper utanför institutionen som var viktiga. För det första den grupp som också utgör författargruppen för denna bok. Den första kontakten med andra finländska forskare, om jag minns rätt, skedde i samband med publikationen ”*Hyvät katsojat, pääaiheenamme tänään nainen*”³, som utgavs av Rundradions planerings- och forskningsavdelning 1983. I arbetsgruppen ingick Irma Holopainen (Halonen), Marja-Leena Kalkkinen, Terhi Rantanen, Raija Sarkkinen och Marina Österlund. Vid kvinnoforskningsdagarna i Helsingfors i december 1989 sammanstrålade Iris Ruoho, Tarja Savolainen och jag. Vi började träffas på egna seminarier där vi diskuterade våra forskningsplaner. År 1992 skrev Tarja Savolainen och jag en gemensam liten publikation på engelska på uppdrag av den finländska Unesco-kommissionen, boken hette *Women in Finnish Broadcasting*.

Ett närmare samarbete mellan Irma-Kaarina Halonen, Tarja Savolainen och mig skedde inför boken om kvinnor, män och nyheter som utkom 1995 inom Rundradions forskningssatsning på jämställdhet. Under årens lopp har vi sammanstrålat på olika seminarier som inbjudna föreläsare, och som gäster på varandras kurser i Tammerfors, Åbo och Helsingfors.

En annan viktig referensgrupp har varit arbetsgruppen för kvinnoforskning på de nordiska forskningskonferenserna. Första gången jag deltog i den var på Öland 1989. Under några år var jag ordförande för gruppen, och med i konferensens nordiska planeringsgrupp, vilket gav mycket nära kontakter till kolleger i de andra nordiska länderna. Vid flera tillfällen gjordes försök att starta gemensamma nordiska forskningsprojekt. Bl.a. var Britt Hultén och Birgitta Ney i Stockholm, Margareta Stål i Göteborg och Anita Werner i Oslo inblandade i en större ansökan, men vi lyckades inte få finansiering.

Inte heller den finländska forskningsfinansieringen gav någon större utdelning. För min licentiatavhandling hade jag ingen tjänstledighet alls, utan skrev den vid sidan av heltidsjobb. För doktorsavhandlingen fick jag ett mindre stöd inom högskolan, vilket möjliggjorde en tre månaders tjänstledighet och ytter-

2 ”Undersökningens utgångspunkt är litet problematisk: är det fråga om kvinnoforskning som råkar gälla en medieorganisation, eller är det fråga om en studie av kommunikationssystemet med fokus på en journalistgrupps attityder?”

3 ”Bästa tittar, vårt ämne idag är kvinnan.”

ligare någon månad i tjänst utan undervisning, vilket var den totala arbetstid jag helt kunde ägna forskningsarbetet. Som en följd av detta är avhandlingen splittrad, och empirin smal, som Ullamaija Kivikuru påpekar i sitt utlåtande. I utlåtandet påpekas vidare att avhandlingen behandlar nordisk forskning i högre grad än finländsk, vilket säkert äger sin riktighet. Av mera allmänt intresse kan vara några meningar i utlåtandet som påtalar bristen på stöd inom systemet för doktorsavhandlingar som inte omfattas av de nyare forskarskolorna. Ingen har tagit sig an de äldre forskare som inte ingått i forskarskolorna. ”Ja olisiko järjestelmän kiinnostus ollut vähän suurempi, jos Z-T ei olisi tehnyt naistutkimusta? Työn naistutkimusluonne on ikäänkuin tarjonnut järjestelmälle tekosyyn vetäytymiseen, tohtoritasoista alan naistutkimuksen asiantuntemusta kun ei ollut tarjolla.”⁴ Hon konstaterar att skribenten givetvis själv kunde ha varit mer aktiv, ”mutta ennen kaikkea on kuitenkin kyse järjestelmän laiminlöynnistä tai ainkain heitteillejätön sallimisesta.”⁵

Den största nackdelen med att välja ett ämne inom ämnet kvinnor och medier har helt klart varit det bristande intresset hos handledare och finansörer. En annan är att det medför ett ständigt dubbelarbete också i tjänsten. Eftersom undervisningen i liten mån handlar om kvinnoforskning gäller det hela tiden att läsa in litteratur för undervisning vid sidan av forskningen, forskningen kan inte direkt tillämpas i undervisningen. När det visade sig att vi var flera inom SSKH som intresserade oss för kön och journalistik startade vi en kurs med den rubriken. Susanna Ginman (1995) skrev sin pro gradu om kvinnliga politiska journalister, och Jonita Siivonen (1999) sin licentiatavhandling om porträtt av kvinnor i tidningspressen⁶. De första föreläsningsdagböckerna från kursen jag har kvar är från 1995, då Susanna Ginman och jag hade hand om kursen. Senare har Jonita Siivonen tagit över huvudansvaret för Kön och journalistik. Studenterna har varit engagerade och deltagit i diskussionerna, men ofta med ett rätt yrvaket intresse för feminism. Vi fick på allvar höra argumentet att jämställdhet är något som mödra-generationen fixade på 70-talet.

Kursen gav i alla fall möjlighet att presentera sina forskningsresultat. I seminarier har en del studenter valt liknande ämnen, vilket har gett en möjlighet att använda erfarenheterna i handledning, men i regel handlar det om olika tyngdpunkter i forskning och undervisning. Det är givetvis ett problem som

4 ”Skulle systemets intresse varit något större om Z-T inte hade arbetat med kvinnoforskning? Arbetets inriktning har erbjudit systemet ett svepskäl att undandra sig ansvar då sakkunskap på doktorsnivå inte funnits att tillgå.”

5 ” ..framförallt är det fråga om att systemet inte fungerat eller åtminstone att det tillåtit ansvarsflykt.”

6 Jonita Siivonens doktorsavhandling är färdig och försvaras under 20.6.2007.

gäller också andra forskare vid en liten institution där få personer ska täcka breda områden. Vid Svenska social- och kommunalhögskolan har ett tiotal kandidatuppsatser handlat om ämnen inom kvinnoforskningen, merparten åren 2000–2003.

Kontakterna med offentligheten har inte varit särskilt problematiska, med ett undantag. Min mest traumatiska kontakt med branschen var i samband med Journalist-dagarna i Åbo förmodligen i slutet av 90-talet. Jag har inte hittat något klipp eller någon anteckning om saken. Några aktiva kvinnor inom Journalistförbundet hade genomdrivit att jämställdhet skulle vara ett tema under dagarna. Som ledare för helheten hade man utsett Seija Sartti och mig. Vi hade ingen kontakt på förhand eftersom jag inte kände henne. Jag hade räknat med att vi skulle hinna diskutera upplägget på platsen, men Sartti dök upp först någon minut före den utannonserade tiden. Lätt rodnande sade hon någonting undvikande om att hon blivit ombedd, eller planerat, minns inte vilkendera, att provocera till debatt. Som planerat presenterade jag resultat av min forskning, egna temaintervjuer och andras motsvarande undersökningar, sammanlagt material som byggde på ca 300 intervjuer med journalister. Sartti presenterade inte några fakta överhuvudtaget, påstod heller ingenting. Hennes inlägg bestod så gott som uteslutande av insinuanta frågor. Jag minns särskilt en: Är det skäl att betala kvinnor på redaktioner högre lön för att de är kvinnor? Precis som det på någon redaktion skulle förekomma att någon kvinna fått högre lön - tvärtom hade Kuusava, Mäkinen och Nummijoki (1993) övertygande visat att kvinnliga journalister i snitt fick 2.000 mk mindre i lön, när alla andra faktorer beaktats. Och precis som någon enda skulle ha framfört kravet att kvinnor p.g.a. sitt kön skulle få högre lön. Resten av ”föredraget” gick i samma stil. Publiken jublade och förbundets tidning publicerade Sarttis föredrag i sin helhet. Jag beslöt då att aldrig mera delta i Journalistdagarna, vilket jag inte har haft anledning att ompröva.

Bortsett från denna ena gång har bemötandet varit sakligt, i synnerhet då publiken varit övervägande kvinnlig, vilket vanligen är fallet då temat är jämställdhet. Då vi presenterade forskningsresultat på Rundradion fanns det en viss diskrepans i att man invände att våra resultat som byggde på huvudnyhetssändningar i radio och tv under sju dagar var otillräckliga, medan man en kort tid senare var imponerad av en manlig forskares analys som byggde på en enda nyhetssändning.

I ett längre perspektiv är det lätt att se hur mina publikationer följt på varandra, där frågorna till nya undersökningar har väckts av resultaten i de tidigare. Jag började med frågan om sambandet mellan redaktörers kön och nyheternas innehåll i pro gradu -avhandlingen. Efter att ha tyckt mig få ett

samband bekräftat var följande steg att genom intervjuer ta reda på hur de kvinnliga journalisterna ser på sitt arbete och vilka strategier de väljer för att handskas med en situation där deras kvinnlighet förefaller att stå i konflikt med värderingarna i arbetskulturen. Intervjuerna visade att merparten valde att tona ner könet för att klara konkurrensen inom redaktionen, medan en minoritet bejakade könsaspekten medvetna om att det sänkte deras värde i sändningarna och inom redaktionen. Doktorsavhandlingen sammanfattade de tidigare undersökningarna och kopplade in andra genrer än nyheter. Det blev allt mera uppenbart att en nyhetsredaktion helt enkelt inte ger utrymme för individuella värderingar, eller formexperiment, och att kön därför inte kan väntas ge stort utslag i innehållet. I stället granskade jag fyra program av talk show-typ, där konceptet starkt bygger på de ledande redaktörernas personlighet. En av huvudinsikterna av den jämförelsen blev att kön är inbyggt i formatet, det går helt enkelt inte att jämföra två program som är lika i allt utom redaktörernas kön, eftersom personligheten hänger så starkt ihop med programmets allmänna inriktning, målgrupp och stil.

Efter doktorsavhandlingen fick jag kommentarer om att kvinnors inflytande på mediefältet bara inte har hunnit göra sig gällande, då de funnits med en så kort tid. Detta väckte frågan om det faktiskt är så. För att gå till botten med den frågan har jag fördjupat mig i den finländska pressens första decennier och mycket riktigt funnit kvinnor som skribenter i den första tidningen 1771, och t.o.m. troligen som enda redaktör för vår första tidskrift *Om Konsten at rätt behaga* 1782. Boken som handlar om kvinnor inom pressen från 1771 till 1900 visar också att ett hundratal kvinnor skrev aktivt under 1800-talet.

Den första artikeln jag valt för denna bok har ingått i Nordicoms antologi om forskning om kvinnor och medier i Norden. Där redogör jag för mina utgångspunkter när det gäller könsroller och könsskillnader. Substansen i vad som anses kvinnligt och manligt varierar, men könet som organiserande princip verkar mycket stabilt. Det framgår också att könsrelaterade frågor i min forskning framförallt har fungerat som inkörsportar och verktyg för att analysera egenskaper hos journalistiken och journalistkulturen. Det empiriska materialet i artikeln hänför sig till licentiatavhandlingens 37 intervjuer och andra liknande intervju-undersökningar i andra länder. Artikeln gör ett försök att definiera ett kvinnligt journalistideal, utgående från uttalanden i intervjumaterialet, och diskuterar orsaker till de olika kriterierna, som kan ha rötter på olika nivåer, individuella, journalistiska eller samhällsrelaterade.

Den andra artikeln ingår i boken om Kvinnor, män och nyheter på Rundradion 1995, och fokuserar på de svenska nyheterna i radio och TV. Här görs

också jämförelser med siffror ur mina tidigare studier från 1982 och 1994. Referensramen är forskning om nyheter och nyhetskultur.

Den tredje artikeln hör samman med de senare publikationerna om kvinnor i finländsk press på 1700- och 1800-talen. Den diskuterar frågan om vem som var redaktör för den första finländska tidskriften *Om Konsten at rätt behaga*. I nyare historieskrivning har Samuel Lizelius lanserats som redaktör för landets två första tidskrifter. Den senare var *Angenäma Sjelfswåld*, och det kan anses bekräftat att han var redaktör för den. Henrik Knif har påpekat att tidskrifterna har så olika inriktning att det är osannolikt att de är skrivna av samma person. Men framförallt noterar han att de äldsta källorna⁷ inte tillskriver Lizelius redaktörskapet för *Om Konsten at rätt behaga*, utan talar om ett fruntimmer som redaktör. Knif kommenterar att uppgiften om fruntimmersredaktören försvinner då man kommer längre bort från bladens tillkomsttid, utan att några nya samtida källor anförs. I den publicerade artikeln finns ett missförstånd, som inte hann korrigeras. En del historiska källor talar om signaturen M.H. som figurerat i de första tidskrifterna. Det torde vara fråga om uttrycket Min Herre, och inte någon persons initialer.

I arbetet med boken om forskningen om kvinnor och medier har vi diskuterat i vilken mån den privata kvinnorollen kommit i konflikt med forskningen och arbetet. I den processen har det visat sig att konflikterna ofta förträngs, vilket förmodligen är rätt vanligt bland yrkesarbetande finländska kvinnor. Första svaret på frågan är ”inga problem”, men efter en stunds diskussion dyker fler och fler exempel på motsatsen upp. Framförallt tycker jag att den omsorgs- och ansvarsroll av kvinnlig modell man lätt anammar också i arbetsgemenskapen tar mycket tid, som manliga kolleger oftare sätter på forskning. Rollen tar sig uttryck i aktiv medverkan i arbetsgrupper och projekt, personlig omsorg om studenter, deltagande i festarrangemang och uppvaktningar m.m. (Jfr Iris Ruohos kommentar om akademiskt hushållsarbete.) Men den rollen har fler än en sida, den bidrar också till den egna trivseln, till ökade sociala kontakter och ett nät av vänner som ställer upp i krislägen. Det är uppenbart att män oftare väljer att satsa mer målmedvetet på ett kort och därmed når längre inom det fält de prioriterar, men samtidigt att de är mer sårbara då den enda satsningen ibland får motgångar. Kvinnor står på flera ben och är mindre resultatnriktade, vilket å andra sidan ger större bredd, och bättre skydd mot kriser. Efter en längre diskussion var vi ganska eniga om att vi aldrig skulle vilja byta.

7 *Borgå Tidning* 1838: Öfversigt af Finlands Tidnings-Literatur, R.A. Renwalls *Finlands periodiska litteratur 1771-1871*

Källförteckning:

- Abrahamsson, Ulla B. 1980. Jämställdhet i utbildnings-tv? Kvinnobild och mansbild i två veckors utbud 1979. Sveriges Radios Publik- och programforskning 12
- Abrahamsson, Ulla B. 1990. Hälften vunnet? Sveriges Radios jämställdhetsarbete under 10 år och avstamp inför 90-talet. Sveriges Radios Publik- och programforskningsavdelning 2.
- Ginman, Susanna. 1995. Kvinna i männens värld: kvinnliga politiska reportrar i Finland och Sverige. Pro gradu-avhandling i kommunikation, Helsingfors universitet.
- Holopainen, Irma et al. 1983. ”Hyvät katsojat, pääaiheenamme tänään nainen”. Johdatur tutkimukseen naisen roolista televisiossa. Yleisradio. Suunnittelu- ja tutkimusosasto Sarja B 3.
- Knif, Henrik. 1987. Spectator-genren på främmande botten. Historiska och Litteraturhistoriska Studier 62. SLS. 5–66.
- Kuusava, Sirkku, Mäkinen, Anneli, Nummijoki, Seija. 1993. Journalismi tasa-arvon tyysijako? Naistoimittajat ry.
- Melin, Margareta. 1993. Var finns kvinnorna? En analys av manligt och kvinnligt i kurslitteraturen vid Journalisthögskolan i Göteborg. Arbetsrapport. Insitutionen för journalistik och masskommunikation Göteborgs universitet.
- Sana, Elina (toim.) 1995a. Naiset, miehet ja uutiset. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:1.
- Sana, Elina (toim.) 1995b. Naiset, miehet ja lastenohjelmat. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:2.
- Savolainen, Tarja, Zilliacus-Tikkanen, Henrika. 1992. Women in Finnish Broadcasting. Publications of the Finnish National Commission for Unesco No 61.
- Siivonen, Jonita. 1999. Stor Anna, Liten Anna och tio andra personporträtt. Om innehållsliga och språkliga mönster i en mediegenres kvinnobeskrivningar. SSKH Skrifter 11.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika. 1983. Kvinnlig och manlig journalistik - nyhetsvärdering ur jämställdhetssynvinkel. Kvinnoforskningsstenciler 1. Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland.
- ”.1990. Kvinnliga journalisters strategier. En intervju-undersökning om attityder hos kvinnliga nyhetsjournalister inom Rundradion. Licentiatavhandling i kommunikationslära vid Helsingfors universitet.
- ”.1993. ’Möjligheter och hinder för en kvinnlig journalistik.’ Carlsson, Ulla (red.) Nordisk forskning om kvinnor och medier. Kungälv: NORDICOM. s. 227–240.
- ”.1995. ’Kvinnor och män i nyheterna. En undersökning av Rundradions svenska nyhetsredaktioner Aktuellt och TV-Nytt.’ Sana, Elina (toim.). Naiset, miehet ja uutiset. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja Sarja A 1. 123–154.
- ”.1997. Journalistikens essens i ett könsperspektiv. Rundradions jämställdhetskommitté. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja Sarja A 1. (Doktorsavhandling)

- ”- 2003. 'Vem var redaktör för Om Konsten at rätt behaga?' Historisk Tidskrift 3. 321–331.
- ”- 2005. 'Wittra fruntimmer i Stockholm och Åbo.' Presshistorisk Årsbok 2005. 5–30.
- ”-2005. När Könet började skriva. Kvinnor i finländsk press 1771–1900. Finska Vetenskaps-Societeten.

Henrika Zilliacus-Tikkanen

KVINNOR OCH MÄN I NYHETERNA

En undersökning av Rundradions svenska nyhetsredaktioner Aktuellt och TV-Nytt

1. Inledning

1.1 Uppdrag och syfte

Detta forskningsprojekt, som utförs på uppdrag av Rundradions förvaltningsråd gäller förekomsten av kvinnor och män i Rundradions nyheter i radio och TV. Forsknings-uppdraget har fördelats på tre forskare. Irma Kaarina Halonen undersöker de finska TV- nyheterna, Tarja Savolainen de finska radionyhetererna, och jag de svenska nyheterna i radio och TV. För bandningen av sändningarna, kodning av materialet och datakörningar ansvarar Minna Aslama, och som koordinator för forskningsprojektet fungerar Elina Sana.

Eftersom tiden för uppdraget är begränsad har forskargruppen beslutat att göra en i huvudsak kvantitativ undersökning, med vissa kvalitativa inslag. Syftet är att

-för det första undersöka i vilken mån kvinnor och män förekommer i sändningarna, som redaktörer samt som intervjuade och övriga aktörer.

-för det andra se på vilka kvinnor och män som framträder, och i samband med vilka ämnesområden

-för det tredje se på vilket sätt kvinnor och män presenteras, d v s i vilken mån namnet nämns, vem som visas på bild, och vilka som får framträda med egen röst.

Utöver detta diskuteras andelen hårda och mjuka ämnen i sändningarna, jämfört med tidigare undersökningar.

1.2 Material och metod

Bland de svenska nyhetssändningarna har TV-Nytt's dagliga huvudsändning kl. 18.00, och Aktuellts morgonsändning kl. 7.00 (kl. 8.00 söndagen den 19.2) och eftermiddags sändning kl. 16.00 valts. För TV-Nytt's del är valet självklart, för Aktuellts kunde också andra sändningar ha kommit i fråga, t.ex. 17.30, som är dagens huvudsändning. Innehållet i sändningarna kl. 16 och 17.30 är i huvudsak detsamma, trots att 17.30 är något längre.

Både valet av sändningar, och startdag för projektet påverkades av det globala projektet Mediawatch, där forskare i ett 70tal länder deltog och kartlade nyhetsutbudet ur kvinno- synvinkel i de huvudsakliga nyhetsmedierna den 18.1.1995.

Undersökningsmaterialet består av bandade sändningar under en konstruerad vecka, d.v.s. sju dagar ur olika veckor, så att varje veckodag är representerad. Fördelen med att konstruera en vecka i stället för att ta en naturlig vecka är att enskilda nyhetshändelser som dominerar utbudet under flera dagar inte snedvrider resultatet i samma utsträckning. De valda dagarna är onsdagen den 18.1, torsdagen den 26.1, fredagen den 3.2, söndagen den 19.2, måndagen den 27.2, tisdagen den 7.3 och lördagen den 11 .3. Orsaken till att lördagen den 11.2. ersattes med lördagen en månad senare var tekniska problem med inbandningen.

1.3 Rapportens uppläggning

Som teoretisk referensram fungerar dels forskning om nyheter och nyhetskultur, som presenteras i följande kapitel, dels de resonemang om hårda och mjuka nyheter som förts inom både journalistikforskningen och kvinnoforskningen. För att ge en bild av redaktionerna över tid refereras också resultat från undersökningar åren 1982, 1989 och 1994. För en diskussion om de grundläggande begreppen när det gäller problematiken kring kön, könsroller och skillnader hänvisas till t.ex. Kleberg 1993, Zilliacus-Tikkanen 1993 och Savolainen 1994.

Kapitel 2 och 3 presenterar den teoretiska referensramen, kapitel 3 dessutom tidigare forskningsresultat och kapitel 4 i huvudsak de aktuella forskningsresultaten.

2. Nyheter och nyhetskultur

2.1 Nyheter

Nyheter är utan tvekan ett av journalistikens kärnområden och den genre som anses ha mest status.

Uttisoppikirja (Bruun et al. 1986, 52) konstaterar att nyheter är den äldsta och mest standardiserade formen av journalistik, och den form av journalistik som är starkast knuten till aktualitet och faktualitet, trots att dessa krav också gäller andra former av journalistik.

Nyheter har en viktig roll i agenda-setting-processen, d.v.s. den journalistik som påverkar vilka frågor som är på dagordningen, vad man bör ha en åsikt om. Valet av vad som placeras på dagordningen görs av gatekeepers, portvakter, som skummar igenom ett stort material, t.ex. nyhetsbyråernas utbud, och väljer vad som förmedlas vidare. Lowery och DeFleur påpekar att portvakter inte befinner sig i ett vacuum, utan är delar av ett komplext socialt system.

”Key factors that shape the agenda provided by the media are the values and beliefs used by reporters as part of the surveillance process.” (Lowery&DeFleur 1988, 339).

Gaye Tuchman definierar nyheter som en social konstruktion av verkligheten (1978, se också Nohrstedt & Ekström 1994, 24), och anger huvudkonstruktörerna;

..”suspect that news is an interchange among politicians and policy makers, news workers, and their organizational superiors, and that the rest of us are eavesdroppers on that ongoing conversation.” (preface)

Ekecrantz och Olsson påpekar att nyheten, paradoxalt nog, fungerar bara om den inte rör något helt nytt, den måste i alla fall referera till något som är bekant (1994,33). Detsamma anser Peter Dahlgren, som säger att TV-nyheter i grunden består av en stabil berättelsevärld för tittarna (1988,53). Forskning visar att mycket av faktainnehållet går förlorat för tittarna, men det betyder inte att sändningarna är meningslösa, understryker Dahlgren. Han hävdar t.o.m. att starkt igenkännbara dimensioner i TV-nyheternas berättelsestruktur bidrar till att tittare vanligtvis inte ens märker att information har gått förlorad.

2.2 Nyhetskultur

Ritva Levo-Henriksson beskriver nyhetskultur som en kod, gemensam för nyhets- organisationer. En journalist skapar inte självständigt sin berättelse utan återskapar beslut och format bestämda av andra inom organisationen långt tidigare. Nyhetsorganisationer fattar beslut inom en delkultur och är inte fria från delkulturens värderingar, konstaterar hon. (1994, 107).

John Hartley talar om nyhetsdiskurs i stället för nyhetskultur, och säger att nyhetsdiskursen strävar att bekräfta ett entydigt värde för olika tecken. Nyhetsdiskursen är negativ till mångtydighet och försöker hindra alternativa tolkningar med hänvisning till ”fakta i nyheten”, eller ”normal praxis”.

”One of news-discourses most consistent (self-imposed) tasks is to prefer particular meanings for events over other possible meanings.” (Hartley 1982, 24). Om nyhetsideologins natur säger Hartley: ”The ideology of news is not a ”partisan” ideology. On the contrary, the purpose of news ideology is to translate and generalize, not to choose this opinion or that. News naturalizes the (fairly narrow) terrain on which different sectional ideologies can contend - it constantly maps the limits of controversy.” (ibid., 61–62).

Marko Kuparinen (1993, 89–104) säger att nyhetsdiskursen präglas av ett värdigt allvar, samt ett intryck av objektivitet och professionalism. Kuparinen har studerat TV- nyheternas estetik och noterar att TV-nyheternas uttrycksmedel görs så omärkliga som möjligt, man försöker göra nyhetsdiskursen genomskinlig, för att ge ett sken av att nyheterna visar verkligheten som sådan. Ändå är TV-nyheterna en produkt som speglar sina producenter, på samma sätt som fiktionsprogram, konstaterar Kuparinen (ibid., 99). Han drar också andra paralleller mellan TV-nyheter och fiktionsserier, t.ex. Dallas. Serierna är berättelser som aldrig tar slut, som gör utvecklingar åt olika håll i all oändlighet, men med samma huvudpersoner och liknande situationer som upprepas. Också TV-nyheterna har återkommande huvudpersoner, d .v.s. studioreporterna, övriga redaktörer, vissa ledande politiker och höga tjänstemän. Vissa situationer upprepas också, som t.ex. arbetsmarknadsförhandlingar, partikongresser och olika toppmöten.

TV-nyheterna består av tre huvudelement, berättarna, det berättande rummet och det omtalade rummet. Händelserna sammanbinds av berättaren, studio-reportern. Det omtalade rummet, omvärlden, betraktas uppifrån, och det är där jordbävningar, krig och andra störningar inträffar. Det berättande rummet, studion, betraktar omvärlden med distans och förnuft. (ibid., 92-93).

Nyhetskultur, eller nyhetsdiskurs, beskrivs av Peter Dahlgren som en Överberättare. Han noterar att varje berättelse har en berättare, och att också nyheter

förmedlas av någon, som inte är studioreportern utan en mer fundamental kollektiv eller organisatorisk berättare. Överberättaren är 'den osynliga handen' bakom programmet, hela institutionen, yrkeskåren som gör TV-nyheterna, med sin världsåskådning, sina nyhetsvärderingar och organisatoriska arbetsrutiner. Överberättaren är större än summan av studioreportrar och redaktörer. Och även om vissa av dessa ansikten är kvinnliga kan man säga att överberättarens sinne i grunden är maskulint, skriver Dahlgren. (1988, 56).

Dahlgren talar också om uppträdarkompetens, om journalisternas reporter-röst, ett sakligt och självsäkert språk med s.g.s. inget spår av osäkerhet, känslolohsamhet eller tvivel på materialet som presenteras. Offentliga personer som förekommer mycket i nyheterna har också hög uppträdarkompetens, medan de som saknar uppträdarkompetens ofta är målgruppen för vidtagna åtgärder, de drabbade (ibid., 57–58).

Det svenska forskningsprojektet Journalistikens normer utforskar bl.a. nyhets-journalistikens etik i praktiken. (Nohrstedt & Ekström 1994). Genom observation och intervjuer studeras hur journalisterna handskas med de allmänt omfattade kraven på saklighet, allsidighet och pluralism. Forskarna konstaterar att det inte är oproblemiskt att fastslå vad som menas med en saklig och korrekt nyhet, men att journalisterna själva uppfattar arbetet som övervägande oproblemiskt och relativt fritt från svåra överväganden. (ibid., 17). Inom journalistkåren finns å ena sidan en medvetenhet om att verkligheten inte kan beskrivas i neutrala termer, men andra sidan är tillämpningen av t.ex. saklighet grundad i en atomistisk och ytlig bild, i enlighet med ett positivistiskt vetenskapsideal. Verkligheten antas bestå av åtskilda observerbara och entydiga fakta som kan återges på ett objektivt (sakligt och korrekt) sätt. (ibid., 21).

Nohrstedt och Ekström beskriver en reduceringsprocess där journalisterna i sitt praktiska arbete reducerar t.ex. antalet parter med olika intressen till två parter eller åsikter, och komplicerade sakförhållanden till åtskilda, avgränsbara och entydiga fakta (ibid., 32). I praktiken handlar objektivitet om att välja två parter med motsatta intressen, och citera dem korrekt. Forskarna ser orsaken till detta i produktionsrutiner och arbetsvillkor som gynnar en föreställning om saklighet som en fråga om att presentera riktiga fakta uppgifter, och presentera uttalanden på ett sätt som innebär att ansvaret för sakligheten läggs över på källorna. (ibid., 35).

2.3 Nyhetsinnehåll

Nyhetsarbetets organisering påverkar nyheternas innehåll på många olika sätt (se t.ex. Hvitfelt 1989, 23). Beslut om vilka nyhetsbyråers material som beställs inverkar på vilka delar av världen som bevakas och valet av specialredaktörer anger prioritering av ämnesområden. Om en nyhetsredaktion en dag har en politisk, två ekonomiska, och två utrikesreportrar på jobb, är chansen stor att dagens sändning innehåller ett inslag om politik, två om ekonomi och två om händelser i utlandet.

Också formen påverkar innehållet. Hvitfelt påpekar att t. ex. sändningstidens längd för nyhetsmagasinen i TV i betydande omfattning bestämmer vad som uppmärksammas och hur det uppmärksammas. Det samma gäller press och radio. Hänsyn till formaspekter påverkar innehållet och den form detta får (1989, 92). Tidsperspektivet är väsentligt också i andra avseenden. Produktens periodicitet och planerad arbetstid som satsas på enskilda uppdrag får konsekvenser för innehållet. Enligt den s.k. endagsstudien inom projektet Journalistikens normer arbetar svenska nyhetsreportrar med i genomsnitt två uppdrag per dag (Nohrstedt & Ekstrom 1994, 39). Det innebär att möjligheterna till grundlig research, och utarbetande av alternativa former som avviker från standardformuläret för nyheter, är synnerligen begränsade.

John Hartley konstaterar att nyheter behandlar i huvudsak sex ämnen, politik, ekonomi, utrikes (relationer mellan regeringar, i synnerhet med det egna landet, samt krig, kupper, jordbävningar m.m.), inrikesnyheter, "occasional stories" (katastrofer, kungligheter m.m.) samt sport. (1982, 38–39). Vilka är de ämnen som saknas? frågar Hartley. Han svarar själv att urvalet är partiskt till förmån för offentligt i stället för privat, och partiskt till förmån för män i stället för kvinnor. Nyheterna innehåller litet om vanliga människors liv, om personliga relationer, sexualitet, familj, arbetsvillkor. "The question arises: are the events that get so much coverage there because they already 'affect our lives' or do they affect our lives largely because they are constantly reported in the news?" undrar Hartley. (ibid., 39)

Ekecrantz och Olsson sammanfattar en studie av nyhetsinnehåll (1990) bl.a. så här: Journalistens värld är byråkratiskt orienterad. Den politiskt administrativa makten i form av myndigheter och verk intar en framträdande plats, medan den enskilda människan och de informella kollektiven är grovt underrepresenterade. Makt och relativ maktlöshet är positioner som definieras och befolkas i texterna, makten eller överheten agerar och undersåtarna reagerar, så ser bilden ut i den typiska nyhetstexten. Den vanligaste kombinationen i

artiklarna är att en myndighet uppträder tillsammans med vad vi kallar social- och privatsfären, som sin tur sällan förekommer ensam.(102–3).

Francois Heinderyckx har jämfört sjutton nyhetsprogram i åtta olika väst-europeiska länder, både till form och innehåll. (1993, 425–450). När det gäller innehållet konstaterar Heinderyckx att politiken dominerar. Nästan hälften av alla inslag i genomsnitt (variationen är mellan en tredjedel och två tredjedelar) handlar om politik. Det är klart att detta inte motsvarar efterfrågan, den europeiska publiken är inte särskilt intresserad av politik, konstaterar Heinderyckx (ibid., 442). (Det finländska systemet för nyhetsför-medling presenteras i Kivikuru & Rantanen (1994), medan innehållet i nyhetsutbudet under tre dagar studeras i Kivikuru (1992)).

2.4 Konserverande nyheter

Forskarna förefaller vara överens om att nyheterna vare sig lyckas eller försöker förändra status quo. Deras funktion är framförallt konserverande, inte revolutionerande, knappast ens reformerande. Gaye Tuchman slår fast att journalister har kontakter till standard- källor, ofta inom institutioner, och standardiserad praxis legitimerar dem som har institutionell makt. (Tuchman 1978, 142).

”Theorists have consistently argued that a society’s mass media necessarily legitimate its status quo... All argue that the mass media limit the frames within which public issues are debated, and so narrow the available political alternatives (ibid., 156).

Också Altschull är skeptisk till journalistikens möjligheter att förändra.

”There is built into journalism the possibility of inducing change and of helping to create a world that is more just and more peaceful; it is this possibility that has fired and continues to fire the imagination of journalists everywhere on earth. Political, and especially economic reality, however, severely circumscribes these possibilities.” (Altschull 1984, 273).

Altschull konstaterar att objektivitetskoder och nyhetskonventioner begränsar mediernas kritik till individer, inte institutioner. Han nämner som exempel Watergate-affären, där Nixon kritiserades, men inte presidentämbetet.(1984, 131.)

Altschull nämner regler som gäller; fundamentala institutioner får inte angripas, inte heller symboler för institutionerna (flaggan, presidentskapet). Fiender till systemet får inte applåderas, ateism får inte hyllas, inte heller hot mot familjen eller moderskapet. Homosexualitet tolereras men får inte förespråkas. Kommunism får inte försvaras. Dessutom påpekar han att objektivitet endast

gäller inom landets gränser. Om USAs intressen kolliderar med en annan stats är det inte nödvändigt att ge den andra parten lika mycket utrymme, det är snarare ofosterländskt. (ibid. 132).

”Any group that threatens the social order or the politico-economic system is rejected. Thus do the mass media serve as significant instruments of social control, operating as agents of the system itself.” (ibid., 133).

Altschull talar om amerikansk journalistik, men den finländska är inte heller främmande för nationella intressen, när det gäller t.ex. finländares framgångar utomlands eller landets konkurrenskraft. I ett inslag ifjol om utländsk kritik mot den finländska pappersindustrins miljöföreningar var journalistens fråga till industrins företrädare: Vad tänker ni göra för att förbättra bilden av den finländska industrin utomlands? Inom sporten är nationalism inte endast legitim, utan snarare obligatorisk.

Det klassiska journalistiska idealet att journalisten inte tar ställning, utan presenterar fakta utan värderingar, ifrågasätts allt oftare. Dels ifrågasätter forskare och debattörer om det är möjligt att inte ta ställning, i synnerhet då textanalys visar att ställningstaganden syns i valörer, ordval, urval m.m. Dels diskuteras undantag från kravet på neutralitet.

Perti Suhonen har studerat miljöjournalistiken i finländska medier, och han beskriver en utveckling där miljöfrågor accepteras som nyheter i allt större utsträckning, och där neutralitetskravet sitter illa. En miljöjournalist kan svårligen förhålla sig neutral till frågor om miljöförstöring. Suhonen noterar att Journalistförbundets regler i sin reviderade version från 1992 innehåller meningen: ”Journalisten bör känna sitt ansvar för miljön, och se miljöeffekterna av de sakfrågor som behandlas.” Därmed har skydd för miljön tillagts till förteckningen av grundvärden som tidigare omfattat mänskliga rättigheter, demokrati, fred och internationell förståelse. (1994, 62). Intressant att notera är att frågan om jämställdhet mellan könen inte anses vara ett grundvärde som journalister bör omfatta, trots att kravet finns inskrivet i Finlands lag, och i jämställdhetsprogram inom de flesta större institutioner, t.ex. Rundradion och Journalistförbundet.

Åtminstone två huvudsakliga orsaker till att nyheter är konserverande snarare än nydanande kan nämnas, den första har att göra med makt, den andra med rutin. Makt- aspekten innebär att mediernas ägare, och andra inflytelserika kretsar i samhället också har inflytande över medierna, medan rutinaspekten har att göra med att journalistiken följer invanda mönster av tidsbrist och tradition.

För att kunna handskas med det enorma informationsutbudet på ett effektivt sätt med begränsade resurser och på kort tid är det nödvändigt att följa scha-

bloner. Medierna definierar skeenden med hjälp av stereotypier och agerar mot bakgrund av stereotypa uppfattningar. Hvitfelt redogör för ett konkret exempel då medierna vid en jordbävning i Mexico City rapporterade om panik, bränder och plundringar, eftersom de brukar förekomma vid jordbävningar, trots att de i verkligheten var mycket begränsade. (1989, 96).

2.5 Kvinnor och nyheter

Forskningen om nyheter refererad ovan beskriver en process som är rätt statisk och förutsägbar, som gynnar eliter och makthavare och som i grunden är mer konserverande än revolutionerande. Forskarna betonar nyhetskulturens roll, och understryker att den enskilda journalisten styrs av mediernas bakomliggande värderingar. Fokus i nyheterna är på politik och byråkrati och den neutrala framtoningen är av avgörande betydelse för trovärdigheten.

Relevant för det aktuella forskningsprojektet om bilden av kvinnor och män i nyheter är dels att nyheternas konstaterade intresse för eliter och makthavare kan förväntas gynna män fram om kvinnor, dels att nyheternas konserverande karaktär, förekomsten av stereotypier och den kollektiva nyhetskulturen kan förväntas begränsa möjligheterna till snabba förändringar av nyhetsinnehållet.

Forskningen om kvinnor och nyheter har entydigt konstaterat att kvinnor är under- representerade i nyhetsutbudet, och att de presenteras på ett stereotyp sätt (se t.ex. Abrahamsson 1990, Jensen & Kleberg 1982, Eide 1990, Werner 1993 m.fl.). Gaye Tuchman talar om en symbolisk utplåning av kvinnor (1978), och Irma K. Halonen har frågat sig om det västerländska nyhetsbegreppet i sig definitionsmässigt utesluter kvinnor genom att fokusera på det offentliga (1989).

Elisabeth Eide (1993, 248) summerar upp fem förklaringar till att kvinnor fortsättningsvis osynliggörs i den norska pressen. För det första är nyhetstraditionen, och den yrkesgrupp som förvaltar nyheterna, i huvudsak manlig. För det andra är kvinnliga källor mindre villiga att uppträda, vilket medverkar till att samma rutinerade personer uppträder dag efter dag. För det tredje är journalistiken topptung, d.v.s. bevakar de högsta positionerna som fortfarande oftare innehas av män. För det fjärde bidrar värderingen av ovanliga händelser, kriminalitet och olyckor till en överrepresentation av manliga källor - förbrytare är vanligen män. För det femte är jämställdhet inom journalistiken inte ett självklart mål, utan upplevs som mycket kontroversiellt.

Det sista bekräftas av intervjuer med kvinnliga journalister inom Rundradions nyhets- redaktioner (Zilliacus-Tikkanen 1990), där olika, ofta ambivalenta, sätt att förhålla sig till frågan framträdde. Liesbeth van Zoonen ifrågasätter i en ofta citerad artikel (1988) att ett ökat antal kvinnliga journalister automatiskt leder till en förändring av kvinnobilden i utbudet. På den här punkten är forskarna oeniga. Innebär journalistkulturens värderingar, och den statiska organiseringen av nyhetsarbetet att förändringar fördröjs, eller att de är omöjliga? Också forskningsresultaten är motstridiga. Det finns belägg för att kvinnliga journalister i samma utsträckning som män väljer manliga källor (Kleberg 1988), men också belägg för kvinnligare alternativ inom journalistiken (Holopainen 1992, Aslama 1994).

3. Hårda och mjuka nyheter

3.1 Definitioner

Nyheter uppdelas ofta i hårda och mjuka nyheter, men det finns åtminstone två olika sätt att beskriva skillnaden.

Det klassiska sättet, i den bemärkelsen att det återfinns i äldre, särskilt amerikansk litteratur, är att beteckna seriösa nyheter som hårda, och oseriösa, underhållande och human interest som mjuka. Uppdelningen motsvarar ungefär nyheter vs feature (Jfr Tuchman 1978, 47,100–101, Hartley 1988, 39, m.fl). Rentola nämner följande synonymer för mjuka nyheter: newsfeature, human interest, colour story, suspend interest story och feature. Hårda nyheter kallas rätt och slätt nyheter. (1983, 17).

Enligt Rentola har de båda nyhetstyperna sitt ursprung i två skilda journalistiska traditioner, dagstidningsjournalistik och tidskriftsjournalistik. Mjuka nyheter kan skrivas om nästan vad som helst, deras värde hänger mer ihop med sättet att presentera dem än med substansen. Mjuka nyheter vidgar nyheternas värld till att beröra också mottagarnas egna vardagliga erfarenheter, säger Rentola. (ibid., 30). Han konstaterar också att det finns typer av händelser som det endast skrivs mjuka nyheter om, och händelser som det endast skrivs hårda nyheter om. Om en händelse förekommer i ”fel” nyhetstyp bryter det mot journalistkulturens regler. (ibid., 31). Rentola påpekar att källorna skiljer sig i hårda och mjuka nyheter. Källor i hårda nyheter är ofta en utomstående betraktare som drar ”objektiva” slutsatser utan att delta i ett skeende; medan källor i mjuka nyheter ofta är vanliga människor, eventuellt en deltagare eller ett ögonvittne. (ibid., 35).

Det andra sättet att dela upp i hårda och mjuka är vanligare i nyare litteratur, ofta nordisk, och i kvinnoforskning. I den uppdelningen betraktas båda kategorierna som seriös fakta-rapportering, men de mjuka berör områden som kommer närmare den privata sfären, familj, socialpolitik m.m. (Termerna privat - offentlig blir i sammanhanget missvisande för att sjukvård, socialpolitik och utbildning uttryckligen hör till den offentliga sektorn, medan t.ex. näringsliv står för den privata sektorn).

Frågan är om det i grunden handlar om olika saker eller om den första definitionen av mjuka nyheter bara återspeglar en negativ inställning till fenomenet, samt det faktum att seriös nyhetsrapportering om mjuka områden inte förekom då definitionerna skrevs. Det verkar vara fråga om en förskjutning där den äldre tolkningen gradvis har övergått i den nyare. Dimensionen hård - mjuk står i den äldre definitionen för seriös - icke seriös, och är i den nyare ofta synonym med manlig - kvinnlig. Mycket av det känsloladdade och kontroversiella i debatten om hårt - mjukt hänger samman med oklarheter när det gäller försök att antingen koppla ihop dimensionerna seriös - icke seriös, och manlig - kvinnlig, eller strävanden att hålla dem isär.

Hårt - mjukt betraktas alltså både som synonymt med viktigt - oviktigt, och som synonymt med manligt - kvinnligt, t.ex. i repliken "Sjukvård är inte mjukt, det är ju en fråga om liv och död!". Debatten försvåras också av att en klassificering automatiskt uppfattas som värderande, det ena alternativet uppfattas som bra och det andra som dåligt. Ur forskningens synvinkel är en klassificering en beskrivning av en urvald aspekt på verkligheten, som inte säger något om hur det bör vara. Varje gång klassificeringen används är det uppenbarligen nödvändigt att understryka att klassificeringen i sig inte säger något om hur det borde vara, det är t.ex. inte självklart att hälften hårda och hälften mjuka ämnen är eller bör vara ett ideal.

En annan invändning är att den är för grov, indelningen av ämnen säger för litet, det viktiga är om ett ämne behandlas på ett mjukt eller hårt sätt. Den invändningen är det lättare att hålla med om, en grov klassificering enligt ämnestyp är naturligtvis otillräcklig, men den säger å andra sidan ändå någonting. Det den har att säga upplevs som självklart idag, men hade kanske inte varit det om grova jämförelser av den typen inte hade gjorts.

Ytterligare ett argument för att använda indelningen i hårda och mjuka ämnen är att den är en realitet antingen man tycker om den eller inte. Termerna används, och de flesta journalister kan utan svårighet klassificera ämnen som hårda eller mjuka.

3.2 Indelning i hårt och mjukt

Det svenska projektet Journalistikens normer uppdelar ämnesområden i hårda och mjuka på följande sätt:

Hårda nyheter: politik, näringsliv, fackliga frågor, försvar. Mjuka nyheter: sociala frågor, vårdfrågor, skola, barnomsorg (Alström & Östlund 1994, 57).

I forskningsprojektet har man bl.a. jämfört kön med bevakningsområde. När det gäller specialbevakningsområden finns en viss arbetsfördelning mellan kvinnor och män. Tre fjärdedelar av männen arbetar inom hårda bevakningsområden, mot hälften av kvinnorna, medan ett något större antal kvinnor än män är specialiserade på mjuka områden. (Löfgren-Nilsson 1994, 94). En jämförelse mellan kön och sakområde för enskilda uppdrag under den undersökta perioden visar en klar övervikt för mjuka uppdrag för kvinnliga reportrar. (Larsson 1994, 125).

John Hartley räknar upp politik, ekonomi, utrikesärenden, inrikes nyheter, 'occasional stories' (olyckor, kändisar, kungliga familjen, TVserier) och sport, som ämnen nyheterna intresserar sig för. Inrikesnyheter delar han upp i hårda och mjuka, där hårda känne- tecknas av konfikt medan mjuka inkluderar humor och human interest, ofta definierat som en kvinnlig synvinkel, skriver Hartley. (1982, 38-39).

Indelningen i hårda och mjuka baserar sig alltså delvis på sakinnehåll, delvis på form. Det finns tydliga paralleller mellan kvinnliga ansvarsområden och det som betecknas som mjuka nyheter (Jfr Jonasdottir 1988, 42). Gemensamt för de ämnen som betecknas som mjuka är att de är nära privatlivet, omsorg och människor, medan hårda handlar om beslutsfattare, pengar och strukturer. Hårda nyheter presenteras kvantitativt, formaliserat och neutralt, medan mjuka kan ta formen av en berättelse, innehålla subjektiva element, bygga på vanliga människor som källor och är i regel lågt prioriterade. I de klassificeringar som använts inom medieforskningen har formen inte beaktats, p.g.a. avsaknaden av lämpliga modeller för klassificering av hårt och mjukt sätt att behandla ämnet. Ett sätt att precisera indelningen ur kvinnlig - manlig synvinkel är en närmare studie av använda källor, se kap. 4.

I en tidigare undersökning av Aktuellt och TV-Nytt, samt några finska redaktioner (Zilliacus-Tikkanen 1982) har inslagen i de analyserade sändningarna klassificeras enligt sakområden i följande kategorier:

Hårda:	Mjuka:	Övriga:
politik, förvaltning	familj, barn	kultur
arbetsmarknad	konsumtion	kommunikation
ekonomi, näringsliv	socialpolitik	sport
utrikes	utbildning	
teknik, vetenskap	medicin	
brott	bostäder	
försvar	miljö	

Kategori-indelningen bygger på indelningar som var tillgängliga 1982, och indelningen kunde idag se annorlunda ut. Kultur betecknas av många som mjukt, medan sport anses vara manligt = hårt. Miljöfrågor intresserade främst kvinnor när de först aktualiserades, men kan idag anses vara könsneutrala. Intervjuerna 1990 bekräftade att miljö är ett ämnesområde vars placering på axeln hård - mjuk har förändrats. Samma kategori-indelning, med dess brister, har ändå använts eftersom den ger en möjlighet till jämförelse över tid. För närmare preciseringar av kategoriernas innehåll, och motiven för indelningen, se Zilliacus-Tikkanen 1983, 44–48.

3.3 Nyheter om hårda och mjuka ämnen 1982 och 1994

3.3.1 Material och metod

Materialet för en jämförelse av de ämnesområden som behandlas i nyheterna utgörs av sändningslistor, där redaktör, ämne, placering i sändningen och eventuella intervjuobjekt framgår. Den första undersökningen gjordes 1-15.9.1982 (Zilliacus-Tikkanen 1982, 1983), och omfattade totalt 48 radio-nyhetssändningar och 25 TV-nyhetssändningar.

Hösten 1994 har material som motsvarar studien 1982 samlats in under samma period, 1-15.9, men med två morgonsändningar i stället för tre 1982. Totalt analyserades 37 sändningar av Aktuellt och 26 sändningar av TV-Nytt.

Analysen gäller endast inslag, producerade av olika redaktörer som ofta själv framträder, åtminstone med sin röst. Telegram som läses upp av studio-reportern har lämnats bort, eftersom det är svårt att spåra upphovskvinnan eller mannen när det gäller telegram.

Resultatet i ovannämnda undersökningar sammanförs för att möjliggöra en jämförelse över tid när det gäller förekomsten av mjuka ämnen i Rundradions (och i ett fall Reklam-TVs) nyhetssändningar. Eftersom alla detaljer inte rymms

med i en sammanställning begränsas jämförelsen till den sammanlagda andelen hårda respektive mjuka ämnen.

3.3.2 Jämförande analys av sändningarnas innehåll

Nedan presenteras tabeller över en grov kategorisering av sakinnehåll för en redaktion i gången.

TABELL 1

Sändningsinnehåll Aktuellt 1982, 1994		
1982	Manliga red.	Kvinnliga red.
Hårda ämnen (antal inslag)	73,5	52,5
%	47,4%	33,9%
% hårda ämnen	81,3%	
Mjuka ämnen (antal inslag)	7,5	15,5
%	4,8%	10,0%
% mjuka ämnen	14,8%	
övriga (N:155)	3,9%	99,1%)
1994		
Hårda ämnen (antal inslag)	54,5	49,5
%	43,6%	39,6%
% hårda ämnen	83,2%	
Mjuka ämnen (antal inslag)	8	8
%	6,4%	6,4%
% mjuka ämnen	12,8%	
övriga (N:125)	4%	100%)

Sändningsinnehåll TV-Nytt 1982, 1994			
	Manliga red.	Kvinnliga red.	
1982			
Hårda ämnen (antal inslag)	41	31	
%	47,1%	35,6%	
% hårda ämnen			82,6%
Mjuka ämnen (antal inslag)	3	5	
%	3,4%	5,7%	
% mjuka ämnen			9,1%
övriga			8%
(N:87)			99,7%)
1994			
Hårda ämnen (antal inslag)	54	46	
%	39,7%	33,8%	
% hårda ämnen			73,5%
Mjuka ämnen (antal inslag)	4,5	6,5	
%	3,3%	4,8%	
% mjuka ämnen			8,1%
övriga			18,4%
(N:136)			100%)

I Zilliacus-Tikkanen 1982 analyserades också de finska radio och TV-nyheterna. Studien följdes upp i Holopainen et al. 1983, och av Tarja Savolainen 1990. Följande sammanställning baserar sig på uppgifter från dessa studier, som i princip använt sig av samma klassificering och samma metod.

Slutsatser man kan dra av ovanstående tabell är bl.a. följande:

- Aktuellt som år 1982 utmärkte sig genom den största andelen mjuka ämnen har inte utökat denna andel, situationen 1982 och 1994 är rätt likadan.
- TV-Nytt har i viss utsträckning minskat andelen hårda ämnen, och ökat övriga, snarare än mjuka.
- De finska radionyheter och TV-nyheter som 1982 hade mycket få inslag om mjuka ämnen har ökat denna andel.
- Den kommersiella TV-kanalens nyheter hade 1982 en lägre andel hårda nyheter, men få inslag om mjuka ämnen och en stor andel övrigt.

- Rundradions aktualitetsprogram hade 1982 en jämnare fördelning mellan hårda, mjuka och övriga ämnen än nyheterna.

TABELL 4

Hårda och mjuka inslag enligt redaktörernas kön					
Redaktion	år	%hårda redaktör:		%mjuka redaktör:	
		man	kvinn	man	kvinn
Aktuellt	1982	47,4	33,9	4,8	10,0
-"	1994	43,6	39,6	6,4	6,4
TV-Nytt	1982	47,1	35,6	3,4	5,7
-"	1994	39,7	33,8	3,3	4,8
Fi radionyheter	1982	67,6	21,9	2,6	4,6
-"	1989	63,9	10,8	8,4	8,4
Fi TV-nyheter	1982	64,2	23,9	4,5	-
-"	1989	54,3	7,4	14,8	12,3
Reklam-TV	1982	48,3	15,5	6,8	1,7
aktualiteter	1982	45	7	19	4

Angivna procentandelar är i denna tabell uträknade på det totala antalet inslag, men i denna uppställning saknas övriga. Summan för varje rad + andelen övrigt bör alltså bli kring 100%.

Inslagen om hårda ämnen är i samtliga fall i större utsträckning producerade av manliga redaktörer, vilket till stor del helt enkelt förklaras med att deras andel av redaktionen är större. När det gäller de mjuka ämnena gäller att kvinnliga redaktörer i större utsträckning har gjort inslag om mjuka ämnen, utom i finsk TV, där rollerna konsekvent är ombytta. I Rundradions finska TV-nyheter och aktualitetsprogram som Reklam TVs nyheter görs inslag om mjuka ämnen oftare av manliga redaktörer. Noteras bör här att siffrorna i tre fall av fyra är över tio år gamla.

Det man framförallt kan säga om tabellen är att det tydligen finns stora skillnader i könsrollsmönstren mellan olika redaktioner, men mindre skillnader inom samma redaktion över tid. I varje fall tyder ingenting på att en radikal förändring skett under tolv år, trots att andelen mjuka ämnen nog synligt ökat inom finsk radio och TV.

4. Analys 1995

4.1 Journalister

Generellt har Finland en stor andel kvinnliga journalister, andelen kvinnor bland medlemmarna i Journalistförbundet är 49 %. Kvinnornas andel är emellertid inte lika hög inom alla områden av journalistik, könsskillnader framträder när man studerar inom vilka medier kvinnorna arbetar. Också inom Rundradion finns det många kvinnor (40 % i december 1994), och också där finns det fog för att tala om en i viss mån könssegregerad arbetsmarknad (se t.ex. Kalkkinen 1989).

Den svenska enheten har betydligt fler kvinnliga anställda än de övriga program- producerande enheterna. Av de fast anställda och anställda på minst ett års kontrakt var andelen kvinnor 52 % december 1994. Nedan anges antalet redaktörer vid nyhetsredaktionerna, enligt uppgifter från avdelningarnas sekreterare.

TABELL 5

År	Aktuellt		TV-Nytt	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
1982	8	9	8	8
1989	14	12	9	12
1995	15	15	14	15

Kvinnornas starka ställning framgår också tydligt av de undersökta sändningarna. Av de journalister som medverkat i sändningarna utgör kvinnorna hälften eller mer. I Aktuellt framträdde 23 manliga och 47 kvinnliga journalister, och i TV-Nytt 30 manliga och 38 kvinnliga journalister.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att kvinnliga journalister framträder i de svenska nyhetssändningarna i större utsträckning än manliga journalister.

4.2 Aktörer

4.2.1 Andelen kvinnor och män

Undersökningar i olika länder visar entydigt att andelen kvinnor bland de intervjuade och omtalade i olika program är låg (Gallagher 1992, Werner 1993 m.fl.). I Norge har forskare vid flera tillfällen (1973, 1983 och 1991) undersökt hur stor andelen kvinnor är bland dem som hörs och syns i norsk radio och TV i rapporterna *Hvem snakker i NRK?* Rapporten från 1991 visar att andelen kvinnor bland de framträdande rör sig kring en tredjedel, i stort sett oberoende av medium och programform. Antalet kvinnor som medverkar har ökat sedan 1973, men den andel av tiden som används av kvinnor har minskat, d.v.s. färre män än tidigare talar längre.

När det gäller nyheter var andelen kvinnor som talade i sändningarna i den norska radions program 1 25 %, i Radio 2 36 %, och i de norska TV-nyheterna 22 %. (*Hvem snakker i NRK* 1991, 5–7).

Finländska studier har visat att andelen intervjuade kvinnor är liten (Zillicus-Tikkanen 1982, Savolainen 1992).

TABELL 6

Intervjuade kvinnor och män enligt redaktörens kön, Aktuell 1982, 1994 och 1995						
År	1982			1994		
	man	kvinn	S:a	man	kvinn	S:a
redaktör						
intervjuobjekt						
man	37	32	69	31	28	59
kvinn	3	9	12	9	13	22
Summa			81			81
År	1995					
redaktör						
intervjuobjekt						
man	29	59	88			
kvinn	2	10	12			
Summa			100			

I uppgifterna ingår endast namngivna aktörer i inslag med en redaktör, medan aktörer i telegram lästa i studio, och inslag med flera redaktörer saknas. Därför är det totala antalet aktörer mindre än i övriga tabeller över aktörer.

En stor majoritet av de intervjuade är män, 69 män mot 12 kvinnor för tolv år sedan, 59 män mot 22 kvinnor 1994, och 88 män mot 12 kvinnor 1995. När det gäller fördelningen mellan de fyra olika grupperna i fyrfältet är bilden förvånansvärt likartad under alla undersökningsperioder.

Det som avviker mest från mönstret är ökningen av manliga intervjuobjekt 1995.

TABELL 7

Intervjuade kvinnor och män enligt redaktörens kön, TV-Nytt 1982, 1994 och 1995						
År	1982			1994		
	redaktör	man	kvinn	S:a	man	kvinn
intervjuobjekt						
man	20	15	35	85	78	163
kvinn	1	-	1	21	22	43
Summa			36			206
År	1995					
	redaktör	man	kvinn	S:a		
intervjuobjekt						
man	61	49	110			
kvinn	18	16	34			
Summa			144			

Den största skillnaden mellan 1982 och 1994 är att antalet intervjuobjekt har ökat markant. Också andelen kvinnliga intervjuobjekt har ökat från en kvinna av 36 intervjuade till 43 av totalt 206, d.v.s. till ca en femtedel.

I denna tabell ingår endast de aktörer som förekommit i inslag med en redaktör, utanför faller alltså telegram utan namngiven redaktör, och några enskilda inslag med flera redaktörer. Därför stämmer summan intervjuobjekt inte överens med andra tabeller. Under de undersökta sju dagarna januari-mars 1995 var andelen kvinnliga aktörer i TV-Nytts sändningar 21 % och Aktuells sändningar 10 %. Med andra ord leder inte den höga andelen kvinnliga journalister till att flera kvinnor intervjuas.

4.2.2 Aktörernas position

Vilka män och kvinnor är aktörer i nyheterna? Aktörer som nämns vid namn i nyhetsinslagen har klassificerats enligt position, yrke eller annan egenskap som motiverat deras närvaro (t.ex. rökare eller patient). De har räknats en gång per inslag, inte t.ex. enligt hur många gånger namnet nämns. Däremot

TABELL 8

Yrke/ Roll	Manliga aktörer		Kvinnliga aktörer	
	Radio	TV	Radio	TV
President	46	27	3	1
Statsöverhuvud				
Statsminister				
Minister	14	10	2	1
Hög tjänsteman	27	18	2	1
Politiker	27	23	2	11
Näringsliv, ledare	5	3	1	-
Militär	4	6	-	-
Idrottare	3	16	3	5
Konstnär	1	2	-	3
Brandman	4	5	-	-
Läkare	1	3	-	1
Journalist	2	1	-	1
Universitetsfolk	2	2	-	-
Folkrorelse-repr.	-	2	-	1
Mötesdeltagare	-	3	-	-
Skolelever	-	1	-	3
Maffiamedlem	-	3	-	-
Presidentfru	-	-	1	1
Övriga x)	4	2	2	5
Summa	140	127	16	34

x)

Manliga aktörer:

Aktuellt: EU-lobbare, patient, rökare, agent

TV-Nytt: EU-lobbare, överlevande offer från Auschwitz

Kvinnliga aktörer:

Aktuellt: sjukskötare, icke-rökare

TV-Nytt: amanuens, biljettförsäljare, restauranganställd, lärare, arkitekt.

har samma person ibland förekommit i flera olika inslag i samma sändning, och då räknats flera gånger. De olika klasserna har skapats efter behov, d.v.s. en klass har skapats för varje ny kategori som förekommit i materialet. Stora grupper har indelats i flera, ex. gruppen politiker har indelats i klassen president, statsöverhuvud och statsminister, klassen minister och klassen politiker. Alla grupper som förekommit mer än en gång får en egen kategori, också t.ex. det i finländska förhållanden ovanliga yrket maffiamedlem. De kategorier som endast uppträtt en gång i materialet har sammanförts till övriga, och räknas i stället upp efter tabellen.

Den grupp som är överlägset mest representerad är de högsta nationella ledarna, d.v.s. presidenter och statsministrar. Finlands högsta ledare förekommer oftast, men också många andra länders ledare är företrädda. Kvinnliga statsöverhuvud är av förekommen anledning representerade i liten utsträckning, drottning Elisabeth är den som främst nämns. Mer överraskande är det att kvinnliga ministrar, och politiker förekommer i mindre utsträckning än vad deras andel är t.ex. i den finländska regeringen och riksdagen. Inte heller kvinnliga högre tjänstemän förekommer i särskilt stor utsträckning. De kvinnliga politikerna i TV-Nytts sändningar är så gott som uteslutande kvinnliga kandidater i riksdagsvalet.

Den stora övervikten för högt uppsatta politiker är så markant att den säkert gäller sändningar i allmänhet. När det gäller de små kategorierna har slumpen inverkat mer. T.ex. brandmän är representerade i större utsträckning än normalt p.g.a. den långvariga arbetsmarknadskonflikten. Förvånande är att sjukvårdsstrejken inte syns i materialet, trots att den fick mycket uppmärksamhet under våren. Men det är skäl att minnas att materialet och metoden inte ger en representativ bild av enskilda yrkesgruppers synlighet, utan endast de stora dragen i prioriteringen mellan olika typer av aktörer.

Resultaten bekräftar i varje fall med all önskvärd tydlighet tidigare forskning om att nyheterna är intresserade av politik och eliter, och att kollektiva folkrörelser och individuella medborgare sällan framträder. Uppenbarligen är förklaringen både fokus på eliter i nyheterna, och den uppträdarkompetens (jfr Dahlgren) som politiska ledare anses besitta.

Hur presenteras aktörerna? Nedan jämförs aktörernas kön, och det sätt de framträder på. Omtalas de, eller framträder de med egen röst? I radio är alternativen omnämmande och egen röst, medan TVn ger flera möjligheter. Personen kan nämnas vid namn, visas i bild, få tala i bild (100 %), eller olika kombinationer av dessa.

Kön	man	kvinn	vet inte
Namn	110	11	2 x)
Ljud	2	-	
Namn + ljud	32	5	
Summa	144	16	

x) De två oklara fallen är afrikanska namn där kodaren av namnet inte kunnat sluta sig till personens kön.

Kön	man		kvinn		summa =100%
	(antal)	(%)	(antal)	(%)	
Namn	33	82,5%	7	17,5%	40
Namn+bild	38	84,4%	7	15,6%	45
100%	34	72,3%	13	27,7%	47
Namn+100%	11	78,6%	3	21,4%	14
Bild+100%	3	50%	3	50%	6
Namn, bild+100%	10	83,3%	2	16,7%	12
Summa	129		35		164

Med 100 % avses att personen samtidigt uppträder i bild, och med egen röst. Tabellerna visar framförallt den stora dominansen när det gäller manliga aktörer, men något tydligt mönster när det gäller hur män och kvinnor presenteras framträder inte. Eventuellt kan man konstatera att kvinnor oftare framträder i TV i 100 %.

Betydelsen av presentationssättet kan tolkas på olika sätt. Å ena sidan kan man säga att en person med status får tala med sin egen röst, å andra sidan är det endast kända personer med status som endast nämns vid namn. En okänd aktör visas nästan alltid i bild.

4.3 Ämnesområden

4.3.1 Inslagens fördelning enligt ämne

Nyhetsinslagens ämnesområden har kodats enligt en klassificering som är gemensam för alla undersökta redaktioner. Den är mera noggrann än indelningen i hårda och mjuka ämnen i 3.2. och består av 28 olika kategorier. En

jämförelse mellan de båda klassificeringarna görs efter att resultatet av analysen 1995 presenterats.

För radionyheteras del kodades 126 inslag i de undersökta sändningarna. Av de 28 kategorierna förekom jämställdhetsfrågor, hälsa och medicin, boende och byggande samt religiösa frågor inte alls. De övriga var i storleksordning representerade på följande sätt:

TABELL 11

Inslagens och telegrammens ämnesområde i Aktuellt 1995		
Ämnesområde	antal inslag	%andel
Politik	26	20,6
Arbetsmarknad	21	16,7
Ekonomi	11	8,7
Krig	9	7,1
EU	8	6,4
Olyckor	6	4,8
Fred	6	4,8
Försvar	5	4,0
Brott	5	4,0
Trafik	4	3,2
Utvecklingsländer	3	2,4
Etniska grupper	3	2,4
Konsumtion	3	2,4
Statsförvaltning	3	2,4
Mänskliga rättigheter	2	1,6
Miljö	2	1,6
Underhållning	2	1,6
Sport	2	1,6
Sociala frågor	1	0,8
Utbildning	1	0,8
Flyktingar	1	0,8
Vetenskap	1	0,8
Konst	1	0,8
N:	126	100%

Den på förhand uppgjorda klassificeringen fungerade väl eftersom samtliga inslag kunde placeras. En jämförelse med indelning i hårda och mjuka ämnen i 3.2. visar tydligt att de hårda återfinns i toppen, och de mjuka i slutet av förteckningen – eller saknas.

I de undersökta TV-sändningarna ingick 101 inslag. De kategorier som inte alls var representerade var sociala frågor, jämställdhets- och människorättsfrågor, hälsa och medicin samt religiösa frågor. Två inslag kunde inte placeras i lämplig kategori, det ena gällde Elisabeth Rehns kandidatur för posten som Unicef-chef och det andra snöläget. De övriga inslagen har klassificerats på följande sätt:

TABELL 12

Inslagens och telegrammens ämnesfördelning i TV-Nytt 1995		
Ämnesområde	antal inslag	%andel
Arbetsmarknad	17	16,8
Krig	15	14,9
Politik	11	10,9
Brott	8	7,9
Ekonomi	8	7,9
Sport	6	5,9
Olyckor	6	5,9
Statsförvaltning	4	4,0
Konst	3	3,0
Övrigt	2	2,0
Trafik	2	2,0
Underhållning	2	2,0
Vetenskap	2	2,0
Utvecklingsländer	2	2,0
Etniska grupper	2	2,0
Fred	2	2,0
Försvar	2	2,0
EU	2	2,0
Boende	1	1,0
Miljö	1	1,0
Flyktingar	1	1,0
Utbildning	1	1,0
Konsumtion	1	1,0
N:	101	100%

En jämförelse mellan Aktuellt och TV-Nytt visar att politik och arbetsmarknad är välbevakade av båda redaktionerna, trots att Aktuellt har mest politik, och TV-Nytt mest arbetsmarknad. Krigsnyheter är vanligare i TV, förmodligen delvis p.g.a. det bildmaterial som de internationella bildbyråerna levererar. Sportnyheter är betydligt vanligare i TV-Nytt. I stora drag uppvisar redaktionerna likheter i sin prioritering, vilket inte är förvånande eftersom de är delar av samma bolag, med ett nära samarbete, och delvis samma korrespondenter. De små skillnader som finns visar att det i alla fall finns ett visst rörelseutrymme för redaktionssekreterarna.

Inslagens fördelning på hårda och mjuka ämnen i enlighet med indelningen i 3.2. visar att 98 kan klassificeras som hårda, 8 som mjuka och 20 som övriga i Aktuellts sändningar. I TV-Nytts sändningar är motsvarande fördelning 77 hårda, 5 mjuka och 19 övriga. Andelen övriga är stor eftersom den nyare klassificeringen omfattar nya ämnesområden som inte ingick i den tidigare. Den procentuella andelen mjuka ämnen är 6,3 i Aktuell, och 4,9 i TV-Nytt. Andelen mjuka ämnen har minskat tydligt jämfört med både år 1982 och 1994.

4.3.2 Samband redaktör – ämne

Tidigare undersökningar har tytt på ett svagt samband mellan redaktörens kön, och inslagets ämnesområde. 1982 var det inom de svenska redaktionerna, och den finska radion, oftare kvinnor som gjorde inslag om mjuka områden

TABELL 13

Ämne	Redaktörens kön		
	man	kvinn	
Politik	1	8	
Statsförvaltning	-	2	
EU	1	1	
Ekonomi	-	4	
Arbetsmarknad	1	4	
Konsumtion	-	1	
Sociala frågor	-	-	
Utbildning	2	-	
Brott	1	1	
Olyckor	2	1	
Försvar	-	2	
Krig	-	2	
Fred	1	-	
Mänskliga rättigheter	-	1	
Etniska grupper	3	-	
Utvecklingsländer	-	3	
Flyktingar	-	-	
Miljö	1	1	
Vetenskap	-	-	
Konst	-	1	
Underhållning	1	-	
Trafik	1	-	
Sport	-	-	
övrigt	-	-	
Summa	15	32	= 47

medan den finska TVn avvek från mönstret. Detsamma gällde inom de finska TV-nyheterna 1989. I de flesta fall var skillnaden mellan andelen mjuka inslag gjorda av kvinnliga och manliga redaktörer liten.

Antalet inslag är mindre i dessa tabeller, eftersom här endast har kodats inslag gjorda av en annan redaktör än studioreportern och inte t.ex. telegram. I tabellerna 11 och 12 ingår också telegram.

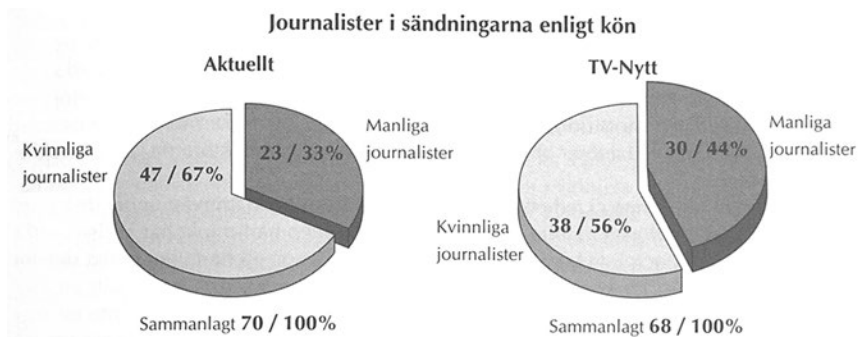
Några tydliga mönster när det gäller redaktörens kön och inslagets ämnesområde finns inte. Det verkar alltså inte som om det fanns en könsmässig arbetsfördelning när det gäller olika ämnesområden inom de svenska nyhetsredaktionerna. Den svaga trend som funnits tidigare har försvunnit.

TABELL 14

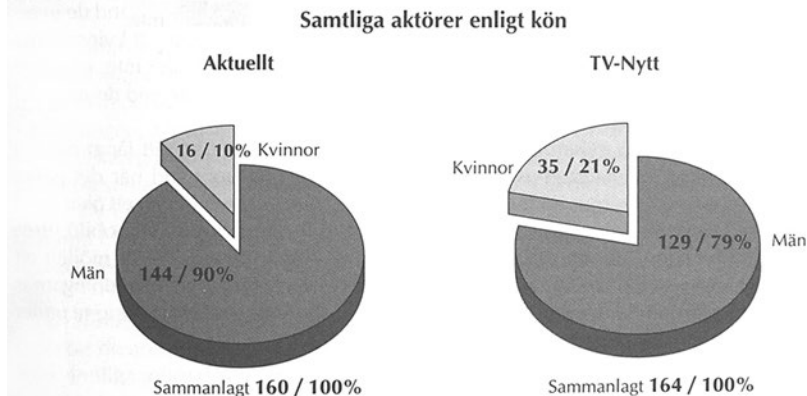
Ämne	Redaktörens kön		
	man	kvinnor	
Politik	4	4	
Statsförvaltning	2	1	
EU	2	-	
Ekonomi	2	-	
Arbetsmarknad	1	5	
Konsumtion	-	-	
Sociala frågor	-	-	
Utbildning	-	1	
Brott	5	3	
Olyckor	2	2	
Försvar	-	-	
Krig	2	7	
Fred	-	1	
Mänskliga rättigheter	-	-	
Etniska grupper	-	1	
Utvecklingsländer	1	1	
Flyktingar	-	-	
Miljö	1	-	
Vetenskap	-	1	
Konst	1	2	
Underhållning	2	-	
Trafik	1	-	
Sport	3	1	
övrigt	1	-	
Summa	30	31	= 61

5. Sammanfattning och diskussion

Syftet var att undersöka i vilken mån kvinnor och män förekommer i sändningarna, som redaktörer och övriga aktörer, vilka kvinnor och män som presenteras, och hur de presenteras. Dessutom har andelen hårda och mjuka ämnen diskuterats. Det viktigaste resultatet av undersökningen kan sammanfattas på följande sätt:

I antalet ingår alla de journalister som medverkat i sändningen, som studioreportrar eller redaktörer för inslag.

I antalet ingår alla intervjuade, framträdande och omnämnda personer, d.v.s. också icke namngivna aktörer som uttalat sig.

I de svenska nyhetsredaktionernas sändningar är de kvinnliga journalisterna idag i majoritet. Andelen kvinnor på Aktuellt och TV-Nytt var ungefär hälften år 1982, och har nu ökat till en klar majoritet. Orsaken till att kvinnorna dominerar i sändningarna trots att andelen kvinnor av de anställda utgör hälften är förmodligen att de tillfälliga medarbetarna oftare är kvinnor än män.

Andelen kvinnor som intervjuas i sändningarna har ökat, men inte i särskilt stor utsträckning. I de undersökta sändningarna utgjorde de kvinnliga aktörerna 21 % i TV-Nytt och 10 % i Aktuellt. Kvinnornas andel i radion är anmärkningsvärt låg och det verkar som om den inte riktigt gör redaktionen rättvisa. Vid en undersökning av två veckors sändningar hösten 1994 intervjuades 22 kvinnor och 59 män, d.v.s. kvinnornas andel var över en fjärdedel.

Det finns väldigt litet lämpligt jämförelsematerial från andra länder. De norska siffrorna från 1991 omfattar alla som uppträtt, d.v.s. både redaktörer och intervjuade, och där var andelen kvinnor som framträdde i nyheterna omkring en fjärdedel. Den sammanlagda andelen kvinnliga redaktörer och aktörer i de finlandssvenska sändningarna är högre.

Resultaten från analysen av Aktuellt och TV-Nytt stöder Liesbet van Zoonens tes om att en ökning av andelen kvinnliga journalister inte leder till en radikalt förändrad kvinnobild i utbudet. När det gäller sambandet mellan kvinnliga redaktörer och kvinnliga ämnen är resultaten motstridiga, olika redaktioner uppvisar olika mönster. I viss mån intervjuar kvinnliga redaktörer oftare kvinnor än de manliga redaktörerna gör, men skillnaden är liten.

Andelen mjuka ämnen i nyhetssändningarna har inte ökat nämnvärt under de tolv år som gått sedan den första mätningen gjordes. Indelningen hårt - mjukt har kritiserats för att den är för grov, och inte beaktar om ämnet behandlas på ett hårt eller mjukt sätt. En analys av vem som får komma till tals i olika ämnen i nyheterna är ett sätt att mer precisera närma sig frågan om behandlingssätt. Dessvärre ger analysen inte ett mer positivt resultat när det gäller nyheternas benägenhet att presentera kvinnors syn på olika frågor.

Den tidigare forskningens bild av att nyheternas intresse koncentreras till politik, byråkrati och eliter bekräftas av ämnesfördelningen och rollfördelningen bland de intervjuade. Elitcentreringen gäller också män fram om kvinnor. Argumentet att kvinnor inte förekommer eftersom de saknas på de högsta posterna i samhället håller inte, eftersom de i många kategorier förekommer i mindre utsträckning i nyheterna än vad deras andel i verkligheten skulle förutsätta.

Inom den finländska nyhetsjournalistiken har jämställdheten nått rätt långt när det gäller de kvinnliga journalisternas ställning, men den är inte uppnådd när det gäller kvinnobilden och kvinnornas andel i nyhetsinnehållet. Det är sannolikt att ett ökat antal kvinnor i redaktionen är en nödvändig förutsättning för en förändrad kvinnobild, men det är uppenbarligen inte en tillräcklig förutsättning. Frågan är om det är möjligt att förändra de existerande strukturerna i nyhetsarbetets organisering och sändningarnas uppbyggnad, eller om en separat

satsning på specifika kvinnonyheter åtminstone under en övergångsperiod är en effektivare metod.

Kvinnor och män i nyheterna

En undersökning av Rundradions svenska nyhetsredaktioner Aktuellt och TV-Nytt

Abstract

Den tredje delen av forskningsprojektet om kvinnobilden i Rundradions nyheter gäller de svenskspråkiga nyhetsredaktionerna Aktuellt (radionyheter) och TV-Nytt. Undersökningsmaterialet utgörs av 14 radiosändningar (kl. 7.00 och kl. 16.00 under sju olika veckodagar) och 7 TV-sändningar (redaktionens huvudsändning kl. 18.00 under sju dagar). Studien gäller i vilken mån kvinnor och män förekommer i sändningarna, vilka kvinnor och män som är aktörer samt på vilket sätt de presenteras. Den teoretiska referensramen består av forskning om nyheter, nyhetskultur och könsperspektiv inom journalistik- och kvinnoforskning. Nordisk kvinnoforskning visar att kvinnor förekommer i liten utsträckning i nyheterna, och ofta i stereotypa roller.

De svenska nyhetsredaktionerna inom Rundradion har kvinnlig majoritet, vilket framgår både av statistiken över anställda, och av andelen kvinnliga journalister som medverkat i de undersökta sändningarna. Däremot utgör kvinnorna en liten andel av de intervjuade och omnämnda aktörerna. I de 14 radiosändningarna förekom 88 män och 12 kvinnor, och i de 7 TV-sändningarna 110 män och 34 kvinnor, i inslag producerade av en namngiven redaktör. I detta antal ingår inte telegram.

Inslagen handlar oftast om politik, arbetsmarknad och ekonomi i radio, och om arbetsmarknad, krig och politik i TV. Jämställdhetsfrågor, hälsa och medicin, samt religiösa ämnen förekom inte alls i materialet.

En sammanställning av vilka personer som framträder i nyheterna totalt visar att den absoluta majoriteten är manliga aktörer inom kategorierna statsöverhuvud, minister, hög tjänsteman och politiker. I sammanställningen ingår samtliga personer vars namn nämnts i sändningen, utom redaktörerna. Av totalt 158 personer i radio är 113 män i ovan nämnda kategorier. I TV är 78 av 161 manliga politiker och höga tjänsteman. När det gäller presentationsätt har aktörerna klassificerats enligt om de nämns vid namn, eller talar själv i radio, och enligt om de omtalas, visas på bild, eller framträder i både ljud

och bild i TV. Här finns inte några tydliga skillnader i mönstret för kvinnliga och manliga aktörer.

En allmän slutsats är att jämställdheten inom Rundradions svenska nyhetsredaktioner omfattar de anställda journalisterna, men inte de omtalade aktörerna. Den höga andelen kvinnliga journalister leder med andra ord inte automatiskt till en förändrad kvinnobild i nyheterna, utan kvinnliga ämnesområden och kvinnliga aktörer förekommer i mycket blygsam omfattning.

LITTERATUR

- Abrahamsson, Ulla. B. 1990. Hälften vunnet? Sveriges Radios jämställdhetsarbete under 10 år och avstamp inför 90-talet. SR/PUB 2.
- Alström, Börje, Östlund, Ingrid. 1994. 'Nyhetsarbetets villkor i olika medier'. Norrstedt, Stig Arne (red.). En nyhetsdag. Journalistikens Normer. Rapport 1. Högskolan Örebro, Göteborgs universitet och Mitthögskolan i Sundsvall. 43-88.
- Altschull, J. Herbert. 1984. The Agents of Power. The Role of the News Media in Human Affairs. New York: Longman.
- Aslama, Minna. 1994. 'Privaatti Pyykkö eli keskusteluohjelmat ja yksityisen alue televisiossa.'
- Kasari, Heikki. (toim.) Radio ja Tv-tutkimuksen vuosikirja. Yleisradio: Tutkimus ja kehitysosasto. 87-100.
- Bruun, Mikko, Koskimies, Ilkka, Tervonen, Ilkka. 1986. Uutisoppikirja. Helsinki: Tammi.
- Dahlgren, Peter. 1988. 'Berättande och betydelse i TV-nyheter'. Carlsson, Ulla (red.) Forskning om journalistik. NORDICOM.
- Eide, Elisabeth. 1990. Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen till 1990-årene - og journalistenes bilde. Norsk journalisthøgskole. Oslo.
- Eide, Elisabeth. 1993. 'Journalisme og enkjønnet presentasjon.' Carlsson, Ulla (red.). Nordisk forskning om kvinnor och medier. Kungälv: NORDICOM. 241-250.
- Ekecrantz, Jan, Olsson, Tom. 1990. Mellan makt och marknad. En studie av nyhetsjournalistiken. Maktutredningen. Stockholm: Institutionen för Journalistik, Medier och Kommunikation.
- Ekecrantz, Jan, Olsson, Tom. 1994. Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia. Stockholm: Carlsons.
- Gallagher, Margaret. 1992. Women and Men in the Media. Communication Research Trends. Vol. 12. No 1.
- Halonen, Irma K. 1989. Kvinnor och nyhetsoffentligheten. Paper vid Nordiska masskommunikationsforskningskonferensen Öland 1989.
- Hartley, John. 1982. Understanding News. London: Methuen.

- Heinderyckx, Francois. 1993. 'Television News Programmes in Western Europe: A Comparative Study.' *European Journal of Communication*. Vol. 8. No 4. 425–450.
- Holopainen, Irma, Kalkkinen, Marja-Leena, Rantanen, Terhi, Sarkkinen, Raija, Österlund, Marina. 1983., "Hyvät katsojat, pääaiheenamme tänään nainen." Johdatus tutkimukseen naisen roolista televisiossa. *Yleisradio Sarja B* 3.
- Holopainen, Heini. 1992. Kriittisiä ääniä journalismin marginaalissa: Journalismitkriittisiä tiedostavien naistoimittajien näkökulmasta. Progradu, Tammerfors universitet.
- Hvem snakker i NRK 1973, 1983, 1991. NRKs likestillingsutvalg.
- Hvitfelt, Håkan. 1989. Nyheterna och verkligheten. Byggstenar till en teori. Göteborgs universitet, Journalisthögskolan. Rapport 1.
- Jensen, Else, Kleberg, Madeleine. 1982. Kvinnors roll i TV-nyheter och underhållning. En dansk och svensk undersökning om massmedia och jämställdhet. Stockholm: NORDpublikation.
- Jonasdottir, Anna G. 1988. 'Sex/Genden, Power and Politics: Towards a Theory of the Foundations of Male Authority in the Formally Equal Society.' *Acta sociologica*, Vol. 31, 2. 157-171.
- Kalkkinen, Marja-Leena. 1989. Selvitys naisten ja miesten välisen tasa-arvon toteutumisesta Yleisradiossa. Oy Yleisradio Ab.
- Kivikuru, Ullamaija ja 56 opiskelijaa. 1992. Uutismylly pyörii. Katsaus kolmen päivän uutis- ja ajankohtaistarjontaan Helsingissä. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitoksen julkaisuja 2 C 1.
- Kivikuru, Ullamaija, Rantanen, Terhi. 1994. 'Uutisvälitys'. Nordenstreng, Kaarle, Wiio, Osmo A. (toim.). *Joukkoviestintä Suomessa*. Porvoo: Weilin & Göös. 76-91.
- Kleberg, Madeleine. 1993. 'Feministisk teoribildning och medieforskning.' Carlsson, Ulla (red.). *Nordisk forskning om kvinnor och medier*. Kungälv: Nordicom. 7–24.
- Kuparinen, Marko. 1993. 'TV-uutisten estetikka'. Kasari, Heikki (red.). *Radio- ja TV-tutkimuksen vuosikirja 1993*. Helsinki: Yleisradio. 89–104.
- Larsson, Larsåke. 1994. 'Mediernas bevakning av lokal offentlig verksamhet.' Nohrstedt, Stig Arne (red.) *En nyhetsdag. Journalistikens Normer*, Rapport 1. Högskolan i Örebro, Göteborgs universitet och Mitthögskolan i Sundsvall. 107–142.
- Levo-Henriksson, Ritva. 1994. *Eyes Upon Wings. Culture in Finnish and US Television News*. Helsinki: Yleisradion kehitys ja tutkimusosasto.
- Lowery, Shearon, De Fleur, Melvin L. 1988. *Milestones in Mass Communication Research. Media Effects*. New York: Longman.
- Löfgren-Nilsson, Monica. 1994. 'En dag på redaktionen - mäns och kvinnors arbete', Nohrstedt, Stig-Arne (red.) *En nyhetsdag. Journalistikens normer*. Rapport 1. Högskolan i Örebro, Göteborgs universitet och Mitthögskolan i Sundsvall. 89–106.

- Nohrstedt, Stig-Arne, Ekström, Mats (red.). 1994. *Idea! och verklighet. Nyhetsjournalistikens etik i praktiken. Journalistikens Normer. Rapport 2.* Kungälv: Högskolan i Örebro, Göteborgs universitet och Mithögskolan i Sundsvall.
- Rentola, Ilkka. 1983. *Normaalijournalismin säännöt. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja. Sarja A 47.* Tampereen Yliopisto.
- Savolainen, Tarja. 1992. 'The Representation of Women and Women's Issues.' Savolainen, Tarja, Zilliacus-Tikkanen, Henrika. *Women in Finnish Broadcasting.* Helsinki: Publications of the Finnish National Commission for Unesco No 61. 24–38.
- Savolainen, Tarja. 1994. 'Kohteena sukupuoli. Katsaus joukkoviestinnän naistutkimukseen.' *Ihmiset mediat ja merkitykset.* Helsingin Yliopisto, Viestinnän laitos. Sarja 2 B.1. 131–156.
- Suhonen, Pertti. 1994. *Mediat me ja ympäristö.* Tampere: Hanki ja jää.
- Tuchman, Gaye. 1978. *Making News. A Study in the Construction of Reality.* New York: Macmillan.
- Werner, Anita. 1993. 'Likestilling på skjermen. Hva mener publikum?' Carlsson, Ulla (red.). *Nordisk forskning om kvinner och medier.* Kungälv: Nordicom. 251–270.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika. 1982. *Kvinnlig och manlig journalistik. Nyhetsvärdering ur jämställdhetssynvinkel. Pro gradu.* Helsingfors universitet. (1983. *Kvinnoforsknings-stenciler. Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland.*)
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika. 1990. *Kvinnliga journalisters strategier. En intervjuundersökning om attityder hos kvinnliga nyhetsjournalister inom Rundradion.* Licentiatavhandling, Helsingfors universitet.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika. 1993. 'Möjligheter och hinder för en kvinnlig journalistik.' Carlsson, Ulla (red.). *Nordisk forskning om kvinnor och medier.* Kungälv: Nordicom. 227–240.
- van Zoonen, Liesbeth. 1988. 'Rethinking Women and the News.' *European Journal of Communication.* Vol. 3. No 1. 35–53.

Henrika Zilliacus-Tikkanen

Möjligheter och hinder för en kvinnlig journalistik

Avsikten med artikeln är att kartlägga vad vi vet om ett kvinnligt perspektiv i journalistiken. Det finns en hel del material om kvinnliga journalister i de nordiska länderna, i form av intervjuer, enkäter m.m. Berättelserna om hur det är att vara kvinna och journalist har stora likheter. Min avsikt är att sammanfatta vad det här materialet berättar. På vilket sätt är könet relevant inom den journalistiska produktionen? Står principerna för en kvinnlig journalistik i konflikt med den journalistiska kulturens principer? Vilka är förutsättningarna för en kvinnlig journalistik?

Eftersom kvinnoforskningen befinner sig i en aktiv period med många utvecklingstrender, anser jag det nödvändigt att först precisera mina utgångspunkter. Jag beskriver också allmänna förutsättningar för ett ökat kvinnoinflytande.

Därefter sammanfattas kvinnliga journalisters uttalanden om vilken betydelse könet har i arbetet, deras syn på den journalistiska kulturen och deras definitioner av kvinno-journalistik. Slutligen jämförs journalistkulturens principer med kvinnojournalistikens.

Utgångspunkter

Könets relevans i journalistiken

Jag utgår från att det finns könsbaserade skillnader i värderingarna inom journalistiken, medveten om att det finns personer som kraftigt opponerar sig mot

den tanken. I en norsk enkätundersökning (Eide 1991) svarade grovt taget hälften av kvinnorna och en tredjedel av männen jakande på frågan om det finns kvinnlig och manlig journalistik. De flesta respondenterna i en finländsk intervjuundersökning (Zilliacus-Tikkanen 1990) ansåg att kvinnor kan tillföra journalistiken nya dimensioner. I intervjuerna framfördes också åsikten att kön inte har någon som helst betydelse i journalistiken och nyhetsvärderingen. I en enkätundersökning om jämställdheten i branschen, beställd av det finländska Journalistförbundet, svarade ungefär en tredjedel att det finns en stor, eller ganska stor, skillnad mellan kvinnliga och manliga journalister när det gäller nyhetsvärdering (Tasa-arvotutkimus 1991).

Jag fortsätter diskussionen utgående från antagandet att det finns könsbaserade skillnader i synen på journalistik, och kommer inte att argumentera för eller mot detta grundantagande i den fortsatta texten.

Centrala begrepp

Begreppen könsroller och könsskillnader är problematiska och betraktas t.o.m. inom kvinnoforskningen idag som gammalmodiga, men det är svårt att se hur man kunde diskutera kvinnlighet, och könets betydelse, utan att se på typiskt kvinnliga egenskaper, beteendemönster och värderingar. Det är också omöjligt att vara säker på att det faktiskt är fråga om kvinnliga egenskaper utan att åtminstone ibland göra jämförelser med det andra könet, och se på skillnader mellan könen.

Skillnader, i form av motsatspar, dikotomier, är en central organiserande princip i västerländskt tänkande. Kritiker har påpekat att dikotomier vanligen inbegriper ett hierarkiskt förhållande mellan begreppen, och feminister har noterat att kvinnorna som grupp vanligen har associerats med det hierarkiskt underordnade begreppet. Exempel på dylika motsatspar, som har legitimerat en kvinnlig underordning, är förnuft - känslor, offentlig - privat, natur - kultur, subjekt - objekt, själ - kropp. (Cirksena & Cuklanz 1992, 20)

Många kvinnoforskare frågar sig om begreppen kvinnligt och manligt i sig upprätthåller en dikotomi som man vill komma bort från. Också många kvinnliga journalister tycker att man inte skall använda begreppen, och att det inte är i kvinnors intresse att lyfta fram dem. Dikotomin manligt - kvinnligt har visat sig mycket livskraftig genom världshistorien oberoende av vilka begrepp som använts av forskarna. Det är alltså knappast möjligt att tiga ihjäl den. Dikotomin finns, och styr individernas preferenser och handlingar, oberoende

av forskarnas önskemål. Synliggörandet av dikotomin och dess konsekvenser kan vara ett sätt att bryta dess makt.

Oenigheten när det gäller skillnader mellan könen har att göra med att begreppet uppfattas olika. Michele Barrett hävdar att det inte bara finns olika sätt att uppfatta begreppet, utan också oenighet och motsägelser i tolkningarna. Hon identifierar tre olika kategorier av tolkningar, som delvis kan sammanfalla.

I. *Difference as experiential diversity*. Skillnader i bemärkelsen mångfald av erfarenheter, ett pragmatiskt sätt att se på skillnader mellan kvinnor och män, som placeras i olika sociokulturella sfärer.

II. *Difference as positional meaning*. Skillnader i form av olika positioner, där betydelse produceras i varierande sammanhang, och inga fixerade definitioner av feminint och maskulint kan identifieras. Denna tolkning hör framförallt hemma inom lingvistik och i teorier av Ferdinand de Saussure och Jacques Derrida.

III. *Sexual difference*. Sexuella skillnader i psykoanalytiska sammanhang, med teorier av Jacques Lacan, Louis Althusser och Julia Kristeva (Probyn 1992, 90—91).

I den här artikeln avses med skillnader den tolkning som hör hemma i den första kategorin.

Vanliga invändningar mot begreppen kvinnligt och manligt perspektiv inom journalistiken är att det finns män som bedriver kvinnlig journalistik, och att det finns stora skillnader kvinnor emellan. Här finns inte nödvändigtvis en konflikt. Kvinnlighet och manlighet är både biologiskt betingat och uttryck för inlärd mönster. Individer kan socialiseras till handlings- och värderingsmönster som representerar det andra könet. Jag ser kvinnlighet och manlighet som dimensioner som går genom både kvinnor och män. Androgynforskningen talar om fyra kategorier: feminina kvinnor, maskulina kvinnor, maskulina män och feminina män, vilket enligt min mening motsvarar verkligheten bättre än en tudelning på basis av kön. Däremot håller jag med t.ex. Hanne Haavind (1992, 16—30) och Iiris Ruoho (1992, 63) om att substansen i vad som är kvinnligt och manligt i olika sammanhang och under olika perioder inte kan vara statisk. Innehållet i köns-identiteten förändras, men däremot inte nödvändigtvis könets betydelse som organiserande faktor.

Trots att substansen i skillnaderna kan förändras, uppvisar den ändå i vissa avseenden relativt stor stabilitet. Anna G Jónasdóttir konstaterar:

There is a clear pattern in this which is in total accord with both common and scientific hypotheses. Women, to a greater degree than men, and in different ways, initiate, pursue, and support issues concerning bio-social production

and reproduction, that is, those questions having to do with control over, responsibility for, and care of people, and other natural resources. (1988, 42)

Skillnaderna inom könen är stora, halva mänskligheten kan rimligen inte tänka och bete sig på samma sätt. Men skillnader mellan kvinnor hindrar inte att könet som variabel har betydelse. Kvinnor möter ofta samma problem för att de är kvinnor, men de kan välja olika lösningsmodeller.

Syftet med att tala om skillnader i det aktuella projektet är att belysa alternativ i journalistiken. Genom att visa att det finns olika sätt att tillämpa gällande nyhetsregler kan man förklara varför en del redaktörer inte känner sig hemma i värderingsmönstret på en del redaktioner, och varför en del av publiken inte upplever nyhetsinnehållet som angeläget. Genom att peka på alternativ kan man belysa drag hos dagens journalistik, som annars förblir dolda.

Med begreppet kultur avses här rådande praxis och värderingar inom en yrkesgrupp. Journalistkultur är med andra ord de yrkesverksamma journalisternas värderingar och kollektiva yrkesmoral.

Förutsättningar för ett kvinnligt perspektiv

Ökar jämställdheten?

Antalet kvinnor har ökat, vad har förändrats? är en frustrerad fråga som har ställts och ställs både när det gäller politik och journalistik. Den är en följd av besvikelsen inom kvinnorörelsen över att all aktivitet på 1970-talet, och de framsteg som noterats, inte ger de resultat man hoppats på. Då inställer sig frågan hur stor rörelsefrihet enskilda individer har, och hur mycket individerna begränsas av det utrymme organisationen eller yrkeskoden ger dem.

Marjorie Ferguson (1990, 215–230) vill kullkasta tesen om att framgångsrika kvinnliga politiker och journalister genom en snöbollseffekt skulle få konsekvenser för alla kvinnor. Hennes exempel är brittiska: Margaret Thatcher, drottning Elisabeth och några kvinnliga chefredaktörer på stora tidningar. Hon anklagar de två förstnämnda för att utnyttja sin kvinnlighet när det passar dem, men inte förändra något väsentligt för kvinnor i allmänhet. De kvinnliga chefredaktörerna ändrade inte heller tidningarna i feministisk riktning (225).

Men är det realistiskt att tro att de nämnda exemplen kunde få andra konsekvenser? Hur stor är rörelsefriheten, när det gäller feministiska initiativ, för den brittiska premiärministern eller drottningen? Är det inte troligt att en person med feministiska böjelser aldrig skulle ha nått premiärministerposten? Ger

hovets traditioner utrymme för radikala förslag? Systemets självbevaringsdrift, och urvalspremisserna, ska inte underskattas.

Till många positioner väljs en person snarare trots att hon är en kvinna än för att hon är det. Detta faktum kan en nyttnämnd kvinna knappast vara omedveten om. Evelyn Fox Keller säger om kvinnor som har lyckats komma in i vetenskapens värld att de har allt att förlora på en gränsdragning mellan könen, som historiskt endast tjänat till att utesluta dem (1987, 30). Det är alltså logiskt att framgångsrika kvinnor snarare tenderar att ta avstånd från kvinnofrågor och andra kvinnor, än att lyfta fram dem.

Marjorie Ferguson har rätt i att 1970-talets feminister gjorde en felbedömning i sina optimistiska visioner om att allt skulle ändras bara kvinnor började komma in i manliga sammanhang. Frågan är om felbedömningen gällde hastigheten eller riktningen. Besvikelsen står i proportion till förväntningarna.

Rosabeth Moss Kanter skrev 1977 om ett slag av förutsättningar, då hon betonade betydelsen av antalet kvinnor. Enligt Moss Kanter är en tredjedel en kritisk gräns, färre än en tredjedel har inte möjlighet att påverka helheten, medan en tredjedel fungerar som en minoritet, med ett visst inflytande. Alla Fergusons exempel är individuella kvinnor, som knappast kan anses ha haft ett kvinnligt kollektiv som stöd. Kvinnliga chefredaktörer i konkurrerande tidningsföretag kan inte förväntas samarbeta och stöda varandra.

Gerd Lindgren (1988) konstaterar i en undersökning av kvinnor i mansdominerade branscher att kvinnorna tenderade att välja individuella strategier i stället för samarbete, eftersom de accepterades lättare som individer än som grupp. Det ledde också till att deras upplevelser var privata, varje misslyckande sågs som en följd av den egna oförmågan. Förutsättningen för en förändring av förhållandena är att det uppstår en grupp känsla och en jämförelse av erfarenheter kvinnor emellan, hävdar Lindgren.

Hinder i organisationer

Organisationsforskningen har under 1980-talet börjat intressera sig för könsaspekten (Mills & Tancred 1992). Manlig dominans har i praktiken utvecklats och upprätthålls genom ett system som reflekterat asymmetriska kulturella bedömningar av manligt och kvinnligt, där en av de mest centrala karakteristika har varit sammankopplingen av kvinnligt med den privata sfären, och manligt med den offentliga (ibid. 94). Män karakteriseras som rationella, analytiska och produktiva, men också okänsliga och opersonliga. Egenskaperna hör till dem som värderas i organisationer. Dessa värderingar spelar en nyckelroll för

att begränsa kvinnors inträde i arbetskraften, för att styra in dem på en smal skala av yrken, och för att koppla låg lön och låg status till kvinnors arbete (ibid. 106).

I det moderna samhället är den offentliga sfären i stor utsträckning en sfär bestående av organisationer, konstaterar Mills i en forskningsöversikt (1992, 94). Komplexa organisationer uppvisar könsdiskriminering på åtminstone tre sätt av central betydelse:

1. Kulturella värden associerade med manlighet gynnas i många organisationer. Organisationsprocesser betonar rationalitet och byråkrati och förtränger känslor kopplade till hem och familj.

2. En del organisationer har en direkt roll i socialiseringsprocesser som skapar könsidentitet, t.ex. skolor och idrott.

3. Praxis inom organisationer när det gäller rekrytering, belöning och avancemang följer och förstärker vanligen könsbaserade värderingar.

Utifrån dessa slutsatser, baserade på en rad studier, konstaterar Mills att köns-diskriminering inte endast kan påvisas i många fall av organisations-praxis, utan är innefattad i de kulturella värden som genomsyrar organisationer och organisations-begreppet i sig (95).

Joan Acker beskriver fyra slags processer som analytiska element i en teori om kön och organisationer (1992, 252). Hon talar om:

1. Production of gender divisions.

2. Creation of symbols, images and forms of consciousness that explicate, justify and (rarely) oppose gender divisions.

3. Interaction between individuals that enact dominance and subordination, and create alliances and exclusions.

4. Internal mental work of individuals as they construct their understandings of the organizations gendered structure of work and opportunity, and the demands of gender appropriate behaviors and attitudes. (252–253)

Acker påpekar att det problematiska är motsättningen mellan å ena sidan organisationers realiteter, uppenbart strukturerade enligt kön, och å andra sidan sättet att tänka och tala om dessa realiteter som om de var könsneutrala (255). Enligt Acker upprätthålls kontrasten mellan könsbestämd verklighet och könsneutralt tänkande av det opersonliga, objektifierande sättet att organisera, leda och kontrollera stora organisationer. Dessa processer är textorienterade, och det upprepade antagandet om könsneutralitet är en del av textproduktionen, antingen den gäller anställda, arbetsprocesser eller ledarskap. Därmed är könsneutraliteten, eller förträngandet av kunskap om kön, inbäddad i organisationers kontrollmekanismer (ibid. 256).

Deborah Sheppard konstaterar att könsskillnader och substansen i könsbaserade erfarenheter tenderar att förbli osynliga eller tagna för givna i situationer då representanter för det ena könet kommer in på områden traditionellt definierade som det andra könets territorium (1992, 152).

När det gäller journalistiken konstaterar Irma Kaarina Halonen att det västerländska nyhetsbegreppet utesluter kvinnorna redan i sin konstruktion (1989). Om idealet för nyhetsverksamheten är offentlighet och objektivitet är den kvinnliga sfären definitionsmässigt utesluten, skriver Halonen.

George Gerbner noterar att maktlösa grupper accepteras i medierna så länge de handlar enligt majoritetens regler.

In media content disempowered groups such as women are accepted into the ranks of power provided they act on behalf of the rules designed to protect the interest of majority groups. (Gallagher 1992, 12)

Det förklarar varför mediernas innehåll inte förändras trots att antalet kvinnor ökar, och varför många kvinnliga journalister är så angelägna om att stöda de rådande värderingarna.

Kvinnliga journalister i Norden

Undersökningar

Det har gjorts flera omfattande intervju- och enkätundersökningar som ger information om kvinnliga journalister i Norden. En del har gällt hela journalistkåren, andra har fokuserats på kvinnorna. Det mest omfattande materialet har insamlats i Norge. En brett upplagd arbetsmiljöundersökning om journalister i dagspressen från 1979, baserad på deltagande observation och frågeformulär till 500 journalister, gav information bl.a. om kvinnors utsatta position i medierna (Bermann 1982). En uppföljning av de kvinnliga journalisternas arbets- och livssituation gjordes i form av 50 intervjuer under 1981–83 (Skard 1984). Projektet Kvinnobilden i norsk dagspress vid ingången till 1990-talet bestod av en innehållsanalys av ett urval tidningar och frågeformulär till 492 kvinnliga och manliga journalister (Eide 1991).

Från Sverige finns bl.a. en uppsats om kvinnojournalistik baserad på intervjuer med kvinnliga journalister i kvinnomedier från 1984 (Andersdotter & Engström) samt den omfattande frågeundersökningen bland svenska journalister från 1989, utförd i Göteborg (Weibull 1991) där Monica Löfgren (1991, 35–48) har tittat närmare på de kvinnliga journalisterna.

I Finland har Journalistförbundet gjort en kartläggning av medlemskåren (Kehälinna & Melin 1988), och låtit göra en utredning av jämställdheten inom branschen 1991 (Tasa-arvotutkimus). År 1990 gjordes två undersökningar, kvinnliga journalister vid Rundradion intervjuades (Zilliacus-Tikkanen) och frågeformulär distribuerades till tre finlandssvenska redaktioner (Dammert & Linde). Heini Holopainen gjorde 1991 tema-intervjuer med tolv kvinnliga journalister, som var positiva till kvinnofrågor (1992).

Från Danmark finns Else Jensens undersökning från början av 1980-talet, där intervjuer med kvinnor inom dansk TV ingår (Jensen & Kleberg 1982), men enligt uppgifter från biblioteket på Danmarks Journalisthøjskole (december 1992) finns inte någon större kartläggning eller enkätundersökning av journalistkåren i Danmark.

Det finns med andra ord en stor mängd kunskap om hur både kvinnliga och manliga journalister ser på frågor som rör kön och journalistik. Däremot är det ont om forskning som sammankopplar kunskap om olika delområden i kommunikationsprocessen. Margaret Gallagher (1992, 11) konstaterar i en forskningsöversikt att sambandet mellan producenter och journalistisk produkt är ett av de minst undersökta områdena inom mass-kommunikationens kvinnoforskning.

En genomläsning av de här nämnda rapporterna ger intrycket att det är samma saker som påtalas gång på gång. Jag skall här försöka sammanfatta schematiskt vilken bild undersökningarna ger.

Bemötande och reaktionsmönster

Beskrivningar av hur det är att arbeta inom journalistiken som kvinna har vissa gemensamma drag. Till de drag som oftast upprepas hör följande:

1. *Kvinnorna förväntas ta sig an vissa ämnesområden p.g.a. sitt kön.* Många kvinnor rapporterar att de hänvisas till mjuka ämnesområden oberoende av sina egna önskemål (Bermann 1982, 40; Skard 1984, 55, Zilliacus-Tikkanen 1990, 61). En av orsakerna till att kvinnor ofta stretar emot, är att de mjuka ämnesområdena vanligen är lågt prioriterade (Zilliacus-Tikkanen 1983, 50; Jensen & Kleberg 1982, 56; m.fl.). Karakteristiskt för arbetsfördelningen är att kvinnor arbetar med både hårda och mjuka ämnen, medan männen är uppenbart ointresserade av mjuka ämnen (Dammert & Linde 1990, 85).

2. *Kvinnor måste bevisa sin kompetens och jobba hårdare än manliga kolleger.* 1 synnerhet unga kvinnor säger att de inte blir tagna på allvar (Skard

1984, 38), och att arbetsledningen utgår från att de inte är kompetenta tills de bevisat motsatsen (Zilliacus-Tikkanen 1990, 56).

3. *Kvinnor förväntas ta sig an även andra uppgifter än direkt journalistiska.* De blir avbrutna oftare än manliga kolleger för mindre uppdrag, och får ta på sig en omsorgsroll på arbetsplatsen (Skard 1984, 57, 82).

Kvinnor möter ofta likartade problem, men de kan välja olika sätt att reagera på problemsituationen. I ett läge där de värderingar kvinnorna står för konsekvent prioriteras lågt kan de, medvetet eller omedvetet, välja bland flera möjliga strategier:

- att finna sig i sin lott och satsa på de kvinnliga ämnena, med motiveringen att de är viktiga och att ingen annan tar upp dem,
- att vägra befatta sig med de lågt prioriterade ämnena och ge sig in i kampen om de hårda nyheterna,
- att ifrågasätta hela indelningen, arbeta med alla slags ämnen, och sträva till nytänkande.

Intervjuerna med kvinnliga journalister på Rundradion (Zilliacus-Tikkanen 1990) bekräftade att man kan särskilja olika grupper med klart olika handlingsstrategier. Materialet omfattar temaintervjuer med samtliga 37 fast anställda kvinnliga journalister på de finska och svenska nyhets- och aktualitetsredaktionerna inom radio och TV. Indelningen i strategier baserar sig på Rita Liljeströms (1983) och Svante Beckmans (1983) beskrivningar av olika skeden i kvinnorörelsens utveckling. Kvinnorörelsen har pendlat mellan en särarts- och en likhetsideologi, man har turvis betonat att kvinnor är lika män och att kvinnor behövs för att de är olika. Liljeström talar dessutom om defensiva och offensiva positioner när det gäller strävan till förändring av könsrollsmönstret, medan Beckman kallar den andra dimensionen harmoni - konflikt. Trots att indelningen gäller historiska perioder kan den tillämpas på alternativa handlingsstrategier som existerar parallellt hos olika individer. Gun Hedlund har kartlagt strategier hos kvinnliga politiker, och använder ett fyrfält med dimensionerna human interests - women's interests och consensus - conflict, som egentligen beskriver samma fenomen (1988, 83–87).

Indelningen av journalisternas handlingsmönster i olika strategier gjordes på basis av prioriteringar när det gäller arbetsområden och attityder uttalade i intervjusituationen. I synnerhet skiljelinjen mellan likhets- och särartsförespråkare var tydlig, medan det var svårare att skilja på en offensiv och defensiv hållning (Zilliacus-Tikkanen 1990, 59–71). Den största gruppen var förespråkare för likhet, och de arbetade helst med manliga ämnen. Personerna i den kategorin uttalade sig med stor bestämdhet, och verkade nöjda med sin

roll. En annan tydlig men liten grupp var personer som förespråkade särart, men var defensiva. De sysslade med kvinnliga ämnen, och var frustrerade över att dessa prioriteras lågt. Den tredje synliga gruppen var personer som förespråkade särart och var offensiva. De gjorde inslag om både manliga och kvinnliga ämnen; och uppvisade en större medvetenhet i kvinnofrågor (ibid. 70–71).

Uttalanden i intervjuerna tyder på att det är en oskriven lag att kvinnofrågor inte skall lyftas fram, det bryter mot journalistiska outtalade konventioner. Den journalistiska kulturen förefaller att uppmuntra en likhetsstrategi (jfr Gerbner). De kvinnliga journalister som föredrar att arbeta med manliga ämnen och att inte betona sin roll som kvinna är mer självsäkra och konsekventa, medan de som betonar ett särartsperspektiv är mer ambivalenta och osäkra (ibid. 84). Många respondenter ger uttryck för en stor uppgivenhet när det gäller deras egna möjligheter att förändra den journalistiska kulturen.

Jämförelse mellan journalistkultur och kvinnojournalistik

Journalistkultur

Den bild av värderingarna inom journalistyrket som framträder i intervju- och enkätundersökningarna har en starkt kritisk prägel. Här beskrivs journalistkulturen av kvinnliga journalister som inte alltid känner sig hemma i den. Många av de karakteristika som nämns är ändå av allmänt, och allmänt omfattat, slag. Den journalistiska kulturen anses präglad av:

- *Brist på helhetssyn.* Journalisterna anses vara historielösa (Bermann 1982, 30), gårdagens tidning är död och ointressant. En väsentlig skillnad mellan journalister och t.ex. forskare kan anses vara tidsperspektivet, där journalistiken är kortsiktig. Journalistiken gynnar enskilda händelser framom sammanhang.

- Journalistiken beskriver gärna en värld av *konkurrens och prestationer*. Den största, första etc. uppmärksammas (Bermann 1982, 14). Sport passar utomordentligt väl in i mönstret, där handlar det om konkurrens och elitprestationer (Skard 1984, 74). Också politiska processer beskrivs gärna som ett spel med segrare och förlorare (Zilliacus-Tikka nen 1990, 11).

- Den journalistiska kulturen hyllar *individualitet och självständighet på bekostnad av kollektivt arbetssätt*. Arbetet är självständigt (Skard 1984, 57; Bermann 1982, 66) men avvisidan är bristen på stöd från kolleger.

- Journalistiken har traditionellt byggt på *lärlingssystem*. Idealet har varit den unge mannen från gatan som promenerar in på redaktionen i en ålder av 16 år (Skard 1984, 36). Ibland har man t.o.m. odlat en romantisk kult för okunskap och ytlighet, för att inte fjärmās från de implicit okunniga läsarna (Bermann 1982, 12).

- Journalistiken förutsätter *oändlig lojalitet mot jobbet*. Journalisterna har anpassat sin dygnsrytm helt till tidningens behov, och protesterar inte över inskränkningar i fritiden på kort varsel (Bermann 1982,58). Journalister jobbar övertid i stor utsträckning, ofta utan ersättning, och arbetar ofta under stor tidspress (Skard 1984, 47–49; Dammert & Linde 1990, 68).

Vad är kvinnojournalistik?

Vissa gemensamma drag i beskrivningarna av vad ett kvinnoperspektiv är återkommer i flera undersökningar (Skard 1984; Andersdotter & Engström 1984; Zilliacus-Tikkanen 1990; Eide 1991). De är:

1. *Upprioritering av mjuka, eller kvinnliga, ämnen*

Det finns en stor samstämmighet när det gäller vilka ämnen som är manliga och vilka som är kvinnliga. De sammanfaller, inte oväntat, med en allmän arbetsfördelning i samhället där män dominerar den offentliga sfären, och kvinnor ansvarar för reproduktion och samhällsservice som en förlängning av arbetsuppgifterna inom den privata sfären. (Jfr Jónasdóttir 1988, 42). Kvinnliga ämnen är t.ex. skola och utbildning, sociala frågor och kultur (Skard 1984, 74), samt barn, fritid, kyrka, mode (Bermann 1982, 42). Som exempel på manliga domäner nämns arbete och näringsliv, ekonomi, politik, olyckor och katastrofer (Bermann 1982,42; Skard 1984, 74).

I den norska enkäten från 1991 (Eide) definierar de flesta av dem som ser skillnader mellan kvinnlig och manlig journalistik skillnaden som en fråga om ämnesområden.

Det finländska Journalistförbundets jämställdhetsundersökning visar att omkring en tredjedel anser att det finns skillnader mellan kvinnor och män i synen på vad som är bra journalistik. Skillnader som nämns är framförallt att kvinnor gynnar sociala ämnen, i anslutning till vardagen, medan männen prioriterar politik, ekonomi och ekonomiska brott (Tasa-arvotutkimus 1991, 23).

2. *Större vikt vid helheter och sammanhang i stället för lösryckta händelser.*

Enligt de här nämnda undersökningarna är det mera typiskt för kvinnor att vilja förklara orsaker och konsekvenser, att sätta in händelser i större samman-

hang. Kvinnor tycks föredra ett längre tidsperspektiv, att beskriva processer snarare än lösrykta händelser.

3. *Konkretisering, redogörelse för konsekvenser för enskilda människor på vardagsnivå.* Kvinnojournalistik betecknas också som en strävan att föra ner journalistiken till vardagsnivå, att konkretisera beslut och berätta vad de har för följdverkningar. Det här hänger också ihop med ämnesområdena, de kvinnliga ämnena har att göra med människor, de manliga med materiella ting - maskiner, pengar, vapen.

4. *Ett personligt engagemang och empati för de personer som behandlas i nyheterna.*

”Man måste utgå från intervjuobjektets situation, denna sorts journalistik kräver ett större personligt engagemang”, säger svenska representanter för kvinnojournalistik (Andersdotter & Engström 1984). I de finländska intervjuerna kritiserar en del sina manliga kolleger för att i första hand föra fram sig själva, och de talar för en större ödmjukhet gentemot ämnet, och gentemot de personer som behandlas i inslaget (Zilliacus-Tikkanen 1990).

Bilden av kvinnojournalistik är ofullständig om man inte går in på de arbetsformer som är karakteristiska för kvinnomedier. På ett seminarium om Kvinnan i massmedia på Hanaholmen i Finland i augusti 1991 presenterades flera kvinnomedier och vissa gemensamma drag kunde noteras (Stenberg 1991).

5. *Icke-hierarkisk redaktionsstruktur, informellt chefskap*

Gemensamt för de kvinnomedier som presenterades är att de är informella och icke-hierarkiska (Inga Rexed, Radio Ellen, Cecilia af Jochnick, Kvinno-syn, Päivi Istala, Naisten Tunti). De är också små, med små resurser, vilket är en orsak till att alla får göra allt. Återkommande begrepp när det gäller den journalistiska linjen är bredd, öppenhet, ifrågasättande. På 1980-talet noterade Else Jensen och Madeleine Kleberg att kvinnliga producenter vid Sveriges och Danmarks Radio föredrog ett kollektivt arbetssätt (1982, 159–160).

6. *Kombination av personlig identitet och yrkesidentitet*

Ett kvinnligt sätt att arbeta (på Svenska Dagbladets Idag—redaktion) beskrevs som ett fruktbart kaos, ett bollande av idéer och mycket informellt snack, som i hög grad bidragit till kreativa och djärva artikelserier (Lönnroth 1991). Sammanhållningen, som är en följd av arbetssättet och chefens prestigefria deltagande, har lett till att journalisterna deltar i arbetet med hela sin person, inte med en avskuren del, yrkesjaget. Helsingin Sanomats första kvinnliga chefredaktör beskrev inträdet i ledarskiktet på Finlands största tidning som en kulturchock, och avsåg stelheten, hierarkin, spelet kolleger emellan och de närmast rituella mötena (Meriläinen 1991).

7. *Experimenterande i form och innehåll*

En idé gemensam för Reetta Meriläinen och Cecilia af Jochnick var att journalisterna borde sändas ut i världen för att göra observationer och ta intryck också utan att det direkt ska resultera i en journalistisk produkt. Jag uppfattar deras förslag som en strävan till större öppenhet, nya vinklar på gamla ämnen, och som en reaktion mot alltför förutbestämda, slentrianmässiga artiklar.

Journalistkultur kontra kvinnokultur

En jämförelse av hur kvinnliga journalister definierar särdrag i den journalistiska kulturen och hur de definierar ett kvinnligt perspektiv visar flera dimensioner där kulturerna står för diametralt motsatta värden. Här är det skäl att minnas att båda kulturerna är beskrivna av kvinnliga journalister, vilket naturligtvis tenderar att framhäva det positiva i den kvinnliga varianten.

Man kunde invända att det helt enkelt handlar om principer för god journalistik. De intervjuade kvinnliga journalisterna nämner emellertid dessa kriterier uttryckligen som svar på frågor om skillnader mellan kvinnliga och manliga journalister, och på frågan om vad som är typiskt för kvinnliga journalister. De anser att det brister på de här punkterna i dagens journalistik, och de tror att det framförallt är de kvinnliga journalisterna som reagerar på det och vill göra något åt det.

I den finländska intervjuundersökningen 1990 svarade 21 av 37 intervjuade att nyhetskriterierna bygger på manliga värderingar. En del av de intervjuade konstaterade också att socialiseringen in i yrket innefattar inläring av ett manligt sätt att tänka (Zilliacus-Tikkanen 1990, 107).

Monica Löfgren konstaterar att det bland de svenska journalisterna finns en diskrepans mellan ideal och verklighet på redaktionerna också hos männen, men att den inte är tillnärmelsevis lika stor som hos kvinnorna (1991, 42).

Detta faktum kan inte enbart tas som intäkt för att kvinnornas nyhetsvärdering är mera progressiv, utan kan även sägas påvisa att den faktiska nyhetsvärderingen fortfarande i stor utsträckning präglas av manliga värderingar. Kvinnorna är mer missnöjda i detta avseende än männen. (ibid. 42)

Konflikter mellan journalistkultur och kvinnojournalistik finns åtminstone när det gäller:

1. *Hårda – mjuka nyheter*, där journalistiken traditionellt gynnar hårda nyheter och nedvärderar mjuka.

2. *Isolerade fakta - helhetsyn*, där journalistkulturen anklagas för att vara präglad av historielöshet och brist på sammanhang, medan kvinnoperspektivet talar för processer och helheter.

3. *Konkurrens - konsekvens*. Journalistkulturen intresserar sig för kampen mellan konkurrenter, spelet om makten, medan kvinnojournalistiken är mer intresserad av substansfrågor och spelets konsekvenser.

4. *Distans - engagemang*. Journalistkulturen förespråkar den neutrala, objektiva betraktaren, medan kvinnokulturen talar för en empatisk, engagerad journalist.

5. *Individualism - kollektivism*. Det traditionella journalistiska idealet är den ensamma vargen, medan kvinnojournalistiken betonar samarbete och kollektiva arbetsformer. Kollektiviteten tar sig också uttryck i en icke-hierarkisk struktur inom kvinnomediers redaktioner.

6. *Arbete - privatliv*. Båda kulturerna talar egentligen för utsuddade gränser mellan arbete och privatliv, men den journalistiska kulturen förutsätter att arbetet ska få gå ut över privatlivet, medan kvinnojournalistiken snarare säger att privatlivet ska komma in i journalistiken.

7. *Formalisering - experimenterande*. Journalistiken, i synnerhet nyhetsjournalistiken, präglas av schabloner och bundna former, medan (bl.a.) kvinnojournalistiken vill experimentera i form och innehåll, och överskrida gränser mellan genrer.

Orsaker till skillnader

Skillnader mellan kvinnliga och manliga journalister när det gäller värderingar och arbetssätt kan ha olika orsaker, vilket får konsekvenser för hur stabila skillnaderna är. De kan för det första bero på *skillnader i kvinno- och mansrollerna*, som i sin tur har biologiska och kulturella orsaker. De kan bero på *kvinnors och mäns positioner i journalistiken*, där den manliga dominansen inom redaktionerna kan få konsekvenser för hur båda grupperna upplever arbetet. De kan slutligen hänga ihop med *skillnader i kvinnors och mäns positioner i samhället*, t.ex. det faktum att beslutsfattare fortfarande i större utsträckning är män. De här nivåerna, den individuella, den yrkesmässiga och den samhälleliga, är naturligtvis inte oberoende av varandra. Den första orsaken, biologiska och kulturella könsskillnader hos individerna, kan förmodas vara den mest stabila, medan kvinnors ställning inom journalistiken kan förändras relativt snabbt. Kvinnans position i samhället kan också förändras, om också långsamt.

Av de kännetecken för ett kvinnoperspektiv som här nämns kan det första, prioritering av mjuka, kvinnliga ämnen, förklaras med skillnader i kvinno- och mansrollen. Det samma kan sägas om det andra och fjärde kännetecknet, helheter och sammanhang respektive engagemang och empati. De hör samman med moders- och omsorgsrollen. Det tredje kännetecknet, konkretiseringen, kan tänkas ha ett samband med att det är på gräsrotsnivå kvinnorna befinner sig i samhället, medan beslutsfattarnivån är manligt dominerad.

Fig.1. Olika förklaringsnivåer

Kännetecken för kvinnojournalistik	Förklaringsnivå		
	Individ	Journalistik	Samhälle
1. Mjuka ämnen	+		
2. Helhet	+		
3. Konkretisering			+
4. Engagemang	+		
5. Icke-hierarkisk struktur	+		
6. Rollkonflikt		+	
7. Experimenterande		+	

I den svenska kartläggningen av journalisterna (Löfgren 1991) konstateras att motiven för att söka sig till journalistyrket skiljer sig mellan kvinnor och män. Män fascinerar mer av nyhetsarbetet i sig, medan kvinnor strävar till att förändra samhället. Det kan förklara engagemanget i inslagen. Kanske är det så att kvinnor som vill påverka föredrar att söka sig till journalistiken, där den egna personen inte är så framträdande, i stället för att ge sig in i politik, där man är i rampljuset som person?

Den icke-hierarkiska strukturen återfinns i kvinnodominerade organisationer av alla slag, och hänger troligen samman med grundläggande skillnader mellan könen. Upplevelsen av att det är inom kvinnodominerade redaktioner kvinnor kan kombinera sin personliga identitet med yrkesjaget är en naturlig följd av mansdominansen inom de övriga redaktionerna. En manlig redaktör upplever förmodligen inte denna konflikt mellan personlig identitet och yrkesidentitet eftersom yrkesidentiteten i högre grad passar ihop med mansrollen.

Den sjunde punkten, experimenterandet, hör förmodligen ihop med kvinnojournalistikens roll som alternativ till den etablerade journalistiken. Det är naturligt att nya former av journalistiska produkter, som delvis har grundats som svar på och kritik mot de etablerade medierna, söker sin form.

Sammanfattning och diskussion

Jag utgår från att skillnader mellan könen, i pragmatisk, sociokulturell bemärkelse, är relevanta i journalistisk produktion. Innehållet i könsbundna värderingar kan variera över tid, men könet är relevant som organiserande faktor, också om kvinnor kan välja olika reaktionsmönster. De kan t.ex. välja att bejaka eller förneka sin kvinnliga särart.

Samhället är omsorgsfullt impregnerat av mekanismer för att motstå förändringar när det gäller kön, såväl på individuell, kulturell som på organisatorisk nivå. Detta motstånd är också inbyggt i journalistiken och den journalistiska kulturen.

Ett kvinnligt perspektiv, som det beskrivs i här citerade undersökningar, kan sammanfattas i sju punkter. Dessa är mjuka ämnesområden, sammanhang och processer, konkretisering, engagemang, icke-hierarkisk organisation, kombination av personlig och yrkesidentitet samt experimenterande i form och innehåll.

Konflikter i värderingar mellan journalistkultur och ett kvinnoperspektiv finns åtminstone när det gäller hårda kontra mjuka ämnen, isolerade fakta kontra helheter och sammanhang, konkurrensjournalistik kontra konsekvensjournalistik, distans kontra engagemang, individualism kontra kollektivism, arbete kontra privatliv och formalisering kontra experimenterande. Socialiseringen in i journalistyrket omfattar i sig ett avståndstagande från kvinnliga principer. Därför är det inte så förvånande att de kvinnor som finns i branschen i begränsad utsträckning har kunnat förändra den.

Hinder för införande av kvinnliga principer finns på många plan, inte minst i de värderingar som genomsyrar organisationer och deras verksamhet. Om de värderingarna är främmande för kvinnor utgör de hinder både genom att de utestänger kvinnor, och genom att de minskar kvinnornas motivation att delta.

En nödvändig, men uppenbarligen inte tillräcklig, förutsättning för förändring är ett stort antal kvinnor inom journalistiken. Avgörande för vilka konsekvenser en ökning av antalet kvinnor får är vilken strategi kvinnorna väljer. Det verkar sannolikt att ju fler som hör till den tredje kategorin, som är offensiv och gränsöverskridande, desto snabbare resultat.

Gerd Lindgren konstaterar också att kvinnor kan påverka sina egna arbetsförhållanden då det uppstår en grupp känsla och de jämför sina erfarenheter sinsemellan. På den här punkten kan man kanske säga att den processen pågår inom journalistiken, och att ett uttryck för den återfinns i de här citerade undersökningarna.

Det forskningsmaterial som här har presenterats ställer snarare upp hypoteser än prövar dem. Definitionen av ett kvinnoperspektiv är en uttalad intention, men inte empiriskt prövad i journalisternas material i tillräcklig utsträckning. Också slutsatserna om skillnader mellan kvinnligt och manligt dominerade redaktioner borde prövas empiriskt.

Den mest intressanta frågan, den om förändringar i journalistkulturen på lång sikt, och könsfördelningens betydelse för eventuella förändringar, är oerhört svår att besvara. Det finns för många andra faktorer inblandade för att orsaks-sammanhang ska kunna utredas entydigt. För att komma närmare ett svar på den frågan är det viktigt att se på samband mellan olika nivåer, att samtidigt granska produkt, producenter och publik.

Referenser

- Acker, Joan (1992): 'Gendering Organizational Theory'. I: Mills, Albert J., Tancred, Peta (eds.) *Gendering Organizational Analysis*. London: Sage. 248–260.
- Andersdotter, Karin & Engström, Kerstin (1984): Sett på annat sätt. Kvinnojournalistik som alternativ journalistik. C-uppsats vid Högskolan i Sundsvall/Härnösand.
- Beckman, Svante (1983): *Tidsandans krumbukter. Kartor över västerländsk värderingsterräng*. Sekretariatet för framtidsstudier.
- Bermann, Tamar (1982): 'Kvinneperspektiv på dagspressen. Fra et arbeidsmiljøprosjekt i norsk presse.' I: Kälvemark, Ann-Sofie (red.) *Stick i stäv med vedertagna normer. Kvinnoforskning och kvinnojournalistik. Riksbankens jubileumsfond 2*, 21–70.
- Cirksena, Kathryn & Cuklanz, Lisa (1992): 'Male is to Female As – Is to – . A Guided Tour of Five Feminist Frameworks for Communication Studies. I.' Rakow, Lana (ed.): *Women Making Meaning*. New York: Routledge, 18–44.
- Dammert, Anna & Linde, Gisela (1990): *Skipa den manliga objektiviteten. Den finlandssvenska nyhetsvärderingen i ett jämställdhetsperspektiv. Examensuppsats i journalistik vid Svenska social- och kommunalhögskolan i Helsingfors*.
- Eide, Elisabeth (1991): *Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-årene - og journalistenes bilde*. Norsk journalisthøgskole. Oslo.
- Ferguson, Marjorie (1990): *Images of Power and the Feminist Fallacy. Critical Studies of Mass Communication 7*, 215–230.
- Fox Keller, Evelyn (1987): 'Systemet genus/vetenskap, eller: Förhåller sig kön till genus som naturen till vetenskapen.' *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 2–3*, 23–33.
- Gallagher, Margaret (1992): *Women and Men in the Media. Communication Research Trends. Vol. 12. No 1*.
- Haavind, Hanne (1992): 'Vi måste söka efter könets förändrade betydelse.' *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 3*, 16–33.

- Halonen, Irma Kaarina (1989): Kvinnor och nyhetsoffentlighet. Paper vid den IX Nordiska Masskommunikationsforskningskonferensen på Öland 20 – 23. 8. 1989.
- Hedlund, Gun (1988): 'Women's Interests in Local Politics'. I: Jones, Kathleen B & Jónasdóttir, Anna G: The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face. London: Sage.
- Holopainen, Heini (1992): Kriittisiä ääniä journalismin marginaalissa: Journalismikritiikkiä tiedostavien naistoimittajien näkökulmasta. Pro gradu-avhandling vid Tammerfors Universitet.
- Istala, Päivi (1991): 'Naisten Tunti'. I: Stenberg, Tuula (red.): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8 -1.9.1991. 22–24.
- Jensen, Else & Kleberg, Madeleine (1982): Kvinnors roll i TV-nyheter och underhållningsprogram. En dansk och svensk undersökning om massmedia och jämställdhet. NORD-publikation. Stockholm.
- af Jochnick, Cecilia (1991): 'Kvinnosyn – att göra kvinnor synliga.' I: Stenberg, Tuula (red.): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8.–1.9.1991, 25–26.
- Jónasdóttir, Anna G (1988): 'On the Concept of Interest, Women's Interests, and the Limitations of Interest Theory.' I: Jones, Kathleen B & Jónasdóttir Anna G: The Political Interests of Gender. Developing Theory and Research with a Feminist Face. London: Sage.
- Kanter, Rosabeth Moss (1977): Men and Women of the Corporation. New York: Basic Books.
- Kehälina, Heikki & Melin, Harri (1988): Tuntemattomat toimittajat. Borgå: Finlands Journalistförbund.
- Liljeström, Rita (1983): 'Går det att förena likhet och särart?' Vetenskap, patriarkat och makt. Rapport från kvinnouniversitetet. Lund: Akademilitteratur.
- Lindgren, Gerd (1988): 'Kvinnor på mansjobb: mamma, maskot eller man?' Forskning och framsteg 3.
- Löfgren, Monica (1991): 'Kvinnor i journalistiken.' Kvinnoperspektiv på mass-kommunikationsforskningen. JÄMFO Rapport nr 22, 35–48.
- Lönnroth, Ami (1982): 'Diskussionsinledning.' I: Kälvemark, Ann-Sofie (red): Stick i stäv med vedertagna normer. Kvinnoforskning och kvinnojournalistik. Riksbankens jubileumsfond 2. 9 - 19.
- Lönnroth, Ami (1991): 'Chefredaktörer och kvinnoperspektiv - finns det?' I: Stenberg, Tuula (red.): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8.–1.9.1991. 40–41.
- Melin, Margareta (1993): Kan kvinnor bli Westernhjältar? Journalistutbildningens betydelse för svenska journalisters yrkesroll. Paper vid Nordiska konferensen för masskommunikationsforskning 8.–11.8. 1993 i Trondheim.

- Meriläinen, Reetta (1991): 'Naisnäkökulma ja jumalallinen viisaus'. I: Stenberg, Tuula (red.): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8.–1.9.1991. 33–35.
- Mills, Albert J (1992): 'Organization, Gender and Culture.' I: Mills, Albert J. & Tancred, Peta: Gendering Organizational Analysis. USA: Sage. 93–111.
- Mills, Albert J & Tancred, Peta (1992): Gendering Organizational Analysis. USA: Sage.
- Probyn, Elspeth (1992): 'Theorizing through the Body'. II Rakow, Lana F. (ed): Women Making Meaning. New York: Routledge, 83–99.
- Rexed, Inga (1991): 'Radio Ellen'. I: Stenberg, Tuula (red.): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8.–1.9.1991. 17–18.
- Ruoho, Iiris (1992): 'Mä en halua mekkoo!' Naispuolisen katsojan jäljillä. Tiedotustutkimus 1.
- Sheppard, Deborah (1992): 'Women Managers' Perceptions of Gender and Organizational Life.' I: Mills, Albert J & Tancred, Peta: Gendering Organizational Analysis. USA: Sage, 151–166.
- Skard, Torild (1984): Det koster å vaere kar - saerlig når en er kvinne. Kvinnelige journalister i distriktene. Arbeidspsykologisk Institutt og Institutt for Journalistikk. Fredrikstad.
- Stenberg, Tuula (red.) (1991): Vi vill synas och höras. Kvinnan i massmedia. Inlägg på ett seminarium i Hanaholmens kulturcentrum 31.8.–1.9.1991. Naistoimittajat ry. Tasa-arvotutkimus (1991): Taloustutkimus Oy (för Journalistförbundet).
- Weibull, Lennart (1991): Svenska journalister. Ett grupporträtt. Göteborg: Tiden.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1983): Kvinnlig och manlig journalistik – Nyhetsvärdering ur jämställdhetssynvinkel. Kvinnoforskningsstenciler 1. Delegationen för jämlikhets-ärenden i Finland.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1990): Kvinnliga journalisters strategier. En intervjuundersökning om attityder hos kvinnliga nyhetsjournalister inom Rundradion. Licentiatavhandling vid Helsingfors Universitet.

Henrika Zilliacus-Tikkanen

Vem var redaktör för *Om Konsten at rätt behaga?*

Den första tidskriften inom det område som idag är Finland var *Om Konsten at rätt behaga* som utkom i Åbo med 16 nummer under år 1782. Utgivare var Kgl. Acad. Boktr. J.C. Frenckells Encka, som ledde tryckeriet efter mannens död år 1779. Päiviö Tommila konstaterar i en faksimilutgåva av tidskriften 200 år senare att den nog kan karakteriseras som en tidskrift eftersom den innehöll artiklar, berättelser och dikter som inte hade nyhetsstoffets aktualitet.

Intressant är att man inte med säkerhet vet vem som var redaktör för tidskriften.

Redaktören använde signaturen Amo Homines, och någon gång initialerna M.H. Fram till det nionde numret skrev redaktören uppenbarligen allt material själv, därefter publicerades tre längre översatta noveller. Tidskriften vände sig klart till en kvinnlig läsekrets, artiklarna i de första numren riktade sig *Til unga Fruntimmer* och avskedsartikeln i det sista numret *Til mina Läsarinnor*.

Om Konsten at rätt behaga fick en efterföljare i *Angenäma Sjelfswäld* som var rätt lika till formatet. Enligt en uppgift av Henrik Gabriel Porthan redigerades *Angenäma Sjelfswäld* av Samuel Lizelius (1755-1830), son till kyrkoherden Anders Lizelius¹. Samuel Lizelius studerade i Åbo, vistades i slutet av 1770-talet i Stockholm, verkade som predikant vid Åbo infanteriregemente från år 1784 och utnämndes år 1789 till kyrkoherde i Kristina socken i Savolax.

Tommila skriver att Lizelius av allt att döma var redaktör också för *Om Konsten at rätt behaga*. Ett argument han anför är att Lizelius var sjuklig. I avskedsbrevet för *Om Konsten at rätt behaga* klagar redaktören över tidsbrist och sin dåliga hälsa.

Båda tidskrifterna var moralistiska tidskrifter, de skildrade ståndspersoners umgängesvanor och gav levnadsregler. Men de var mycket olika till framtoningen. Den första tidskriften var en välvillig och idealistisk lärare. Den första artikeln handlade om människornas goda egenskaper och behovet av ständig hänsyn till andra människor. Den andra tidskriften, *Angenäma Sjelfswåld*, kritiserade omgivningen och utsatte många seder för löje. Det verkar passa bättre in på Samuel Lizelius som beskrivs som häftig och trätgirig till karaktären.

Enligt min mening verkar det inte riktigt sannolikt att samma person skulle stå bakom båda tidningarna. Om huvudargumentet är att både redaktören och Lizelius varit sjukliga låter det inte heller övertygande. Åtminstone kan det vara mödan värt att se på vilka alternativa kandidater som kunde tänkas.

I sitt avskedsbrev i tidskriftens sista nummer (16/ 1782) skriver redaktören bl.a. under rubriken *Til mina Läsarinnor*:

Tro mig, wärkeligen kostar det icke rätt mycket uppå mig, när jag nu gör min afskeds wisite hos Eder mina Nådiga, gunstiga, ärbara, wackra och ädla Läsarinnor, men besynnerligen röres jag af de ömmaskänslor; då jag nu skal skiljas wid mina älskade och wördade Gynnarinna, hwars approbation mina enfaldiga fast wälmenande ark wunnit. Tillåten mig nu derföre aflägga min lika så ödmjuka som uprigtiga tacksägelse. Hwad nöje smakar icke en författare, då han winner, bifall af uplyfta, ädelsinnade och renhjärtade Läsare! Sannerligen! Hwad kan han högre önska, då han ser sina sanningar blifwit wäl emottagne af utwalda goda hjertan? Nej, ingen ting.

Här identifierar skribenten sig med en författare av manligt kön, men i det följande låter det mer som om skribenten var en kvinna.

Jag tackar äfwen ock mine bewågne Läsare af det lärda och wittra könet som bewärdigat at kasta ögonen på et klåpare wärk i skrifkonsten: Ni seen dock däraf, mine Herrar, huru gärna jag wille efterapa Eder, och at jag så som et krypande barn hasar efter sin Far; krupit i Edra fotspår. Hade den wisa och Ewiga Försynen icke igenom sina outransakeliga beslut, afmätit min lott, och satt oöfwerwinnerliga bommar för mig så hade jag wäl upklängt mig på Parnassens trappor, för at af Eder hand undfå en liten Lagerkrants, så wäl som någon annan; waren emedlertid, Mine Herrar, så gunstige och ursäkten de fel, som Ni med Eder uplyste omdömmen

finner i Minervas jolrande barns olärda tunga. Märkes äfwen besinna, Mine herrar, at våra sinnen, så wida wi gå dygde wägen, icke äro så mycket skilde wid hwar annan, som det utwärtens ser ut, och så wida, dygd och wet icke iklädt sig något wist kjön, så torde jag blott i anseende härtill winna Edert bifal, hwilket outsägeligen skulle smickra mig.

Hänvisningarna till bristande bildning i det ovanstående citatet talar också mot Lizelius, som hade studerat.

De kvinnor som man vet att på något sätt hade engagerat sig i tidningspressen vid den här tiden var Frénckells änka själv, som ansvarade för tryckeriet vid tidskriftens utgivning. De två kvinnor som veterligen medverkat i *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo* var Brita Sidonia Gadd, född Fahlenius, och Catharina Swedenmarck, sedermera gift Hastfehr, och omgift Toll. Dessa medverkade med dikter i tidningen. Swedenmarck har också skrivit andra dikter², men det finns inga uppgifter om att någondera skulle ha skrivit andra typer av texter. Det är därför omöjligt att bedöma om de haft något att göra med tidskriftens uppkomst.

Päiviö Tommila anger i faksimileutgåvan flera inspirationskällor och förebilder för tidskrifterna; de s.k. moraliska veckotidningarna i England framför allt, Daniel Defoes *Review* (1704–13), Sir Richard Steeles *The Tatler* (1709–11) och framförallt Steeles och Joseph Addisons *The Spectator* (1711–12). Efterföljare till de engelska tidskrifterna var bl.a. *Der Patriot* (1724–26) i Hamburg och *Then Swänska Argus*, redigerad av Olof von Dahlin 1732–34. Strax efter denna utkom den första tidskriften utgiven av en kvinna för kvinnliga läsare, Margareta Mommas *Samtal mellan en Argi skugga och en obekant Fruentimmers skugga. Nyligen ankommen till de dödas rijke*. Tidskriften utkom med tio nummer under åren 1738–39³, och den nämns inte av Tommila.

Förebilder som Tommila inte heller nämner, men som borde ligga nära till hands är de s.k. fruntimmerstidningarna i Stockholm. Under perioden 1770–1793 utkom så vitt man vet nio kvinnotidningar, fem troligen utgivna och redigerade av män och fyra av kvinnor.⁴ Margareta Berger drar slutsatser om redaktörens kön också i de fall utgivaren är okänd. Hon baserar slutsatserna på formuleringar i texten. *Frustugo Bibliothek* (1770, 1 nr., utg. Snällborg, okänd), *Fruentimmers Nöjen* (1772, 40 nr., utg. okänd) och *Fruentimmers-Tidningar* (1772–73, 35 nr., utg. CC Gjörwell) utkom i rask följd.

Gjörwell motiverar i första numret av den sistnämnda tidningen sin målgrupp:

Sedan man så länge sökt upplysa och förbättra det hårdnackade Mankönet, tyvärr! utan at deraf skönja någon märkelig frugt i det allmänna, wänder man sig härmedelst til det andra könet, i den förtröstan at omwändelse-Wärket hos dem mycket bättre lyckas.

Ett fjärde utgavs av Johan Fischerström år 1781, *Fruentimers Port-Feuillen*. Sist dök *Blad för Fruentimer* (6 nr, okänd utgivare) upp, år 1793⁵.

Medan Gjørwells tidning ännu utkom gav kvinnor ut tre blad i rask takt, och ett fjärde utgavs några år senare.

1772 utkom ett blad med namnet *Brefwäxling Emellan Twänne Fruentimmer. Den ena i Stockholm Och Den andra på Landet i Åtskillige blandade Ämnen*. Utgivare var signaturen Adelaide, bakom vilken dolde sig Catharina Ahlgren.⁶ Bladet bytte namn till *Brefwäxling mellan Adelaide och någre Wittre Snillen i Omväxlande Ämnen*, och slutligen *Fortsättning af Adelaides Brefwäxling angående Fru Windhams historia* ⁷.

Tidskriften utges med tre nummer i veckan men läggs ner mot slutet av våren 1773. Enligt Margareta Berger är det troligen Catharina Ahlgren som i juni samma år ger ut ett nytt fruentimmersblad, *De Nymodiga Fruentimren. Eller Sophias och Belisindes Tankespel*. Hon påpekar att tidskriften följde omedelbart efter *Brefwäxlingen*. Redaktören hade en god journalistisk förmåga och ett visst intresse för kvinnor. Också Kristina Lundgren och Birgitta Ney är av samma åsikt när det gäller redaktörens identitet. Denna tidskrift läggs ner efter en månad med 16 nummer.⁸

De övriga kvinnobladen var *Det enfaldiga Fruentimret* (1773, 4 nr., utgivare signaturen Clarisse) och *Den Svenska Aspasie* (1782, 4 nr, utgivare signaturen Aspasie).

Om Konsten at rätt behaga har uppenbara influenser från fruentimmerstidningarna i Stockholm, men det som gör kopplingen extra intressant är uppgiften i Margareta Bergers *Äntligen ord från Qwinnohopen – om kvinnopress under 1700-talet* att Catharina Ahlgren efter år 1775 försvinner spårlöst, och i en bouppteckning efter sin dotter 1790 ”förmenas wara gift med en boktryckare wid namn Anders Barck och skal hon efter berättelse wara wistandes i Åbo” ⁹.

Det finns uppenbarligen skäl att titta närmare på de publikationer Catharina Ahlgren har gett ut och jämföra med *Om Konsten at rätt behaga*!

Adelaides Brefwäxling

Adelaides Brefwäxling består av flera tidskrifter. Den första bar namnet *Brefwäxling Emellan Twänne Fruntimmer. Den ena i Stockholm Och Den andra på landet i Åtskillige blandade Ännen*, och utkom med 24 nummer mellan den 11 mars 1771 och den 18 december 1772. Samtliga nummer är rubricerade *Bref ifrån et Fruntimmer i Stockholm till en Wän på Landet*. Breven riktar sig till *Min oförlikneliga Wän!*, *Min utwalda Wän!* eller *Min ädlaste Wän!*. Ofta citeras andra brev, det kan gälla en avskrift av ett brev till *Min kära Syster!* En gång kopieras ett brev som enligt uppgift hittats på gatan och som i sin tur innehåller citat av korta brev som utväxlats mellan Brita Stina och hennes beundrare (7/1771). I nr 5 beskriver Adelaide ett besök av en herre och återger hela dialogen som direkta citat av ”Herrn” och ”Frun”. Efter dialogen kommenteras den besökande herrn i nedlåtande ton.

De ämnen som avhandlas i breven är ofta betraktelser över vänskap och ett dygdigt handlande. Ofta hyllas Konung Gustaf i långa partier. Någon gång förekommer hänvisningar till personliga omständigheter. I det första numret påpekas att en okänd välgörare gjort det möjligt att utge bladen – uppenbarligen levde Adelaide själv i knappa omständigheter. I nummer 6 omtalas skribentens svaga hälsa. *Jag har nu änteligen den trösten uti mina plågor, at jag icke sjelf ådragit mig dem. ... ifrån de aldraspädaste år pålagd at draga det korsset.*

Här finns också en hänvisning till *swarta, nedriga och grofwa själar som öfwer mig utösa den förgiftigaste galla*. Men Adelaide konstaterar uppgivet *Det hafwa de ju alltid gjordt.*

I nr 7/1771 omtalas innehållet i kommande nummer. *Nästa ark handlar om olyckliga Giftermål, så wäl Männers som Hustrurs elacka upförande däruti. Likaledes en kort avhandling om högfärd; samt en målning af et ärkändsamt och tacksamt hjerta.* Med målning avser Adelaide beskrivning. Redan följande dag dateras följande brev som mycket riktigt beskriver en olycklig hustrus öde, hon är fattig och sjuk och mannen vägrar ge pengar för begravning av deras dödfödda barn. Med hänvisning till stark feber och kraftlöshet skriver Adelaide att hon inte orkar tänka utan i stället översätter en vis mans tankar om högfärd, tacksamhet och erkänsla.

Efter 8 brev utgivna i snabb takt mellan den 11 och 31 mars har Adelaide tydligen kommit på idén att citera existerande litteratur. I nr 9 skriver hon till *”Min wördnadswärda wän!”*: ”Intagen af förundran öfwer en Boks Titul som kallas La Femme Malheureuse, och som följakteligen bär samma namn som jag sjelf”, inleder hon följetongen om den ”Olyckliga Elisabeth Windhams öden”. Den pågår i nr 9, 11, 12, 14, 16 och 20. Berättelsen avbryts ibland för

att ge plats för redaktörens anmärkningar, d.v.s. allmänna kommentarer till händelserna i följetongen.

I nr 11 ingår en begäran om inlägg från läsarna. Skulle någon vilja hugna Adelaide med bref, i hederliga ämnen, lämnas de där dessa arken försäljer. I följande nummer upprepas begäran. Adelaide skulle blifwa mycket uppmuntrad, om någon af de Ädelsinte själar, som av en händelse läste dessa blad, wille fägna henne med bref i utwalda ämnen.

I nr 13 ingår en text som är av intresse för en finländsk medieforskare. Berättelsen Trohets Bepröfwelse. Rachel och Mesopotamiens Gud. Historisk berättelse på fyra sidor är nämligen identisk med motsvarande text i *Om Konsten at rätt behaga* i nr 3 och 4/1782. Texten består, efter en kort introduktion, av en dialog mellan Rachel och Guden. Innehållet är detsamma med undantag för några mindre skillnader i stavning, t.ex. Ach vs Ack, resp. Rach vs Rachel.

Uppmaningen till läsarna att skriva bär frukt. I nr 16 tackar Adelaide för ett anonymt brev som berömt hennes snille. I ett dubbelnummer 18-19 publiceras ett brev av signaturen Alltid Ömhjertad, och Adelaides svar. Också nr 22-23 innehåller både ett brev av samma signatur och Adelaides svar. I båda breven ingår verser på svenska och franska. I svaret visar Adelaide prov på den självironi som odlas flitigt. Hon svarar på Alltid Ömhjertads verser med att konstatera: ”ehuru jag sjelf icke kan skrifwa vers wågar jag likwäl upprepa de tankar, som, wid genomläsadet af min Herres Franska Wers föll mig in”, varpå hon skriver en vers på franska bestående av åtta rader, och avslutar med artiga franska fraser.

Nr 24 innehåller avskrift av ett brev av signaturen Uranie skrivet redan år 1763, och några avskedsord av Adelaide.

Jag lånar hennes (Uranies) ord för att tolka mina tankar till Eder, trösta mig; ty jag behöfwer det. Lycka til en god Jul-helg, min Herre! På det nya året torde wi råkäs, om wi lefwe; men tyck icke illa wara, då jag är så ömtålig, at jag önskar, det jag nu för sista gången kastade min penna.

Trots detta avsked ingår i samma nummer en kungörelse att bref under titeln Brefwäxling emellan Adelaide och några witra Snillen i Omväxlande Ämnen utkomma straxt wid nya årets början, 3:ne Nummer i hwarje vecka.

Så sker också. Redan den 1 januari år 1773 föreligger nr 1-2. Dubbelnumret inleds med en nyårshälsning, som innehåller en lång rad hyllningar. Först och främst hyllas Konung Gustaf, den Stora Drotningen Lovisa Ulrica, prinsarna Carl och Fredrich Adolph samt prinsessan Sophia Albertina. Därefter hyllas

konungens och Rikens Råd. Efter denna högtidliga inledning övergår Adelaide till att hylla Selima, Phlegon, Filicinde, alla ädla fruntimmer, mankönet samt sig själv.

Nr 3, och det påföljande dubbelnumret 4-5 innehåller brevväxling med Altid Ömhjertad. Diskussionen rör fru Adelaide själv, konungar av olika slag samt Gud.

Dubbelnumret innehåller också synpunkter på giftermål. Under kungörelser meddelas att det också är möjligt att prenumerera på breven, förutom att köpa lösnummer i en angiven bokhandel.

I nr 6 återupptas den olyckliga fru Windhams historia, som fortsätter i nr 8, 9, 12, 14, 16 och 18. Nr 7 innehåller en återgiven text om Konung Gustaf den tredje, samt brev från Altid Ömhjertad och svar av Adelaide.

I denna omgång av breven ingår en rad fabler, och flera texter om hundar. *Fabel om Tulipanen* publicerades i nr 12. Sensmoralen går ut på att trädgårdsmästaren sörjde en blomma som togs av frosten mer än päronträdet frukt som också samtidigt gick förlorad. *Fabel om Näktergalen och Domherren* ingår i nr 14 och *Fabel om Näktergalen och Göken* i nr 23. I nr 13 inleds berättelsen om *Lilla Fideles Äfwentyr om Hundars beröm*, som fortsätter i följande nummer. Temat följs upp i nr 15 där Fideles födelse, ursprung, uppfostran och resor beskrivs. Det tredje kapitlet, som berättar hur Fidele ankommer till England, ingår i nr 17.

I nr 18 framgår att Adelaide planerar brevens utgivning och innehåll på förhand och inte bara skriver ner sina tankar för dagen.

Som dessa blad nu nå till slut, och icke mera än 6 Nummer återstå, måste man för deras skuld som funnit nöje av Fru Windhams historia, hermed fortfara, fast något avbruten, och i kort sammandrag upprepa mindre betydande händelser.

De sista numren av Adelaides brefwäxling med witra snillen innehåller brev till barnen med råd och förmaningar. No 19 riktar sig till *Min kära Doter!*

Syftet anges också.

En flickas första swaghet är at wilja behaga, jag kan ingenting säga däremot, emedan det är allom medfött: men jag wil häldre bjuda til at lära dig däruti den rätta konsten.

De egenskaper som understryks är ödmjukhet, ärbarhet, sedlighet, blygsamhet och anständighet. I följande nummer uppmanas dottern att fly elaka sällskap,

fly fåfänglighet och fly lättja. Att samma skribent senare skulle grunda en tidskrift med titeln *Om Konsten at rätt behaga* och där rikta sig till unga fruntimmer och uppmana dem till mänsklighet, godhet, fromhet och belevnenhet känns inte som en omöjlig tanke.

I nr 21 riktar sig Adelaide till *Min ömt älskade son!* och i följande nummer till den unge Eraste, *Min käraste Son!*. Sonen uppmanas till gudsfruktan och varnas för de begär som förföra ungdomen, att swärja, kortspel och starka drycker. Också nr 23 och 24 är riktade till sonen. Måttlighet, rättwisa, försiktighet och ädelmod äro wishetens frukter; men rättwisan öfwerträffar dem alla.

Nr 24 avslutas med ett avskedsbrev till läsare och läsarinor, där Adelaide den 24 februari 1773 försäkrar att ingen egennyttia har fört hennes klena, enfaldiga penna.

Om Konsten at rätt behaga

Om Konsten at rätt behaga inleds med ett brev riktat till Unga fruntimmer, där redaktören säger sig vilja övverräcka några *jouveler som oändeligen skola försköna Eder* nämligen mänsklighet eller humanitéé, godhet eller fromhet samt belevnenhet.

Nr 2 innehåller en *Målning af den wärkliga Kärleken och den falska* i form av en sedelärande berättelse om kärleken mellan Calista och Agaton. Nr 3 spinner vidare på temat den verkliga kärleken.

Här dyker texten om Rachel och Mesopotamiens Gud upp, och den introduceras såhär:

Tillåt mig, mina Damer lämna Eder en liten Tafla, om den oskyldiga, och behagliga kärleken, hwilken ja dragit ur en Brefwäxling, och som är en öfwersättning ifrån Fransyskan, kallad: Trohets Bepröfwelse.

Berättelsen fortsätter in i nr 4, som också fortsätter med att behandla temat belevnenhet. Belevnenheten indelas i trenne grenar som behandlas närmare, nämligen hövlighet, artighet och tillbörlig aktning. I nr 5 och 6 publiceras en betraktelse övver den *Ägta Kärleken i Giftermål* och därefter en text om den Fader- och Broderliga kärleken.

Under rubriken *Je ne Sais Quoi, eller Jag wet icke hwad* filosoferar redaktören om att en människa ibland kan visa sig angenämare än man först trott, och att en ful kvinna kan visa sig behaglig på många sätt.

Om
Konsten at rätt behaga.

N:o 1.

Til unga Fruntimmer.

Som jag, Himlen ware tack! icke sielf är siuk; förstår jag mig icke på andras sukdomar, i ängt mindre at dersföre skrifwa Recepter. Jag förstår allena at högakta och älska behagliga, artiga och Dygdiga Fruntimmer, hvilkas ädla egenheter förtjena mitt äfverdnads offer. Tillåt mig til et bewis däruppå, öfwerlämna Eder några Jouveler som oändeligen skola försköna Eder, och skaffa Eder en behaglighet, som hwarken tid eller år kan fördrå, och som kunna göra Eder ett minne efter döden, hos människor lika så angelnåma som Ni nu ären. Jag har ärfst dem efter några döda wänner, och dessa Antiquer äro lika så dyrbara som sällsynta; men hwat och en har sin särskitta namn; samt beskrefning öfwer dess nyta och brut.

Den första utaf dem kallas:

Mänfklighet eller humaniteé.

Hör härwid Reglorne af Testamentatoren:

“Igenom det ordet mänfklighet, menar jag den bestagning, som människor i gemen hysa allmänneligen för sin nästa, endast dersföre at de äro människor lika som wi, och utan at med dem wara förknippade genom blodsband, kärlek eller wänfkap.”

“Det är billigt at för sina Föräldrar, sina slägtingar och sina wänner, hafwa en kärskild ömhet: men det är en annan slags wädhwilja, som wi äro alla människor skyldige, lika såfem lemmar af samma slägt, hwars Skapare och Fader, heter Gud.”

“At älska människor och handtera dem med godhet, endast dersföre at de äro edra medlemmar i Samhället, deruti består mänfkligheten. När denna känslan tagit rotter i hjertat, wäper derutaf
o(de

I nr 8 inleds publiceringen av ett översatt drama: *Kärleken öfwerwunnen af Dygden* med personerna En Grefvinna, en sprätthök som friar till grevinnan, en filosof som älskar henne, två betjänter och en kammarjungfru. Dramat fyller nr 8 och 9 och efterföljs i nr 10 av den översatta berättelsen om *De twänne Systrarna om Arfwet*, som går fram till mitten av nr 12.

I nr 12 startar *Madonthe – eller den beljugna Oskulden* som fyller bladen fram till nr 15.

I det nästsista numret av *Om Konsten at rätt behaga*, nr 15 / 1782 finns ett brev till Amo Homines uppenbarligen från en läsare. Det citeras här i sin helhet.

Jo, det war rätt åt dig! Jag har skrattat mig trött, du stackare! Du will skrifwa om Konsten at behaga! Hör! Har du läst Donquihotte Mancha? Eller har du läst den nya Donquihotte, som blev galen af kärlek för en blå Sommarfogel, den han trodde wara en förtrollad Prinsessa? Om du har läst dessa Narrar, så har du sedt dig lika som i Spegelen; ty Amo homines är det samma. Således skal du hädanefter kalla dig Donquihotte Moderne eller den Nymodige Donquihotte, eller den tredje Donquihotte, och så wil jag at dina lappar skola heta framdeles.

Då önskar jag dig lycka, min nymodige Donquihotte! Då kan du lättare behaga Fruntimren, när du gör dem til Toboso Damer, för hwilka du med din flegmatiska och mjeltsjuka blod strider, och wil lära behaga. Jag tycker mig redan se huru du lika som din hjelte, angriper wäderqwarns wingarne, i den tanken at de woro Jetttar.

Men efter du är unga Fruntimmers Riddare, så bör du äfwen hafwa en heders titel: Le Chevailler de la triste Figure (Riddare af den ängsliga Gestalten) tyckes mig i anledning av dina torra och sträfwa arck, passa dig bäst. Dygder! Jouveler! Seder! O din narr! Wet du intet, eller wil du aldrig lära dig weta at våra dårskaper äro våra smycken och at en artig narr, (intet en så bedröfwelig narr som du är) är tusende gånger behagligare än en alfarsam och wettig människa, som är utspökad med dina Jouveler? Åh! Jag kan just bli sjuk därwid.

Om mina nöjen, och min lifliga blod kunde tillåta mig at blifwa Auctor; så skulle jag wist aldrig hetat Amo Homines, eller Donquihotte; ty det är et och samma i våra tider. Nej tack! Jag skulle kalladt mig L'Ami eller L'Amant de Femmes; Ack! Du dumme! Hade du det gjordt, så hade du åtminstone fått et mildt och nådigt ögnekast af unga och wackra Fruntimmer; Men hwad får du nu? Jo den hedren at heta Donquihotte.

Men om du ej wil bedraga Praenumeranterne; så lyd mina wälmenande råd.

Först skal du ändra rubriquen i följande numror; ty om du ej är galnare än Donquihotte, så kan du wäl finna dårskapen i denne titelen; Konsten at behaga, och det – hwarigenom; igenom dygder!

Jag har lust at gifwa dig en örfil, när jag råkar dig – stackars du om jag i nästa Nummer får se din otäcka behags konst. Tig häldre, och om du icke kan kasta pennan i kakelungen för at med dess os röka bort dina flegmatiska och mjeltsjuka wätskor och humeurer; så kalla åtminstone dina usla papperslappar för Oeuvres du nouveau Donquihotte eller den Nymodige Donquihottes snille foster.

För det andra skal du sjelf så wälja, antingen du häldre wil heta Amo Homines eller Donquihotte, hwilken är alt et; ty à force de Louer la vertue, on fera condamner, ou mepriser.

För det tredje, skal du blanda något Fransyska i din skrifart, som gör at den låter angenämare; kanske, du swarar, än om icke man förstår det. Men hwad gör det dig, om de förstå eller ej, blott det låter och Numren blir full.

Jag försäkrar dig at de förstå dina Fransyska termer långt bättre, än din narraktiga konst at behaga.

Men jag! Jag heter L'ami des Femmes. Mins det, ifall din tröga blod, kan tillåta dig at swara mig. Farwäl Donquihotte moderne! Farwäl Chevalier de la triste Figure!

Under texten finns en fotnot; *Man måste hafwa läst Donquihotte för at förstå tanken i detta ämne.*

Det kan inte uteslutas att brevet är skrivet av redaktören själv i självironiskt syfte. Innehållet förebådar den andra tidskriften, *Angenäma Sjelfswäld*, och skribenten i brevet kunde också vara Samuel Lizelius.

Nr 16 inleds med *Ströda tanckar och betraktelser* under rubriken *Menniskor liknade wid blommor*. Därefter följer dikten *Bref til en wän* och slutligen avskedsbrevet *Til mina Läsarinnor*.

Likheter mellan Adelaides brev och Om Konsten at rätt behaga

Den mest odiskutabla parallellen är givetvis berättelsen om Rachel och Mesopotamiens Gud som ingår i båda tidskrifterna. Men ensam bevisar den inte att redaktören varit samma person i båda fallen, eftersom exemplar av *Adelaides brefwäxling* givetvis kan ha tagit sig från Stockholm till Åbo och där skrivits av. *Om Konsten at rätt behaga* hänvisar direkt till att texten är ”*dragen ur en brefwäxling*”. Väsentligare är kanske att tidskrifterna har stora likheter när det gäller blandningen av olika genrer. Båda innehåller brev direkt riktade till

läsaren, båda innehåller översatta följetonger som fortsätter i flera nummer. Båda innehåller dialoger, med direkt citerade repliker. I båda tidskrifterna ingår dikter. De övriga fruntimmerstidningarna innehåller inte samma blandning av textgenrer. Några av dem består s.g.s. helt av översatta berättelser, medan andra i huvudsak består av redaktörens direkta budskap till läsarna. När det gäller ämnesområden är tidskrifterna också mycket lika varandra, de talar framför allt för dygden genom sedelärande berättelser, de talar om giftermålets problem och de hyllar vänskapen.

Detaljer som förekommer i båda tidskrifterna är hänvisningarna till Don quichotte och Toboso – som intressant nog förekommer i brevet till redaktören i *Om Konsten at rätt behaga*. Redaktörens röst i avskedsbrevet låter lika, skribenten klagar på dålig hälsa, kallar sin text enfaldig och använder slutfrasen bortlägger min penna respektive kastade sin penna. Adelaide använder begreppen att behaga, den rätta konsten i brev till sin dotter. I båda tidskrifterna talas om målning i bemärkelsen beskrivning, berättelse. Namnet Eraste förekommer i båda.

Efter att ha läst igenom båda tidskrifterna är jag övertygad om att Catharina Ahlgren under sin vistelse i Åbo fortsatte den bana hon inlett som signaturen Adelaide, och gav ut *Om konsten att rätt behaga*. Samuel Lizelius studerade i Stockholm i slutet av 1770-talet och kan där ha kommit i kontakt både med Adelaides blad och med henne själv. Det är omöjligt att bedöma i vilken utsträckning Catharina Ahlgren och Lizelius lånade av varandra eller kanske t.o.m. samarbetade kring tidskrifterna. Under alla omständigheter är det klart att fruntimmerstidningarna i Stockholm, och i synnerhet *Adelaides Brefwäxling* influerat redaktören för den första finländska tidskriften.

Vem var Catharina Ahlgren?

Vad vet vi då om Catharina Ahlgren? Margareta Berger¹⁰ har ansträngt sig för att få fram så många fakta som möjligt om denna pionjär. Att signaturen Adelaide överhuvudtaget avslöjades får vi tacka en samtida författare och bibliograf Jonas Apelblad, som forskade i vem som dolde sig bakom hans tids och äldre tiders signaturer. Berger har kontrollerat och kompletterat Apelblads uppgifter. Catharina Ahlgren föddes 1734 som dotter till häradshövdingen And. Ahlgren och hans hustru Laurentia Juliana Lieungfeldt, i Ljungs församling i Östergötland. Hennes far dog 1751 och efterlämnade en stor förmögenhet. Catharina gifte sig med löjtnant Ekerman, men de skiljdes den 19 april 1768 i Stockholm. Två år senare återfinns hon i kvarteret Wästgöten i Stockholm, i

fattigt tillstånd. Hon är trettiosex år, har två döttrar i åldern 14 och 11 år och två söner i åldern 2 och 1 år.

Att hon 1772 ändå har möjlighet att ge ut en tidning förklaras i det första numret av Brefwäxlingen; efter många bekymmer var hon nu lycklig att ha fått ”en ansenlig undsättning” av ”en okänd och wördnadswärd person” som lovat ekonomisk hjälp också i fortsättningen.

Brefwäxlingen gick ganska bra i början och gav troligen en liten inkomst, men 1773 gick det sämre och tidningen lades ner i maj. I det sista numret tar Adelaide ett känslodrypande avsked och tackar läsarna för kontakten i sin enslighet. Detta trots att hon enligt uppgifter i Maria Församling den 3 maj vigdes med boktryckargesällen Anders Barck. Apelblad kände uppenbarligen Catharina, han karakteriserar en gång henne som ett härsklystet men snillrikt fruntimmer, och noterar att hon i sitt andra äktenskap inte levde mindre stormigt än i det första. Enligt uppgifter i folkbokföringen hade Barck rätt snart flyttat ihop med hushållerskan jungfru Engberg som drev en matbespisning. Våren 1790 tog han krigstjänst och blev enligt uppgift dödsskjuten på örlogsfartyget Sofia Magdalena utanför Reval. Vid boutredningen krävde och fick Jungfru Engberg ersättning för åtta års inestående lön och den utrustning hon kostat på honom¹¹.

Catharina publicerade också annat än tidskrifter. Redan 1764 hade hon publicerat en födelsedagshyllning på vers till Lovisa Ulrika *Au jour de l'illustre naissance de sa majestée notre adorable reine le 14 juillet 1764*. År 1772 gav hon ut en roman översatt från tyskan *Abrahams Bepröfwelse*.

Enligt uppgift bodde Catharina år 1775 med sin äldsta dotter Beata Charlotta, skriven som sångerska. Efter detta försvinner Catharina spårlöst för över tjugo år. Men den 16 januari 1790 avled Beata Charlotta Ekerman i en ålder av 31 år. Modern var alltså inte närvarande, utan enligt barnen vistades hon i Åbo. Berger kommenterar: Varför inte? Åbo var då en svensk lärdoms- och kulturstad, säkert lockande för en kvinna med publicistiska intressen¹².

I Stockholm utkom häftesvis åren 1796-1811 en roman av den franske författaren Charles de Fieux de Mouhy som i översättning fick titeln *Den lycklige bondflickan*. För vissa partier anges Cath. Ahlgren som översättare. Senare utkom ytterligare två romaner av Mouhy, 1799 och 1816, för vilka ingen översättare anges. Några fler spår av Catharina Ahlgren har Margareta Berger inte funnit, efter 1807 då hon bodde hos sin svärson i Linköping.

Referenser

- 1 Tommila, Päiviö. Våra första tidskrifter Om Konsten at rätt behaga och Angenäma Sjelfswäld som tidsspeglar. Faksimilutgåva. Helsingfors 1982. ss 13-23.
- 2 Nervander, E. 1903. En skaldinna i Finland på 1770-talet, SLS Förhandlingar och uppsatser 30, s 222-236.
- 3 Lundgren, Kristina, Ney, Birgitta. Tidningskvinnor 1690-1960. Studentlitteratur. Stockholm 2000, s 15.
- 4 Berger, Margareta. Äntligen ord från Qwinnohopen! Om kvinnopress under 1700-talet. Akademitlitteratur. Stockholm 1984, ss 11-16.
- 5 a.a. s.18
- 6 Lundgren & Ney, s 17.
- 7 Berger, s 23.
- 8 Lundgren & Ney, s 19.
- 9 Berger, s 57.
- 10 a.a. ss .51-58.
- 11 a.a., s. 54.
- 12 a.a. s. 57.

Irma Kaarina Halonen

Nainen saapuu tiedotusoppiin

Suomalaisen naistutkimuksen uranuurtaja Aili Nenola pohtii tiedeyhteisön kehitystä osuvasti ”skitsofreenisen tutkijanaisen identiteetin” käsitteen kautta. Tiedeyhteisöjen naisjäsenten oli aluksi kiellettävä naiseutensa monin tavoin. Tutkijanaisten alkutaival oli samaistumista tiedemiehiin, jotka eivät ”tietenkään olleet miehiä vaan neutraaleja olentoja, jotka ilmaisivat yleisen maailmankuvan totuuksia pitäessään naisia tyhmempinä, soveltuvina vain tiettyihin vähemmän älyä vaativiin suorituksiin, lastenkasvatukseen, kodinhoittoon tai työelämässä avustaviin tehtäviin” (Nenola 1986, 26-27.) Kun naistutkimus saatiin suomalaisiin yliopistoihin oppiaineeksi 1980- ja 1990-luvuilla, harjoiteltiin ensiksi miesvetoisten opetus- ja tiedekäytäntöjen purkamista. Naistutkija joutui kehittämään ”kaksinkertaisen tietoisuuden” (emt., 50), millä Nenola tarkoittaa sopeutumista miespainotteiseen kulttuuriin ja epäsuoraa osallistumista vallan käyttöön tiedeyhteisössä. Vaikka jyrkät vastakkainasettelut sukupuolten kesken ovat suomalaisessa yliopistossa harvinaisia, 2000-luvunkin naistutkijan haasteena on moninkertaisten näkökulmien, suhtautumisten ja taktiikoiden omaksuminen nopeasti ja *gender* -tietoisesti.

Kun muistelen työtäni tasa-arvo- nais- ja feministisen tutkimuksen alkuaikoina Suomessa, huomaan, ettei sukupuolittunut maailma ole muuttunut niin ripeästi kuin oletin. Aloittavien tutkijoiden pätkätyöt ja kova kilpailu vaikeuttavat elämän ja uran suunnittelemista. Kapeaa omaan alaan rajautumista ja tieteellistä profiloitumista arvostetaan enemmän kuin ennen. Ajan hengen mukaisesti nuoren tutkijan kannattaisi keskittyä muutaman perusidean läpi viemiseen valtiovallan siunaamalla huippututkimuksen saralla. Vaikka yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa ajattelutavoissa on tapahtunut hyviä muutoksia myös naistutkijoiden kannalta, uudistukset eivät ole aina rantautuneet yliopiston käytäntöihin.

Miesvetoisten tiede- ja tutkimustapojen opiskelu ja sen rinnalla naistutkimukseen tutustuminen on vienyt aikaa omalta urasuunnittelultani. Olen elänyt sukupuolen politiikan kiintoisia keskusteluja ja kehitysvaiheita aina hieman valtavirran reunamilla, mikä lienee tyypillinen sukupolveni naistutkijoiden paikka. Naistutkimus ei ole ollut, eikä voinutkaan 1970-luvulla olla, opiskelualani. Tamperelaisen tiedotusopin vanavedessä syntyneet tutkimusintressini ovat vaihdelleet viestinnän teoriasta teknologiaan ja naistutkimuksesta filosofiaan.

Olen koonnut tähän kirjoitukseen feministisen mediatutkimuksen kannalta merkittäviksi arvioimiani käännekohtia opettajan ja tutkijan uralla. En tarpeettomasti välttele henkilökohtaisen ja ei-henkilökohtaisen sekoittumista, koska ne muodostavat tutkijan toimijuuden kokonaisuuden, jota nykyisin kutsutaan myös tutkijan paikantuneisuudeksi. Valitut näkökulmat ovat ehkä outoja uuden tutkijasukupolven naisille, joilla ei enää ole raivattavana samoja ennakkoluuloja kuin minulla ja muilla aikalaisnaisilla. Sukupuoleen perustuva syrjintä on yhä peitellympi yliopistoinstituution rakenteellinen osa ja näin myös vaikeammin tiedostettava ja vastustettava asia. Naistutkijoiden kannalta kehityksessä on ollut hyviä puolia, ainakin tutkijauran ongelmia on selvitetty ja koulutus on parantanut naisten asemaa monilla aloilla. Silti naiset ovat edelleen marginaalissa tiedepoliittisessa päätöksenteossa ja sukupuolistumista voi nähdä jo tutkijaksi ryhtymisen vaiheessa, jolloin vaikeasti tutkittava piilosyrjintä liittyy tiedeyhteisöön sosiaalistumisen prosesseihin (Husu 2005, 78, Kantola 2005, 14–15.)

Taidelukiosta yliopistoon

Kun valmistuin vuonna 1970 Savonlinnan Taidelukiosta ylioppilaaksi, haaveilin opinnoista kuvallisen kulttuurin, esimerkiksi television ja elokuvan piirissä. Lukion ammatinvalinnanohjauskeskustelussa esitin toiseksi vaihtoehdoksi psykologian opiskelun, mutta ohjaajan mielestä olin liian kärsimätön luonne, pikemminkin sopisin toimittajaksi. Tampereen yliopiston tutkintovaatimukset, erityisesti radio- ja televisiotyön linja, näyttivät nivoutuvan hyvin niin taiteellisiin intresseihini kuin toimittajuuteen.

Tampereen yliopiston ensimmäisiä luentoja radio- ja televisiolinjalla oli Johdatus Yleisradion organisaatioon. Kuivaa esitystä organisaatiokaavioista piti elokuvatutkijana tunnettu Helge Miettunen. Hän herätti monotoniseen ääneen nukahtaneet opiskelijat karjahtamalla muutaman sanan painokkaasti puheensa välissä. Luennon väripilkkuina olivat Miettusen kuvaukset Yleisradi-

on henkilösuhteista. Radio- ja televisiolinjalaiset perehtyivät televisiokameran käyttöön ja ohjelmanteon alkeisiin. Tiedotusopin opettajat olivat miehiä, ainoa naisopettaja oli aikakauslehtijournalismin ap. lehtori Kirsti Jaantila. Jaantilan virka oli yhteiskunnallisessa opetusjaostossa, joten tiedekuntaopiskelijana en ollut hänen kursseillaan. Sen sijaan muistan, kuinka hän vaikutti erilaiselta jakkupukuineen ja lyhyine punaisine hiuksineen tiedotusopin miesvaltaiseen, silloiseen vasemmistotyylisiin melko nukkavieruun joukkoon verrattuna. Kirsti Jaantila kävi ahkerasti pohjoismaisissa konferensseissa ja niissä tutustuin hänen joviaaliin puoleensa. Nuoresta tutkijasta tuntuikin kummalliselta, että työtoverit pitivät Kirsti Jaantilan opetusta jotenkin epätieteellisenä. Jaantilan opetusala, aikakauslehtijournalismi ei ollut miesvetoisen oppaineen valtavirtaa.

Opiskeluaikani riitti paitsi tutkinnon suorittamiseen kolmessa vuodessa, myös opiskelijoiden Kanava-yhdistyksen ja laitosneuvoston toimintaan. Tiedotusopin laitos oli tuolloin hyvin tiivis yhteisö, ”kun yhtä suurta perhettä”, kuten vuonna 1971 opiskelijoiden keräämien adressien tukemana¹ valittu professori Kaarle Nordenstreng syyslukukauden alussa vakuutti uusille opiskelijoille. Piirsin tuosta tilaisuudesta ”tiedotusopin opiskelijanaisen elämää” sarjakuvan, joka julkaistiin *Tiedotustutkimus*-lehden naistutkimus-teemanumeron kansikuvana vuonna 1986.

Tutkijauran alussa kiinnostukseni ei ollut sukupuolen problematiikassa. Eipä sukupuolta virallisesti tiedetty yliopistomaailmassa olevan olemassakaan. 1970-luvun tamperelaisen tiedotusopin käytännöllinen ja teoreettinen intohimojen kohde oli suomalainen ja kansainvälinen viestintäpolitiikka. Marxilaisen valtiomonopolistisen kapitalismin teorian avulla ratkottiin valtion keskuhallinnon viestinnän ja kunnallisen tiedottamisen perillemenon kysymyksiä. Tein ensimmäiset tutkimustyöni projekteissa, joissa selvitettiin komiteoiden toimeksiantoina valtionhallinnon tiedotustoimintaa ja sittemmin tietojärjestelmien leviämistä suomalaiseen yhteiskuntaan. Tutkimusaiheet heijastelivat oppiaineen professorin viestintäpoliittisia ja tutkimuksellisia intressejä. Tutkimustehtäväni eivät yleensä olleet lähtöisin omista kiinnostuksen kohteista, kuten elokuvista, televisiosta ja kuvataiteesta. Assistentti Tapio Variksen tutkimusarjoituskurssilla saatoinkin kerran tehdä analyysin Ankkalinnan henkilöahmoista. Populaarikulttuurin tutkimus oli tuolloin poikkeuksellista, Aku Ankkaakin luettiin marxilaisen ideologiakritiikin lähtökohdista (esim. Dorfman & Mattelart 1980). Piirsin myös julisteita opiskelijoiden tilaisuuksiin.

1 Tiedotusopin professorivalinnasta kirjoitettiin pamfletti ”*Miten professoria tehdään: kiistakirjoitus akateemisesta nimitysjärjestelmästä*”, toimittajina Antero Jyränki, Yrjö Luttunen ja Eino S. Repo. (1971 Otava, Helsinki).

Yhteiskuntatieteellisissä tutkimusprojekteissa kerättiin tietoja useimmiten kysely- ja haastattelumenetelmillä. Tuloksia analysoitiin tilastollisesti tuon ajan kömpelöillä tietokoneilla. Lomakkeiden saalista koodattiin käsin reikäkortteille. Tuloksien valmistumista odotettiin jopa yöpymällä tietokoneen läheisyydessä yliopistolla. Tutustuin myös kenttähaastattelun arkeen tekemällä tiedonkeruumatkoja Mikkelin seudulle. Esitin kansalaisten verotietoisuutta käsitteleviä lomakekysymyksiä vanhainkodin asukkaille ja kävin kotitalouksissa häiritsemässä pahaa-aavistamattomia tutkimuksen kohteita. Tutkijuus, kiinnostus selvittää ja pohtia asioita minussa kuitenkin syttyi.

Projektitutkijana ja opettajana

Vuonna 1975 julkaistiin lisensiaatintyöni, jonka olin tehnyt Tietojärjestelmäkomitean projektissa (Holopainen 1975a ja 1975b).² Lisensiaattitutkimuksen julkaiseminen ei sujunut aivan kitkattomasti. Tiedekunnan kokouksessa työtä vaadittiin pöydälle, kun keskusteltiin tarkastajista. Prosessin jarruttaja oli ansioiton alan miestutkija. Jähkailujen jälkeen työn tarkastajiksi suostuivat sosiologi Raimo Blom ja hallintotieteilijä Juha Vartola. Vasta myöhemmin ymmärsin, että orastava kiinnostukseni tieteenalan ydinkysymyksiin saattoi olla punainen vaate miestutkijoille. Vaikka opettajuuteni hyväksyttiin, tutkijuu-teni jäi tieteellisen yhteisön tunnustusta vaille. Projektitutkijan tavanomainen kohtalo oli jäädä selvitysten tekijäksi, tieteenalan ydinkysymyksiin ei ollut soveliaista kajota. Kun kirjoitin opetusmonistetta *Tiedotusopin tieteellisestä metodologiasta* vuonna 1977, sen julkaiseminen laitoksen sarjassa osoittautui mahdottomaksi. Tuo aika oli monien harmaiden, julkaisemattomien tekstien tuottamista, sillä en saanut julkaisufoorumia yrityksistäni huolimatta enkä ohjausta julkaisujen muokkaamiseksi. Asemaani tiedeyhteisössä ei parantanut sekään, että arvostelin kärkkäästi uutta alan perusoppikirjaa, Nordenstrengin *Tiedotusoppia* (1978) muun muassa reduktionismista ja pinnallisuudesta. Ristiriita oman oppialan kanssa, ydintutkimuksen kommentoiminen marginaalista, muodostui osaksi tutkijan identiteettiäni.

Tiedotusopin apulaisprofessorin viranhoito vuosina 1976-1977 ja 1983-1986 sekä vuonna 1988 Tampereen yliopistossa aukaisi väyliä sellaiseen maailmaan, josta en opiskelijana ja aloittelevana tutkijana ollut tietoinen. Miesopettajat ja -tutkijat suhtautuivat minuun suvaitsevasti, vain joissakin epävirallisissa

2 Tutustuin komitea-aikana tutkija Elina Suomiseen (Sana), joka pari vuosikymmentä myöhemmin organisoii Yleisradion Naiset, miehet ja uutiset -projektia. Komitean puheenjohtaja oli professori Antero Jyränki.

tilaisuuksissa naiseuteni tuntui aiheuttavan säröilyä. Muistelemalla löydän joitakin oireellisia, sukupuoleni paikantavia välähdyksiä, kuten sen, kun vanhempi professoriherra tanssatteli kanssani konferenssimatkalle suuntautuneella ruotsinlaivalla, kurkkasi avonaiseen kaula-aukkooni ja totesi ällistyneenä: ”Irma, minusta tuntuu kummalliselta, että sinä olet nainen!” Tai kun osallistuin yliopiston Cooper -testiin, perässä juokseva mieskollega huudahti: ”Saatiin viihdettäkään mukaan!” En silti ajatellut olevani kulttuurinen Nainen, muukalainen miesvetoisessa tieteessä. Toistin valkoihoisen, keskiluokkaisen ja keski-ikäisen tiedemiehen mantroja kuten muutkin tutkijat.

Ensimmäisten projektien yhteydessä julkaistujen tutkimusraporttien jälkeen nälkäni tutkimuksen tekemiseen kasvoi. Aloin suunnitella väitöskirjan teoreettista johdatusta viestinnän historialliseen kehitykseen tuolloin muodikkaan tieteellis-teknisen kehityksen näkökulmasta. Esikuvia olivat aluksi itäsaaksalaiset, kanadalaiset, neuvostoliittolaiset ja yhdysvaltalaiset filosofit, yhteiskuntasuunnittelijat, järjestelmäteoreetikot ja tulevaisuudentutkijat. Pyrkimyksenäni oli selvittää informaatioyhteiskunnan kehitystä ja etenkin viestintäteknologian asemaa. Tiedotusoppi-oppiaine ei tarjonnut 1970-luvulla opiskelijoille kovinkaan teoreettista tai filosofista pohjakoulutusta, vaikka tutkijat korostivat filosofisia olemisen ja tietoisuuden kysymyksiä tiedotusopin ”perusaineiksina” (esim. Nordenstreng 1978).

Kiinnostuinkin kielen ja psyykkisen toiminnan kehitystä tutkineesta L. S. Vygotskista ja hänen työnsä perustalta syntyneen kulttuurihistoriallisen koulukunnan tulkinnoista, jotka koskivat inhimillisen tietoisuuden alkuperää. Kulttuurihistoriallisen koulukunnan teoria toiminnasta, ajattelusta ja kielestä suuntasi näkökulmaani ihmisen välittyneen toiminnan tarkasteluun. Venäjällä 1920-luvulla syntyneen koulukunnan tutkimus ponnisti marxilaisten ja länsimaisten filosofian klassikkojen ajatuksista ja kritisoi ’länsimaista porvarillista psykologiaa’. Tiedotusopin lehtori, journalismin opettaja Ilkka Kahma pohti tutkimusseminaareissa, millainen merkitys kulttuurihistoriallisella teoriolla olisi tiedotusopin tuolloin ajankohtaisessa tutkimus’esineen’ etsimisessä. Kansankulttuurin julkaisema suomennos A. N. Leontjevin ”*Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*” ilmestyi vuonna 1977. Leontjevin tunnettu kiteytys ”toiminnasta tietoisuuden olemussubstanssina” herätti aktiivisen keskustelun sosiaalipsykologien ja psykologien julkaisuissa³, erityisesti *Psykologia*-lehden sivuilla. Osallistuin keskusteluun kolmella artikkelilla, jotka käsittelivät viestintäteknikan asemaa ihmisen toiminnassa (Holopainen 1979, 1980 ja 1982).

3 Esim. Weckroth 1981 ja 1988.

Opiskelin assistentin työni ohella psykologiaa laudaturseminaariin saakka. Tampereen yliopistossa psykologia oppiaineena ei kuitenkaan ollut teoreettisesti orientoitunutta, vaan tähtäsi psykologin ammattikoulutukseen. Testausmenetelmien opiskelu ja faktorianalyysin tekeminen käsityönä tuottivat pettymyksen, sillä pyrin ihmismielen ja tietoisuuden teoreettiseen ymmärtämiseen.

Lehtori Ilkka Kahma oli myös elämäkumppanini, ja minulla oli mahdollisuus keskustella ja testata kirjoittamaani hänen kanssaan. Nuoren naistutkijan olisi luultavasti ollut paljon hankalampaa saada tutkimukselleen huomiota miesvetoisessa tiedotusopissa, ellei Kahma olisi ilmaissut omaa innostustaan toiminnan teoriaan. Hänen kriittiset kommenttinsa ja palautteensa rohkaisivat minua kirjoittamaan väitöskirjaa tiedotusoppiin juuri toiminnan teorian näkökulmasta. Tuolloin oli tapana jakaa virkoja ja hoidin 1976–1977 apulaisprofessorin viran työvelvollisuudesta 75 prosenttia ja miesystäväni ja kollegani 25 prosenttia. Työni oli paljolti opinnäytteiden ohjausta eikä oman tutkimuksen teolle sen ohessa jäänyt juuri aikaa.

Väitöstutkimuksen edetessä sain asiantuntevan ja paneutuvan ohjaajan, työpsykologiaa tutkineen ja kehittäneen Liisa Rantalaihion. Kirjoitin hänen luettavakseen kolme erilaista käsikirjoitusta, joita hän vaivojaan säästämättä kommentoi ja korjasi. Minulla oli myös mahdollisuus luennoida väitöskirjatyöni aiheesta. Luentosarja ”Viestintäteknologia inhimillisen tietoisuus-toiminnan rakenteessa” vuosina 1979-1981 keräsi valikoidun kuulijakunnan, joka kannusti jatkamaan aiheen parissa. Viimein Liisa Rantalaiho totesi käsikirjoitukseni olevan ”kolmesti kirkastettu” ja kehotti jättämään sen tarkastettavaksi.

Vuoden 1982 keväällä annetut ”*Kieli, viestintä ja toiminnan teoria*” -tutkimustani koskevat lausunnot hälvensivät kerralla unelmat tohtorin tutkinnot. Olin hyväksynyt esitarkastajat sen kummemmin miettimättä, oppiaineen professorin suosituksesta. Esa Itkonen, yleisen kielitieteen vt. apulaisprofessori Turusta, ja viestinnän professori Osmo A. Wiio, Tampereen tiedotusopin poliittinen vastapuoli Helsingissä, eivät puoltaneet painatuslupaa. Itkonen ei pitänyt tutkimustani tutkimuksena⁴, vaan pikemminkin referaattina ja Wiio vetosi poliittiseen epätasapuolisuuteen, kun yhdysvaltalaisista viestinnän tutkimusta ei

4 Esa Itkonen, lausunto 22.2.1982 ”Ratkaisevaa mielestäni on, että YL Holopaisen työ on mielestäni referaatti eikä itsenäinen tieteellinen tutkimus”...”On ilmeistä, että YL Holopainen on suurta vaivaa nähden perehtynyt kulttuurihistoriallisen koulukunnan ajatuksiin, ja myönnän, että hänen työllään voisi olla ansioita ko. koulukunnan tunnetuksi tekemisessä. Mutta seikkaperäinen referaatti ei vastaa käsitystäni väitöskirjasta”.

oltu tuotu tarpeeksi esille.⁵ Monivuotinen ohjaaja, vt. apulaisprofessori Liisa Rantalaiho ymmärsi, tulkitsti ja kiitti sekä ehdotti julkaisulupaa⁶. Käsikirjoituksesta annetut ristiriitaiset lausunnot johtivat tilanteeseen, jossa tunsin jääväni ilman tieteellistä ja henkistä tukea. Kohtasin vältteleviä katseita, vaikenemista ja eristämistä (vrt. Kantola 2005, 14).

Liisa Rantalaiho ehdotti väitöskirjatekstin kääntämistä saksaksi, sillä tuolloin alan kirjallisuus oli pääasiassa venäjän- ja saksankielistä. Neuvo oli järkevä, mutta minulla ei ollut resursseja projektin loppuun saattamiseen apulaisprofessorin viran hoidon ohella. Yksityiselämän kriisi johti myös eroon tieteellisestä tukijastani tiedotusopissa, Ilkka Kahmasta. Vaikka säilyimme ystävinä hänen kuolemaansa auto-onnettomuudessa 1989 saakka, emme enää keskustelleet tutkimusaiheestani. Väitöskirjakäsikirjoitusta ei koskaan julkaistu.⁷

Tekstieni kuulija- ja lukijakunta ei koskaan ole ollut pelkästään yliopistoissa, vaan olen kommentoinut elämänmenoa ja alan käytäntöjä kansalaisopistojen kurseilla, kesäyliopistoissa ja yleisönosastokirjoituksissa. Tapa reflektoida nopeasti median aiheisiin juontuu toimittajuuden vuosista 1981-1985, jolloin laadin *Ilta-Sanomiiin* radio- ja televisiokritiikkiä parhaimmillaan kolme kertaa viikossa.⁸ Tampereen ensimmäisen Elatusvelvollisten yhdistyksen perustajana ja sihteerinäkin ehdin olla. Elämäkumppanini oli elatusvelvollinen ja seurasin hänen siihen aikaan poikkeuksellista taisteluaan lapsen isyyden oikeuksista ja velvollisuuksista. Elatusvelvollisten yhdistyksessä näin sukupuolten suhteet konkreettisesti myös poliittisina käytäntöinä. Seminaareissa tapasin yksinhuoltajien edustajia, jotka pyrkivät järjestötasolla luomaan yhteyksiä eronneisiin isiin. Kokemukseni elatusvelvollisten (silloin yhdistyksen kaikki

-
- 5 Osmo A. Wiio, lausunto 9.4.1982: ”Holopaisen työ perustuu marxilaiseen viitekehykseen, jonka asiantuntija en ole.” ”Marxilaiset tutkijat vaativat yleisesti, että heidän tutkimuksiaan on arvosteltava marxilaisista lähtökohdista ja marxilaisen tutkimuksen perusteilla. Itse he katsovat kuitenkin oikeudekseen arvostella vapaasti ei-marxilaista tutkimusta marxilaisen viitekehyksen perusteella. Tähän näyttää YTL Holopainenkin syyllistyvän, joskaan ei samassa määrin kuin edellisessä Tampereen Yliopiston piirissä hyväksytyssä väitöskirjassa tehtiin.”
 - 6 Liisa Rantalaiho, lausunto 13.4.1982: ”Irma Holopaisen tutkimuksella on siis sekä ansioita että puutteita. Eklektisyyden syntiin hän ei horjahda, vaan työskentelee johdonmukaisesti tietyn tieteellisen tradition puitteissa, mihin hän on hyvin perehtynyt. Hän liikkuu korkealla abstraktiotasolla, lukijaa säälimättä – mutta liikkuu.”
 - 7 Olen kirjoittanut osin tähän väitöskirjatekstiini pohjautuen artikkelin ”Välitys – viestinnän apukäsitteestä metodologiseksi avaimeksi” teokseen *Mediatutkimusta käsittelemässä* (toim. Seija Ridell & Pasi Väliaho & Tanja Sihvonen), jonka Vastapaino julkaisi marraskuussa 2006. Tematiikka ei siis ole vanhentunut.
 - 8 Radio- ja televisiosivut, *Jälkipuhetta*.

jäsenet olivat miehiä) aineellisesta ja henkisestä ahdingosta osoitti myös keskustelun ja neuvottelun arvon asioiden ajamisessa. Ihmisten arkinen elämä näytti kiinnostavalta uudelta maailmalta.

Orastavaa feminismiä

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta tiedusteli Tampereen yliopistosta vuonna 1980 perustettuun tutkimusjaostoonsa viestinnän asiantuntijaa. Tiedotusopin laitoksella naiseuteni tulkittiin ilmeisesti niin, että olen luontojaan pätevä sukupuoleen liittyvissä asioissa ja minua esitettiin viestinnän alan asiantuntijajäseneksi neuvottelukuntaan. Myös pohjoismaisen ministerineuvoston ”Massmedia och jämställdhet” -tutkimusprojekti vuonna 1980 sai minusta yhden ohjausryhmän jäsenen. Tuolloin tutustuin muun muassa ruotsalaisiin, norjalaisiin ja tanskalaisiin naistutkijakollegoihin Madeleine Klebergiin, Anita Werneriin ja Else Jenseniin. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimusjaoston työskentely oli aktiivista ja avartavaa. Suomalaisen yhteiskunnan vaikuttajanaiset alkoivat tehdä tietoista tasa-arvopolitiikkaa. Yhteydet sosiologian, sosiaalipolitiikan, politologian, historian ja psykologian naistutkijoihin ja heidän työhönsä, muun muassa hyvinvointivaltiotutkimukseen, olivat tärkeitä tiedotusopin naistutkimuksen kehittämisessä. Viimeisimmät kokoukset, joihin osallistuin tutkimusjaoston jäsenenä, pidettiin Helsingissä eduskunnan tiloissa keväällä 1992.

Elämäni tiedemaailman ulkopuolella eteni omaa tahtiaan, avioiduin vuonna 1984 ja tyttäreni syntyi 1992. Tuon vuoden tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tammikuun kokouslistalla oli ilmoitusasioina Suomen Naistutkimuksen Seuran uusi puheenjohtajan, Tuija Parvikon valinta, tieto Harriet Siliuksen väitöskirjan ”*Den kringgårdade kvinnligheten - att vara kvinnlig jurist i Finland*” tarkastuksesta, Anne Hollin lisensiaatintyön tarkastus ja uutinen siitä, että Raija Sollamo on nimitetty ”ensimmäisenä naisena” Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan dekaaniksi. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan jäsenenä huomasin, miten sukupuoli tieteellisessä työssä ja intersektionaalisena, kaikki näkökulmat läpäisevänä käsitteenä, on aiemmin sivuutettu. Aloin ymmärtää kolhiintumiseni tutkijana sukupuoli- ja tiedepolitiikan kysymyksenä enkä, kuten aikaisemmin, henkilökohtaisena ongelmana.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan aloitteesta ryhdyttiinkin selvittämään tutkijanaisten asemaa. Suomen hallituksen ensimmäisessä tasa-arvo -ohjelmassa vuosille 1980–1985 yhtenä kohtana mainittiin naisten asemaa koskevan tutkimuksen tukeminen ja niiden esteiden selvittäminen, mitä raskaus ja synnytys merkitsevät naisten tutkijanuralle. Yhteiskunnallinen keskustelu

tasa-arvosta antoi intoa aukaista väyliä viestinnän naistutkimukseen. Osallistuin Yleisradion tutkimus- ja suunnitteluosaston projektiin ”Naisen kuva kotimaisissa televisio-ohjelmissa”, jossa tutustuin paremmin myös Henrika Zilliacus-Tikkaseen. Vuoden 1983 syksyllä suunnittelin Tampereen yliopistoon tiedotusopin naistutkimuksen luentosarjan, jonka suuri osanottajamäärä yllätti mieskollegat. 1980-luvun tiedotusopin naistutkimuksen kursseille osallistui myös sosiologiaa pääaineena opiskellut Iris Ruoho.

Minua alettiin pitää ”laitoksen naistutkijana”, kuten oppiaineen professori mainitsi kuljettaessaan vierailijoitaan työhuoneeni kautta. Poliittinen korrektius vaati vähitellen miestutkijoilta suojeaa suhtautumista naistutkimukseen, vaikka feminismistä ei jatko-opintoseminaareissa hiiskuttu. Viestinnän tutkimuksen päivillä ryhdyin vetämään naistutkimusryhmiä, joihin osallistui niin toimittajia kuin tutkijoitakin. Yritin herättää keskustelua naisten asemasta ja sukupuolesta myös Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella: keräsin naistutkimuskurssiltani vuonna 1985 tiedotusopin naisopiskelijoiden kokemuksia tiedotusopin opiskelusta. Yllättäen kirjoituksissa esitettiin suoraa kritiikkiä laitoksen sukupuolipolitiikasta. Ehkä kuvaavin kertomus noilta ajoilta löytyy erään opiskelijan kirjoituksesta Journalismin poluilla -pelistä.

”Journalismin poluilla -peli”:

Pelin aloitus: Ekavuotiset saavat vielä suhteellisen tasa-arvoisesti töitä sukupuolesta riippumatta, mutta mitä enemmän opiskellaan, sitä enemmän alkavat munat painaa valintaperusteena. Ne samat pojannaperot kurssiltani painelevat Helsingin Sanomiin yhden kesän paikallislehtikokemuksella. Syksyllä ne kuvaavat elämäänsä journalismin poluilla tämätasoisesti: juotiin paljon viinaa ja ajeltiin talon laskuun taksilla. Tiedostavia miehiä.

Kokemukseni mukaan ko. naisilla on ongelmia pomojen kanssa. Miehille on niin tärkeää kiipiä ja saada Asema, etteivät he voi muuta kuin nuolla. Talvisin tiedotusopin laitoksella ollaan kovaa gurua ja kiroillaan, kun kesällä lehdessä ei uskalla.

Myös laitoksemme miesopettajat antavat tuntea, että tytöt eivät oikein sovi alalle. On jopa sanottu suoraan: ”Ämmistä ei ole mihinkään.”

Poikien ongelmia kuunnellaan ja heihin kohdistetaan huomiota. Poikien murheet ovat vakavia ja mielenkiintoisia, tytöt mitä lie kiukkuilevat (ehkä heillä on kuukautiset eikä työ ota sujuakseen). Näin tytöt suljetaan jo alussa tieteellisen keskustelun ulkopuolelle. Tytöt ovat vähemmän tärkeitä. Siksi kai monet vaihtavat alaa tai pitävät itseään pönttönä. (MIEHET tekevät TIEDET-

TÄ, TYTÖT saavat kunniaa esim. järjestämällä ohjelmaa AKTI ry:n bileisiin). Toki tytöt kelpaavat, kun laitoksen miesopettajat haluavat pitää hauskaa.

No, jos tämän jälkeen vielä aikoo uralle, pääsee mukaan todelliseen kauhujen galleriaan.

En ole kuullut yhdenkään miehen puhuvan työpaikan seksuaaliturjista päätoimittajista tai muista pampuista. Tai kukapa haluaa olla akateemisesti koulutettu toimituksen siivooja, tästä ei kukaan mies ole valittanut. On kivaa olla "se näpsäkkä tyttö, joka keksi hyvän uutisaiheen"...”mutta annetaanpa se tehtäväksi jollekin jämerälle miehelle”.

Sama sorto yliopistossa ja työssä. Minä en voi olla vakavasti otettava, koska olen nainen.

Sukupuoli on ongelma, mutta kukaan ei ota sitä tosissaan. vaikka se vaikuttaa työhöni ja opiskeluuni, siitä ei saa puhua. Ongelma johtuu kuulemma vain henkilökohtaisesta kykenemättömydestä, se ei ole siis SOSIAALINEN TOSIASIA!

Pahinta on, että suurin osa naisista alkaa käyttäytyä kuten heiltä odotetaan.

Miesten käyttämästä kielestä: laitoksemme pikku journalistinalut siirtävät aivoituksensa paperille ikään kuin kyse olisi sosiologian proseminaarista. Mitään juttua ei voi tehdä, ellei siinä ilmene jotenkin ylä- ja alarakenteen suhde tai tuotantojärjestelmän luonne. Naisten jutuissaan käyttämälle kielelle naureskellaan (sitähän voi jopa ymmärtää).

Kai näistä jutuista voisi kirjoittaa vaikka kirjasarjan. En ole vielä päättänyt, siirrynkö emäntäkouluun.”

Vaikka esittelin opiskelijoiden kirjoituksia kollegoilleni, eivät kriittiset kommentit päässeet millään tavalla vaikuttamaan laitoksen sukupuolipolitiikkaan. Opiskelijoille sen sijaan sukupuolinäkökulman tärkeys alkoi olla itsestään selvää, ja naistutkimuksen kysymyksenasettelut ylsivät tutkielmien aiheiksi. ”*Tyttökullat*” ja ”*Kate ja Allie*” -televisiosarjoista tehtiin sisään- ja uloskooodausanalyysia sukupuolen näkökulmasta. Naistenlehtien sisällöistä kiinnostuttiin uudestaan 1960-luvun roolikeskustelun jälkeen ja lehtiä alettiin lukea eri tavalla, vastakarvaan. Äitien esittämisestä mediassa keskusteltiin myyttiteorian pohjalta. ”*Women and Electronic Mass Media*” -seminaariin Tanskassa 7.–11.4.1986 osallistui lisäksi kaksi tiedotusopin naistutkimuksesta kiinnostunutta opiskelijaa, Ulla Ahonen ja Hanna Rajalahti.

Naistutkimus organisoituu yliopistolliseksi opetuksiksi ja tutkimukseksi

Olin Tampereen Tutkijanaiset ry:n puheenjohtaja ja varapuheenjohtaja vuosina 1987–1988. Rehtori Tarmo Pukkila kutsui 14. lokakuuta 1987 koolle työryhmän suunnittelemaan Tampereen yliopiston naistutkimuksen opintokokonaisuutta.⁹ Työryhmän loppuraportin mukaan kokoonnuimme yhteensä 15 kertaa ja työryhmä oli tehnyt kyselyn naistutkimuksen opetuksesta ainelaitoksille.

Työryhmän ehdotuksen mukaisesti naistutkimuksen approbaturopetus aloitettiin Tampereen yliopistossa vuonna 1988. Syksyllä 1989 järjestin luentosarjan *Arkielämä ja naistutkimus*, jonka tavoitteena oli ohjelman mukaan ”antaa kuva siitä, miten naiset eri yhteiskunnallisen toiminnan aloilla kokevat työnsä ja naisena olemisen sekä yksityisesti että julkisesti. Samalla pohditaan, miten naiset selviytyvät ’arjen sankareina’ monista naisen työhön ja elämään kohdistuvista paineista ja ristiriidoista. Luentosarjalle kutsutut naiset edustavat yhteiskunnan eri aloja ja tavoitteena on edetä yksityisestä julkiseen, unohtamatta, että ne usein kietoutuvat yhteen ja niiden erillään pitäminen saattaa olla keinotekoista.” Luennoilla äidit, isoäidit, sinkut ja yksinhuoltajat kertoivat työstään ja arjen selviytymiskeinoista. Luentoja pitivät myös julkisten ammattialojen edustajat kuten elokuvaohjaaja Nadja Pyykkö, Hämeen alueradion päällikkö Helvi Kolehmainen ja pääsihteeri Helvi Sipilä.

Luentosarjan rakenteessa näkyi kiinnostukseni siihen, miten yksityisen ja julkisen suhteet kietoutuvat ja ilmenevät naisten elämässä. Pidin luennon tutkijanurastani ja toin yksityiselämästäni esiin hyvinkin intiimejä asioita; tuolloin se oli uutta ja muodikasta. Ajattelin kirjaimellisesti, että henkilökohtainen on poliittista. Nykyisin, *Big Brotherin* aikakaudella, en varmaankaan tekisi samaa performanssia, eikä se luultavasti edes vaikuttaisi kuulijoihin yhtä hämmäntävästi kuin pari vuosikymmentä sitten. Olin myös Tiedotustutkimus -lehden päätoimittaja ja julkaisin kaksi tiedotusopin naistutkimuksen teemanumeroa vuosina 1986 ja 1988. Toimitussihteeri Heikki Luostarinen editoi ennakkoluulottomasti tekstejä ja antoi hyviä kommentteja miesnäkökulmasta.

Yhteistyö naistutkijoiden ja alan opiskelijoiden kanssa sekä kontaktit suomalaisiin naistoimittajiin innostivat tiedotusopin ja viestinnän naistutkijoita

9 Vs. apulaisprofessori Irma K. Halosen (kokoonkutsuja) lisäksi työryhmän jäseninä olivat assistentti Pirjo Markkola, dosentti Liisa Rantalaiho, yliassistentti Pirkko-Liisa Rauhala ja vs. apulaisprofessori Sinikka Tuohimaa. Pyysimme opintokokonaisuuden suunnitteluun mukaan asiantuntijoita eri aloilta kuten historiatieteistä ja taloustieteistä. Opiskelijajäsenenä olivat Ulla Ahonen, Anne Koski ja Marjo Liukkonen.

järjestämään alan kansainvälisen seminaarin. Tiedotusalan oppilaitokset, ammattiliitot, Yleisradio ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta tukivat seminaarin suunnittelua ja *Naiset, journalismi ja tiedotustutkimus* -seminaari pidettiin Helsingissä marraskuussa 1987. Seminaari keräsi runsaan yleisön ja varsinkin toimittajat innostuivat naisjournalismin kehittämisestä ja naistoimittajien aseman selvittämisestä. Kirjoitin seminaarin jälkimainingeissa Tiedotustutkimuksen naistutkimusteemanumeroon 2/1988 pääkirjoituksen, jossa totesin, että ”tiedotusopin naistutkimus on nuorta, mutta elinvoimaista (...) Naistutkimuksen opetus ja koulutus on Suomessa varsin uutta; Tampereella naistutkimuksen opintokokonaisuuden opetus käynnistyy yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa tänä syksynä, Helsingissä opetusta on saanut nauttia jo hieman pidemmän aikaa. Voikin sanoa, että kun miehistä tiedettä on länsimaissa harjoitettu jo 2500 vuotta, naistutkimus on kukoistanut vasta 25 vuotta.” Viittasin paljon keskustelua herättäneeseen Evelyn Fox Kellerin tutkimukseen *Tieteen sisarpuoli*. Jatkan pääkirjoituksessani, että ”monet ulkomaiset kokemukset osoittavat, että naistutkimus on tullut yliopistoihin jäädäkseen, eikä vain periferian harrastuksena, vaan vakavasti otettavana tieteenharjoituksena”. Olin mielissäni myös siitä, että ”miehen tutkiminen sukupuolena” on alkanut kiinnostaa. Samoihin aikoihin syntyi *Naistutkimus – Kvinnoforskning* -lehti, jonka ensimmäisessä toimituksessa olin mukana tieteellisen aikakauslehden toimittamisen asian tuntijana. Lehden päätoimittaja oli Liisa Rantalaiho ja toimitussihteeri Jaana Vuori. Numeron 1/1988 kirjoittajalistalla olivat muun muassa Aili Nenola, Sinikka Tuohimaa, Helena Rautala ja Anne Ollila.

Ensimmäiset tiedotusopin naistutkimusartikkelit

Tässä teoksessa uudelleen julkaistava alustukseni *Naiset, journalismi ja tiedotustutkimus* -seminaarissa ilmestyi artikkelina ”*Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena*” Tiedotustutkimus-lehden teemanumerossa 2/1988. Sain siis tieteellisiä ajatuksiani julkisuuteen vasta siinä vaiheessa kun itse päätoimittajana saatoin mahdollistaa julkaisemisen. Karvaat kokemukset julkaisuyrityksistä miehisen tieteen ydinkeskusteluissa vaikuttivat siihenkin, etten kovin kärkkäästi tarjoillut tekstejä enää minnekään muualle.

Artikkelissa jatkoin aiemmin tiedotusopin naistutkimuksen ensimmäisessä teemanumerossa julkaistua *Naiset, journalismi ja julkisuus* -problematiikkaa. Näissä varhaisissa, käsitteellisesti horjuvissa ja teknisesti viimeistelemättömis-

sä¹⁰ kirjoituksissa pohdin länsimaisen julkisuuden luonnetta ja tuolloin paljon keskustellun Jürgen Habermasin julkisuuden historiallista kehitystä koskevaa ajattelua. Olin Oslossa konferenssimatkalla 1970-luvun alussa ostanut Habermasin norjaksi käännetyn teoksen *Borgerlige samfunn* (1971)¹¹. Luin sitä puutteellisella norjan kielitaidollani hitaasti, mutta innokkaasti¹². Teoreettisen ajatteluni lähtökohdiksi asettuivat toisaalta nykyjulkisuuden analyysi naisnäkökulmasta ja erilaisten vastajulkisuuksien, kuten naisjournalismin mahdollisuus. Julkisuus näyttäytyi kirjoituksissani vielä melko monoliittisena kattokäsitteenä. Kytkin vuoden 1986 artikkelissani julkisuuskysemyksen aiemmin pohtimiini tietoisuuden genesiksen ongelmiin, kirjoitan näet, että ”(..)ihmisen aistimuksilla ja kokemuksilla on taipumus organisoida tietoisuuden ensi pilkahduksista alkaen. Mutta missä vaiheessa tuosta organisoitumisesta tulee julkisuuden ilmiö? Ovatko vastasyntyneen havaintokuvat julkisuutta, kun ne alkavat organisoida esim. kodin fyysisen ympäristön mukaan?” (emt., 4). Tuon esiin myös uutiset ”abstrahoituna uutisviihteenä”, joka on irrallaan ihmisten aistimellisesta toiminnasta (emt., 5). Artikkelin aloitukset ovat mahtipontisia, mutten kehittele niitä. Nykyisten aistimellisuus- ja ruumiillisuuskeskustelujen valossa on silti kiinnostavaa, että mietin jo tuolloin naisjournalismin mahdollisuutta ontogeneettisen aistimellisuuden organisoitumisen lähtökohdasta.

Julkisuus käsitteenä tarjosi silloisessa katsannossa melko staattisia identiteettejä ja asemia toimivalle subjektille, näin myös naistoimijuus oli hyvin ohut käsite. Kuvasin julkisuuden metaforisesti näyttämönä, jolla päärooleja esittivät miehet kun naiset taas toimivat aputyövoimana. Pohdin, miten naiset itse tuottavat myös julkisia tiloja ja käytäntöjä. Näitä naisten julkisia tiloja etsittiin muun muassa naistenlehdistä, naisten alakulttuureista ja naisjournalismista. Kyselin, muuttuisiko näytelmä, jos naiset näyttelisivät roolejaan samanvertaisina? Samanvertaisuuden käsite vertautui tasa-arvoajatteluun,

10 Kirjoitin muun muassa silloin melko tuntemattoman Liesbet van Zoonenin nimen johdonmukaisesti väärin: van ZooRnen. Eipä toimitussihteerikään tuohon osannut silloin puuttua. Myös kuvioden julkaiseminen oli vaivalloista painoteknisten ongelmien vuoksi; niinpä kaavio 1. on suora kopio konekirjoitustekstistä.

11 Jürgen Habermas (1971), *Borgerlig offentlighed – dens framvekst og forfall*. Henimot en teori om det norgerlige samfunn. Oversatt av Elling Schwabe-Hansen, Helge Hoibraaten og Jo Oien. Innledning ved Helge Hojbraaten. Gyldendal Norske Forlag, Oslo.

12 Suomennettu versio saatiin aikaiseksi vasta vuonna 2004 (*Julkisuuden rakennemuutos*, suom. Veikko Pietilä). Habermasin tekstejä julkaistiin suomennettuina tiedotusopin laitoksen julkaisusarjassa vuonna 1987 (Juha Koivisto & Esa Väli-verronen: *Julkisuuden valta*, Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos A: 57).

vaikka viittasi hieman enempään, ehkä ajatukseen sukupuolten erityisyydestäkin. Sukupuolen käsitettä ei kuitenkaan sinänsä kyseenalaistettu, naisuus ja mieheys olivat sulkeutuvia ominaisuuksia, syntyessä saatuja, vaikkakin kulttuurisesti ja sosiaalisesti ehdollisia. Samassa artikkelissa pohdin myös naisnäkökulman kriteereitä ja torjun käsityksen, että tutkimuksen tekemisen edellytykset olisivat biologiassa (emt., 6). Oletin tuolloin – kuten nykyisinkin – että feministisen tutkimuksen tekemisen ehto ei ole syntyminen biologisesti määriteltyn sukupuoleen.

Ensimmäisessä naistutkimusartikkelissani *Naiset, journalismi ja julkisuus*, joka ilmestyi Tiedotustutkimuksen naistutkimusteemanumerossa 1986, otan esiin kysymyksen vallasta, kuka julkisuudessa saa tilaa ja äänioikeuden. Kysymyksenasettelu ei ole vanhentunut, vaikka käsitykset vallasta ovat muuttuneet paljon performatiivisemmiksi kuten käsitykset julkisuudestaakin. Nykyisin ajatellaan, että valta on tuottavaa ja tuotettua, ja subjekteilla on muuttuvia asemia suhteessa valtaan. 1980-luvun naistutkijoille oli vielä outoa ajatella, että myös naiset neuvottelisivat diskursiivisista valta-asemista tai olisivat erilaisissa tekstuaalisissa positioissa. Vallasta puhuminen kytkeytyi konkreettiseen tasa-arvo- ja sukupuolipoliittiseen käytäntöön. Pari vuosikymmentä sitten painotin ehkä nykykeskustelua enemmän historiallista näkökulmaa. Käsitin, että valtarakenteet ovat historiallisesti kehittyneet sellaisiksi kuin ovat. Kehkeytymisen painotus nousee selvästi historiallisen materialismin teoreettisista lähtökohdista, joissa tutkittavan ilmiön genesis ja muotokehitys ovat tärkeitä. Ilmiöiden olemusten johtaminen oli muodikasta, tutkittiinpa sitten mediainstituutiota tai televisio-ohjelmia. Tällä tavoin johdetut, historiallisesti kehittyneet julkisuuskäytännöt olivat suhteessa naiseen 'enemmän tai vähemmän alistavia', naisten välisiä eroja ja potentiaaleja muuttuvissa käytännöissä ei tuotu esiin siinä määrin kuin nykyään. Naishistorioitsijoiden tapa nostaa esiin antiikin naisia tai naisten arkea oli uutta ja tarjosi aineksia median tutkijoille: millaisia naiset unohtaneita kuiluja esimerkiksi miesvetoisessa mediahistorian tutkimuksessa on syntynyt? Ajattelin, että naisten aseman parantamiseksi tarvitaan strategioita, jotka saavat näkymätöntä ja vaiettua näkyväksi arvostamalla naisten kokemuksia eri tavoin kuin aikaisemmin. Tärkeää oli aukkojen täyttäminen, naisten saaminen mukaan valtajulkisuuteen, naisten mediakäytön tutkiminen ja ymmärtäminen. Populaarikulttuurin piirissä korostettiin naistenlehtien, romanttien lukemistojen ja sarjafilmiä merkitystä naisten arjessa.

Feministiseen mediatutkimukseen vaikutti 1980-luvulla Suomessa brittiläisen kulttuuritutkimuksen kiinnostus alakulttuureihin, näin myös tyttöjen ja naisten kulttuureihin. Stuart Hallin kehittämän sisään- ja uloskoodausmallin pohjalta voitiin konstruoida valtajournalismin mediatekstejä vastustavia posi-

tioita. Naisten ei tule alistua patriarkaatin hegemoniseen ideologiaan, sillä he voivat neuvotella tulkinnoista ja tuottaa vastadiskursseja. Vastadiskursseina ajattelin erityistä naisjournalismia, jossa nainen ei olisi objekti, vaan subjekti. Vastadiskurssi mahdollistaisi ensinnäkin radikaalin eroamisen valtajournalismista ja naisjournalismin tuottamisen. Vastadiskurssi voisi toiseksi jatkaa valtajournalismin kyljessä vaihtoehtoisten esitysten tuottamista. Nykyisinhän tähän viimeksi mainittuun mahdollisuuteen viitataan kuvauksilla eleistä, taktiikoista, toisin toistamisista, häiritsemisistä ja vikuroinneista.

Naiset ja uutiset

Vallan kysymykset johtivat pohtimaan tiedonvälityksen rakenteita. Naisten asema suomalaisissa uutisissa konkretisoitui ensi kerran tutkimuskysymykseksi Yleisradion projektissa, jossa olin mukana 1980-luvun alussa. Tutkimus- ja suunnitteluosastolla työskenteli naistutkijoita, joiden aloitteesta Yleisradiossa päätettiin teettää kartoitus ohjelmien sukupuolittavista sisällöistä. Vuonna 1983 julkaistiin raportti: *Hyvät katsojat! Pääaiheemme tänään nainen*” (Holopainen et al). Raportissa tutkijaryhmämme totesi, että naiset ovat vähemmistönä lähes kaikissa ohjelmatyypeissä, uutisissa naisia ei esiintynyt ollenkaan. Samansuuntaisia tutkimustuloksia saatiin myös kansainvälisistä vertailuista.

Tutkimme uudelleen Yleisradion televisio- ja radio-ohjelmien sukupuolta vuonna 1995 toteutetussa, Elina Sanan johtamassa lyhyessä projektissa. Kolmen kuukauden aikana nopeasti tehty tutkimus suomenkielisten televisiouutisten sukupuolesta (Sana ym. 1995) oli sittemmin vuonna 1999 julkaistun väitöskirjani *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille* empiirisenä aineistona ja tutkimuskysymysten pohjana. Vuoden 1988 Tiedotustutkimuksen artikkelissa ”Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena” laadin luokituksen niistä yhteyksistä, joissa nainen uutisena oli mahdollinen: valtaa käyttävän miehen puolisona, nais erityisessä ammatissa ja tunnetta ilmaisevana kuvittajana. Nämä toimijan asemat olivat esillä myös väitöskirjatutkimuksessa. Tutkimukseni ovat jatkossakin käsitelleet naisten ja julkisuuden suhdetta, näkemykseni ovat toki monipuolistuneet.

1990-luvun alussa Bosnian ja Ruandan sisällissotien hirvittävät kuvat levisivät tiedotusvälineisiin. Äidiksi tulo herkisti näkemään sodan raakuuden erityisesti naisiin ja lapsiin kohdistuvana. Kirjoitin Iris Ruohon ja Marianna Laihon toimittamaan kokoomateokseen *Naisen naamio, miehen maski* vuonna 1996 nyt uudelleen julkaistavan artikkelin ”*Äiti, minulta meni käsi!*”. Artikkelissa kuvaan tapoja, joilla naiset esitetään sota- ja onnettomuus uutisissa.

Kärsivän naisen teema ilmentää länsimaisen ajattelun myyttistä taustaa, joka konkretisoituu kulttuurimme, myös uutiskulttuurin visuaalisissa järjestyksissä. Edelleenkin näyttää siltä, että sotakuvien naiset (ja tytöt) ovat journalistisissa teksteissä tunnetta ilmaisevia uhreja, eivät aktiivisesti toimivia, käytäntöjä muuttamaan ja murtamaan pyrkiviä subjekteja. Olisi tärkeää jatkaa tutkimusta pohtimalla naisten asemaa sotakuvissa muun muassa iän, ruumiillisuuden, rodun ja kansallisuuden näkökulmista ja tuoda painokkaammin esiin monia arkipäivän vastarinnan muotoja (esimerkiksi islamilaisen kulttuurin naisten organisoituminen vastustamaan ns. kunniamurhia). Myöhempi sukupuolen tutkimus on kiinnittänyt huomiota vielä ehkä vaietumpaan väkivaltaan, nimittäin miesten kärsimyksiin sodissa. Selvitykset Bosnian sodan tapahtumista ja Irakin Abu Ghraibin vankilasta ovat osoittaneet, että miehet eivät ole sodissa pelkästään sotilaita ja sankareita, vaan naisten ja lasten tavoin seksuaalisen väkivallan, häpäisemisen ja raiskausten uhreja.

Vuosina 1998–1999 kokosin vuorotteluvapaan turvin käsikirjoituksen väitöskirjaani. Väitöskirjan yksi tavoite oli dokumentoida tiedotusopillisen nais-tutkimuksen piirissä syntynyttä keskustelua ja kokemuksiani naistutkimuksen opettamisesta. Bulgarianlais-ranskalaisen psykoanalytikon, kirjallisuudentutkijan ja filosofin, Julia Kristevan naisen asemaa koskevat tutkimukset erityisesti symbolisen ja semioottisen suhteista teksteissä siivittivät analyyseni. Kun olin tehnyt televisiouutistutkimusta, koetin ymmärtää televisiouutisia Kristevan käsitteiden avulla. Löysin televisiouutisteksteistä semioituneita *murtumia*, jotka ajoittain katkaisivat tosiasioiden esittämiseen perustuvan diskurssin. Murtumien ja aukkojen asemat osoittivat mielestäni sellaisia paikkoja, joissa feminiininen rikkoi maskuliinisen uutisdiskurssin pintaa. Murtumat aiheuttivat hetkellisen kaaoksen uutisvirtaan, joka kuitenkin nopeasti palautti tekstin lajityypille ominaiselle symbolisen tasolle. Väitöskirjassa tutkin, voivatko naiset ja pitäisikö naisten päästä yhteiskunnallisesti tärkeäksi arvostetun keskustelun ytimeen. Pohdin yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ehtoja, jotka edellyttävät pääsyä uutispuheeseen. Elisabeth Rehnin saama uutisjulkisuus ensimmäisenä naispuolisena puolustusministerinä ja sittemmin presidenttiehdokkaana oli tutkimuksen kannalta kiinnostava käännekohta. Jatkoin väitöskirjassa myös uutiskuvan maskuliinisten ja feminiinisten puolten pohtimista. Tarkastelin yhden *Helsingin Sanomien* numeron kuvajournalismin sukupuolittuneita piirteitä ja osoitin lehdelle maskuliiniseksi paikantuneen lukijan.

Väitöstilaisuudessa keväällä 1999 suomalaisen televisiotutkimuksen pioneeri dosentti Veijo Hietala ja naistutkimuksessa ansioitunut dosentti Aino Saarinen olivat keskustelevia vastaväittäjiä. Väitökseni venyikin reilusti yli kolmetuntiseksi vuoropuheluksi. Tunsin Aino Saarisen jo 1970-luvun ajoista,

hän työskenteli Yhteiskuntatieteellisen tutkimuslaitoksen sihteerinä Tampereen yliopistossa kun minä olin aloitteleva projektitutkija. Veijo Hietala ja Päivi Lappalainen Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitokselta olivat väitöskirjani esitarkastajat. Virallisen lektion lisäksi pidin tunteellisen varjolektion, jonka kohokohtana oli noin minuutin hiljaisuus vaiettujen naisten kunnioittamiseksi. Lausuin julki käsitykseni tutkijaurastani: se oli ollut *via dolorosaa*, ei suinkaan juhlittua etenemistä saavutuksesta toiseen. Näkyvyyden ja arvostuksen saavuttaminen omille ajatuksille tiedeyhteisössä on ollut vaikeaa.

Uutiset ovat tähän päivään saakka säilyttäneet paljon jyrkkää sukupuolittuneisuutta, olkoonkin, että toimittajat ovat ehkä aiempaa tietoisemmin halunneet tuoda vaiettujen ja marginaalisten toimijoiden ääniä esiin. Monet aiemmat havainnot ja tutkimustulokset uutisista pitävät edelleen paikkansa. Suuret mediaspektaakkelit kuten katastrofit tai presidentinvaalit noudattavat vakiintuneita kaavoja, jotka määrittelevät naisten tilan etukäteen ahtaaksi ja tarkkarajaiseksi. Artikkelissani sukupuolitetusta uutishuoneesta (2006) pohdinkin näitä uutisten naisten paikkoja ja tiloja muun muassa Henri Lefebvren filosofian innoittamana.¹³ Suurimmat muutokset sukupuolten suhteissa eletään nykyisin ihmisten arkikokemuksissa ns. kolmannella sektorilla, kansalaisyhteiskunnassa ja Internetin, blogien, chattien, yleensäkin digitalisoituneen mediakulttuurin kautta.

Kypsässä tutkijaiässä

Medioiden rajojen liudentuminen, median markkinoituminen, verkottuminen ja yleisöjen eriytyminen ovat jo nyt muuttaneet tapaa ymmärtää ja esittää sukupuolia. Ikä ja ulkonäkö ovat nousseet selkeästi median ihmisiä kehystäviksi piirteiksi. Olen viime aikoina pohtinut ikään ja sukupuoleen perustuvien erontekojen ja syrjivien käytäntöjen yleisyyttä mediassa. Kirjoitukseni *Sukupuolen paikkoja median ikämatriisissa* Tiedotustutkimus-lehden teemanumerossa ”Ikä” (3/2002) syntyi Turun yliopiston mediatutkimuksen ja naistutkimuksen tutkijaseminaarien keskustelujen pohjalta. Syksyllä 2005 julkaistussa kokoomateoksessa *Median merkitsemät* (toim. Iiris Ruoho ja Marianna Laiho) kysyn, ymmärretäänkö vanheneminen naistenlehtien diskursseissa hirviömäiseksi vastustajaksi, jonka kukistajaksi lehdet käyttävät sotaista retoriikkaa ja välineistöä ja ”kurittavaa katsetta”. Taiteiden tutkimuksen laitoksen lehtorina

13 ”Sukupuolitetettu uutishuone” teoksessa Liina Puustinen & Anna Mäkelä & Iiris Ruoho (toim.), *Sukupuolishow*. Gaudeamus 2006.

olen tehnyt löytöretkiä humanististen ja yhteiskuntatieteiden raja-alueille. Luen elokuvatutkijoiden tekstejä, uskontotieteilijöitä ja ranskalaisfilosofoja, jotka olivat yhteiskuntatieteille melko tuntemattomia pari vuosikymmentä sitten ja pohdin ruumiillisuuksia, kokemuksia ja virtuaalisia todellisuuksia ja postkolonialismia. Opiskelen toisin sanoen jo ainakin kolmatta tutkimusalaa ja puhetapaa. Mediatutkimuksen oppiaineen ilmapiiri on ollut suotuisa tieteellisten rajojen ylityksiin ja pystynyt ainakin toistaiseksi suojelemaan ihmisiään byrokraattisten interventoiden rampauttavalta vaikutukselta¹⁴.

Sukupolveni mieskollega Tampereelta tiedusteli hiljan, olenko vielä samaa mieltä naisten ja miesten asemasta kuin 1980-luvulla. Sukupuolen tutkimuksen näkökulmasta nykyisessä mediakulttuurissa on ristiriitaisia ja kaoottisia piirteitä, jotka tekevät sukupuolen käsitteen ja ymmärtämisen entistä vaativammaksi. Sukupuoleen perustuva syrjintä ei ilmene teollistuneissa läntisissä yhteiskunnissa niin räikeästi ja ilmeisesti kuin ennen, joten epäkohtien tiedostaminen vaatii enemmän kuin pelkän arkiymmärryksen. Naistutkimus yliopistollisena oppiaineena on, jos mahdollista, vielä tärkeämpi kuin tasa-arvokeskustelujen alkutaipaleella. Rakenteita voi purkaa vain syvällisen tieteellisen sivistyksen ryydittämänä.

Mediassa eettisten ja moraalisten rajojen häviäminen tai muuttuminen – kutsuttakoon sitä vaikka post-post-moderniksi pirstaloitumiseksi - aiheuttaa takaiskunomaisia spektaakkeleita joissa naiset palautetaan perinteisten sukupuoliroolien edellyttämiin paikkoihin. Sukupuolten representaatiot ovat moninaistuneet, mutta dualismit ideologisena pohjavireenä ovat edelleen voimissaan, kuten tositelevisio-ohjelmat ”*Kaunotar ja nörtti*”, ”*Vaimot vaihtoon*” ja suomalainen ”*Big Brother*” tai syksyn 2006 menestyssarja ”*Maaajussille morsian*” ovat osoittaneet. On totta, että muutkin seksuaalisuudet kuin heteroseksuaalisuus ovat tulleet näkyvämmiksi, mutta onko moninaisuus johtamassa entistä kärjekkäämpiin sukupuolten vastakkainasetteluihin? Kun homomiehet stailaavat nk. tavallisia miehiä ”*Sillä silmällä*” -televisiosarjassa, karnevalisoidaan sukupuolirooleja, mutta samalla tullaan ehkä kaivaneeksi vielä syvempiä asennepoteroita. Homouden kytkeminen ulkonäkökulttuuriin ja konsumerismiin ei välttämättä ole vapauttavaa. Internet on avannut sukupuolten neuvotteluasemia, mutta tuonut myös sellaisia ongelmia tasa-arvon etenemiselle, jotka eivät olisi tulleet edes mieleen, kun ryhdyin tutkimaan median sukupuolittumista. Nuorten keskustelupalstoilla romanttisen rakkauten ja vapaan seksin vaatimukset kohdistuvat erityisesti teini-ikäisiin tyttöihin. Feministisen

14 Jottei asiasta tulisi liian ruusuista kuvaa, toki Taiteiden tutkimuksen laitoskin on käynyt läpi kaikki tutkinnonuudistus-, UPJ- ja laatu prosessit jotka sitovat paljon luovuutta ja energiaa.

mediatutkimuksen näkökulmasta olisi tärkeää selvittää erityisalojen keskusteluyhteisöjen, fanifiktioiden, keskusteluryhmien ja blogien mahdollisuudet tuottaa valtainstituutioita haastavaa vastarintaa.

Kokemukseni naistutkijana kolmen vuosikymmenen aikana huipentui elämäni ensimmäiseen professorin viran hakuun vuonna 2004. Kun hain Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitoksen mediatutkimuksen oppiaineeseen sijoitettua viestinnän professuuria, tajusin prosessin edetessä, miten urasuunnitelmien tulisi olla jo varhain selkeitä ja miten vuosien varrella syntyvät yksittäiset eleet ja liikkeet, teot ja pieniltä tuntuvat henkilökohtaisen elämän ratkaisut vaikuttavat niin arvioijiin kuin arvioitaviinkin. Olin hoitanut hakeamaani virkaa yli kahden vuoden ajan ja olin varma kykenevyydestäni. Kun ehdokkaiden arvioinnit tehtiin pelkän julkaisutuotannon perusteella, vuosikymmenien opettajakokemus oli kuin pois pyyhkäisty. Minua ei katsottu päteväksi professuuriin. Laajojen peruskurssien pitämistä, luennointia, harjoituskursseja tai ohjausta vuosikymmenten ajan ei nähty virkaan pätevoittävinä, vaikka julkaisujakin on syntynyt.

Arvioijat kirjoittivat varhaista tutkijantyötäni koskevassa lausunnon kohdassa, että vaikka ”Halosen tavoite työllään oli kunnianhimoinen ja alan senhetkisiä auktoriteetteja haastava... ei siitä muodostunut hänen omalle tutkijanuralleen tai alan kehitykselle sellaista teoreettis-metodologista avautusta, mitä hän tavoitteli.” He myöntävät, että ”nykynäkökulmasta Halosen käsikirjoituksen voi nähdä näin joutuneen ainakin osittain ajan tieteellisten koulukuntakiistojen uhriksi” (Lausunto, 4–5). Myöhemmät tiedotusopin naistutkimukseen liittyvät tekstini saavat tylyn kohtelun: ”Teoreettiseksi tai metodologiseksi suunnannäyttäjäksi tai uudistajaksi Halosta ei väitöskirjassaan voi varsinaisesti nähdä...” (Lausunto, 6).

Hakuasiakirjoista annettavat lausunnot ovat tietenkin oman aikansa tuotteita ja tuloksia tietoisesta tiede- ja yliopistopolitiikasta (vrt. Kantola 2005, 24.) Tiedotus- ja mediatutkimuksen alueelle on syntynyt miesvetoinen valtakulttuuri, joukko portinvartijoita¹⁵, jotka eivät käytännössä vieläkään tunnusta sukupuolen tutkimisen merkitystä eivätkä anna tilaa feministiselle mediatutkimukselle. Edelleenkin tarkastettavakseni tulevat opinnäytteet, joissa sivutaan feminististä mediatutkimusta. Toki luen niitä kiinnostuneena, mutta ihmettelen, ettei feministisen tutkimuksen tuntemista vieläkään pidetä tutkijan pätevyyden edellytyksenä. Yhä on mahdollista luoda menestyksekkäs ura viestinnän-,

15 Tarkoitin ”portinvartijoilla” tässä myös symbolisia rakenteellisia hierarkioita ja käytäntöjä, joissa yksittäisten toimijoiden mahdollisuudet toimia valtavirtaa vastaan ovat vähäiset.

tiedotus- ja mediatutkimuksessa välittämättä sukupuolen näkökulmasta. Jos halutaan muutosta naistutkijoiden asemaan yliopistoissa, on tärkeää, että pätevyyden arvioinneissa kiinnitetään huomiota tutkijoiden erilaisiin, sukupuolesta riippuviin lähtökohtiin ja resursseihin tutkijuuden taipaleella. Naisten yliopistoissa tekemä työ on saatava näkyväksi kaikilta osiltaan. Tämä tarkoittaa, että myös opetusta ja tutkimusta avustavien toimijoiden tärkeys on tunnustettava. Muutoin naiset jäävät edelleen aputyövoimaksi, joka tekee näkymättömällä toiminnallaan miestutkijoiden uran mahdolliseksi, mutta jättää samalla omat mahdollisuutensa käyttämättä.

Uudelleen julkaistavat artikkelit:

1986. Naiset, julkisuus ja journalismi. *Tiedotustutkimus* 3, 2–9.

1988. Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena. *Tiedotustutkimus* 2, 3–8.

1996. ”Äiti, minulta meni käsi!” Teoksessa Laiho, Marianna & Iris Ruoho (toim.) *Naisen naamio, miehen maski*, 174–199.

Lähdeluettelo:

Dorfman, Ariel & Armand Mattelart (1980). *Kuinka Aku Ankkaa luetaan: imperialistisen ideologian kritiikki marxilaisesta näkökulmasta*. Helsinki: Loki-kirjat.

Holopainen, Irma (1975a). *Yksilö ja rekisterit*. Oikeusministeriön tutkimussarja No 22/1975. Helsinki.

Holopainen, Irma (1975b). *Rekisterikäytäntö ja sen seuraukset kansalaisten kuvamana. Yksityisyyden suojaan liittyvää problematiikkaa*. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Holopainen, Irma (1979). Ihmisen ja koneen vuorovaikutus viestinnän näkökulmasta. *Psykologia* 2/1979, 24–29.

Holopainen, Irma (1980). Viestinnän tutkimus ja toiminnan analyysi. *Psykologia* 3/1980, 145–150.

Holopainen, Irma (1982). Informaation ja tiedon suhteesta omaksumisprosessissa. *Kirjastotiede & informatiikka* 1/1982, 88–95.

Holopainen, Irma, Kalkkinen, Marja-Leena, Rantanen, Terhi, Sarkkinen, Raija, Österlund, Marina (1983). ”Hyvät katsojat, pääaiheemme tänään nainen”. *Johdatus tutkimukseen naisen roolista televisiossa*. Yleisradion julkaisuja B: 3.

Holopainen, Irma (1987). *Naistutkimus tiedotusopin aineopinnoissa*. Naistutkimuksen korkeakouluopetuksesta, Kajaanin seminaariraportti.

- Halonen, Irma Kaarina (1999). *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille*. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 669. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Halonen, Irma Kaarina (2003). Sukupuolen paikkoja journalistisessa ikämatriisissa. *Tiedotustutkimus* 4/2002, 2–15.
- Husu, Liisa&Rolin, Kristina (2005). *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kantola, Johanna (2005). *Mykät, kuurot ja kadotetut: Sukupuolten välinen tasa-arvo Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella*. Acta Politica 29.
- Nenola, Aili (1986). *Miessydäminen nainen. Naisnäkökulmia kulttuuriin*. SKS, Helsinki.
- Nordenstreng, Kaarle (1978). *Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimiseen*. Otava, Keuruu.
- Weckroth, Klaus (1981). *Muisti ja muistaminen. Tutkimus muistitoiminnan psykologisesta rakenteesta*. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia 44.
- Weckroth, Klaus (1988). *Toiminnan psykologia*. Hanki ja jää, Helsinki.

Painamaton lähde:

Lausunto Turun yliopiston humanistiselle tiedekunnalle viestinnän professorin viran hakijoista. Taisto Hujanen, Ullamaija Kivikuru ja Esa Väliverronen. Maaliskuu 2005, Turun yliopisto.

Irma Kaarina Halonen

Naiset, julkisuus ja journalismi¹

”E t kai tarkoita, että olisi olemassa jotain erityistä naisjournalismia”, esittivät miehet. ”Naistoimittaja ei voisi koskaan laittaa puolialastonta naista etusivulle”, vastasin. ”Naisten ja miesten uutisarvostuksessa on eroja. Nykyisin vallitsevat miehiset arvostukset. Te miehet kirjoitatte miehistä miehille.” (Dokumentet 1979, s. 177, Ann-Marie Åsheden)

Kummasta pitäisi lähteä ensin, naisnäkökulmasta vai journalismista? Voimeko päätyä journalismin luonnetta analysoimalla siihen, mitä naisnäkökulma siinä on, vai pitäisikö journalismi purkaa ja rakentaa uudelleen naisnäkökulmasta?

Vastakkain ovat näkemykset siitä, mitä journalismin pitäisi olla ja journalistinen käytäntö. Millaisia journalistisia tavoitteita asetetaan (kustantajat, toimittajat, yleisö asettavat) ja miten journalistinen työprosessi ne realisoi. Journalismia analysoimalla voimme päästä kiintoisiin kysymyksiin journalistisen tiedon luonteesta, journalismista vallan käytön välineenä, journalismin mahdollisuuksista erilaisten vapauttavien käytäntöjen organisoinnana ja katalysaattorina, journalismista journalistien tavoitteiden toteuttajana - myös journalistisista pakoista.

Yleisemmin journalismia määrittelee esimerkiksi julkisuuden käsite. Julkisuus on jotain, joka on journalismin toiminta-aluetta, jolla journalistinen kompetenssi saa täyttymyksensä. Journalismi, jolla ei ole julkisuutta, on inkompetenttia. Journalisti, joka ei tähtää julkisuustavoitteeseen, ei ole journalisti (julkisuustavaroiden tuottaja). Voidaanko siis ajatella, että julkisuustavoite määrittelee kaikkein selvimmin journalistisen työn luonteen? Julkisuudesta on puhuttu varsin monissa eri merkityksissä. Jos se kuitenkin määrittelee

1 Tiedotustutkimus 3/1986, 2–9.

journalistisen työn luonteen, sen merkityksiä on pakko ryhtyä tarkastelemaan ja muokkaamaan journalismille läheisemmiksi.

Juha Koivisto on ottanut Negtiä ja Klugea seuraten tärkeimmäksi nykyjulkisuutta luonnehtivaksi käsitteeksi teollistetun tuotantojulkisuuden (1985, 52), joka palvelee varsin itsestään selvästi taloudellista intressiä (journalismi ja markkinoijien tavoitteet jossa raaka-aineena voiman tietoisuus, jonka kautta julkisuus itseään toteuttaa). Tuotantojulkisuus on klassiseen julkisuuteen verrattuna modernia julkisuutta, joka laajenee käsittämään sellaisia ilmiöitä kuten mainonta ja kulutus ja erilaisten intituutioiden ulkoinen tiedottaminen. Negt ja Kluge pyrkivät laajentamaan käsitettään myös mm. sellaisiin ilmiöihin kuin pankki- ja vakuutuspalatsien arkkitehtuuri, ihmisten elämänprosessien rakenteet julkisuusinstituutioissa jne. Koivisto katsoo tässä olevan kysymyksessä myös kokemusten aistimellisten ulottuvuuksien ymmärtäminen ”julkisuuden alueelle” kuuluviksi. Laajasti ymmärrettynä julkisuutta olisi kaikki, missä kokemukset ja aistimellisuus organisoituu. Kuten Koivistokin toteaa, käsite näin kattavana ei ole enää erottelukykyinen. Julkisuuden ja esimerkiksi kulttuurin eri muotojen välillä ei näyttäisi olevan mitään eroavuutta Keskeiseksi tulisi se, että Joku ylipäänsä organisoituu. Ihmisen aistimuksilla ja kokemuksilla on taipumus organisoitua tietoisuuden ensi pilkahduksista alkaen. Mutta missä vaiheessa tuosta organisoitumisesta tulee julkisuuden piiriin luettava ilmiö? Ovatko vastasyntyneen havaintokuvat julkisuutta, kun ne alkavat organisoitua esim. kodin fyysisen ympäristön mukaan? Mikä erottaa ne työympäristön mukaan organisoituvasta reseptiojärjestelmästä ammattitaitoisella työntekijällä? Esikouluikäinen organisoii havaintonsa ja kokemuksensa lähiympäristön, joukkotiedotuksen ja ihmisten mukaan. Koulua aloittaessaan hänen kokemuksiaan ryhtyvät organisoimaan esimerkiksi liikennejärjestelyt koulutiellä. Ehkä hän on jo televisiosta katsellut liikenneopetusta. Näin hän on astunut ’liikennejulkisuuteen’, jota hän nyt käytännössä koettelee ensimmäisinä koulupäivinä. Näyttäisi siis siltä, että julkisuus ’kaappaa’ meidät mukaansa syntymästä saakka ja varmistaa tietoisuutemme organisoitumisen tahtomaansa muotoon. Tällaiseen näkemykseen ei kuitenkaan voi yhtyä. Pikemminkin olisi kysyttävä: mistä alkaa tietoisuutemme julkinen organisoituminen tiettyyn muotoon? Mistä alkaa tuotantojulkisuus? Mikä on tuotantojulkisuuden erityisyyssuhteessa muihin tietoisuuden organisoitumistendensseihin?

Negt ja Kluge ottavat avuksi proletaarisen julkisuuden käsitteen, joka lähtee työväenluokan kokemuksista ja tarpeista. Nyt tietoisuuden kaappaavat julkisuudet, jotka määrittellään työväenluokan omista tarpeista ja kokemuksista lähtien vastakohtana vieraalle, porvarilliselle julkisuudelle.

Tämä kenties riittää lyhyeksi johdatukseksi julkisuuden problematiikkaan. Journalistisen työn luonteen kannalta nyt aukeaisi kaksi eri tietä: ottaa tavoitteeksi porvarillinen tuotantojulkisuus tai proletaarinen (vasta)julkisuus. Vaihtoehdot näyttävät melko kuihtuneilta kun ottaa huomioon journalistisen käytännön moninaisuuden ristiriitoinen. Jotta proletaarinen julkisuus muodostuisi tärkeimmäksi ihmisten aistimuksia ja kokemuksia organisoivaksi julkisuusvoimaksi, tarvitaan samanlaista muotittamista ja tajuntojen kapseloimista kuin porvarillisen tuotantojulkisuudenkin oletetaan edellyttävän. Proletaarinkin täytyy tulla tietoiseksi siitä, mikä ajattelutapa yleisesti ottaen vastaisi parhaiten hänen aistimuksiaan ja kokemuksiiaan.

Teoriaa onkin kritisoitu – aistimellisuuden historisointi näyttäisi liittyvän paljon arvosteltuun ajatukseen kapitalismin repressoimasta autenttisesti ihmisluonnosta. Pystyykö proletaarinen julkisuus produsoimaan autenttisen ihmisen? Onko syytä olettaa mitään autenttista havaintoa tai kokemusta, jolla olisi oikeutettu asema muihin, epäautenttisiin nähden?

Negtin ja Klugen ansiona voisi kuitenkin nähdä, että he pyrkivät näkemään teoriasa elimellisessä yhteydessä käytäntöön. Jos hylkäämme ajatuksen tietoisuuden organisoitumisperiaatteiden välisestä taistelusta, Negtistä ja Klugesta jää jäljelle esimerkiksi televisio-ohjelmien konkreettinen välinekritiikki. Uutisten irrottautuminen ihmisten kokemuksista ja abstrahoituminen uutisviitteeksi on hyvä esimerkki.

Seuraavaksi naisnäkökulmaan. Journalismin suhteen se esittää ainakin yhden kysymyksen: kuinka nykyinen (normaali)journalismi voisi muuttua naisten vapautumisen voimaksi? Olisiko mahdollista luoda naisten vastajulkisuus, jossa tajunnat organisoituvat erityisiksi naistietoisuuksiksi? Ongelma näyttäisi varsin samanlaiselta suhteessa proletaarisen julkisuuden mahdollisuuksiin; onko mahdollista ryhtyä taisteluun normaalijournalismin edellyttämää julkisuutta vastaan, vai riittääkö normaalijournalismin muotojen ja sisältöjen kritiikki ja puutteellisuuksien korjaaminen? Onko tavoitteena naisten foorumi, jolla naiset puhuvat itsestään ja toisilleen, patriarkaalisen kontrollin tavoittamattomissa? Ongelmat tuntuvat tässä suhteessa miltei ylitsepääsemättömiltä. Valittavana on kaksi päälinjaa: olemassaolevan journalismin purkaminen ja uudelleen rakentaminen ja toiseksi toimiminen vallitsevan käytännön puitteissa naisten tavoitteiden suuntaisesti (niitä koskaan täysin saavuttamatta, koska esimerkiksi kaupalliset mekanismit rajoittavat tuotteiden julkisuuteen pääsyä). Ottakaamme jälkimmäinen, reformistisempi vaihtoehto tarkasteltavaksi.

Jos on mahdollista toimia vallitsevan journalismin (ja julkisuuden) puitteissa, se tulisi määritellä naisen toimintakyvyn kannalta kysyen, kaventaako ja

rajoittaako se naisen toimintakykyä ihmisenä vai antaako se mahdollisuuden asettaa tavoitteita rohkeasti ja osoittaako se keinot niiden saavuttamiseen?

Normaalijournalismin julkisuus on näyttämö, jolla yhteiskunnallisesti merkityksellisiksi määritellyt asiat näytellään; yhtenä määrittelijänä on itse journalistinen käytäntö. Poissaolo näyttämöltä merkitsee yleensä myös inkompetentiksi määrittelemistä (julkisuus näyttämönä käsittää myös laajemman alueen kuin siitä ravintonsa saavan journalismin). Päärooleja näyttämöllä esittävät traditionaalisesti miehet, jotka määrittellään yhteiskunnallisesti vahvasti toimintakykyisiksi - heillä on valta, voima ja kunnia, myös päävastuu. Naiset ovat näyttämön aputyövoimaa ja sivuosien esittäjiä: he tekevät useasti miesten näyttelemisen mahdolliseksi. He tukevat – alistuksensa usein hyväksyen – pääjuonta ja sen esittäjää ja määrittelevät itsensä suhteessa sankarirooleihin toissijaisiksi. Muuttuisiko näytelmä (= julkisuus), jos naiset näytelisivät roolejaan samanvertaisina? Mitä se merkitsisi?

Julkisuutta voisi ryhtyä viipaloimaan erilaisten journalististen käytäntöjen tai lajityyppien pohjalta. Naisnäkökulmasta journalismissa voidaan nähdä enemmän ja vähemmän alistavia genrejä ja toimintatapoja, käytäntöjä. Yhtenä kriteerinä voi pitää klassista subjekti-objekti -jaottelua: missä käytännöissä nainen ymmärtyy subjektiksi, missä objektiksi? Tämä jaottelu ei kuitenkaan riitä sellaisten käytäntöjen ymmärrykseen, joissa nainen on kokonaan poissa (esim. sota- ja urheiluaiheet enimmäkseen). Subjekti-objekti -asetelma pätee sitä paitsi muihinkin kuin naisiin: journalismilla on taipumus objektivoida kohteensa. Mikä olisi erityisesti naisiin kohdistuvaa objektiksi asettamista? Mikä objektiksi asettamisessa on erityisesti naista alistavaa? Tutkimus on enemmän täynnä kysymyksiä kuin vastauksia. Journalististen tuotteiden analyysi ja kritiikki naisnäkökulmasta ei ehkä ratkeakaan teorian, vaan empiirisen ja teorian yhdistämisen dialektiikasta. Emme voi sanoa mitään kohteestamme, ellemmme tunne sitä ainakin esiymmärryksen tasolla.

Naistutkimuksessa näyttäisi journalismin suhteen pätevän tietty kokemus- ja tulkintamethodiikka: naiset katsovat, kuuntelevat, lukevat ja tulkitsevat. Miten tämä tuote puhuttelee minua naisena? Miksi nainen on tästä käytännöstä poissa – mistä johtuu naisten mykkyys? Voitaisiin ajatella, että tällaisen metodiikan tuloksena löytyisi erilaisia journalistisia käytäntöjä, joiden alistusaste vaihtelee, esimerkiksi:

- suoraan halventava ja alistava journalismi, jossa nainen on objektiksi miehen määrittelemä ja joka lamauttaa naisen toimintakyvyn eri yhteiskunnan alueilla (ns. pornojournalismi)

- vanhaa roolijakoa uusintava stereotyyppinen, vihamielinen alistus (naiset esitetään stereotyyppisissä rooleissa naisvihan näkökulmasta, esimerkiksi ilkeä anoppi, typerä sihteeri)
- vanhaa roolijakoa uusintava, stereotyyppinen alustus, jossa naiset esitetään perinteisissä rooleissaan ja miehet perinteisissä rooliasetelmissa suhteessa naisiin (perhesarjat, mainonta).

Yllä esitetyt kolme alistuksen tyyppiä ovat varsin helposti empiirisenkin tutkimuksen tavoitettavissa ja siksi niistä on tehty runsaasti selvityksiä. Sen sijaan tarvitaan jo kehittynyttä naistietoisuutta ja selviä teoreettisia kannanottoja, kun tutkitaan journalismia, jossa

- nainen on kokonaan poissaoleva (ns. perinteiset miesten alueet kuten talous, politiikka, urheilu)
- naisen asemaa pyritään kuvaamaan mahdollisimman todenmukaisesti erilaisten tilastollisten dokumenttien yms. aineiston perusteella.

Tällöin keskeisiksi kriteereiksi nousevatkin eivät niinkään journalistiset, vaan nimenomaan naisnäkökulman elementit. Astumme ainakin tieteen kannalta alueelle, jota kernaasti kutsutaan arvosubjektivismiksi, epäobjektiivisuudeksi jne. Mutta mikä tekee puhtaan journalistisesta näkökulmasta vähemmän arvoväritteistä?

Naisnäkökulman kriteerejä on etsitty varsin monelta suunnalta: pehmeistä arvoista, ältiydestä, kielen eroavuuksista, merkityksenantoprosesseista, jopa siitä, että ihminen on tiettyä biologista naissukupuolta. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista käydä läpi niihin liittyviä keskusteluja. Sen sijaan on mahdollista etsiä journalismin ja viestinnän tutkimuksen naisnäkökulmaa. Miten naisnäkökulma journalismiin eroaa metodisesti ja metodologisesti viestinnän tutkimuksen valtavirtauksista? Toisaalta, mitä yhtäläisyyksiä sillä on journalismikritiikkiin?

Tutkimuksen alueella on olemassa jo useita metodologisia selvityksiä naisnäkökulman merkityksestä. Niistä löytynee lähtökohdat myös viestinnän tutkimuksen uuteen arviointiin. Sen sijaan nykyjournalismin puitteissa toimivan emansipatorisen naisjournalistisen diskurssin mahdollisuus – vastajulkisuus naisnäkökulmasta – on yhtä ongelmallinen asia kuin minkä tahansa vastajulkisuuden luominen. Vastauksia voidaan lähteä etsimään esimerkiksi ideologian ja erityisen naiskulttuurin käsitteistä. Onko vallitseva ideologia myös naisten ideologiaa? Onko olemassa erityisiä naisten kulttuureja? Yhtenä tärkeänä kriteerinä naisnäkökulmissa on yleensä esitetty naisten kokemuksen ja

todellisuuden yhteiskunnallisen merkityksellisyuden korostaminen - privaatin nostaminen samanarvoiseksi julkisen kanssa.

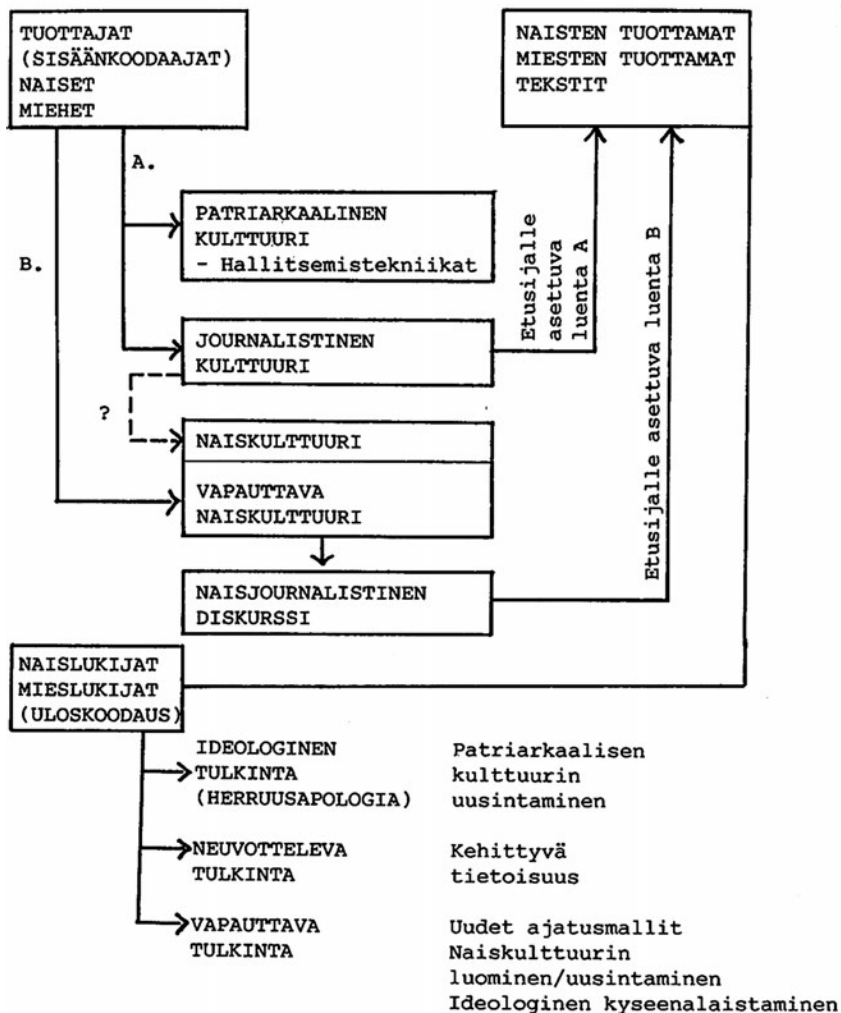
Vaarana - kuten kaikilla vastajulkisuuksilla - on ghettoautuminen, salaseuraisuus ja institutionalisoituminen vapautumisen sijasta. Jatkuva muutosliike saattaisikin naisnäkökulmasta olla hedelmällisempi tiedostuksen avartaja. Jos muutoksia ei tapahdu, ajaututaan helposti patriarkaalisten hallitsemistekniikojen tarjoamiin karhunpalveluksiin, organisoitumiseen osiksi (patriarkaalisia) organisaatioita.

Naistutkijat ovat tiedostaneet naisnäkökulman salakuopat usein tuskallisenkin selvästi. Niitä väistellään pohtimalla naisen kielen erityisyyttä, pyrkimällä löytämään naisten erilaisia tekstien luku- ja tulkintatapoja. Samalla toki aukeaa monia kiintoisia tutkimustehtäviä: naista journalismin kuluttajana ja kokijana ei ole juurikaan tutkittu, puhumattakaan naisjournalistin tavoista tuottaa tekstejä.

Kaaviossa 1 naisjournalismin ongelmaa on pyritty kuvaamaan erityisesti sisään- ja uloskoodaustutkimuksen näkökulmasta (ks. Tiedotustutkimus 1/1985).

Naisnäkökulmasta journalististen tekstien tuottajilla voidaan katsoa olevan käytettävissä kaksi eri diskurssia. Toinen on patriarkaalisia hallitsemistekniikoita uusintava ”normaali” journalistinen diskurssi uutisarvostuksineen, asiantuntijainstituutioineen, miehisine toimijoineen. Tätä diskurssiketjua on kuvattu kaaviossa 1 yhteydellä A. Pitäytyminen problematisoimattomaan normaalijournalistiseen käytäntöön merkitsee samalla patriarkaalisten hallitsemistekniikoiden tietoista/tiedostamatonta ylläpitoa ja uusintamista.

Onko erityinen naisjournalistinen diskurssi mahdollinen? Mistä se tulisi johtaa? Tätä kysymystä kuvaa kaaviossa yhteys B. Siinä diskurssiketju kehittyisi naiskulttuurin omista ehdoista, vapauttavan naiskulttuurin lähtökohdista syntyväksi erityiseksi naisjournalistiseksi diskurssiksi. Tässä kuviossa halutaan kyseenalaistaa koko vallitseva journalistinen kulttuuri ja sen mahdollisuudet edistää vapauttavaa naisjournalistista diskurssia. Tulkinta on jyrkkä - pitäisi myös pohtia nyt jo olemassaolevan vapauttavia elementtejä. Naiset ovat toimineet journalistisissa käytännöissä vuosikymmenet. Onko tämä tapahtunut aina miesten ehdoilla vai onko naisjournalismin ”ituja” nähtävä jo olemassa olevassa? (Siitä johtuu kaavion katkoviiva journalistisen kulttuurin ja naiskulttuurin välillä.) Journalistista kulttuuria tulisi eritellä naisnäkökulmasta siten, ettei sitä nähtäisi tiiviinä yhtenäisenä muurina vaan erilaisina, myös naiskäytäntöinä. Voiko ns. naistenlehtijournalismissa piillä joitain vapauttavan naiskulttuurin aineksia?

KAAVIO 1 Naisjournalistisen diskurssin mahdollisuudesta

Yksi konkreettinen yritys luoda erityistä naisjournalismia löytyy ajallisesti ehkä kaukaa, mutta muuten melko läheltä. Ruotsalaisen Aftonbladetin nais-toimittajat raportoivat kokemuksistaan Dokumentet-nimisessä julkaisussa vuodelta 1979. Aftonbladet sai 25.9.1978 ensimmäisen naistoimituksensa. Joka maanantai neljä naista julkaisi kolme sivua, joissa oli materiaalia nais-

asiasta, naisista ja myös muita artikkeleita. (Naistoimituksia on toki perustettu muuallekin, mm. länsisaksalainen tieteellinen Argument-lehti julkaisee jatkuvasti naistoimituksen tuottamaa materiaalia). Kiinnostavaa tässä ei ehkä ole toimituksen naispuolinen koostumus, vaan se, miten toimittajanaiset ymmärsivät ns. naisnäkökulman haasteet ja miten juttuihin sitten suhtauduttiin. Toimittajat kertovat itse:

”Ensimmäisenä päivänä otimme esiin yleisiä laajoja ongelmia. Mm. kerroimme osa-aikaisesti työskentelevien sairaanhoitajien ongelmista. Yhdessä artikkelissa käsiteltiin miesten ja naisten välistä epätasa-arvoa Ruotsissa. Artikkelit perustui tilastollisiin tietoihin.

Kritiikkiä ei tullut.

Monien mielestä esille tuomissamme asioissa ei ollut yhtäkään journalistista näkökulmaa. ”Eihän siinä ole mitään kirjoittamista” oli tavanomainen kommentti.

Itse ajattelimme, että olimme ehkä olleet hieman ikäviä ensimmäisinä päivinä, mutta että olimme ottaneet esille oikeita asioita. Olimme kirjoittaneet ongelmista, jotka useimmat naiset tunnistavat.” (Dokumentet 1979, Inger Ramqvist, 123-124).

Yllä olevasta huomataan, että kyse ei ollut vielä tietoisesti vapauttavan diskurssin luomisesta. Toimittajat halusivat kuvata naisen asemaa mahdollisimman todenmukaisesti – ehkä täyttää myös aukkoja, kertoa asioista, jotka eivät saa julkisuutta ns. normaalijournalismin piirissä. Silti toimituksen kokemukset olivat ajan mittaan varsin erikoislaatuisia:

”Myöhemmin ryhdyttiin leimaamaan: kaikki mitä naistoimituksessa kirjoitettiin, oli ”akkojen juttuja”, käsiteltiinpä niissä sitten naisten asemaa työelämässä tai naisten terveyttä. ”Akkojen puhetta”. Ei muuta.

Nykyisin olemme lehden kannalta hyödyllinen lisäaines kokonaisuudessa. Me olemme mauste, jota ei saa nauttia liian suurina annoksina.” (Emt., 125).

Julkisuus on patriarkaalisen kontrollin kaikkein pyhintä aluetta. Niin kauan kuin talouselämän, politiikan, urheilun ja uutis- ja ajankohtaisinstituutioiden näyttämöleikit jatkuvat rikkumattomina ympyröinä, on kaikki hyvin. Yritykset luoda ”vaihtoehtoista”, ”uutta”, ”vapauttavaa” tms. normaalia poikkeavaa julkisuutta herättävät näyttelijöiden ja ohjaajien epäluulot.

Naisjournalistisen diskurssin tuominen nykyjournalismiin ns. läpäisyperiaatteella kohtaa monenlaisia esteitä, mutta niitä ei tarvitse pitää mahdottomina. Myös miespuoliset journalistit ja tutkijat ovat ilmaisseet halunsa muuttaa

vallitsevia käytäntöjä. Kysymys on siitä, kuinka kauan halutaan (myös tutkimuskäytännöissä) pitää yllä rajaa julkisen ja yksityisen välillä. Niin kauan kuin tämä raja tunnustetaan tietoisesti tai alitajuisesti, naisjournalismia uhkaa ghettoutuminen. Tätä voidaan pitää tietenkin myös eräänä välivaiheena, kuten Dokumentet-raportin tekijät:

”Niin kauan kuin miehet eivät kykene näkemään työtämme muuna kuin akkojen puheena, lehden lisänä, on välttämätöntä, että meillä on omat naisten sivut, joilla kirjoitamme mitä haluamme.

Toki on absurdia, että naisilla täytyy olla erikoissivut sellaisen journalismin tekemiseksi, joka kiinnostaa puolta ihmiskunnasta.” (Emt., 126).

Kysymys on vain vielä tälläkin hetkellä siitä, miten kauan hyväksytään jatkuva välivaiheen tila. Muutos tarvitsee onnistuessaan myös muutoksen subjekteja, ja niitä luovat yhdessä naisjournalismi ja naistutkimus.

”... meidän tulee antaa uuden journalismin kasvaa esiin. Meidän tulee taistella palstatilasta ja painomusteesta. Meidän tulee saada kokeilla ja erehtyä. Synnytykset ovat aina vaikeita. Ja tämä on erityisen monimutkaista, koska vanhemmuus sijaitsee keskellä historian suuria käännekohtia.” (Dokumentet, s. 178).

Kirjallisuus

Dokumentet – och vad hände sen? av Aftonbladets kvinnliga journalister. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979.

Koivisto, Juha. *Kahden kauppa. Porvarillisen ja proletaarisen julkisuuden dialektiikka Negtillä ja Klugella*. Tiedotustutkimus 3/1985.

Morley, David. *Kulttuuriset muuntumat: vastarinnan politiikka*. Tiedotustutkimus 3/1985.

Saarinen, Aino. *Vapautta Naisille!* Tutkijaliiton julkaisusarja 35/1985, Helsinki.

Irma Kaarina Halonen

Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena¹

Esitykselläni on kolme tavoitetta: 1) luoda teoreettinen yleissilmäys julkisen ja yksityisen suhteeseen erityisesti yhteiskunnallisen sukupuolijärjestelmän kehittymisen kannalta, 2) selvittää naisia ja uutisia koskevan tutkimuksen kysymyksenasetteluja ja empiirisiä tuloksia ja 3) tehdä havaintoja suomalaisen uutis- journalismin erityisistä piirteistä naisten kannalta.

Epäilemättä merkittävimmän panoksen nykykeskusteluun julkisuudesta on antanut Jürgen Habermas nk. kriittisessä teoriassaan, jossa hän esittelee julkisuuden käsitteen kansalaisyhteiskunnan organisoitumisen periaatteena ja alueena. Koivisto ja Väliverronen (1987, 11) viittaavatkin siihen, että julkisuuden teema aktualisoituisi juuri erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden organisoitumisen tutkimuksessa. Kysymys olisi siitä, miten ihmiset voivat organisoitua ja organisoida mielipiteitään julkisuuden kautta.

Kun Habermas tarkastelee kohdettaan sekä historiallisesti että sosiologisesti pitäytyen liberaaliin valistusajatteluun 'herruudesta vapaasta kommunikaatiosta', kehittelevät Oskar Negt ja Alexander Kluge julkisuuden käsitettä radikaalimmin pohtien erilaisten vastajulkisuuksien muodostumisen mahdollisuutta. Samalla he tuovat esille julkisuuden ja kokemuksen yhteyden. Negt ja Kluge tarkentavat Habermasin porvarillisen julkisuuden käsitettä (jota tarkastellaan historiallisesti kehkeytyvänä valtion ja kansalaisten välisenä keskusteluforumina) jakaen sen nk. klassiseksi julkisuudeksi, joka muodostui lehdistä, parlamentista, kanslioista, klubeista, puolueista ja yhdistyksistä ja teollistetuksi

1 Tiedotustutkimus 2/1988, 3–8.

tuotantojulkisuudeksi, joka vastaisi julkisuuden uusia organisoitumismuotoja.

Tätä käsitteellistä erottelua on pidettävä tärkeänä myös tutkittaessa naisten ja julkisuuden välistä suhdetta. Teesinomaisesti voisi esittää, että klassisen julkisuuden alueella yksityisen ja julkisen rajat piirtyvät selvinä ja yhteiskunnallisen sukupuolijärjestelmän mekanismi voidaan osoittaa julkisuutta organisoivana periaatteena (miesten klubit, kahvilat, puolueet jne.).

Kun julkisuudesta taas puhutaan tuotantojulkisuuden mielessä, siihen yhdistyvät myös monet privaatin alueet ja yhteiskunnallisen sukupuolijärjestelmän tuotanto- ja uusintamismistapa hämärtyy. Koiviston ja Väliwerrosen mukaan Negtin ja Klugen tuotantojulkisuuden käsite laajentuukin jopa käsittämään koko ihmisten sisäistyneen maailman ja ulkomaailman: ”pankki- ja vakuutuspalatsien avaruuden, kaupunkien keskustat ja teollisuusalueet samoin kuin työ-, oppimis- ja elämän prosessit yritysten sisällä ja liepeillä” (emt., 97.)

Koivisto ja Väliwerrosen pitävät näin laajaa rajausta ongelmallisena, mutta naistutkimuksen kannalta sillä voisi olla hedelmällinen ja näkökulmaa avartava vaikutus: naisten kokemusten organisoituminen julkisuudessa on tuotettua merkityksenantoa. Naiset eivät enää rajaudu klassisen julkisuuden mielessä privaatiiin, vaan heidän kokemuksensa organisoituvat yhä enemmän tuotantojulkisuuden alueella. Tähän kokemusten organisoitumiseen vaikuttavat erilaiset viestinnän muodot: mainonta, joukkotiedotuksen eri lajityypit, muoti, kulutus-tyylit, jne. Tutkimuksen kysymyksenasetteluna voisikin olla, mitkä ovat nämä naisten kokemuksen erityiset organisoitumismuodot nykyajan tuotantojulkisuudessa ja millaiset intressit määräävät niihin liittyvää merkityksenantoa?

Tässä ei ole mahdollista paneutua näin laajaan, mutta epäilemättä kiintoisaan ongelmaan. Julkisuuden käsitteen rajausta on tarpeellista, ja ehkä tällä hetkellä käyttökelpoisimmalta tuntuisi Kauko Pietilän ja Klaus Sondermannin ajatus siitä, että julkisuus kokonaisuudessaan muodostuu tavattoman monista ja monenlaisista diskursseista: keskustelijoista ja puheenvuoroista, itseään ilmaisevista ja itseilmaisuista. ’Virallisen’, poliittisen ja talouspoliittisen Suomen julkisuuteen kuuluvat tietenkin esimerkiksi talouselämän, ammattiyhdistysliikkeen, puolueiden, hallintokoneiston, kansalaisliikkeiden ja muut sellaiset diskurssit. ’Virallisen’ Suomen julkisuuden laidoilla ja ulkopuolella on sitten jos jonkinlaisia vasta-, ala-, osa-, massa- ja populaarijulkisuuksia ja diskursseja. (K. Pietilä & K. Sondermann 1987, 6).

Pietilä ja Sondermann toteavat, että julkisuuden muodostuessa näistä tavattoman monista toisiinsa lomittuvista diskursseista ihmisille muodostuu myös erilaisia diskursiivisia kykyjä, joissa yhteiskunnan eri instanssien kykyä johtamiseen koetellaan. Syntyy siis eräänlainen julkisuuksien hierarkia, jolla on

oma huippunsa — suomalaisen julkisuuden hierarkian huippuna he pitävät esimerkiksi Helsingin Sanomien julkisuutta, joka samalla on yleisjulkisuutta, joka käyttää hyväkseen erilaisia osajulkisuuksia (emt., 7-8).

Jos palaamme Negtin ja Klugen käsitteisiin, voimme kysyä, kumpaa julkisuuden muotoa Helsingin Sanomat sitten edustaa, klassista vai tuotantojulkisuutta? Läpäiseekö yhteiskunnallinen sukupuolijärjestelmä tämän yleisjulkisuuden piirin pitämällä yllä erottelua yksityiseen, nk. naisten sfääriin ja julkiseen, nk. miesten sfääriin vai onko kysymys tuotantojulkisuudesta, jossa keskeisenä ideana olisi sukupuolispesifi kokemusten organisoituminen julkisuudessa? En vastaa näihin kysymyksiin vielä, vaan tuon esiin käsitteen normaalijournalismi (myös Kauko Pietilän kehittämä), joka tuntuisi melko paljon yhdentyvän sen kanssa, miten universaalijulkisuuden diskurssit toimivat.

Normaalijournalismi ja länsimainen uutisen käsite

Useat journalistista työprosessia koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että toimittajilla on varsin selvä käsitys siitä, mikä on uutinen ja mikä ei. Journalistinen käytäntö näyttää olevan rakenteeltaan melko muuttumatonta. Ilkka Rentola onkin todennut yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden pohjalta tehdyssä tutkielmassaan, että journalismin säännöt ovat eräänlaisia itseäänselvyyksiä, jotka ohjaavat työn metodiikkaa, piirtävät rajaa oikean ja väärän välille ja luovat osaltaan journalismin kieltä. Journalismin säännöt esittävät toiminnan ideaalityypin, normaalijournalismin. Toiminta, joka poikkeaa säännöstä on käytännön sisältä tarkasteltuna irrationaalista toimintaa (Rentola 1983, 11).

Rentola kiteyttää erityisesti uutisjournalismin suhteen seuraavia (oppikirja-) sääntöjä:

- 1) On olemassa täsmällisiä tosiasialauseita ja arvostuksia ja ne on erotettava toisistaan. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että uutisessa on esitettävä mahdollisimman yksinkertaisia tosiasialauseita, sellaisia, jotka mahdollisimman suuri osa yleisöstä voi hyväksyä tosiasioiksi. Tähän liittyy vaatimus toimittajan objektiivisuudesta: objektiivinen toimittaja suhtautuu maailmaan kuin ulkopuoliseen esineeseen (emt., 16-17).
- 2) Uutisten on oltava kiinnostavia. Tämä merkitsee mm. sitä, että uutisen on oltava ajankohtainen, uutisessa on tuttuja elementtejä ja uutisessa on epätavallisia elementtejä. Tuttuus tarkoittaa sitä, että lukijalla on oltava etukäteen tietoa uutisen esittämästä tapahtumasta ja näin tapahtuma kytkeytyy lukijan omiin kokemuksiin tai elämyksiin (emt., 26). Epäta-

vallisuus tarkoittaa esim. sitä, että henkilöön liitetään epätavallisia (sankarillisia, pahamaineisia) piirteitä. Julkisuus erottaa hänet muista ja antaa ymmärtää, että hän omaa jonkin poikkeuksellisen ominaisuuden (emt., 29).

Naistutkimuksen kannalta uutiskäsityksiin sisältyy kolmaskin kiintoisa kriteeri: jako nk. koviin ja pehmeisiin uutisiin. Tämä jako perustuu käsitykseen, jonka mukaan yhteiskunta voidaan luokitella eri sfääreihin, joita uutisjournalismissa ovat:

1. Intiimin alue (juhlat, häät, hautajaiset, koti, perhe, ruoka jne.)
2. Talouden alue (yritysten toiminta, lakot jne.)
3. Kulttuurin alue (taide, urheilu – joskin nämä alueet usein rajataan tavallisesta uutismuodosta; voidaan puhua esim. kulttuuriuutisesta – Jumalan teatterin tapaus – tai urheilu-uutisesta – Matti Nykäsen menestys Calgaryssa)
4. Poliitiikan alue (Rentola 1983, 20, ks. myös Holopainen et al. 1983).

Jakoa pehmeiden ja kovien uutisten välillä Rentola kuvaa niin, että esimerkiksi talouden alueen tapahtumasta ei kirjoiteta juuri koskaan pehmeää uutista, (sillä pehmeä uutinen antaisi ymmärtää, että kyse ei ole vakavasta asiasta) kun taas intiimin alueen tapahtumista voidaan kirjoittaa pehmeä uutinen (emt., 22).

Journalistinen kulttuuri, normaalijournalismi ja universaalijulkisuus näyttävätkin rakenteistuvan varsin pitkälle nk. klassisen julkisuuden julkisuuskäsitykselle: yksityisen ja julkisen jyrkälle erottamiselle toisistaan. Tämä ilmenee erityisen selvästi länsimaisissa uutiskäsityksissä (ks. myös Bruun ym. 1986, s. 52–64). Sukupuolijärjestelmän historialliseen kehittymiseen liittyvät myytit 'julkisesta miehestä' ja 'yksityisestä' naisesta saavat uutiskäsityksestä hyvän kasvualueen. Aino Saarinen on todennut, että silloin, kun julkisuuden alue (historian saatossa) on erotettu voimakkaasti yksityisestä, on naiset pyritti sulkemaan sen ulkopuolelle (yksityiseen) (Saarinen 1985, 22–28).

Marja Keränen puolestaan on viitannut erilaisiin rationaliteetteihin, jotka kehittyvät julkisen ja yksityisen alueille: yksityiseen liitetään partikulaarisuuden (osittaisuuden, erillisyyden) ja emotionaalisuuden (tunneperäisyyden määreitä, julkiseen taas formaalisuuden (muotoseikat ja säännöt määrääviä) ja universaaliuden määreitä (Keränen 1987, 25).

Länsimainen uutinen näyttääkin eräänlaiselta klassisen julkisuuden diskurssin jäänteeltä - erityisesti siinä suhteessa, että julkinen ja yksityinen nähdään toisistaan selvästi erillisinä. Tämä taas antaa aihetta olettaa, että naiset sulkeutuvat diskurssista pois. Oletus on tietenkin kärjistetty, ehkä yksioikoinenkin.

Rentola puhuukin tutkielmassaan normaali- journalismin ideaalista, ei siitä todellisesta käytännöstä, jossa uutisia tehdään.

Jos Negtin ja Klugen tuotantojulkisuuden käsite on oikeutettu, myös uutisdiskurssiin täytyy sisältyä monia ristiriitaisia piirteitä. Ehkä yksi esimerkki ristiriidoista on pyrkimys 'uutisviihteeseen' (esim. Kymmenen uutisten mies- ja naisjuontajat, kevennykset lopussa, suurten uutishappeningien järjestäminen kuten Mikkelin pamaus kesällä 1987 tai kuwaitilaiskoneen kaappaus keväällä 1988). Seuraavaksi luon katsauksen siihen, miten naisten ja uutisdiskurssien suhdetta on tutkittu ja millaisia kysymyksenasetteluja saadut tulokset tuottavat.

Naisia ja uutisia koskeva tutkimus

Lienee tarpeetonta yksityiskohtaisesti osoittaa niitä tuloksia, joiden mukaan naiset ovat kaikkialla länsimaissa aliedustettuina sekä uutis- että ajankohtaisjournalismissa. Määrällisiä erittelyjä on tehty myös Suomessa (Holopainen et al. 1983) ja ne ovat edelleenkin tarpeellisia sen toteamiseksi, onko diskurssissa tapahtunut muutoksia ja miksi. Määrällisten erittelyjen tuloksina on tiivistäen todettu mm. seuraavaa:

- Naiset kuvataan uutisissa yleensä intiimin alueella – tämä näkyy sekä aiheiden että ympäristöjen valinnassa;
- Uutisten kieli on seksististä (naisia 'rouvitellaan' tai puhutellaan etunimellä, miehistä käytetään sukunimeä);
- Tietyistä naisten kokemuksista vaietaan kokonaan (esim. ahdistelu ja raiskaus).

Naisjournalistien ammattikuvaa on tutkittu melko vähän; ilmeistä kuitenkin on, että sellaisissakin maissa, joissa naisjournalistien määrä on suuri (Suomessa lähes puolet ammattikunnasta) naiset sijoittuvat hierarkisesti vähemmän arvostettuihin ja palkattuihin asemiin sekä nk. pehmeiden aiheiden toimittajiksi. Merkittävää tutkimuksissa on ollut havainto, että naiset koetaan toimituksissa yleensä enemmän sukupuolensa edustajiksi kuin toimittajiksi - yhden naisen erehdykset ulotetaan koskemaan kaikkia naisia (esim. van Zoonen 1988, Dokumentet 1979, Neverla & Kantzleiter 1984).

Useat tutkimukset ovat nostaneet esiin kysymyksen siitä, miten tällaisia 'vääristymiä' uutis- ja ajankohtaisjournalismissa voitaisiin muuttaa. Yleinen käsitys on, että jos naistoimittajia saadaan enemmän, myös uutisisällöt voivat muuttua.

Liesbet van Zoonen on pohtinut tätä ongelmaa ja suosittaa, että sitä tarkasteltaisiin ainakin kolmesta näkökulmasta: ensinnäkin, millaiset ovat toimittajien käsitykset asiasta; toiseksi, millaiset ovat toimittajien ammatilliset arvot; kolmanneksi, millaista on naisten ja miesten uutisvalintakäyttäytyminen.

Van Zoonen toteaa, että tällä hetkellä on melko vähän tietoa naisjournalistien ammatillisista käsityksistä. Kuitenkin näyttäisi siltä, että normaalijournalismin liittyvä objektiivisuuden ihanne on sekä mies- että naistoimittajien sisäistävä. ”News is news”. Uutisaiheiden valinnassa miehet ja naiset eivät eronneet toisistaan, mutta naiset painottivat taustoinnin merkitystä. Yleisesti ajatellaan, että sekä mies- että naistoimittajat ovat subjektiivisia, mutta eri tavoilla.

Van Zoonen esittää viisi eri tutkimusta, joissa selvitettiin naisjournalistien määrän suhdetta ohjelmien sisältöön (Ceelen & Praansha 1985, Merritt & Gross 1978, Orwart & Cantor 1977, Drew & Miller 1977 ja Jensen 1982). Vain Jensenin tutkimuksessa Tanskan televisiosta havaittiin, että naiset haastattelivat enemmän naisia kuin mieskollegat. Merritt ja Gross totesivat tutkiessaan nais-tensivujen toimittajia, että joillakin naisilla oli enemmän traditioista poikkeavia aiheita kuin mieskollegoilla, tosin hekin varoittivat liiasta optimismista. Muut tutkimukset väittävät, ettei naistoimittajien määrällä ole sanottavaa vaikutusta sisältöihin.

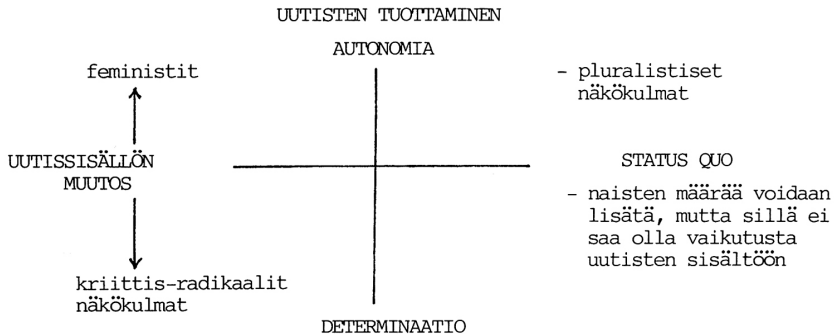
Van Zoonen päätyykin pohtimaan, mitä ’feminiinisyytys’ journalismissa olisi. Monet naistoimittajat suhtautuvat ajatukseen torjuvasti olettaen sen merkitsevän pitäytymistä yhteiskunnallisesti vähämerkityksisissä kysymyksissä (’kattilanpaikkausta’) ja pyrkivät sinnikkäästi pätemään journalistisen diskurssin arvostetuimmilla alueilla. Tämä taas merkitsee sitä, että naisjournalistit tyytyvät hyväksymään miesten määrittelemät journalismin säännöt. Roolistereotyypit ehkä murtuvat, mutta erottelu sukupuolten kesken säilyy - samoin erot eri journalismin alueiden arvostuksessa (’miehinen’ ja ’naisinen’ journalismi).

Koko ongelman käsittely vaatisi journalistisen diskurssin purkamista vaihe vaiheelta – sukupuolijärjestelmän olemassaolon selvittämistä aina aiheen tarjonnasta ja valinnasta journalististen tekstien uloskoodaukseen (tulkintaan vastaanottajapuolella). Van Zoonen esittää tutkimuksen ongelmakohdat käävion 1 muodossa.

Suomalaisen uutisjournalismin erityispiirteitä

Ensimmäinen suomalaiseen uutis- ja ajankohtaisjournalismin kohdistunut selvitys, jossa pyrittiin kiinnittämään huomiota naisten esittämiseen ja merkityksellistämiseen, tehtiin Yleisradion tutkimusprojektina keväällä 1983. Siinä

KAAVIO 1. NAISET JA UUTISET -ULOTTUVUUDET

(Van Zoonen 1988, 47)

päädyttiin mm. toteamaan, että ”niin uutis- kuin ajankohtaislähetystenkin aihevalinta korostaa niitä elämän sfäärejä, jotka ovat tyypillisiä ns. mieskulttuurille. Tässä yhteydessä olisi tärkeä selvittää yleensäkin uutiskriteerien yksipuolisuutta. Aihevalinnasta johtuneeseen myös, että uutis- ja ajankohtaisohjelmissä aktiivisesti esiintyvät henkilöt (haastateltavat, toimittajat) ovat enimmäkseen miehiä. Naisia on miehiä vähemmän johtavissa asemissa varsinkin uutis- ja ajankohtaisjournalismin arvostamilla aloilla. Nainen ja hänen maailmansa eivät ole arvostettuja uutisaiheita” (Holopainen et al. 1983, 22.)

Olen itse kerännyt aineistoa vuoden 1986 keväältä Helsingin Sanomien, Aamulehden ja Ilta-Sanomien naisia koskevasta uutisdiskurssista. Tutkimusta on ohjannut kysymys siitä, milloin nainen on uutinen. Milloin joku naisen tekemä asia tai lausuma katsotaan yhteiskunnallisesti merkittäväksi tosiseikaksi - sellaiseksi, että mahdollisimman suuri osa yleisöstä voi ne tosiasioiksi hyväksyä (Rentola 1983, 16) tai milloin naista koskeva asia tms. on niin kiinnostava (tuttu/epätavallinen), että se voidaan uutiseksi määrittää.

Kauko Pietilää ja Klaus Sondermannia mukaellen voisi myös kysyä, millaisia yleisöjä suomalaisen universaalijulkisuuden diskurssit puhuttelevat ja miten nämä yleisöt voidaan erotella sukupuolen mukaan eli onko naista koskeva uutinen tehty naislukijalle vai mieslukijalle?

Alustavan kartoituksen tuloksena olen havainnut suomalaisen uutisdiskurssin naisen merkityksellistyvän enimmäkseen seuraavissa yhteyksissä:

- 1) Nainen valtion päämiehen tai muuten vaikutusvaltaisen miehen puolisona;
- 2) Nainen koristeena ja statusesineenä (esim. urheilijan sankaruutta ja mielheyttä korostamassa);

- 3) Nainen lisäämässä tapahtuman dramatiikkaa (itkevät/nauravat/tunteelliset naiset, hysteeriset naiset);
- 4) Nainen yksityiseen liittyvissä tehtävissä (hoitotyö, sosiaalinen vapaaehtoistyö, hoivatyö, asiantuntija privaattiin liittyvissä kysymyksissä);
- 5) Vapaa-ajan nainen (julkiset uutisina);
- 6) Nainen pikku-uutisissa (raiskausuutiset, rikos- ja onnettomuus uutiset, epätavalliset naiset jne.);
- 7) Naisia koskeva asiantuntijatieto (esim. lääketieteen tutkimukset ja keksinnöt)

Suomessa vuonna 1986 tehdyn Tilastokeskuksen haastattelututkimuksen mukaan suomalaisista miehistä ja naisista yli 60 prosenttia lukee sanomalehtiä 15 minuuttia - 1 tunnin. Kuitenkin vähän lukevien joukossa (15 minuuttia tai ei ollenkaan) naisia oli 28 prosenttia ja miehiä 18 prosenttia, paljon lukevien joukossa (yli 1 tunti) naisia 8 prosenttia ja miehiä puolet enemmän, 16 prosenttia (Joukkoviestintätalasto 1987). Sen sijaan naiset lukevat aikakauslehtiä (arvatenkin nk. naistenlehtiä) jonkin verran enemmän kuin miehet. Erot eivät ole kuitenkaan niin suuria ääripäissä kuin sanomalehtijournalismin kohdalla.

Alustavan selvityksen perusteella näyttää siltä, että silloin, kun nainen astuu sisään uutisjournalismin ahtaalle kentälle, hän kahdentuu selkeästi yksityisen ja julkisen logiikan kautta. Vaikka nainen uutisissa toimisi perinteisillä 'kovilla' toiminta-alueilla, hänet tuodaan esiin nimenomaan naisena, sitten vasta yhteiskunnallisena toiminnan subjektina. Hän puhuttelee miespuolista yleisöään privaatin puolensa kautta, miehisten koodistojen siivilöimänä. Naiset eivät osoita uutisjournalismin suhteen erityistä diskursiivista kykyä – pelipanokset kasaantuvat edelleenkin toiselle laidalle.

Kirjallisuus

- Bruun & Koskimies & Tervonen. *Uutisoppikirja*. Tammi, Helsinki 1986.
- Dokumentet — och vad hände sedan? av Aftonbladets kvinnliga journalister*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979.
- Habermas, Jürgen. *Julkisuus*. Tiedotustutkimus 3/1985, 15–22.
- Holopainen et al. *Hyvät katsojat, pääaiheemme tänään nainen: johdatus tutkimukseen naisen roolista televisiossa*. Oy Yleisradio Ab, Suunnittelu- ja tutkimusosasto, Sarja B; 1983/3.
- Keränen, M. Sukupuolijärjestelmä ja yksityisen ja julkisen siirtyvä raja. Teoksessa: Saarinen, A. ym. (toim.). *Naiset ja valta*. Tutkijaliitto, Jyväskylä 1987.

- Koivisto, J & Väliverronen, E. *Julkisuuden valta*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos, Julkaisuja A 57/1987.
- Negt, O. & Kluge, A. *Öffentlichkeit und Erfahrung. Zur Organisationsanalyse von bürgerlicher und proletarischer Öffentlichkeit*. Frankfurt am Main 1978.
- Neverla, I. & Kanzleiter, G. *Journalistinnen*. Campus Verlag, Frankfurt am Main 1984.
- Pietilä, K. & Sondermann, K. *Luonnoksia joukkoviestinnän sosiologisen tutkimuksen metodeiksi*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto, Sarja B 50/1987.
- Rentola, I. *Normaalijournalismin säännöt*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A47/1983.
- Rantalaiho, L. (toim.). *Miesten tiede, naisten puuhut*. Vastapaino, Tampere 1986.
- Saarinen, A. Naiset, intressit ja valta. Teoksessa: Saarinen A. ym. (toim.). *Naiset ja valta*. Tutkijaliitto, Jyväskylä 1987.
- van Zoonen, Liesbet. *Rethinking Women and News*. European Journal of Communication 3/1988, 35–53.

Irma Kaarina Halonen

”Äiti. minulta meni käsi!” Naiskuva sotauutisissa

”**T**orin luona oli irti repeytyneitä raajoja, aivonkappaleita ja lasinpaloja verilammikoissa. (...) Ohikulkijat, torikauppiaat, taksinkuljettajat sekä toimittajat auttoivat haavoittuneita autoihinsa ja ajoivat heidät sairaaloihin autontorvet soiden ja valot välkkyen.

”Äiti, minulta meni käsi!”, pikkutyttö huusi äitinsä sylissä verisen peitteen alla toimittajan autossa, josta tehtiin ambulanssi. ”Missä on mieheni! Olen menettänyt mieheni!” huusi äiti, joka menetti räjähdyksessä toisen silmänsä.

Vanhat naiset ryömivät verissään henkeä haukkoen. Veren ja ruumiiden sekaan olivat levinneet kaupakassien sisällöt.”

Tuskin kukaan, joka lukee oheisen Helsingin Sanomissa (29.8.1995) julkaistun tekstin, voi olla järkyttymättä. Teksti maalaa esiin Sarajevon todellisuuden eikä lukija jää kaipaamaan lisää havainnollistusta. Jutun teho perustuu sanaan, vaikka kuvitus täydentääkin sanojen järkyttävyyttä: loukkaantunut tai kuollut mies roikkumassa verta valuvana rautakaiteella.

Tekstistä voi myös lukea sotauutisten kolmen naisen läsnäolon: äidin, tyttären ja vanhan naisen. Sana ja kuva liittyvät journalismissa kiinteästi toisiinsa.

Kun tässä artikkelissa kirjoitan ’naiskuvista’, kuvaukset ulottuvat myös sanalliseen kuvitukseen. Esimerkkeinä käytän kuitenkin havainnollisuuden vuoksi pääasiassa kuvia.

Journalismin historioitsijat ja tutkijat ovat aina korostaneet kuvallisen kerroksen tehoa. Väkivaltaisten uutiskuvien vaikutuksista ja etiikasta ei kuitenkaan olla yksimielisiä. Tuorein aihetta käsittelevä tutkimus on Pentti Raittilan

Uutinen Estonia (1996), jossa keskustellaan muun muassa kuolleiden kuvaimisen ongelmista ja onnettomuus uutisten etiikasta.

Ihmiset, joita onnettomuudet koskettavat läheisesti, kokevat uhrien kuvaimisen loukkaavampana kuin toiselta maapallon kolkalta onnettomuuspaikalle saapuvat journalistit. Kulttuurinen etäisyys siis vaikuttaa onnettomuus kuvien tulkintaan.

Nykytutkimus tähdentääkin, kuinka hankalaa on puhua tekstin tai kuvan vaikutuksista ja merkityksistä, sillä tulkinnat vaihtelevat jopa päivittäin toimittajien ja lukijoiden piirissä sekä välineiden ja muuttuvien sisältöjen suhteen.

Olisiko soveliasta käyttää tietynlaista sotakuva toisenlaisen kuvauksen sijasta? Journalistit joutuvat päivittäin tekemään kyseisiä valintoja. Sotajournalismissa tärkeäksi muodostuu toimittajan oma journalistinen rooli: ottaako hän viileän tarkkailijan asenteen vai osallistuuko hän persoonallisesti tunteineen tapahtumien kulkuun?

Usein valinnat tehdään kiireessä ja kansainvälisen kuva- ja tekstitarjonnan armoilla. Sotakuvaajat itse joutuvat yhä useammin tilanteisiin, joissa sotänäyttämö osoittautuu varta vasten lavastetuksi (esim. Romanian vallankumouksellisten esittämät ”ruumistodisteet” joulukuussa 1989, jotka todettiin myöhemmin läheisen sairaalan vainajien maasta kaivetuiksi jäännöksiksi).

Journalistinen kulttuuri vaikuttaa kuvien julkaisuvalintaan, mutta journalistimin perinteinen autonomia on nykyisin uhattuna. Esimerkiksi Persianlahden sodassa Yhdysvaltain armeija osallistui aikaisempaa enemmän sotakuvien tuotantoon. Heikki Luostarisen tutkimuksen (1994) mukaan tiedotusvälineet tulivat armeijan tuottarnasta aineistosta riippuvaisiksi. Yhdysvaltain armeijan ehtoilla tarjottu aineisto sisälsikin kovin vähän inhimillisen kärsimyksen ja sodan tuhojen kuvausta. Eniten informaatiota jaettiin yhdysvaltalaisen sotakaluston erinomaisuudesta. Vasta jälkeinpäin on saatu täsmällisempiä tietoja todellisista menetyksistä ja tuhoista.

Pohjoismainen ’sosiaalisen vastuun’ periaate on pyrkinyt varjelemaan joukotiedotuksen yleisöä liian verisiltä kuvauksilta. ”Ei ole mitään syytä kuvittaa sanallisesti uutisia seuraavaan tapaan: - Irtonaiset ja veriset ruumiinosat ja kuvottava kuolleiden haju...”, neuvo Uutisoppikirja vuodelta 1986.

Alun tekstiesimerkki osoittaa, että journalismi on nyt murtamassa vanhoja eettisiä normejaan sota- ja onnettomuus kuvauksissa. Niin televisio- kuin sanomalehti uutisissakin sodan todelliset seuraukset ja siviilien kärsimykset saavat yhä enemmän tilaa. Realistiset sotajournalistiset tekstit näyttävät yleistyneen. Myös kuvamateriaali on lisääntynyt ja nähtävästi raaistunutkin.

Kun sodan osapuolten propagandakoneistot ovat suhteellisen vaatimattomia kuten esimerkiksi entisen Jugoslavian alueella käydyssä sodassa tai Ruandan

alueella käydyissä taisteluissa 1990-luvulla, toimittajilla on paremmat mahdollisuudet kuvata myös siviilien kärsimyksiä. Tällaisissa sodissa toimittajan omakin turvallisuus ja henki ovat uhattuja.

SOTA- JA ONNETTOMUUSUUTISTEN NAINEN

Olen tutkinut vuosia niitä edellytyksiä ja ehtoja, joilla nainen 'pääsee mukaan' uutisiin. Dramaattisin huomio on naisten melkein totaalinen näkymättömyys tärkeimmiksi arvostetuilla uutisalueilla. Silloinkin, kun nainen toimii, tai on kuvituksena uutisissa, hänen esiintymisensä on lähestulkoon kokonaan alistesta patriarkaalisille määrittelyille eli naiset esitetään miehisen valtadiskurssin ehtoilla. Myös Tarja Savolaisen radiouutisia koskevan tutkimuksen mukaan (1995) naiset eivät esiinny "suosituimmissa" uutisaiheissa kuten taloudessa, elinkeinoelämässä, sotauutisissa tai politiikassa.

Kun vuonna 1986 aloin kerätä aineistoa tutkimustani varten, huomiointani kiinnitti Olof Palmen kuoleman yhteydessä julkaistu kuva itkevästä ruotsalaistytöstä. Valokuva (kuva 1) julkaistiin Aamulehden (16.3.1986) etusivulla otsikon Jäähyväiset Olof Palmelle alla, ja se poikkesi täysin uutissivujen normaaliaineistosta. Siinä kuvattiin naisia, siinä kuvattiin tunnetta.

Jäähyväiset Olof Palmelle

- Sureva Ruotsi saatiin murhatun pääministerin Olof Palmen lauantaina hänen viimeiselle matkalleen. Kaupungintalon muistotilaisuuteen oli saapunut lukuisia huipputasoa johtajia osallistamaan kunnioitustaan Palmen elämäntyölle rauhaan ja ihmis oikeuksien puolesta.
- Muistotilaisuuden jälkeen Palmen arku kuljetettiin surusatsossa Adolf Fredrikin hautausmaalle.
- Hautajaisia varten Tukholmaan saapuneet johtajat käyttivät tilaisuutta hyväkseen ja kävivät poliittisia keskusteluja. Toisena tapasivat mm. Suomen presidentti Mauno Koivisto ja Neuvostoliiton pääministeri Nikolai Ryzhkov, joka keskusteli myös Yhdysvaltain ulkoministerin George Shultzin kanssa.

SUREVA RUOTSI JÄTTI LAUANTAINA VIIMEISET JÄÄHYVÄISET MURHATULLE PÄÄMINISTERILLE OLOF PALMELLE. SIVU 1

KUVA 1. Aamulehti 16.3.1986

Toki kuva sopi hyvin asiayhteyteen, mutta uutissivun kuvituksena se oli poikkeuksellisen dramaattinen. Aineiston karttuessa törmäsin yhä useammin kuviin, joissa esitettiin itkeviä tai kärsiviä naishahmoja sodan raunioilla tai onnetto-

muuksien keskellä. Näiden kuvien määrä ei ollut suuri verrattuna miesten kuviin. Kun naiset esiintyivät, heidän roolinsa oli enemmänkin koristeellinen. Kuvattaviksi oli valikoitunut kauniita ja miesten valtaa pönkittäviä taustanaisia tai sitten tuntemattomia, köyhiä ja itkeviä naisia. Ajattelin, että kyseessä on jonkinlainen uutisjournalismin Akilleen kantapää, murtuma neutraalin objektiivisuuden pintaan. Naisten tulo mukaan kuvitukseen kieli uutisen emotionaalaisesta painotuksesta.

Itä-Euroopan tapahtumat 1990-luvun alussa ja Bosnian sota ovat tuottaneet journalistista kuvamateriaalia, jonka sisältönä on säännönmukaisesti tunnetta ilmaisevia vanhoja, köyhiä, kärsiviä naisia.

Tyypillinen uutisaineiston kuva on nainen, joka itkee avonaisen arkun edessä: arkussa lepää vainaja, joka on hänen miehensä tai poikansa. Pohdin niiden teoreettista jäsentämistä. Kuvien tulkinnassa on keskusteltu paljon myyteistä. Myyttien avulla voisi tulkita myös sotajournalismin naiskuvia. Kirsti Simon-suuri kirjoittaa: ”... myyttien naiset ovat tulosta uskonnollisista, seksuaalisista, taloudellisista ja poliittisista tekijöistä. ... ne tarjoavat ajattoman, historiallisesta tilanteesta ja sen asenteista vapaan todistusaineiston, jonka avulla voidaan päästä käsiksi myös oman aikamme mytologisiin kertomuksiin, koska rakenteelliset periaatteet säilyvät samoina.” (1994, 233–234.)

Myytit antavat raaka-ainetta myös nykyajan kulttuurituotteiden erittelyyn. Mikä voisi olla sotajournalismin naiskuvien mytologisoitu sisältö?

Olen jaotellut sotakuviin sisältyviä mytologioita seuraavasti:

1) Itkevä nainen – Lemminkäisen äiti

Tämä myytti viittaa kotiin jääneisiin naisiin, jotka surevat sotaan lähteneitä miehiä. Koska miehet eivät voi sodassa avoimesti surra (palaan tähän väitteeseen myöhemmin), naiset tekevät sen heidän puolestaan. Naisillahan on perinteisesti ollut ns. itkijänäisten osa. Näin naiset voivat itkullaan puhdistaa sotilaat rikoksista ja mahdollistaa kotiinpaluun ’äidin poikana’, ilman syyllisyyttä.

2) Nainen raunioiden keskellä – Äiti Maa

Tuhottu koti ja äiti itkemässä raunioilla. Äiti on myös hedelmällisyyden ja uuden alun symboli, tuhattu koti rakentuu äidin kautta uudelleen.

3) Naiset itkevät keskenään – Sisaruus

Yleensä kuvassa on myös mies läsnä - kuolleen tai poissaolevana rintamalla.

4) Äiti ja lapsi sodan keskellä – Madonna ja lapsi

5) Miehet naisia pelastamassa – Sankarit

Jaottelu perustuu 1986 -1995 keräämääni sanomalehtiaineistoon. Sitä on kerätty välillä systemaattisesti, välillä satunnaisesti Helsingin Sanomista, Aamulehdestä, Turun Sanomista, Ilta-Sanomista ja Iltalehdestä. Näinkin pitkän aikavälin materiaali tuo selvästi esiin journalistisia naisen esittämisen genreja (lajityyppejä) ja niihin liittyviä piirteitä.

KUOLEMA JA KUVAJOURNALISMI

Kuvajournalismissa kuolema esitetään joko arkipäiväisen rutiininomaisesti, ritualisoidusti tai mielihyvän ideologian mukaisesti. Eli kuten Stuart Hall (1984) tuo kirjoituksissaan esille: se miten kuva esitetään katsojalle tai lukijalle, kytkeytyy esityksen ideologisuuteen. Kuoleman ilmaisemisen vertauskuvallisuus liittyy myös aikakausiin. Näytetäänkö kuvissa kuolemaisillaan olevia, jo kuolleita, kärsiviä omaisia vai symboliikkaa, on myös historiallisen ja yhteiskunnallisen tilanteen sanelemaa. Kiinnostavaa olisikin tutkia eri aikakausien ja historiallisten tapahtumien kuoleman kuvitusta ja pohtia kuvituksen muuttumista myös journalismissa. Antaisiko tosiasia-aineisto viitteitä kulttuurimme erityisestä tavasta suhtautua kuolemaan?

Kärsivän naisen teema näyttää olevan nykyajan tapa symboloida onnettomuuksia ja kuolemaa. Naisten kuvissa oleellista ei ole ruumiiden, vainajien tai kuolemisen näyttäminen, vaan kuoleman ja onnettomuuksien tuottaman hädän ja kärsimyksen kuvaaminen. Kärsimystä ei kuitenkaan kuvata puhtaana raadollisesti eikä arkipäiväisesti, vaan se näyttää suodattuvan lukijoille ja katsojille myyttisen sihdin läpi. Aikamme kärsivän naisen teema on lähellä Gallen-Kallelan maalaamaa Lemminkäisen äidin myyttiä. Siinä esitettyä symboliikkaa voisi luonnehtia läheiseksi matriarkaaliselle myyttille, jonka keskiössä on äiti-poika -suhde.

Irma Korte (1988,138) kuvaa matriarkaalisen myytin naista ”suuren äidin, luontoäidin ilmentymäksi”, jolloin naisella on ainakin myyttistä tai maagista valtaa. Miehen rooliin kuuluu taas olla ”suuren äidin poika”. Matriarkaattia leimaa Kortteen mukaan myös aineen keskeisyys, välittömien tarpeiden tyydyttäminen ja käyttöarvojen luominen, jotka ilmenevät lasten synnyttämisenä ja ihmiselämän materiaalisena uusintamisena. Lemminkäisen tarinassa Lemminkäisen äiti symboloi uuden elämän tuottamista, jopa kuolleista herättämistä. Myös matriarkaaliseen myyttiin liittyvä kohtukeskeisyys, ”maan sisus” toteutuu Lemminkäisen äidin Manalan retkessä.

Kun matriarkaalisessa paradigmassa korostuu piilotajunta, välitön kokeminen ja lasta hoivaava funktio sekä uuden elämän synnyttäminen, Korte

liittää patriarkaaliseen paradigmaan päämäärähakuisen toiminnan, tietoisien ja erittelevän ajattelun sekä hierarkkiset valtasuhteet.

Kortteen tulkintaa voidaan kritisoida liian dualistiseksi. Nykydiskurssit ovat luonteeltaan liudentuvia ja hämääräjäisiä myös julkisuudessa eikä puhtaita lajityyppejä löydy helposti. Nais- ja mieskeskustelukin etsii uusia uomia. Parhaiten länsimaisen julkisuuden dualismi yksityisen alueen – feminiinin – ja julkisen alueen – maskuliinin – välillä onkin jäänyt uutisten rakenteeseen. Siksi Kortteen paradigmojen tulkinat tuntuvat tässä yhteydessä kohdallisilta.

Uutisjournalismin laatuvaatimukset näyttävät edelleenkin edellyttävän patriarkaalisen paradigman noudattamista. Uutistuotanto on hierarkkista ja uutissisältöjen oletetaan muotoutuvan ”objektiivisen järjen” alueella. Patriarkaaliset suhteet asettavat myös ehdot lukijan ja tekstin välisessä suhteessa syntyvälle subjektiudelle. Kate Linker (1995) väittää, että on löydettävissä runsaasti – jopa voittopuolisesti – esittämisen tapoja, joissa koko koneisto työskentelee rakentaakseen subjektin miespuoliseksi ja kieltääkseen naiselta subjektiuden.

”Tässä rakenteessa nainen on vailla oikeutusta: hän ei itse esitä mitään, vaan häntä esitetään. Pikemminkin passiiviseen kuin aktiiviseen rooliin asetettuna, pikemminkin objektina kuin subjektina, hän saa jatkuvasti olla maskuliinisen määräysvallan kohteena yhteiskunnassa, jossa kuvilla ja esittämisellä on valta rakentaa identiteettiä.” (Linker 1995, 210.)

Kun uutisjournalismi koskettaa myyttisiä alitajuisia alueita (kuten onnettomuus- ja sotauutisissa), myyttiset paradigmat joutuvat ristiriitaan. Uutisissa vallitseva patriarkaalinen paradigma ei kykene suodattamaan uutissisältöä, joka kertoo onnettomuuksista, katastrofeista, sodista ja nälänhädistä kaikkine puolineen ja seurauksineen. Kun televisiouutisten lukija on raportoinut kuudentoista pikkulapsen murhasta Skotlannissa (13.3.1996), hän joutuu siirtymään ilmeenkään värähtämättä Lähi-idän konferenssitapahtumiin.

Patriarkaalisen paradigman keskeisiä assosiaatioita on Kortteen mukaan ”isä-henki-tietoisuus-teknologia”, eräänlainen sodan logiikka:

”Eriolaisten ihmisten, ihmisryhmien ja kansallisten muodostumien erillisyytys ... yhteisyyden sijasta. Yhteiskuntaluokat, kastit, rodut, kansakunnat jne. koetaan erilaisina; ne muodostavat uhkan toisilleen valtakilpailussa.” (Korte 1988, 141.)

Sodan teknologiaa voi pitää patriarkaalisen paradigman äärimmäisenä kiteytymänä niin henkisen kuin aineellisenkin teknologian mielessä. Uutistuotannossa patriarkaalisen paradigman toteuttaminen puhtaana ei ole mahdollista ainakaan

rauhan aikana, sillä viestintävälineillä on myös eri väestö- ja sukupuoliryhmistä koostuvat yleisönsä. Sodan ja kauhun emotionaalinen puoli tunkeutuu patriarkaalisen paradigman alueelle ja tuottaa selvän ristiriidan. Kovan uutisen rakenne ei pidä tunteita juurikaan arvossa: ”tärkeä” on tietoista, teknologista, Isän aluetta – ja kuitenkin kärsimyksistä aiheutuva ristiriita tulisi ratkaista.

Uutisjournalismin tavat esittää kärsimystä ovat objektivistiselle ideaalille alisteisia. Liika tunneaines karsiutuu etäännyttärnällä, massoittamalla ja anonyymiudella. Pakolaisleirien kärsimykset pienenevät suhteessa kuvattuun massaan. Kun uutiskuvassa näkyy tuhansittain nuppineulankokoisia ihmispäitä, jokainen katsoja voi varmistaa, ettei asia koske heitä. Koska uutisjournalismissa rakentuva subjekti on enimmäkseen maskuliininen (esim. tutkimukset uutisten yleisöistä tukevat tätä), sota- ja onnettomuusjournalismin naiskuvat välittyvät miesten luomien stereotyypin kautta.

Television uutislähetysten aikana ei voi viipyä kärsimyksessä: kauhun jälkeen on vuorossa aina uusi aihe ja jopa iloinen loppukevennys. Aina ei kuitenkaan ole mahdollista sivuuttaa dramaattista aihetta yhtä kevyesti. Kuvaajat ja toimittajat ovat ihmisiä, jotka eivät voi unohtaa näkemäänsä ja kokemaansa, ihmisiä, jotka joutuvat kuvaamaan sellaistaikin, mitä ei uutisissa välttämättä ole tapana kuvata. He kamppailevat matriarkaalisen ja patriarkaalisen paradigman ristiaallokossa: pitäisi kuvata objektiivisesti nälkään kuolevaa lasta tai haavoittunutta naista.

Journalistilla on valittavana monta keinoa. Toisia kiehtoo yhdysvaltalainen sensaatiojournalismi, joka tekee kuolemasta jännitysviihdettä. Tällainen journalismi astuu samalle viivalle fiktioiden kanssa, ’Realistiset’ pelastussarjat (*Rescue 911* jne.) jatkavat tietä loputtomiin. Mutta uutiskynnyksen ylittää myös koskettavasti kuvattu ihmiskohtalo, kuten bosnialaisen Irma-tytön tuominen julkisuuteen keväällä 1994.

Uutisen katsoja voidaan etäännyttää myös myyttisen kuvituksen avulla. Kun veren roiskumista tai uhrien huutoja ei voi esittää uutisskeeman piirissä, avuksi tarjoutuvat erilaiset mytologiset tulkinnat. Näissä tulkinnoissa naiseen yhdistetyillä myyteillä on keskeinen sija.

MYTOLOGISOITU NAINEN

Simonsuuren mukaan myyttien syntymistä, kertomista ja käyttämistä hallitsevat seuraavat periaatteet:

1. Keksimisen periaate (kielen, identiteetin, mythoksen yhteen sopivuus)

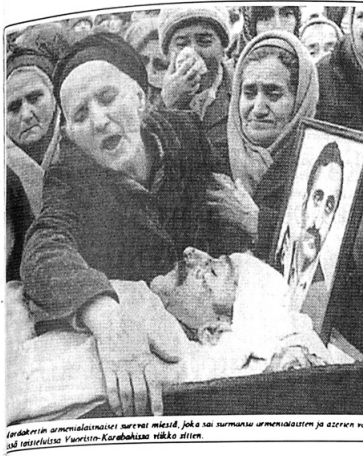
2. Sulautumisen periaate (vähemmän tunnettu aines sulautuu tunnetumpaan)
3. Tulkinnan rajallisuuden periaate (aikasidonnaisuus ja vastaanottajan osuus)
4. Palapeliperiaate (rakenne varioitavissa)
5. Inkarnaation periaate (myytti todellistuu historian tai taideteosten kautta) (Simonsuuri 1994,260–261.)

Sota- ja onnettomuusjournalismin naiskuvista löytyy naisen kuvaamiseen yleensäkin liittyvä myyttinen aines. Myytin rakentumisen pääperiaatteet voi löytää helposti keräämästäni kuva-aineistosta. Journalismiin kuuluu jo diskurssimuotona myyttejä vahvistavia käytäntöjä.

Journalismi luo kulttuurista identiteettiä. Jokaisen kulttuurin journalistisista tuotteista voi löytää erityispiirteitä, jotka avautuvat vain saman kulttuurin sisällä. Journalismi pyrkii sulauttamaan vähemmän tunnettua, yllätyksellistä ja poikkeuksellista osaksi kulttuurista kokonaisuutta. Esimerkkinä voisi olla alkuvuodesta 1996 käyty keskustelu homo- ja lesbosuhteiden rekisteröimisestä. Journalismi on siis aktuaalista ja vaatii vastaanottajan tulkintaa. Journalismi muuntelee päivittäin erilaisia teemoja erilaisissa diskursseissa ja välineissä. Journalismi pystyy myös luomaan uusia myyttejä ja herättämään henkiin vanhoja. Esimerkiksi naisen äitirooli on korostunut sota-ajan journalismissa.

Simonsuuren mukaan myytit syntyvät yleensä ”liminaalisessa välitilassa”, jolloin myytin pohjana olevalle tarinalle oletetaan tietty alku, välivaihe ja loppu. Sota- tai onnettomuustilanne sinänsä on otollinen erilaisille narraatioille (kertomuksen tapaan jäsenyville teksteille), sillä sodan oletetaan yleensä alkavan ja päättyvän, ja myös onnettomuuksille voidaan määritellä loppuvaiheet (olkoonkin, että usein on kyse ajallisesti pitkistä prosesseista). Miesten näkökulmasta sotakertomukseen liittyvät aina lähtemisen ja palaamisen ääripäät, sodan alku ja loppu kuten Väinö Linnan romaaneissa. Lähtemisen ja palaamisen ”välitilan” muodostavat miesten kannalta itse sotatoimet, mutta naiset elävät oikeastaan koko sodan arjen liminaalisessa, odottavassa, väliaikaisessa tilassa. He saattavat poikansa tai miehensä sotaan ja odottavat heitä. Sotatapahtumissa korostuu naisen äidin rooli taistelumateriaalin tuottajana, uuden elämän synnyttäjänä, elämän ylläpitäjänä kotirintamalla, haavoittuneiden hoivaajana ja sodan kärsimysten lieventäjänä.

Edellä kuvatut naisen roolit kiteytyvät kuvajournalismissa myyttisten aineiden yhteyteen. Sanomalehtiaineiston tyypillisin kuva naisesta sodassa esitti Lemminkäisen äiti -myytistä tunnistettavaa kärsivää ja itkevää äitiä (kuva 2, Aamulehti 3.3.1992. Mardakertin armenialaisnaiset surevat miestä, joka sai surmansa armenialaisten ja azerien välisissä taisteluissa Vuoristo-Karabahissa

Arabadissa armenialaisten surmasi miehiä, joka sai surmansa armenialaisten ja azerien välillä taistelussa Vuoristo-Karabahissa viikko sitten.

Azerit haluavat puhua Karabahista

Bak, Moska
Reuter, DPA

Azerit haluavat sulautua Azerin ja armenialaisten väliseen. Seidokor tapaus tunnettuina tapauksena armenialaisten väkivaltaista neuvottelua tsaarillisesta Vuoristo-Karabahista. Seidokor tapaus on tunnettu Anadolissa, että Azerit haluavat sulautua armenialaisten kanssa. Arsenin kohtaus voidaan ratkaista armenialaisten Azerit ja armenialaisten välillä. Arsenin kohtaus voidaan ratkaista armenialaisten Azerit ja armenialaisten välillä.

Armenialaisten Azerin ja armenialaisten väliseen. Seidokor tapaus tunnettuina tapauksena armenialaisten väkivaltaista neuvottelua tsaarillisesta Vuoristo-Karabahista. Seidokor tapaus on tunnettu Anadolissa, että Azerit haluavat sulautua armenialaisten kanssa. Arsenin kohtaus voidaan ratkaista armenialaisten Azerit ja armenialaisten välillä. Arsenin kohtaus voidaan ratkaista armenialaisten Azerit ja armenialaisten välillä.

KUVA 2. Aamulehti 3.3.1992.

viikko sitten). Miehet eivät voi avoimesti itkeä sotaa. Naiset surevat julkisesti miesten puolesta ja samalla 'puhdistavat ilmaa' miesten kotiinpaluuta varten. Itkevän naisen kuvissa mies on aina läsnä, joko kuolleena ruumiina tai itkun poissaolevana kohteena.

Itkevillä naisilla ei ole yleensä nimeä ja ulkoisesti he edustavat myyttistä "vanhus harmajapäätä", kotiin jäänyttä patriarkkaa, jolla on perheen kannalta tärkeä tunnetehtävä. Itkevät naiset ilmentävät myös joissakin yhteisöissä erityisesti hautajaisiin ja häihin institutionalisoitunutta itkjänaisen roolia, joka on konkreettinen ilmentymä äitiyteen liittyvistä myyteistä. Äidit ovat luovuttajia, menettäjiä, uhrautujia.

Toisenlainen naismyytteihin liittyvä kuva-aineisto esittää "naista raunioiden keskellä" (kuva 3, Helsingin Sanomat 30,5.1992, Sarajevolainen nainen piteli sylissään vastasyntynyttä lapsenlastaan tykistötulituksen tuhoaman rakennuksen portaikossa perjantaina). Yleensä kuvassa on nimetön vanha nainen sodan raunioiden keskellä. Tyypillinen journalistiseen kulttuuriin liittyvä yksityiskohta on kuvatekstin tarkka maininta kuvanottopäivästä: "perjantaina", sen sijaan kuvassa näkyvän naisen nimeä ei ole katsottu aiheelliseksi julkaista. "Naiset raunioissa" viittaavat Äiti Maahan, naisten hedelmällisyyteen ja kykyyn rakentaa uutta tuhon keskellä. Kuva 3.

Esimerkkikuvan lapsenlapsi naisen sylissä — ja naisen ylpeä hynn-kare! — korostaa uuden elämän alkua ja toivoa. Miesten kodit tuhoutuvat sodassa ja naiset rakentavat ne uudelleen. Naiset eivät ehkä kykene luomaan uusia asuntoja konkreettisesti, mutta he edustavat sitä symboliikkaa, joka liittyy eheytykseen ja anteeksiantoon. Ilman äitiä ei ole kotia.

Serbijoukot tulittivat Sarajevoa ja Dubrovnikia

YK:n arvioitiin päättävän Belgradin vastaisista pakotteista

Sarajevolainen nainen piteli sylissään vastasyntyntä lapsenlastaan tykistötulituksen tuhoaman rakennuksen portaikossa perjantaina.

Dubrovnik/Sarajevo/New AP-AFP-DPA-A

Serbian ääriainekset tulivat perjantaina ja perjantain vastana yönä Bosnia-Hertsegovan pääkaupunkia Sarajevoa 77 minuutin kerran aikaa.

Myös kroatialainen satamaportti Dubrovnik joutui pelon kohteeksi perjantaina, lähtö oli pahinta puolelta, silminnäkijät kertoivat. New Yorkissa YK:n turvallisuusneuvosto jatkoi perjantain Jugoslavian vastaisten pakotteiden käsittelyä. Turvallisuusneuvosto lähellä olevista lähtöarveltiin, että pakotteet saavat hyväksytyiksi aikaisintaan tiistai- tai lauantaina.

Perjantaina aikaa kului siinä, että Venäjää, Kiinaa, Intia ja Zimbabweta taivuteltiin viettämään kantoa.

Euroopan yhteisö EY on ollut omista pakotteistaan erillään pankkinnin lopettamisesta ja sen liittolaisen Montroon kanssa. EY vaatii YK:ta tällaisiin laajemmaksi pakotteiksi, joihin liittyisivät kaikki jäsenmaat.

Turvallisuusneuvostossa keskusteltiin perjantaina Yhdysvaltain luonnoksen pohjalta kien pakotteiden, mm. öljykauppasaarron, saattamisesta maan yhtenäiseksi.

Milosevic vähätteli

Serbian presidentti Slobodan Milosevic vastasi hankkeistaan torstai-iltana, ette bialla ole mitään syytä länsimaiden pakotteita. Uuden painostus menee pian hänen usko.

Milosevicin mukaan Serbiat eivät ole tekemässä mitään vahingollista muiden maiden kanssa.

Milosevic sanoi myös, Serbia aio luopua sietämisestä valian ulkopuolella asuvien

KUVA 3. Helsingin Sanomat 30.5.1992

Yhdessä kuvateemassa naiset itkevät toisiinsa tukeutuen. Näissä kuvissa korostuu naisten välinen Sisaruus (kuva 4, Turun Sanomat 12.9.1991, Kroatian ja serbien sota Kroatian hallinnasta on muuttumassa yhä verisemmäksi. Omaisten surua Podravska Slatinan kylän verilöylyssä surmansa saaneiden 22 kroaatin hautajaisissa).

Kotirintamalla naiset joutuvat turvautumaan toisiinsa. Liisa Yli-Ketola tutki proseminarityössään 1988 naista esittäviä valokuvia 1935 - 1949 Suomen Kuvalehdessä ja Kotiliedessä. Hän huomasi, että ”sodan aikana alettiin ku-

Kroaattien ja serbien sota Kroatian hallinnasta on muuttumassa yhä verisemmäksi. Omaisten surua Podravska Slatinan kylän verilöylyssä surmansa saaneiden 22 kroaatin hautajaisissa.

Jugoslavian ryhmät sotivat omin päin

BELGRAD (Reuter-DPA) Sekä Kroatian että Serbian poliittinen johto on menettänyt otteen aseistetuista joukoistaan. Myös osa serbisjohtamasta Jugoslavian liittearmeijasta toimii omin luvin. Tämä on diplomaattien ja tarkkailijoiden mukaan pääsyy siihen, ettei Jugoslavia tulitauko pidä.

— Osa serbisissä, os Kroatian asejoukoista ja os armeijasta ei tottele johtajien käskyjä. Tämä omin päin toimiminen on suuri este kriisin ratkaisemiselle, sanoi erä Belgradissa oleva diplomaatti keskiviikkona.

Sitoutumattoman Belgradissa ilmestyvän Vreme-lehden mukaan Jugoslavian taisteluita johtavat nyt "paikalliset komentajat ja kyläpäälliköt, jotka ilman tätä sotaa olisivat pelkkiä nollia".

Taistelut jatkuivat

Keskiviikkona kroatialaisjoukot ja serbisit ottivat yhteen kaikkiaan yli kymmenessä paikassa eri puolilla Kroatia. Serbien kiivas kraanaattitilutus pakotti kroaatit sulkemaan mm. Maslenica-läheellä olevan sillan. Samalla katkosi väki Kroatian-tä-

KUVA 4 Turun Sanomat 12.9.1991.

villa korostaa naisten yhteistyön ja joukkohengen merkitystä” ja tyypillinen tuon ajan Kotilieden kuva oli ”ryhmäpotretti talkootyötä tekevästä naisista.” Arjessa ja surussa naisten yhteisyys tiivistyy Poissaolevan ympärille, joka on yleensä mies. Poissaoleva mies määrittää naisten toimintaa, mutta myös naisten yhteisyys saa uusia muotoja. Olof Palmen hautajaisten yhteydessä kuvattu ruotsalaistyttöjen suru ilmentää samaa tematiikkaa. Toisiinsa tukeutuvat, itkevät naiset ovat usein nuorempia kuin poikaansa tai miestään surevat äitihahmot. Näihin naiskuviin onkin helpompi liittää Sisaruuden määre kuin Äitiyden määre. Vaikka naiset itkevät, kuvissa näkyy naisten yhteyden tuottamaa voimaa ja uudistumiskykyä.

Äidit ja lapset ovat sotien ja onnettomuuksien haavoittuvin ja ehkä eniten kärsimään joutuva osapuoli. Lapsen hoivaamiseen kuuluvat tehtävät estävät naista pakenemasta ja suojautumasta ja sitovat hänet kotiin hyökkäävien vihollisjoukkojen armoille. Sotajournalismin kuvista dramaattisimmat esittävät haavoittuneita, pakomatalla olevia tai kuolleita äitejä lapsen tai lasten kanssa. Näiden kuvien mytologia yhdistyy selvästi Madonna-Lapsi-tematiikkaan. Kuva 5 ei juuri selityksiä kaipaa.

Israel pommitti Etelä- Libanonia kiivaasti viidettä päivää

Reuter

Israel jatkoi torstaina Etelä-Libanonin pommittamista ja ainakin 27 ihmistä sai surmansa. Viidettä päivää jatkuneessa moukaroinnissa oli torstaina kuollut yhteensä ainakin 111 ihmistä. Muun muassa Yhdysvallat ja Britannia tuomitsivat siviilejä pakosalle ajaneet iskut.

Israel ilmoitti jatkavansa Etelä-Libanonin järjestelmällistä tuhoamista ja pakolaistulvan synnyttämistä niin kauan, kunnes operaatio "Vastuulle" asetetut tavoitteet on saavutettu, ja pääministeri Jitzhak Rabin kumosi arvelut pikaisesta tulitauosta.

Israel haluaa sunnuntaina aloittamallaan operaatio "Vastuulla" tulla Etelä-Libanonin asuinkeittomaksiksi ja saada pakolaistulvan avulla libanonilaiset riuksimaan Israelia tulittaneet iranilaismielisen Hizbollah-järjestön sissit aseista.

Presidentti Mauno Koiviston mukaan lähi-idän rauhanprosessi olisi kiireesti saatava liikkeelle. "Todelliseen rauhanprosessiin on nyt erinomaiset edellytykset olemassa", hän sanoi.

Sivut B 1 ja A 7

Khedjeh Chalhoubia ja hänen yksivuotiaasta tyttärtään hoidettiin torstaina Tyroksen sairaalassa heidän loukkaannuttuaan Israelin tulesa Etelä-Libanonissa.

KUVA 5. Helsingin Sanomat 3.7.1993

(Helsingin Sanomat 3.7.1993, Khedjeh Chalhoubia ja hänen yksivuotiaasta tyttärtään hoidettiin torstaina Tyroksen sairaalassa heidän loukkaannuttuaan Israelin tulesa Etelä-Libanonissa).

Kirsti Simonsuuri kirjoittaa, että "Neitsyt Maria on eräänlainen Afroditen muunnos, joka edustaa Afrodite -jumalattaren hyviä ominaisuuksia, kuten rakkautta ja harmoniaa, yhteisöllisesti soposointuista hedelmällisyyttä..." (Simonsuuri 1994, 223.) Neitsyt Mariaan (Madonnaan) liittyvä mytologia on täysin vastakkainen sodalle ja onnettomuuksille, jotka edustavat vihaa, ristiriitaa ja elämän tuhoamista.

Madonna-Lapsi -asetelma huokuu harmoniaa, mutta siitä voi lukea myös syytöksen: "Miksi tämän sallitaan tapahtua?" Poikkeuksellisesti esimerkkikuvan äidillä ja lapsella on nimet. Lasten ja äitien kärsimys pyhitty lähes

jumalalliseksi sodan kauheuden symboliksi. Tällaisia stereotyyppisiä kuvia voi käyttää propagandatarkoituksiin, lietsomaan sotaa käyvien osapuolten vihaa. Sanoma on kaavamaisuudessaan yksitulkintainen ja siksi sopiva herättämään suurten joukkojen tunteet.

Zaire aikoo lähettää pakolaiset takaisin Ruunaan

Yli miljoonaa ihmistä odottaa karkotus kotimaahan, jossa YK:n mukaan vallitsee ”humanitäärinen kriisi”

Kinshasa
Reuter

YK:n ja muuden avustajajärjestöjen virkailijat ilmaisevat lauantaina huolensa sen johdosta, että Zairen parlamentti aikoo lähettää maasta olevat Ruunaan pakolaiset takaisin kotimaahan.

Tu-lantien maan presidentinä vasta maan hallitusta karkottaa maasta olevat yli miljoona henkilöä Zairen takaisin kotimaahan. Vainoamista tekevät useat hallituksen ministrit.

maahan vapaaehtoisesti. Siitä piti huolen mm. viime viikolla Kibobon pakolaisleirillä Luomaa-Ruunassa tapahtunut joukkomurha.

Tu-lantien joutui surmaamaan useita tuhansia panostaneita ryhtäisiä bangja.

YK:n ensi-uhutuksilla. Aids Ajello aikoo luovuttaa matkustaa Kibobon nälkään viime viikolla joukkomurha sekä yrittämään suostella leirillä vielä olevat noin tuhat kotua lähemmäs siirtä kotiin.

”

YK:n kanta on, että palauttamisen tulisi tapahtua vapaaehtoisesti.

Semmy Kum Buo
YK:n avustajajärjestön tiedonantaja

”

Pakolaiset eivät voi olla Zairessa ikuisuusia.

Gerard Kamanda wa Kamanda
Zairen ohjelmistaja

Takaisin vainoitekoiksi? *Hutunainen lepää pakolaisleirillä lapsi sylissä. Sekä äidin että lapsen päissä näkyy maohete-vidakkovetäällä aiheutettu haava. Zaire suunnittelee aiheutusta olevien ruandalaisten pakottamista takaisin yli rajan.*

Parlamentin erään komission laittua raportin palauttamista tekee vielä Zairen hallituksen kieltäväksi. Hallituksen kanta on vielä avoin, mutta oikeustieteiden **Gerard Kamanda wa Kamanda** on sanonut, että ruandalaisten otettavaksi sillä tiluksella.

ii. Hänen mukaansa Zaire ei myöskään voi ottaa vastaan ruandalaisten syyttämistä ruandalaisten viikotakaan.

– YK:n kanta on, että kotimaahan lähettämisen tulisi tapahtua vapaaehtoisella pohjalta ja turvallisella tavalla, sanoi **Semmy Kum Buo**, YK:n Ruunadan avustajajärjestön (Unamir) johtaja. Hänen mukaansa Ruunadassa on edelleen humanitäärinen kriisi, mikä vuoksi ketään ei tulisi lähettää enää maahan takaisin.

YK:n arvion mukaan Zairesta on 1,2 miljoonaa ruandalaista. Heistä yli puolet, noin 720 000, on sijoitettu Goman raja-alueelle.

Parlamentin raportin mukaan syyttävien leirien ovat otaneet pakolaisleirit valvottuina ja syyttämättä lähtevät.

Zairen olevat ruandalaipakolaiset tekni palautat vielä koti-

KUVA 6. Aamulehti 30.4.1995

Toinen esimerkki Madonna-lapsi -kuvasta tulee kulttuurisesti kaukaiselta alueelta.

(Aamulehti 30.4.1995. Hutunainen lepää pakolaisleirillä lapsi sylissä. Sekä äidin että lapsen päissä näkyy viidakkoveitsellä aiheutettu haava. Zaire suunnittelee alueellaan olevien ruandalaisten pakottamista takaisin yli rajan).

Kuvan äiti on anonymi ja kuvassa korostuu äidin ja lapsen totaalinen suojattomuus sodan väkivaltaa vastaan. Jos edellisessä kuvassa äiti edustaa jumalallista harmoniaa ja vahvuutta, tässä kuvassa äiti on enemmän todellinen, väsynyt ja haavoittuva. Moni lukija ja katsoja miettii, millaisia kokemuksia parilla on mahtanut olla ja kuinka he voivat selviytyä.

Jälkimmäinenkin esimerkki voidaan sanomansa perusteella lukea Madonna-lapsi -myytin piiriin, vaikka äidin väri on mytologian kannalta ”väärä” eikä äiti ole haavoittumaton jumala.

Viides sota- ja onnettomuusjournalismin myytti kiertyy miehen Sankaruuden ympärille. Pääosaa esittävät tässä kertomuksessa urheet miehet, jotka pelastavat avuttomia naisia. Pelastettavat naiset ovat prinsessan kaltaisia, nuoria

ja kauniita. Tämä myytti näkyy selvästi onnettomuuskuviissa, joissa miehet ovat pelastustehtävissä.

Tavaratalo romahti Soulissa

Etelä-Koreassa jopa satoja uhreja

Reuter—AP

SÖUL — Ainakin 27 ihmistä kuoli ja yli 700 loukkaantui, kun tavaratalo romahti Etelä-Koreassa pääkaupungissa Soulissa torstaina. Raunoihin jäi paljon ihmisiä ja uhrien määrän pelattiin noussevan jopa satoihin.

Sampoogin tavaratalo romahti parhaaseen ototilkaan illalla. Viisikerroksisen rakennuksesta jäi pystyyn vain puolet, kun sadan metrin pituinen osa romahti rakennuksen omaan kellariin.

"Kuulin räjähdystä, ja yhtäkkiä kauppa ei enää ollut", tapahtumapaikan ohi kävellet kauppalaurea opettaja Lorne Oliver kertoi.

Pelastusmiehistöt etsivät eloonjääneitä kauko-ohjattavilla kameeroilla. Kuvat näytettiin palkkeen alle jääneitä ihmisiä, joiden laastipölyyn peittyneet kasvot kertoivat shockia. Pelastusviranomaiset sanoivat pelkäväänä, että useimmat raunoihin jääneistä olivat jo kuolleita.

"Siellä on vielä paljon ihmisiä, mutta rauhoista tulevat savua pistellen useimmat heistä ovat todennäköisesti tukehtuneet", eräs pelastusmiehistön osallistunut sotilas sanoo kolme tuntia onnettomuuden jälkeen.

Etelä-Korean valtiollisen yleisradioyhtiön laskelmien mukaan tavaratalon romahduksessa osasati onnettomuuksitehkeitä todennäköisesti 1 000 ihmistä. Vauriassa Kangnamin kaupunginosassa sijaitseva Sampoogin tavaratalo oli myös Soulin ulkomaiden asiakkaiden suosiossa, mutta alustavien tietojen mukaan

KIM JAL-HWAN / AP

Pelastusmiehet kantoivat tavaratalon romahduksessa loukkaantunutta naista Soulissa torstaina.

KUVA 7. Helsingin Sanomat 30.6.1995

(Helsingin Sanomat 30.6.1995. Pelastusmiehet kantoivat tavaratalon romahduksessa loukkaantunutta naista Söulissa torstaina).

”Mies sankarina” -kuviissa naisilla on uhrin rooli. Tuoreen kansainvälisen MediaWatch-tutkimuksen mukaan 29 prosenttia uutisten haastatelluista naisista oli onnettomuuksien, rikoksien tai muiden tapahtumien uhreja, miehillä vastaava luku oli kymmenen prosenttia. On kiinnostavaa, ettei varsinaisessa sotajournalismissa juuri löydy miehiä tällaisissa sankari-pelastajarooleissa esimerkiksi sotaosastialueella. Yleensä pelastuskuvat julkaistaan suurien onnettomuus uutisten yhteydessä. Miehet esiintyvät selvästi sankareina myös Estonia-laivan onnettomuus uutisissa. Miehen rooli naisen pelastajana ja suojeelijana on tärkeä erityisesti sotaa romantisoivissa fiktioissa kuten elokuvissa (*Tuulen viemää*) ja kirjallisuudessa (*Sota ja rauha*).

Nykyjournalismin sotakuvauksissa miehet esitetään yhä useammin sotarikollisina ja naiseen kohdistuvien väkivaltaisuuksien aiheuttajina. ”Raiskaukset osa sotien strategiaa”, kirjoittaa Kalle Koponen Helsingin Sanomissa (13.9.1994). Artikkelit kertoo saksalaisen tutkijan Ruth Seifertin tutkimuksista,

joiden mukaan ”raiskaukset palvelevat sodissa symbolisia tavoitteita, joita sotilaat toteuttavat pääosin tiedostamattaan”. Seifertin mielestä naisiin kohdistuva väkivalta voidaan nähdä (sodissa) myös kansakunnan symbolisena raiskauksena ja nöyryytyksenä.

Sotajournalismin naiskuvien mytologisoitu sisältö tuntuu vahvistavan Seifertin oletuksia. Naiset eivät esiinny konkreettisina, tuntevina, kärsivinä naisina, vaan ennemminkin juuri myyttisinä Äidin, Äiti Maan ja Kansankodin edustajina.

Sodan kuvat ovat yleistyneet myyttisiksi symboleiksi sodasta eikä niillä ole sellaista persoonallista koskettavuutta kuin artikkelin alussa esitetyillä sanallisilla kertomuksilla. Valokuva ilman tekstiä puhuttelee harvoin yksittäistä katsojaa muutoin kuin myyttisen aineksen kautta. Kuvat vahvistavat myyttejä, joihin sanat puhkovat reikiä. Voimme katsoa viehättävän pikkutyön kuvaa lehdessä ilman erityisiä tuntemuksia, mutta jos luemme kuvatekstistä, että kysymyksessä on leukemiaa sairastava Admina Bosniasta, jolle täytyisi saada pikaista hoitoa, kuva konkretisoituu ja saa lukijassa kenties halun toimia tilanteen korjaamiseksi. Tuhatkaa kuvaa ei aiheuta kansanliikkeitä eikä mielenosoituksia, ellei niihin ole liittynyt katsojan mielikuvia ohjaavaa ja myyttistä ainesta karsivaa sanaa. Kirsti Simonsuuri kirjoittaa, että ”sana ... liittyy yhä useammin kuvaan, ja näin sanan kommunikatiiviset, kognitiiviset funktiot korostuvat entisestään. Näiden tehtävien suorittaminen nopeutuu, vaikka sana - merkityksissään ‘logos’, ‘mythos’ - säilyy varmasti niin kauan kuin inhimillistä kulttuuria ylipäänsä tavataan maapallolla. Sana kuolee vasta kun ihmisen kulttuuri kuolee; ja silloin palataan jälleen kuvan aikaan, josta kehitys kohti sanaa voi alkaa uudelleen” (1988, 15.) Sanan osuus sota- ja onnettomuuskuvissa on tärkeä, sillä se liittää kuvan funktion tiukemmin ‘logokseen’, ankkuroi myyttistä ainesta ja antaa ajattelulle suuntaa.

”Lapsisymboleja tarvitaan ihmisten pysäyttämiseksi”, kertoo Suomen Punaisen Ristin toimistopäällikkö Kalle Löövi Ilta-Sanomissa (17.8.1995). Lehden mukaan julkisuuteen nostetut pikkuirmat, adminat ja aladdinut auttavat parhaimmassa tapauksessa useita sodan uhreja, kun heidän koskettavat kohtalonsa saavat ihmiset auttamaan. (Yksinomaan Bosniassa on kuollut noin 16 000 lasta, haavoittuneiden lasten lukumäärä on arviolta kymmenkertainen. Suomen Unicefin pääsihteeri U.B. Lindström, Ilta-Sanomien 17.8.1995.) Sotakuvien demytologisoiminen, sodan arjen reaalikuvaukset on hyvä vastalääke propagandistisille pyrkimyksille. Tärkeää olisi myös osoittaa niin voittaja- kuin häviöpuolenkin sotilaiden kärsimykset, jos nyt sodassa ylipäänsä voittajia onkaan.

HYVÄ SOTAKUVA?

Olen tässä artikkelissa keskittynyt lähinnä pohtimaan sitä, miten nainen mytologisoidaan sota- ja onnettomuus uutisissa. Kuvituksella on erityisen keskeinen tehtävä myyttien vahvistajana ja niiden avulla luodaan usein yksilullotteisia tulkintakehikkoja monimutkaisille ja vaikeille asioille. Voisiko ajatella, että toisenlainen kuvitus antaisi sodasta ja naisen roolista ”oikeamman” kuvan? Millaista tuon kuvituksen sitten tulisi olla?

Tutkijan tehtävänä ei ole varsinaisesti ottaa kantaa tällaisiin ”pitäisi” -kysymyksiin. Pyrkimykseni on ollut osoittaa, miten asiat ovat. Kun keskustellaan myyttisistä ulottuvuuksista, ollaan niin syvällä kulttuurisissa rakenteissa, ettei niihin kajoaminen yleensä onnistu. Naisen roolin näkeminen äiti- tai neitsytmyytin kautta on tunnusomaista kaikille kulttuurimme tuotteille, ei vähiten kuvalliselle kulttuurille. Ulottuvuus, joka toistaiseksi puuttuu analysoimistani sotakuvauksista, on äidin käänteispuoli: huoranainen. Tosin esimerkiksi vihollisen naiset voidaan enemmänkin nähdä juuri huoran roolissa eikä äidistä tai myyttisestä jumaluudesta muistuttavina. Suomalaisesta journalismista ei kuitenkaan sellaista piirrettä löydy. Mutta esimerkiksi entisen Jugoslavian alueella sotaa käyvien osapuolten on havaittu käyttäneen huorakuvaa sota-propagandassaan. Sitä kautta voivat selittyä myös julmat raiskaustapaukset – ei niin, että kuvat sinänsä aiheuttaisivat suoraa toimintaa, mutta ne saattavat alitajuisesti oikeuttaa vihollisen naisen näkemisen halveksittavana.

Sota- ja onnettomuusjournalismin naiskuville on tyypillistä nimettömyys. Kun kuvituksien naiset saavat nimen, heistä tulee samalla myös subjekteja, persoonallisia ihmisiä. Yksittäistapausten kautta uutisten vastaanottajille annetaan mahdollisuus samaistumiseen ja kärsimysten henkilökohtaisempaan tiedostamiseen. Olisikin tärkeää antaa sotien ja onnettomuuksien uhreille historia ja nimi. Esimerkkikuvista vain yhdessä oli selvästi mainittu naisen nimi (kuva 5).

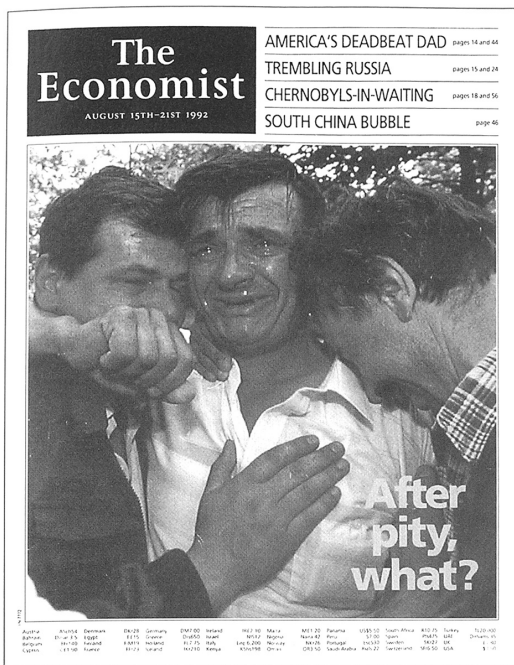
Khedjed Chalhoubi katsoo tyttärensä kanssa suoraan kameraan ja puhuttelee voimakkaasti yksittäistä lukijaa. Häntä ei voi ymmärtää uhriksi, vaan katseesta kuvastuu oman elämän sankaruus, rohkeus. Tätä kuvaa voi tulkita positiivisesti myytin kautta: kyseessä ei ole alistuva Maria, vaan rohkea esikuva kaikille naisille.

Jos naisen itku käsitetään kulttuurissamme erilaisten mytologisointien avulla, voisiko myös miehen itkuun liittyä myyttisiä piirteitä? Keskeisin myyttinen miehen itkuun liittyvä piirre on mielestäni sen näkymättömyys. Näkymättömyys tarkoittaa sitä, että miehen surulle löytyy loputtomasti kiertoilmauksia aina naisen itkusta vallan käyttäjän aggressioon. Miesten tunneilmaisut ovat

journalismissa harvinaisia, puhumattakaan uutisjournalismista. Miesten itku on moninkertaisesti välittyntä ja säänneltyä: urheilussa se liittyy yleensä iloon tai fyysiseen tuskaan, uutisjournalismissa miesten puolesta itkevät anonyymit naiset.

Sodassa miehen ei kuulu itkeä, muutoin vihollinen saa yliotteen. Itse sota-toimien aikana (esimerkiksi Persianlahden sodassa tai Bosnian sodassa) propagandakoneistot sensuroivat tehokkaasti miesten kärsimyksen. Sen sijaan sotien alkaessa tai loppuessa voivat miehet surra julkisestikin.

Erikoinen kuva surevista miehistä julkaistiin vuonna 1992 *The Economist* -lehdessä (kuva 8). Lehden kansikuvassa näkyy kolme miestä, jotka ovat anonyymeja. Keskimäinen mies itkee avoimesti ja kaksi miestä nojaa häneen päät painuksissa. Kuva liittyy lehden artikkeliin ”Prison camps: Not quite Belsen”, jossa esitetään paljastuksia serbien keskitysleireistä. Tunnuskuvana artikkelissa käytetään keskimäisen, avoimesti itkevän (muslimi)miehen kasvoja. Kuvateksti kannessa kuuluu: ”After Pity, What?”.

KUVA 8. *The Economist*, August 1992

Keskeistä kuvan miesten surun ja itkun tulkinnessa on, että he ovat hävinneitä, vankeja. Kuvat serbien keskitysleireiltä kauhistuttivat tuolloin, mutta

unohtuivat nopeasti. Kansakunta, jonka miehet itkevät, on hävinnyt kansakunta. Kansakunta, jonka naiset itkevät, voittaa, koska naisten surusta versoo jälleenrakennus. Itkevät naiset valmistavat pohjaa kotiinpaluulle ja anteeksiannolle, joka on välttämätöntä kaikkien sodan julmuuksien jälkeen. Naisen itku on kuin puhdistava sade, miehen itku on pohjaton kaivo. Voisiko sodan logiikkaa ryhtyä murtamaan juuri universaalien, säröttömän miessotilaan surun näkyväksi tekemisellä?

KIRJALLISUUS

- Bruun, Mikko, Koskimies, Ilkka & Tervonen, Ilkka (1986). *Utisoppikirja*. Tammi, Helsinki.
- Gerbner, George (1992). *Pikahistoria – kuvien historiaa. Persianlahden sodan ja Neuvostoliiton vallankaappauksen opetukset*. Tiedotustutkimus 4/1992.
- Hall, Stuart (1984). Uutiskuvien määrätymisprosessi. Kirjassa Martti Lintunen (toim.) *Kuvista sanoin 2*. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Porvoo.
- Halonen, Irma Kaarina (1991). *Women and the Public Sphere*. Nordicom Review 1/1991.
- Halonen, Irma Kaarina (1995). Suomenkielisten televisiouutisten nais- ja mieskuva, Teoksessa *Elina*. Sana 1995.
- Korte, Irma (1988). *Nainen ja myyttinen nainen*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Luostarinen, Heikki (1994). *Mielen kersantit*. Hanki ja Jää, Juva.
- Raittila, Pentti (1996). *Uutinen Estonia*. Tampere University Press, Tampere.
- Rossi, Leena-Maija (1995, toim.). *Kuvat ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Sana, Elina (1995, toim.). *Naiset, miehet ja uutiset*. Yleisradion tasa arvotoimikunnan julkaisuja A:1. Yleisradio Oy, Helsinki.
- Savolainen, Tarja (1995). *Naiset ja miehet Radio Suomen uutisissa*. Teoksessa Elina Sana 1995.
- Simonsuuri, Kirsti (1994). *Ihmiset ja jumalat*. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (1994, toim.). *Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere.
- Vanhanen, Hannu (1991). *Kuoleman kuvat*. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A:73. Tampereen yliopisto.
- Yli-Ketola, Liisa (1988). *Naista esittävät valokuvat vuosina 1935–1949 Suomen kuvalehdessä ja Kotiliedessä*. Tiedotusopin proseminariesitelmä 28.11.1988. Tampereen yliopisto.

Tarja Savolainen

Halusin puolustaa naisia Radikaalifeministinä akatemiassa ja naisliikkeessä

”**M**inusta ei ole koskaan tullut feministiä. Olen ollut sellainen aina.” Näin on ollut tapani vastata toimittajille ja opiskelijoille, jotka aina välillä intoutuvat kyselemään taustojani. Tarpeetonta sanoa, ettei yksikään toimittaja ole ikinä julkistanut vastaustani ja opiskelijoiden kiinnostus feminisimiini on lopahtanut siihen. Vastaukseni on tietysti ollut tarkoituksella ilkeä: tiedän, että tällaisen kysymyksen esittäjät janoavat kuulla vertahyytäviä kertomuksia niin sanotuista huonoista miessuhhteista, joiden perusteella he voisivat leimata näkemykseni henkilökohtaisiksi ongelmikseni, jotka puolestaan johtuvat yksilöllisistä kokemuksista eikä näkemyksilläni olisi mitään yleisempää pohjaa.

Feministiksi kasvoin tavallisen työväenluokkaisen heteroseksuaalisen perhesosialisaation kautta: sekä isäni että äitini tiedostivat naisten syrjimisen ja naisten syrjintä oli kotonani normaali ruokapöytäkeskustelun aihe. En tarvinnut sukupuoleeni kohdistuvan syrjinnän ymmärtämiseen naistutkimuskursseja tai feministisiä tiedostamisryhmiä, vaikka ne myöhemmin ovat tietenkin vaikuttaneet ajatteluuni. Tarinani puhuu myös sitä vastaan, etteikö naisasia ja feminisimi olisi myös työväenluokan naisten näkökulma maailmaan.

Kun aloitin vuonna 1978 opinnot Tampereen yliopistossa, olin jo naisasia-tietoinen ja kutsuin itseäni feministiksi. Itse asiassa naisten alistetun aseman tiedostaminen oli yksi tärkeimpiä syitä, miksi halusin tulla toimittajaksi ja opiskella tiedotusoppia sekä yleensäkin yhteiskuntatieteitä: halusin oppia puhumaan julkisuudessa naisten puolesta. Nuorena kaipasin julkisuuteen naisia,

jotka olisivat puolustaneet naisia ja yleensäkin sorrettuja. Mielestäni sellaisia naisia ei nuoruuteni julkisuudessa 1960- ja 1970-luvuilla ollut. Itse halusin tulla ensin toimittajaksi, sitten poliitikoksi ja sitten kirjailijaksi!

Syksyllä 1979 osallistuin feministien ensimmäisiin kokoontumisiin Tampereella ja keväällä 1980 liityin jäseneksi Tampereen vastaperustettuun Naisunioniin. Minusta tuli välittömästi yhdistyksen aktiivijäsen ja melkein ensitöikseni kirjoitin yhdessä muutaman muun unionilaisen kanssa Ylioppilaslehteen toimittaja Marja Aarnipuruolle (tällä hetkellä Jade-lehden päätoimittaja) vastineen, jossa oikaisimme hänen virheellisiä käsityksiään feminismistä (Koskivirta & al. 1980). Olin nuori tulisielu, joka ei pelännyt arvostella sovinnisteja, mm. paikallisen ylioppilaslehden Aviisin toimittajia. Tästä hyvästä sain kuvani välittömästi lehden pilapiirrookseen. Toisin sanoen minut merkityksellistettiin naurettavaksi, kun uskalsin julkisesti esittää eriävän mielipiteen. Mielestäni tapahtuma kuvasi hyvin sitä autoritaarista henkeä, joka oli arkea Tampereen opiskelija- ja yliopistoelämässä 80-luvun alussa. Siinäpä oiva paikka nuorelle idealistille hankkia esimakua julkisuudesta!

Tätä kirjoittaessani olen lukenut Irma K. Halosen tarinan. Sen piirtämä kuva vastaa myös omaa näkemystäni Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksesta 70- ja 80-lukujen vaihteessa: tuolloin opettajien joukossa ei ollut naisasianaisia eikä feministiopiskelijoilla näin ollen ollut puolustajia tai ymmärtäjiä - Irmasta oli tuolloin vasta kehkeytymässä feministi. Minulle opiskelijana tämä merkitsi sitä, että suurimman osan opiskeluajasta koinkin olevani yksin ja usein erilaisen pilkantoon ja halveksunnan kohde tiedotusopin laitoksella näkemysteni vuoksi – ehkä etenkin naispuolisten tutkijoiden taholta. Minusta tuntui, että feminismi oli heille useimmista vaikeasta kysymys, mikä tietenkin oli ymmärrettävää miesten, maskuliinisuuden ja vasemmistolaisuuden kyllästävässä yhteisössä. Siksi minulle ei syntynytäkään läheistä suhdetta tiedotusopin laitokseen. Seurustelin Tampereen Naisunionin feministien ja sittemmin sosiaalitieteiden naistutkijoiden kanssa, joihin yhdisti kiinnostus feminismiin ja brittiläiseen kulttuurintutkimukseen. Erityisesti mieleeni on jäänyt Ritva Nätkin ja hänen houkuttelunsa tutkimustyöhön.

Kun sitten piti aloittaa gradun tekeminen, huomasin kauhukseni, että tiedotusoppi onkin pääaineeni ja minun pitäisi tehdä gradu aineeseen, jolla ei ollut mitään linkkiä naistutkimukseen. Ryhdyin kuitenkin reippaasti valmistelemaan pro gradua työnimellä Oma pää I eli Johdatusta tiedotusopilliseen naistutkimukseen (Savolainen 1987) ja etsimään tätä puuttuvaa yhteyttä. Muistan Irmann suhtautuneen myönteisesti hankkeeseeni. Gradun tekeminen kuitenkin venyi ja venyi. Jälkikäteen ymmärrän, että aihe oli liian vaativa. Mutta sekini on mielestäni kuvaavaa silloiselle idealismin ja vallankumousromantiikan kyl-

lästämälle ilmapiirille, joka konkretisoitui muun muassa suuruuden hulluina opinnäytetöiden aiheina.

Keväällä 1984 muutin Helsinkiin. Samana vuonna näin Tiedotustutkimuksessa ilmoituksen, jossa pyydettiin niitä, jotka olisivat kiinnostuneita osallistumaan tiedotustutkimuksen päivillä Turussa naistutkimuksen ryhmään, ottamaan yhteyttä Irma Holopaiseen (nyk. Irma K. Halonen) Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella tai Terhi Rantaseen Helsingin yliopiston tiedotusopin laitoksella (Tiedotustutkimus 1984/3, 87). Soitin Rantaselle, koska en raaskinut soittaa Irmalle Tampereelle kaukopuhelua. Esitinkin sitten paperin Joukkotiedotuksen ja viestinnän naistutkimus –ryhmässä, joka oli siis ensimmäinen työryhmä alallamme ja tutustuin samalla Rantaseen. Minulla oli tuolloin gradu pahasti kesken. Rantanen lupasi lukea sitä ja kommentoida, minkä hän tekikin. Minun on kiittäminen pitkälti Rantasta ensimmäisten tekstieni ja tutkijan työn alun ohjaamisesta. Gradukäsikirjoitus matkusti vielä mukanani Länsi-Berliiniin 1985-86, jossa kävin tutustumassa paikalliseen feminismiin. Keväällä 1986 sain juonen päästä kiinni ja puristin työn valmiiksi Helsingissä seuraavana talvena.

Tätä ennen olin julkaissut Tiedotustutkimuksessa artikkelin *Nainen on toinen televisiossakin*. Ajatuksia ohjelmatoiminnan tasapuolisuudesta (Savolainen 1986) sekä yhdessä Marjo Liukkosen kanssa artikkelin *Miehisyys on valtaa – naisellisuus seksuaalisuutta: sukupuoli-ideologiaa joukkotiedotuksessa*. Jälkimmäinen artikkeli julkaistiin SYL-julkaisussa *Vastarintaa... Puheenvuoroja seksistisestä kulttuurista* sekä myös *Soihtu*-lehdessä (Savolainen – Liukkonen 1985 ja 1986). Artikkeli taitaa olla ensimmäinen miestutkimusteksti suomalaisessa mediatutkimuksessa. Teksti perustui pitkälti Terhi Rantasen ulkomailta tuomiin aineistoihin. Sen julkaiseminen kahdessa lehdessä kuvaa mielestäni sitä innostusta, millä monet opiskelijanaiset suhtautuivat tuolloin feminismiin.

Nainen on toinen televisiossakin -artikkeli syntyi asuessani Naisasialiitto Unionin opiskelija-asuntolassa Villa Salinissa Helsingissä talvella 1984-5 ja tehdessäni gradua ja kääntäessäni lukua Michèle Barrettin teoksesta *Women's Oppression Today. Problems in Marxist Feminist Analysis* (Barrett 1980) suomennettuun versioon *Nykyajan alistettu nainen* (Barrett 1985). Eli se syntyi näiden tekstien sivutuotteena eikä sitä ollut alun perin tarkoitettu julkaistavaksi. Vasta kun Terhi Rantanen Tiedotustutkimuksen toimittajana tiedusteli, olisiko minulla tekstiä lehden ensimmäiseen naistutkimusnumeroon, kaivoin paperit esille ja korjasin työn hänen kommenttiansa pohjalta julkaistavaan kuntoon.

Nainen on toinen televisiossakin

Artikkelissa *Nainen on toinen televisiossakin*. Ajatuksia ohjelmatarjonnan tasapuolisuudesta (Savolainen 1986) esittelen feminististä lähestymistapaa naisiin television katsojina. Artikkelin nimi viittaa Yleisradion tasapuolisuusperiaatteeseen, jolla tuohon aikaan tarkoitettiin lähinnä vain puoluepoliittista tasapuolisuutta eikä sitä liitetty mitenkään sukupuolijakoon. Yritin siis sukupuolittaa Yleisradion ohjelmapolitiikkaa heitollani. Konkreettisesti arvostelen Irja Idmanin lisensointityötä ”Oleminen, tietäminen ja joukkotiedotus. Tutkimus kolmesta suomalaisesta arkitietoisuusmuodosta ja niiden muotoutumisesta.” Vertaan mainittua tutkimusta brittiläisen Dorothy Hobsonin tutkimukseen *Housewives and the Mass Media*.

Tämä artikkeli liittyy ns. paradigman murrokseen tiedotusopissa eli tuolloin elettiin siirtymävaihetta mm. vulgaarimarxilaisuudesta kulttuurintutkimuksen suuntaan. Toisin sanoen elettiin vaihetta, jossa alettiin ymmärtää, ettei ns. joukkoviestintä eikä ihmisten tietoisuus ole yksinkertaisesti taloudellisten rakenteiden heijastuma. Kulttuurintutkimuksellisessa ajattelussa tuli sijaa sukupuolellekin, jota saatettiin nyt lähestyä kulttuurisena ja sosiaalisena muodostumana.

Artikkelissani näen median ongelmana Hobsonin tapaan naisten kulttuurisen alistamisen. Tarkoitin tällä sitä, että naisten kokemukset, arvot ja merkitykset puuttuvat kulttuurituotteista. Naisten kokemukset, jos niitä esitetään, on esitetty siten, etteivät naiset voi tunnistaa niitä omikseen. Ongelma on siis muun muassa siinä, etteivät kulttuurituotteet tarjoa naisille samastumismahdollisuuksia, vaan naiset esitetään objekteina ja miehet sankareina. Tänä päivänä olen sitä mieltä, että muotoilu oli jossain määrin liian ehdoton, mutta toki pääsääntöisesti paikansa pitävä. Toki naisten kokemukset, arvot ja merkitykset pääsivät jossain määrin tuolloinkin julkisuuteen. Jos jossain on tapahtunut muutoksia artikkelin julkaisemisen jälkeen, niin tässä kohdin. Vaikkei naisten kulttuurinen, sen paremmin kuin mikään muukaan alistaminen olekaan kadonnut, niin useimmat kulttuurituotteet ainakin länsimaissa ovat tänä päivänä huomattavasti monipuolisempia ja useammat ryhmät saavat kokemuksensa näkyviin ja äänensä kuuluviin kulttuurituotannossa. Tämä kenties osaltaan selittää esimerkiksi niitä eroja, joita feministien välillä voi tänä päivänä havaita. Nuoremmat feministit ovat jo eläneet feminismin vaikuttamassa maailmassa ja tottuneet siihen, että he voivat löytää kulttuurituotteista entistä suuremman määrän naisellisia nautintoja ja nauttia myös naisellisuuden ilmaisemisesta (vrt. Braithwaite 2002). Tässä suhteessa länsimainen maailma on muuttunut ja ainakin osittain tuo muutos varmasti selittyy vuorovaikutuksella feminismin kanssa.

Television suhteen feministit ovat kiinnostuneita siitä, miten naiset merkityksellistävät ohjelmia, minkälaisia nautintoja televisio antaa naiskatsojille ja millä tavalla sukupuoli ja muut sosio-demografiset tekijät artikuloituvat katselussa. Television naiskuvissa feministit ovat kiinnostuneita siitä, minkälaisissa diskursseissa sukupuolet rakentuvat. Lähtökohtana voidaan pitää, että sukupuolet rakentuvat usein ristiriitaisissa diskursseissa eli diskursseissa, jotka samanaikaisesti saattavat sekä kyseenalaistaa että tukea sukupuolistereotypioita. Vastaavasti katsoja neuvottelee kaiken aikaa paikkaansa ja sukupuoltansa näissä ristiriitaisissa diskursseissa. (Feminist Television Criticism 1997.)

Miten lähestyä mykkyyttä?

Artikkelin Radiotutkimuksen metodologiasta: miten lähestyä mykkyyttä ja radiotyön rutiineja? (Savolainen 1993) taustalla on Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella liikenneministeriölle vuonna 1989 tehty Paikallisradiotutkimus 2 -niminen raportti (Luoma et al. 1989). Tuossa projektissa tutkimme kvantitatiivisin menetelmin paikallisradioiden sisältöjä. Analysoin aineiston sukupuolinäkökulmasta ja kirjoitin raportin Nainen vaietkoon paikallisradiossa (Savolainen 1990). Tutkin siinä, kuinka suuria olivat naisten esiintymisajat eri radioasemilla ja eri ohjelmatyypeissä. Tulokset olivat tyrmäävät: naiset saivat käyttöönsä vain 16% ohjelma-ajasta!

Artikkelissa tulkitsin tarkemmin tuloksia. Jaoin naisten roolit mykän, imitaattorin ja palvelijan rooleihin. Mykkä tarkoitti sitä, että naisia ei yksinkertaisesti kuulunut juuri ohjelmissa; imitaattori sitä, ettei naisten subjektiveetti tullut esille ohjelmistossa; palvelija sitä, että naiset esiintyivät ohjelmissa, joiden tehtävänä oli selkeästi palvella tiettyä yleisryhmää. Tulkitsin tuloksia siten, että kyse oli naistoimittajien omaksumista strategioista, joilla he naisina vastasivat kulttuurisesti ongelmalliseen tilanteeseensa: toimittajina heidän oli oltava julkisuudessa toimivia ja puhuvia subjekteja, mutta toisaalta peitettävä se, että olivat naisia. Tässä käytin saksalaiselta kirjallisuuden tutkijalta Sigrud Weigeliltä omaksumaani naamioitumisen ajatusta.

Tänä päivänä artikkelini näyttää minusta jossain määrin teoreettisesti ristiriitaiselta: toisaalta asetan siinä naiset yksinkertaisesti objektin paikalle kulttuurissa, vaikka toisaalta muistutan myös naisten subjektuudesta ja otan esille naisten vahvuuksia. Teoreettisen kömpelyyden taustalla on paitsi nuoruuteni ja taitamattomuuteni myös se, että kulttuurikriittinen ajattelu oli hyvin uutta ja hapuilevaa tiedotusopissa sekä teoreettisesti vaativaa, mitä se toki on vieläkin. Halusin kuitenkin tuoda perusideoita suomalaiseen mediatutkimukseen ja

näyttää suuntaa tutkimukselle. Toivoin myös, että työni olisi ollut innovaation lähde suomalaiselle radiotutkimukselle, mutta sitä se ei ole ollut. Feminististä tai kulttuurintutkimuksellista radiotutkimusta ei ole tehty meillä tuon artikkelin jälkeen (ks. kuitenkin Nupponen 2003). Yleensäkin feminististä radiotutkimusta on tehty vähän muuallakin maailmassa (ks. esim. Murray 1996, Women & Radio 2000). Tämä artikkeli on siis esimerkki tutkimusalueesta, joka ei ole lähtenyt liikkeelle, vaan on jäänyt yksittäiseksi kummajaiseksi niin feministisessä kuin yleensäkin suomalaisessa radiotutkimuksessa.

Naiset, uutiset ja feminismit

Kolmas artikkelini tässä kirjassa Naiset, uutiset ja feminismit (Savolainen 1995a) liittyy Yleisradion Nais- ja mieskuva -tutkimusprojektiin vuonna 1995. Tuossa tekstissä esittelen feministisen uutiskritiikin perusideat. Esitän, että naisten ja uutisten välinen suhde pitäisi nähdä yhteydessä poliittisen järjestelmän toimintaan ja että niin naiset kuin feminismitkin tulisi nähdä erilaisina. Feminismien osalta eroja tulisi nähdä esimerkiksi suhteessa valtioon ja uskoon sen patriarkaattia tuhoavana voimana.

Tässä artikkelissa tulee selväksi feminismi, josta oma ajatteluni pitkälti lähtee. Puhun ja kirjoitan etenkin tässä kuin myös radiotutkimusartikkelissa radikaalifeministinä ja radikaalifeministisestä näkökulmasta, vaikken sitä aina eksplikoikaan. Näen itseni naiskansalaisena, joka pyrkii muuttamaan maailmaa oman työnsä ja toimintansa avulla yhdessä toisten naisten kanssa katsomatta esimerkiksi heidän luokkataustansa tai seksuaaliseen suuntautumiseensa (vrt. Jeffreys 1993, 2003; Thompson 2001). Näin minulle tutkimus on politiikkaa ja tutkimuksen päämääränä on muutosten aikaansaaminen maailmassa (vrt. Rojola 2004, 28–29).

Feminististä uutistutkimusta ei ole Suomessa juuri tehty vuoden 1995 jälkeen eikä uutistutkimuksella ole merkittävää sijaa feministisen mediatutkimuksen alueella muuallakaan. Syynä lienee se, ettei uutistutkimus ole pystynyt vieämään feminististä analyysia eteenpäin eikä teemaan ole löytynyt kiinnostavia uusia näkökulmia, vaan tutkimus on pitkälti toistanut kerta toisensa jälkeen samat havainnot (ks. Chambers et al. 2004; News, Gender and Power 1998; Journalism 2005; Who Makes the News? 2005). Kiinnostus uutistutkimusta kohtaan elää kuitenkin edelleen ja tällä hetkellä näyttää siltä, että feministeillä on innostusta lähteä elvyttämään sitä.

Se mitä suomalaisissa televisiuutisissa näyttää naisten kannalta tapahtuneen, on, että naisten määrä etenkin uutistenlukijoina, mutta myös toimitta-

jina on kasvanut (Savolainen, julkaisematon), mikä liittyy yleiseen median kaupallistumis- ja visualisoitumisprosessiin. Etenkin Yleisradion uutisiin on tullut lisää naisuutistenlukijoita ja heidän ulkoasunsa on muuttunut entistä naisellisemmäksi. Uutisten käsittelytavat ainakin kaupallisilla kanavilla näyttävät dramatisoituneen ja tunteellistuneen. Ehkä jossain määrin on tullut myös lisää naisasiauutisia. Yleisesti ottaen uutisissa näyttää toteutuneen se, mitä feministit ennustivat 80-luvulla: uutisten lukemisesta on tullut naisten työtä ja ne ovat tunteellistuneet ja keskittyvät entistä suuremmissa määrin ns. yksityisen alueen asioihin (Gallagher 1987, Holland 1987, Pedersen 1993, van Zoonen 1991). Aiheissa, käsittelytavoissa tai naisten määrissä haastateltavina ja lähteinä ei näytä tapahtuneen merkittävää muutosta.

Radikaalifeminismiä ja tutkimusta

Artikkelien *Nainen on toinen televisiossakin* (1986) ja *Naiset, uutiset ja feministit* (1995) välinen aika eli maisterista lisensiaatiksi oli minulle aktiivisen toiminnan kausi niin ruohonjuuritason feministiryhmissä kuin joukkoviestinnän naistutkimuksenkin puolella – kuten alaamme silloin saatoimme nimetä. Tuota aikaa voi myös luonnehtia ”ajaksi ennen van Zoonenia”. Ennen Liesbet van Zoonenin *Feminist Media Studies* -kirjan ilmestymistä alan kutsumanimi oli vakiintumaton ja puhuimme mm. tiedotusopillisesta naistutkimuksesta ja myöhemmin myös viestinnän naistutkimuksesta. Itse aloin van Zoonenin kirjan ilmestymisen jälkeen 1994 yhä enenevässä määrin puhua feministisestä mediatutkimuksesta. Puhuminen naistutkimuksesta tuntui liian yleiseltä ja oli helpotus, kun omalle erikoisalalle löytyi nimi, jonka tunsin omakseen. van Zoonenin (1991, 2–5) mukaan feministinen tutkimus tarkoittaa sukupuolen ja vallan tutkimusta ja minusta se edelleen kuvaa sitä, mistä olen pohjimmitani kiinnostunut. Mainitun teoksen anti itselleni on ollut mm. siinä, että se on auttanut rakentamaan tutkijaidentiteettiä ja puhujapositionia akatemiassa: sen ilmestymisen jälkeen ymmärsin paremmin, kuka olen ja miksi puhun niin kuin puhun.

Samoihin aikoihin kun valmistuin maisteriksi, feministinen liikehdintä voimistui median alueella ja avasi minulle erilaisia työmahdollisuuksia. Vuonna 1988 mediakentän naiset, tutkijat ja toimittajat sekä valtiollinen tasa-arvoelin, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, yhdistivät voimansa ja järjestivät ensimmäisen seminaarin feministisen mediatutkimuksen alalla. Sen nimi oli *Naiset, journalismi ja tiedotustutkimus* ja työskentelin sen palkattuna järjestäjänä puoli vuotta Suomen Sanomalehtimiesten Liitossa. Palkka tuli Tasa-arvoasiain neu-

vottelukunnalta. Seminaarissa puhuivat ulkomaalaisvierailijoina brittiläinen naistenlehtitutkija Janice Winship, jonka kaksi artikkelia sittemmin käänsin Tiedotustutkimukseen (Winship 1988a ja b) sekä hampurilainen toimittaja Ursula Gröttrup (1988). Hänen, kuten myös suomalaisten puhujien, alustukset julkaistiin Tiedotustutkimuksessa. Suomalaisia puhujia olivat Irma K. Halonen (1988), assistentti Helena Mäkinen (1988) (nyk. Tapper) Helsingin yliopiston tiedotusopin laitokselta ja toimittaja Seija Nummijoki (1988). Suuri seminaari järjestettiin Vanhan ylioppilastalon juhlasalissa, ja koska sosiaali- ja terveysministeriö oli järjestäjien joukossa, silloinen sosiaali- ja terveysministeri Tarja Halonen avasi seminaarin ja iltajuhla pidettiin valtioneuvoston juhlahuoneistossa Smolnassa. Seminaarisihteerin tointen lisäksi toimin myös työryhmän puheenjohtajana ja esitinpä vielä paperinkin ryhmässä.

Saman vuoden syksyllä sain ensimmäisen assistentin sijaisuuteni Helsingin yliopiston tiedotusopin laitokselta ja keväällä työskentelin tutkijana Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen Paikallisradiotutkimus 2 -projektissa. Tuossa projektissa tutustuin Iris Ruuhon. Sain projektista muutaman kuukauden erillisrahoituksen ja kirjoitin raportin Nainen vaietkoon paikallisradiossa, joka julkaistiin sosiaali- ja terveysministeriön naistutkimusraportteja-sarjassa (Savolainen 1990). Heikki Hellman kirjoitti Helsingin Sanomiin raportista ison jutun – olivathan tulokset aikamoisia. Sen sijaan suomalainen naisliike ei reagoinut millään tavalla asiaan. Minua ei pyydetty minnekään yliopiston ulkopuolelle alustamaan aiheesta eikä yksikään puolue tai ryhmä esittänyt raportin perusteella minkäänlaisia viestintäpoliittisia vaatimuksia – vaikka syytä olisi ollut. Tämä kuvaa mielestäni hyvin sitä, miten vähän meitä feministejä Suomessa silloin vielä oli ja miten vieraantuneita puolueiden naiset olivat feminismistä. Viestintä- ja kulttuuripolitiikan merkitystä ei ymmärretty lainkaan.

Pidin ensimmäisen naistutkimuskurssini Helsingin yliopistossa syksyllä 1989. Se oli kahden opintoviikon mittainen Naiset ja joukkoviestintä –kurssi. Kurssi oli viestinnän laitoksen järjestämä, mutta se oli myös Kristiina-instituutin opetusohjelmassa. Seuraavana vuonna rakensin neljän opintoviikon tiedotusopin jakson naistutkimuksen sivuaineopintokokonaisuuteen Kristiina-instituutissa. 1980- ja -90-lukujen vaihteessa kävin luennoimassa sukupuoli ja viestinnän tutkimus teemasta eri yliopistoissa ja Helsingissä järjestimme valtiotieteellisessä tiedekunnassa monitieteisen naistutkimuksen luentosarjan. Viestinnän laitoksella pidin feministisen mediatutkimuksen kurseja ja otin vastaan tenttejä kolmetoista vuotta eli työsuhteeni päättymiseen saakka syksyyn 2002. Yhtä viisivuotiskautta lukuun ottamatta työskentelin vuodet 1988-2002 lähinnä assistentin lyhyissä (3-6 kk) viransijaisuuksissa.

1990-luvun alkupuolella osallistuin pariin kansainväliseen konferenssiin. IAMCR:n (International Association for Mass Communication Research) konferenssissa vuonna 1990 Bledissä, silloisessa Jugoslaviassa, tutustuin mm. ruotsalaiseen voimakaksikkoon Ulla B. Abrahamssoniin ja Madeleine Klebergiin sekä moniin muihin ulkomaisiin tutkijoihin, mm. Liesbet van Zooneniin. Toisen kerran olin mukana IAMCRn konferenssissa vuonna 1995 Portorozissa nykyisessä Sloveniassa. IAMCRn kokoukset eivät vetäneet minua tuolloin enempää puoleensa, koska niiden tieteellinen anti oli vaatimaton. Myöhemmin olen toki ymmärtänyt, että kansainvälisyudessa on muutakin arvokasta kuin tiukka tieteellisyys. IAMCRn sijaan rupesin käymään pohjoismaisissa tapaamisissa, jotka olivat huomattavasti antoisampia. Tuolloin niissä istuivat alan pohjoismaiset pioneerit, mm. edellä mainittujen Abrahamssonin, Klebergin ja Pedersenin lisäksi Elisabeth Eide Norjasta ja Margareta Stål Ruotsista. Osallistuin myös pohjoismaisten elokuvatutkijoiden tapaamisiin. Lundissa vuonna 1991 tutustuin tanskalaiseen Vibeke Pederseniin, jonka televisiotutkimusprojektissa työskentelin neljä vuotta myöhemmin. Pohjoismaisten ja kansainvälisten kokousten lisäksi olin 90-luvun alkupuolella myös aktiivisesti mukana suomalaisissa tutkijaverkostoissa. Vuosina 1991-96 vedin vuosittain tiedotustutkimuspäivien naistutkimusryhmää ja vierailin myös muiden tieteenalojen kokoontumisissa. Viestinnän ja mediatutkimuksen sekä elokuva- ja televisiotutkimuksen lisäksi olen ollut mukana lähinnä naistutkijoiden, sosiologien ja historian tutkijoiden tapaamisissa.

Feministinen tutkimus kiinnosti helsinkiläisiä

Naistutkimus oli suosittua Helsingin yliopiston viestinnän laitoksella 90-luvulla. Vuodesta 1992 lähtien siellä tehtiin säännöllisesti vuosittain 2-4 gradua sukupuoliproblematiikkaan liittyen. Alan lisensiaatintutkimuksia on tarkastettu viisi kappaletta, mikä on viidennes laitoksen lisensiaatintöistä. Vuonna 2002 viestinnän laitoksella oli kymmenisen feministisistä väitöskirjaa tekevää jatko-opiskelijaa. Väitöskirjoja on Henrika Zilliacus-Tikkasen (1997) ja minun (Savolainen 2002) jälkeen tullut kolme (Parikka 2004, Rajalahti 2006, Töry 2005). Kun vuonna 2002 viestinnän laitoksella täytettiin kolme vakinaista yliopistonlehtoraattia, joiden tehtäviksi oli määritelty mm. jatko-opintojen ohjaaminen, ei feministisen tutkimuksen jatko-opiskelijoita huomioitu lainkaan heidän valtavasta määrästään huolimatta. Virkojen täyttöä valmistellut työryhmä (Ullamaija Kivikuru, Sinikka Sassi, Esa Väliaverron, Leif Åberg ja Sanna Valtonen) totesivat yksimielisesti, että ”Naistutkimus puolestaan on

--- monitieteinen ala. Se leikkaa eri tieteenaloja laajemminkin kuin vain viestinnän puitteissa. Näin ollen naistutkimuksen kehittämisessä olisi parempi lähtökohhta toimia yhteistyössä koko yliopiston tasolla.” (Helsingin yliopisto... 2002.) Näillä sanoilla pitkälinen työni nollattiin ja naistutkimus ulkoistettiin laitoksen rakenteista. Naisennemistöisen toimikunnan mukaan sukupuolta koskevaa tutkimusta ei sen suuresta suosiosta huolimatta kannattanut kehittää viestinnän oppialalla sen monitieteisyyden vuoksi. Tuo lausunto kertoo paitsi siitä, miten uhkaavaksi naispuolisetkin tutkijat voivat kokea feministisen tutkimuksen, myös hyvin, millä tavalla naistutkimus omana, kaikki oppialat kattavana oppiaineena ja yksikkönä alkoi positoida muiden oppiaineiden ja ainelaitosten naistutkimuksia Helsingissä 2000-luvun alussa. Vaikutus ei ole ollut välttämättä myönteinen. Helsingissä pyrin myös tuuppimaan alulle organisaatioviestinnän feminististä tutkimusta ja olin mm. mukana järjestämässä organisaatioviestinnän Naiset ja johtajuus -kursssia yhdessä Naisjohtajainstituutin kanssa viestinnän laitoksella. Tulokset olivat laihat: feministinen tutkimus ei ole millään tavalla ottanut tulta organisaatioviestinnän puolella. Tämä johtunee siitä, ettei organisaatioviestinnän opetus Helsingissä tarjonnut paikkaa ylipäätään minkäänlaiselle kriittiselle tutkimukselle ja opetus tähtäsi vain tiedottajien ammatilliseen koulutukseen.

Radikaalifeministinä olen toiminut ruohonjuuritasolla eli olen halunnut muuttaa maailmaa muutenkin kuin tutkimuksen kautta. Olen osallistunut mm. naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastustavaan Mustat silmät? -ryhmään, teatteriryhmään ja kansalaisradiotoimintaan. Palattuani Länsi-Berliinistä 80-luvun puolivälissä olin Helsingissä mukana Naiselokuvanaiset-ryhmässä, joka myöhemmin julkaisi kirjan Suomineito zoomaa. Naisellisia kirjoituksia elävästä kuvasta (1990). Siitä tuli väitöskirjatyöni alku, vaikken sitä silloin ajatellut, kirjoitinhan tässä kirjassa ensimmäisen kerran naiselokuvaohjaajista. Jotakuinkin samalla porukalla olimme jo pari vuotta aikaisemmin toimittaneet myös paksun monisteen Naiselokuvanaiset esittää (1988), johon olimme koonneet erilaista tietoa naiset ja elokuva -teemasta. Länsi-Berliinistä tuomani Weibsbilder -kirjan (Hering 1979/1987) pohjalta ideoin aikamani Kansan Sivistystyön Liitolle Naisen kuvia -kirjan (1988), vaikkakin jäin pois työryhmästä ennen kirjan julkaisemista.

Uralleni kuvaavaa ovat olleet hyvin lyhyiden pätkätoiden lisäksi useat lyhytkestoiset tutkimusprojektit. Aikaisemmin mainittujen paikallisradiotutkimusten jälkeen vuonna 1992 tutkimme Henrika Zilliacus-Tikkasen kanssa Suomen Unesco-toimikunnalle radio- ja televisiouutisten sukupuolijakoa (Savolainen & Zilliacus-Tikkanen 1992). Tutkimusraporttimme perustui pitkälti Henrika Zilliacus-Tikkasen (1982) uutistutkimuksen saralla uraa uurtaneelle pro gra-

dulle sekä Yleisradiossa tehdyille Hyvää huomenta, aiheenamme tänään nainen! -raportille (Holopainen – Kalkkinen – Rantanen – Sarkkinen - Österlund 1983). Nämä tutkimukset merkitsivät minulle aikanaan hyvin paljon – olivathan ne Suomessa ensimmäiset feministiset tutkimukset maskuliinisuuden hallitsemalla uutistutkimuksen alueella. Vuonna 1994 olin mukana Yleisradion uutisten nais- ja mieskuvatutkimusprojektissa, jossa selvitin radiouutisten sukupuolijakoa (Savolainen 1995b) ja vuonna 1995 jo edellä mainitussa Vibeke Pedersenin televisiotutkimusprojektissa, johon myös Ulla B. Abrahamsson ja norjalainen Katherine Skretting osallistuivat (Pedersen 1999). Kaikille näille oli yhteistä, että ne olivat vain muutaman kuukauden mittaisia, mikä johtui yksinkertaisesti rahoituksen puutteesta. Tämä tarkoitti sitä, että tutkimusta oli tehtävä täydellä teholla koko ajan ja raportit piti kirjoittaa valmiiksi hyvin nopeasti. Ne toki opettivat kurinalaista toimintaa ja projektien hallintaa, mutteivät jättäneet juuri aikaa asioiden pohtimiselle.

90-luvulla alkoi tapahtua Yleisradion tasa-arvorintamalla (ks. Löytyykö tilaa tasa-arvolle? 2005) ja itsekkin kävin luennoimassa erilaisissa tilaisuuksissa. Yleisradion vuonna 1993 järjestämässä Sukupuoli radio- ja televisiojournalismissa -seminaarissa pitämäni luennon pohjalta ja Iris Ruohon kannustuksesta julkaisin seuraavana vuonna Tiedotustutkimus-lehdessä artikkelin Maistuisiko omena pahantiedon puusta, oi Eeva? Feministisen mediatutkimuksen metodologiasta (Savolainen 1994a). Samana vuonna julkaisin myös artikkelin Kohteena sukupuoli. Katsaus joukkoviestinnän naistutkimukseen (Savolainen 1994b).

Kuten edellä kerrotusta ehkä ilmenee, toimin 80-luvulla ja 90-luvun puolivälissä aktiivisesti sekä naisliikkeessä että tiedotustutkimuksen maailmassa ajattelematta lainkaan opinnäytteiden valmistumista. Tuohon aikaan ei moisia porvarillisia muodollisuuksia juuri ajateltu tiedotusopissa, vaan tärkeintä oli toiminta. Joskus 90-luvun puolivälissä heräsin karmeaan todellisuuteen: olin edelleen maisteri! Minulle tuli kiire saada opinnäytteitä valmiiksi. Vuonna 1995 julkaisin väitöskirjani teemaan liittyneen artikkelin Suuret ja merkittävät versus uhkeat ja verevät (Savolainen 1995c) ja sitten esitin joukon artikkeleitani lisensiaatintyönä nimellä Paikkoja feministisen mediatutkimuksen kartalla (Savolainen 1996). Syksyksi 1997 lähdin Yhdysvaltoihin Rochesterin yliopistoon Janet Wolffin kulttuurintutkimuksen kurseille ja kun palasin sieltä, tein pyhän päätöksen keskittyä vain väitöskirjaan. Niinpä en sitten 90-luvun loppupuolella oikeastaan julkaissutkaan kuin pari väitöskirjaani suoraan liittyntä artikkelia (Savolainen 1998 ja 2000). Jäin pois myös kaikista aktiiviteetista ja elin vain väitöskirjalleni ja kissalleni. En tiedä, oliko se oikein ja olisiko minulla ollut muunlaisia mahdollisuuksia, sillä ympäristö, jossa tein

väitöskirjaani, ei muodostanut hedelmällistä yhteisöä intellektuaaliselle työlle, vaan perustui uusliberalismille ja ankaralle kilpailulle. Väittelin 2002 suomalaisista naisista elokuvaohjaajina (Savolainen 2002). Väitöskirjassani tutkin ensimmäisten suomalaisten naiselokuvaohjaajien historiaa. Väittelyn jälkeen menetin työni viestinnän laitoksella. Turha varmaan sanoa, että se masensi minua suunnattomasti. Olin tehnyt työtä ko. laitoksella toista kymmentä vuotta, ollut rakentamassa lähes tyhjästä tulosvastuullista laitosta, ollut kasvattamassa lukuisaa määrää nuoria feministitutkijoita ja tukenut useita kollegoita ja tutkijoita tärkeissä tilanteissa. Kurssini olivat yleensä suosittuja ja olin pystynyt väittelemään ilman laitoksen professorien ohjausta ja tukea erittäin ristiriitaisissa olosuhteissa. Ennen amanuenssin palkkaamista laitokselle olin joutunut hoitamaan jopa hänenkin tehtävänsä. Katson, että työsuhteeni lopettamisessa ei ollut kyseessä yhtään vähempää kuin tieteellinen murha.

Politiikkani

Päämääräni on aina ollut integroida feministinen tutkimus ja sukupuoliproblematiikka osaksi viestinnän ja mediatutkimuksen yleistä problematiikkaa. Olen tässäkin suhteessa samaa mieltä Liesbet van Zoonenin kanssa (1991, 7). Mielestäni feministinen tutkimus on periaatteessa samanlainen erityisala kuin mikä muu erityisala tahansa. Tosin se asettaa syvemmin ja laajemmin kyseenalaiseksi metodologian ja epistemologian kuin useimmat muut erityisalat. Minusta olisi sääli, jos feministinen mediatutkimus jäisi pelkästään mediatutkimuksen erityisalaksi tai siitä kehittyisi pelkästään naistutkimuksen erityisalue. Jos feministinen mediatutkimus ei integroidu sekä sisällöllisesti että rakenteellisesti oppiaineisiin ja kaikille ainelaitoksille, uppoavat suomalaiset mediatutkijat periferian suohon. Feministisen tutkimuksen puuttuminen heikentää myös naispuolisten tutkijoiden mahdollisuuksia oppiaineissa. Näen feministisen tutkimuksen siis myös tasa-arvopolitiikan välineenä ainelaitoksilla: sukupuolen näkyväksi tekeminen tukee naispuolisten tutkijoiden asemaa yleensä samoin kuin kriittisesti valtavirtamaskuliinisuuteen suhtautuvia miespuolisia tutkijoita. Kyse on erilaisuuden ja moninaisuuden hyväksymisestä niin tutkimuksessa kuin tutkijoidenkin joukossa.

Tällä hetkellä elämme tilannetta, jossa ”tiedotusopillisesta naistutkimuksesta” ja sittemmin feministisestä mediatutkimuksesta on puhuttu parisenkymmentä vuotta. Kuitenkaan meillä ei ole alan professuureja eikä esimerkiksi Tampereen ja Helsingin laitoksilla ole edes yhtään feministiseen mediatutkimukseen erikoistunutta vakinaisen viran haltijaa. Tilanne on lähes yhtä huono

kuin parikymmentä vuotta sitten ja pahoin pelkään, että tilanne saattaa vielä huonontua tohtorituotannon ja kilpailun lisääntyessä: saamme kenties lisää alan tohtoreita, mutta meille ei tehdä tilaa akatemiassa. Elämme aikaa, jolloin muiden erityisalojen tutkijat esiintyvät myös feministisen mediatutkimuksen asiantuntijoina pelkän yleistietämyksen varassa. Käymme edelleen taistelua symbolisesta pääomasta; toisin sanoen siitä, tunnustetaanko sukupuoliproblematiikka ja feministinen tutkimus omaksi erityisalakseen, joka vaatii omaa erityisosaamistaan ja tunnustetaanko alan tutkijoille legitiimi paikka ainelaitoksilla. Toistaiseksi näin ei ole käynyt eikä mikään valitettavasti takaa, että koskaan minkäänlaista paikkaa tuleekaan. Feministisen mediatutkimuksen opiskelijoille tämä tarkoittaa sitä, että heidän on vuosikymmenestä toiseen jakettava ilman asiantuntevaa ohjausta ja jäätävä tutkimusyhteisönsä marginaaliin. Kansainvälisesti heillä ei ole minkäänlaisia mahdollisuuksia. Alan tutkimus ei myöskään kehity eikä suomalaisten osaaminen sukupuolen tutkimuksen saralla.

Tähän kirjaan olen valinnut uudelleen julkaistavaksi Nainen on toinen televisiossakin -artikkelin. Sen lisäksi, että se on ylipäättään yksi ensimmäisiä feministisiä julkaisuja suomalaisen mediatutkimuksen saralla, se muodosti aikanaan ymmärtääkseni yhden keskeisen metodologisen puheenvuoron siirtäessä tasa-arvotutkimuksesta kulttuurintutkimukselliseen otteeseen. Artikkelin Miten lähestyä mykkyyttä ja radiotyön rutiineja osoittaa, ettei feministisen tutkimuksen muotoutuminen ennen kaikkea televisio- ja elokuvatutkimukseksi ollut itsestään selvyys ja että feministisellä ja kulttuurintutkimuksellisella otteella olisi ollut ja olisi edelleenkin sijansa radiotutkimuksessakin. Kolmannessa artikkelissa eksplikoin feministisen uutistutkimuksen keskeisen kysymyksenasettelun, erottelen feminismejä ja esitän sukupuoleen ja median kaupallistumiseen liittyvän kysymyksenasettelun. Nämä kaikki ovat teemoja, joista keskustelu jatkuu edelleen.

Lähteet

- Barrett, Michèle (1980) *Women's Oppression Today. Problems in Marxist Feminist Analysis*. Verso: London.
- Barrett, Michèle (1985) *Nykyajan alistettu nainen*. Vastapaino: Tampere.
- Braithwaite, Ann (2002) *The personal, the political, third-wave and postfeminisms. Feminist Theory vol. 3 (3): 335-344.*
- Chambers, D. – Steiner, L. – Fleming C. (2004) *Women and Journalism*. London: Routledge.

- Feminist Television Criticism. A Reader. (1997) (Eds.) Charlotte Brunson – Julie D’Acci – Lynn Spiegel. Oxford University Press: Oxford – New York.
- Gallagher, Margaret (1987) Redefining the Communications Revolution. – Boxed In: Women and Television. (Eds.) Helen Baehr – Gillian Dyer. New York – London: Pandora.
- Gröttrup, Ursula (1988) Nainen toimittaa illuusion voimalla. Käännös Hanna Rajalahti. Katsauksia, Tiedotustutkimus 1988 / 2, 45–49.
- Halonen, Irma K. (1988) Naiset ja julkisuus: länsimainen uutiskäsitys ja nainen ei-uutisena. Tiedotustutkimus 1988 / 2, 3–8.
- Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, pöytäkirja 6/2002. Liite: Valtiotieteellisen tiedekunnan tiedekuntaneuvostolle. Viestinnän yliopistonlehtorien virkojen täyttö.
- Hering, Heide (1979/1987) Weibs-Bilder. Zeugnisse zum öffentlichen Ansehen der Frau. Ein hässliches Bilderbuch. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg.
- Holland, Patricia (1987) When a Woman Reads the News. – Boxed In: Women and Television. (Eds.) Helen Baehr – Gillian Dyer. New York – London: Pandora, 133-150.
- Holopainen, Irma – Kalkkinen, Marja-Leena – Rantanen, Terhi – Sarkkinen, Raija – Österlund, Marina (1983). ”Hyvät katsojat, pääaiheemme tänään nainen. Johdatus tutkimukseen naisen roolista televisiossa. Yleisradio, suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B 3/1983.
- Jeffreys, Sheila (1993) The Lesbian Heresy. A feminist perspective on the lesbian sexual revolution. The Women’s Press: London.
- Jeffreys, Sheila (2003) Unpacking Queer Politics. A Lesbian Feminist Perspective. Polity Press: Cambridge.
- Journalism 2005, vol. 6, no 3. Feministisen uutistutkimuksen erikoisnumero.
- Koskivirta, Ulla – Partanen, Arja – Savolainen, Tarja (1980) Marja Aarnipurolle: Äidinpalkkako kunnioittamista? Tästä vielä puhutaan –palsta. Ylioppilaslehti no 11 24.4.1980, s. 30.
- Luoma, Masi – Ruoho, Iiris – Savolainen, Tarja – Tuominen, Harri – Uusitupa, Timo (1989) Paikallisradioiden ohjelmisto. Paikallisradiotutkimus II. Liikenneministeriön julkaisuja 15/1989, 19-72.
- Löytyykö tilaa tasa-arvolle? Raportti naiskunnan 1994-95 kymmenvuotisesta historiasta. Yleisradion tasa-arvo ja moninaisuustyön julkaisuja C:1/2005. Helsinki.
- Murray, J. (1996) The Woman’s Hour. BBC Books: London.
- Mäkinen, Helena (1988) Naisnäkökulma toimittajan työssä – onko sitä? Katsauksia, Tiedotustutkimus 1988 / 3, 50-54.
- Naiselokuvanaiset esittää (1988) (Toim.) Marja Niemi – Riitta Oittinen – Hanna Rajalahti – Tarja Savolainen. Julkaisematon moniste. Kirjoittajan arkistossa. Helsinki.

- Naisen kuvia (1988) (Toim.) Liisa Karvonen – Liisa Korhonen – Arja Rosenholm – Maaret Wager. KSL: Helsinki.
- News, Gender and Power (1998) Eds. Cynthia Carter - Gill Branston – Stuart Allan. Routledge: London – New York.
- Nummijoki, Seija (1988) ”En ole feministi. Mulla menee hyvin.” Naisjournalistien suhde naisliikkeeseen. Katsauksia, Tiedotustutkimus 1988 / 2, 53–54.
- Nupponen, Jonna (2003) X3M-grabbighet. En studie i könsfördelningen på Radio Extrem. Kandidaatintutkielma, Svenska social- och kommunalhögskolan.
- Parikka, Tuija (2004) Sexualizing of Economic Discourse in a Finnish Daily Newspaper of the 1990s. Suomen Tiedeseura: Helsinki.
- Pedersen, Vibeke (1993) Soap, Pin-up and Burlesque. Commercialization and Femininity in Danish Television. Nora vol. 1 no 2 / 1993, 74–89.
- Pedersen, Vibeke med Ulla B. Abrahamson, Kathrine Skretting, Tarja Savolainen (1999): TV-värter, Kommercialisering og Kön i Norden. En komparativ undersøgelse med fokus på forholdet mellem public service of reklamekanaler. Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet 1999.
- Rajalahti, Hanna (2006) Eläytymisestä omiin tarinoihin. Televisiosarja katsojien keskustelussa. Viestinnän julkaisuja 12, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Rojola, Lea (2004) Sukupuolieron tutkiminen. Feministinen kirjallisuuden tutkimus. Teoksessa Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. (Toim.) Marianne Liljeström. Vastapaino: Tampere, 25-43.
- Savolainen, Tarja ja Liukkonen, Marjo (1985) Miehisuus on valtaa – naisellisuus seksuaalisuutta. Sukupuoli-ideologiaa joukkotiedotuksessa. Soihtu 49:3:1985, 6-9.
- ja Liukkonen, Marjo (1986) Miehisuus on valtaa – naisellisuus seksuaalisuutta. Sukupuoli-ideologiaa joukkotiedotuksessa. Teoksessa Vastarintaa... -Puheenvuoroja seksistisestä kulttuurista. (Toim.) Mirja Rekola – Birgit Salin. SYL-julkaisu 4/1986, 58-66.
- (1986) Nainen on toinen televisiossakin - Ajatuksia ohjelmatarjonnan tasapuolisuudesta. Tiedotustutkimus 1986/3, 33-41.
- (1987) Johdatusta tiedotusopilliseen naistutkimukseen. Pro gradu, tiedotusopin laitos, Tampereen yliopisto.
- (1990) Nainen vaietkoon paikallisradiossa. Sarja D: Naistutkimusraportteja 2/1990. Sosiaali- ja terveysministeriö, tasa-arvojulkaisuja.
- (1993) Radiotutkimuksen metodologiasta: Miten lähestyä mykkyyttä ja radiotyön rutiineja? Teoksessa Radiotutkimusta kohti. (Toim.) Taisto Hujanen. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja C 18/1993, 67-80.
- (1994a) Maistuisiko omena pahantiedonpuusta, oi Eeva? Feministisen tutkimuksen metodologiasta. Tiedotustutkimus 2/1994, 31-41.
- (1994b) Kohteena sukupuoli. Katsaus joukkoviestinnän naistutkimukseen. Teoksessa Ihmiset, mediat ja merkitykset. Helsingin yliopisto, viestinnän laitos, julkaisuja 2B/1/1994, 131-155.

- (1995a) Naiset, uutiset ja feminismit. Julkaisussa Naiset, miehet ja uutiset. (Toim.) Elina Sana. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:1/1995. Yleisradio Oy, s. 73-84. 1. ja 2. painos.
 - (1995b) Naiset ja miehet Radio Suomen uutisissa. Julkaisussa Naiset, miehet ja uutiset. (Toim.) Elina Sana. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:1/1995. Yleisradio Oy, s. 73-84. 1. ja 2. painos.
 - (1995c) Suuret ja merkittävät versus uhkeat ja verevät. Suomalaisen elokuvan sukupuolistettu historia. Tiedotustutkimus 1 / 1995, 15-25.
 - (1996) Paikkoja feministisen mediatutkimuksen kartalla. Lisensiaatintutkielma, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto.
 - (1998) Eva-Lisa Viljanen ja ”filmijournalismin” ihanne. Kättilönä kansallinen projekti. Lähikuva 1998 / 2, 49-59.
 - (2000) Suomalaiset – samanlaisia kuin ruotsalaiset! Teoksessa Media ja me. (Toim.) Ritva Levo-Henriksson ja Marko Ampuja. Viestinnän julkaisuja 1, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki., 285-297.
 - (2002) Jäämereltä Cannesiin. Naiset elokuvaohjaajina Suomessa ennen vuotta 1962. Viestinnän julkaisuja 7, viestinnän laitos, Helsingin yliopisto, Helsinki.
 - (julkaisematon) Television kaupallistuminen ja sukupuoli.
 - ja Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1992) Women in Finnish Broadcasting. Publications of the Finnish National Commission for Unesco no 61. Helsinki.
- Suomineito zoomaa. Naisellisia kirjoituksia elävästä kuvasta. (Toim.) Marja Niemi – Riitta Oittinen – Hanna Rajalahti – Tarja Savolainen. KSL: Helsinki 1990.
- van Zoonen, Liesbet (1991) Feminist Media Studies. Sage: London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Winship, Janet (1988) Hävitä stereotyyppi, kadotat saippuaopperan. Käännös Tarja Savolainen. Tiedotustutkimus 3/1988, 3-8.
- Winship, Janice (1988) Tyttöjen ja poikien mainokset. Käännös Tarja Savolainen. Tiedotustutkimus 3/1988, 8-9.
- Women & Radio (2000) (Ed.) Murray J., BBC Books: London.
- Tiedotustutkimus 1984/3, Tiedotustutkimuksen päivät Turussa, 87.
- Thompson, Denise (2001) Radical Feminism Today. London - Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
- Töyry, Maija (2005) Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta. Viestinnän julkaisuja 10, viestinnän laitos: Helsingin yliopisto.
- Who Makes the News? Global Media Monitoring Project 2005. www.whomakesthenews.org.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika (1982) Kvinnlig och manlig journalistik – nyhetsvärdering ur jämställdhetssynvinkel. Pro gradu-avhandling i informationslära, Helsingfors universitet.
- (1997) Journalistikens essens i ett könsperspektiv. Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja A:1/1997. Helsinki.

Tarja Savolainen

Nainen on toinen televisiossakin

Ajatuksia ohjelmatarjonnan tasapuolisuudesta

Joukkotiedotuksen seuraamista koskevissa kansallisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu määrällisiä ja laadullisia eroja naisten ja miesten välillä (ks. esim. Hjort, 1984; Lund, 1984; Wigren, 1985). Ensimmäinen suomalainen työ, jossa on tarkasteltu sukupuolten välisiä eroja joukkotiedotus- käyttäytymisessä on Marja-Leena Kalkkisen (1986) Yleisradion tutkimusosastolla valmistunut raportti tv-ohjelmien seuraamisesta. (Raportin pohjalta laadittu artikkeli on julkaistu toisaalla tässä lehdessä.)

Kalkkisen selvityksestä käy ilmi, että vaikka naiset ja miehet katselevat jokseenkin yhtä paljon ja samantyyppisiä ohjelmia, yksittäisten ohjelmien valikointi näyttää tapahtuvan sukupuolten mukaan. Selvimmin erot näkyvät viihde- ohjelmien ja elokuvien kohdalla: Naiset katselevat sarjafilmeistä mieluiten Dallasia ja Dynastiaa, kun taas miehet seuraavat mieluiten Benny Hilliä, Ritari Ässä ja Taisteluparia. Määrällisesti naiset käyttävät jonkin verran miehiä enemmän aikaa viihdeohjelmien katseluun. Miehet puolestaan seuraavat jonkin verran naisia enemmän uutis- ja ajankohtaislähettyksiä sekä urheilua. Kalkkisen raportin tulokset eivät eroa kansainvälisistä tutkimustuloksista. Esimerkiksi englantilainen Dorothy Hobson (1980) on havainnut vieläkin jyrkempiä eroja tutkiessaan kotiäitien tv:n katselua.

Naiset ovat siis miehiä kiinnostuneempia viihteestä ja vähemmän kiinnostuneita asajournalismista. Mistä tämä johtuu? Ovatko naiset biologiansa

vuoksi miehiä tyhmempiä tai löytyykö sukupuolten väliltä ”sen yhden pienen eron” lisäksi muitakin eroja?

Jos emme hyväksy hallitsevan kulttuurin ja vallitsevan arkiajattelun faktana pitämää käsitystä naisten luonnollisesta tyhmyydestä ja jos emme myöskään tasa-arvoideologian nimissä ummista silmiämme eroilta, voimme ryhtyä pohtimaan kulttuurisen alistamisen merkitystä selittäessämme sukupuolten välillä havaittavia eroja joukkotiedotuksen seuraamisessa.

Seuraavassa pyrin tarkastelemaan sukupuolten välisiä eroja joukkotiedotuskäyttäytymisessä kulttuurintutkimuksen näkökulmasta. Tarkasteluni lähtökohtana on näkemys naisista ennen kaikkea kulttuurisesti alistettuna ryhmänä. Tässä yhteydessä lähempään tarkasteluun otan Dorothy Hobsonin (1980) tutkimuksen. Lisävalaistusta analyysiin pyrin tuomaan Sara Ann Ketchumin jaottelulla hallitsevaan kulttuuriin ja alakulttuuriin. Irja Idmanin (1981a) lissensiaattityötä ja Hobsonin tutkimusta vertailemalla puolestaan pyrin tuomaan sukupuoliproblematiikan lähemmäksi suomalaista keskustelua. Idmanin työn olen valinnut lähempään tarkasteluun, koska se mielestäni tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten suomalaisessa tiedotustutkimuksessa on syrjäytetty sukupuoli sosiaalisena kategoriana. Työni lopuksi pyrin vielä esittämään muutamia tiedotustutkimukseen liittyviä kysymyksiä, joiden toivon jäävän kaiheartamaan tutkijoiden mieliä ja patistelevan itsekritiikin emansipoivalle tielle.

Kulttuurinen alistaminen – mitä se on?

Olennaista hallitsevalle kulttuurille on, että se sulkee naiset ulkopuolelleen. Tämä tapahtuu siten, että naisten kokemuksia ei esitetä kulttuurituotteissa - tai jos esitetään, niin siten, että naiset eivät voi tunnistaa niitä omikseen. Myös naisten ilmiöihin liittämät merkitykset ja arvot puuttuvat kulttuurituotteista. Naisille tämä merkitsee sitä, että naiset eivät pysty luomaan heitä alistaville näkemyksille vastakkaista maailmankatsomusta eivätkä näin pysty puolustamaan näkemyksiään. Naiset joutuvat elämään pelkästään oman kokemuksen ja yleisen mielipiteen varassa. Vaikka naiset tuntevatkin, että yleiset näkemykset ja selitykset eivät pidä palkkaansa, eivät nämä tuntemukset johda vastarintaan koska naiset eivät saa kokemuksilleen tukea vallitsevasta kulttuurista. Naisten kulttuurinen alistaminen merkitsee myös sitä, että kulttuurituotteisiin ei sisälly samastumismahdollisuuksia. Sankarit ovat miehiä ja naiset tekojen objekteja. (Ks. Brunson 1978, 24-29; Gallagher 1982, 78).

Charlotte Brunsonin (1978, 24-29) mukaan naisten kokemukset tulevat kulttuurissa esille vain rajoitetusti, koska kapitalismi on pirstonut ihmisten

elämän kahteen alueeseen: yksityiseen eli perheeseen ja kotitalouden alueeseen sekä julkiseen eli tavarantuotannon alueeseen. Naiset elävät yksityisen alueella, joka kulttuurituotannossa esitetään poliittisesti ja ideologisesti epäpoliittisena ja luonnollisena. Yksityistä siis pidetään näkymättömänä tavarantuotannon alueella, mikä merkitsee sitä, että naisten kokemukset eivät tule kuin rajoitusti näkyviin kulttuurissa.

Naisten kokemusten poissulkeminen merkitsee naisille sitä, että me emme voi löytää kokemuksiamme kulttuurista sellaisina kuin ne koemme. Tällainen kokemusten poissulkeminen on Brunsdonin mukaan naisten alistamisen yksi puoli, sillä se tekee mahdolliseksi vastakkaisen maailmankatsomuksen luomisen. Tämän seurauksena naisten kokemukset jäävät ikään kuin yksittäistapauksiksi, jotka ovat voimakkaassa ristiriidassa yleisten käsitysten kanssa. Tällä ristiriidan tuottamisella luonnollistetaan naisten asema, mikä merkitsee sitä, että myös naiset itse saadaan ajattelemaan näin omista kokemuksistaan. Tätä Brunsdon nimittää naisten määrittämiseksi negatiivisesti suhteessa hallitsevaan kulttuuriin, jossa miesten kokemukset yleistetään ja naisten rajataan koskemaan vain naisia. Simone de Beauvoir nimittää teoksessaan *Toinen sukupuoli* (1981) samaa ilmiötä nimellä naisen toisemmuus.

Englantilainen Dorothy Hobson (1980, 105-114) on tutkinut kotiäitien radion ja television seuraamista ja myös hän on havainnut naisten olevan miehiä kiinnostuneempia sarjafilmeistä ja viihteestä. Hobsonin mukaan tämä selittyi sillä, että televisio-ohjelmista pääasiassa vain sarjafilmit tarjosivat naisille identifikaatiomahdollisuuden sekä mahdollisuuden löytää omia kokemuksia. Sen sijaan esimerkiksi tv-utiset eivät juuri tarjonneet samastumismahdollisuutta, koska ne oli rakennettu pääasiassa naisten kokemusmaailman ulkopuolisista elementeistä. Käytännössä tämä Hobsonin mukaan merkitsi sitä, että naiset suljettiin pois asiaohjelmien piiristä.

Hobsonin tutkimuksessa kotiäidit olivat kiinnostuneita myös uutisista ja dokumenteista, mikäli ne liittyivät jollain tavalla heidän maailmaansa. Kuitenkin yleisesti ottaen kotiäidit kommentoivat uutisia lauseella ”It’s all Vietnam“. Hobsonin mukaan tämä lause kuvastaa hyvin uutisarvojen ja -kriteereiden kehämäisyyttä: Ne kaikki heijastavat sitä maailmaa, jossa miehet liikkuvat.

Mielenkiintoista Hobsonin tutkimuksessa oli, että vaikka naiset eivät ollekaan kiinnostuneita miesten maailmaan liittyvistä ohjelmista, naiset kuitenkin pitivät miesten maailmaan liittyviä ohjelmia tosina ja heidän mielestään oli hyvä, että miehet katsoivat näitä ohjelmia. Itse he eivät sen sijaan halunneet kuulua tähän maailmaan, joka tuntui heistä vieraalta, vihamieliseltä, masentavalta ja ikävyyttävältä – vaikkakin tärkeältä. Hobsonin tutkimuksessa naiset näkivät oman maailmansa mielenkiintoisempana ja relevantimpana itselleen,

vaikkakin toissijaisena ”todelliselle“ ja ”miehiselle“ maailmalle. Vaikka he siis esimerkiksi hyväksyivät käytetyt uutisarvot, oli heillä itsellään toiset arvot, joita he eivät kuitenkaan osanneet puolustaa.

On huomattava, että Hobsonin tutkimuksen perusteella ei saa tehdä sellaista johtopäätöstä, että ainoastaan naiset olisivat kiinnostuneita asioista, jotka ovat heille tuttuja. Sen sijaan on ymmärrettävä, että yleensä joukkotiedotusvälineiden sanomat tarjoavat identifikaatiomahdollisuuden pääasiassa vain miehille, koska ne pohjautuvat miesten arvo- ja kokemusmaailmaan, toisin sanoen maailmaan, jonka perustana on toiminta ns. julkisen alueella ja jossa vallitsevat erilaiset arvot ja merkitykset kuin ns. yksityisen alueella.

Suomessa ei tiettävästi ole havaittu näin jyrkkiä eroja esimerkiksi tv-uutisten seuraamisessa sukupuolten välillä. Tähän saattaa olla moniakin syitä. Ensinnäkään käytetyt menetit eivät ole välttämättä paljastaneet eroja. Esimerkiksi kvantitatiiviset menetit eivät paljasta sitä, että alakulttuureille on tyypillistä hyväksyä hallitsevan kulttuurin tekemiset sellaisinaan (Ketchum 1980). Kvantitatiivisin menetelmin tällaisten erojen olemassaolosta voidaan saada vain vihiä, kun tarkastellaan ohjelmien valintaa (vrt. Kalkkinen 1986). Toisekseen ihmiset eivät aina kerro tutkijalle rehellisesti minkälaista joukkotiedotusta seuraavat (ks. Idman 1981a, 138). Kolmanneksi kyse voi olla myös rituaalikatsesta, jolloin esimerkiksi uutisia katsotaan vain tavan vuoksi, vaikkei niiden sisältö kiinnostakaan. Eräässä ruotsalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että miehet ja naiset muistivat uutisista eri asioita (Findahl-Höijer 1980, 5). Tämä saattaa tukea oletusta, että sukupuolet ovat kiinnostuneita erilaisista uutisaiheista. Neljänneksi kyse voi mielestäni olla myös siitä, että Suomessa naisten kodin ulkopuolella tapahtuva työssäkäynti lisää naisten kiinnostusta ns. julkisen alueen tapahtumiin.

Vaikka esimerkiksi tv:n yleisötutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että naiset ovat vähemmän kiinnostuneita ohjelmista, joiden aihepiirit eivät liiku naisten elämänalueella, ei tämän perusteella voi päätellä, että VAIN naiset tai että NIMENOMAAN naiset olisivat kiinnostuneita tutulle elämänalueelle sijoittuvista kulttuurituotteista. Esimerkiksi kirjallisuuden alueella tehdyt tutkimukset antavat päinvastaisia tuloksia: Naiset lukevat miestenkin kirjoittamia kirjoja, mutta miehet eivät juuri lue naisten kirjoittamia kirjoja (Eskola 1979, 205). Ainakin kirjallisuuden osalta näyttäisi siis siltä, että naiset ovat miehiä halukkaampia ottamaan vastaan toisenkin sukupuolen tuottamaa kulttuuria.

Hallitseva kulttuuri ja alakulttuuri

Yhdysvaltalaisen Sara Ann Ketchumin (1980, 151-162) analyysi hallitsevasta kulttuurista ja alakulttuurista tarjoaa oivallisen teoreettisen tarkastelunäkökulman naisten kulttuuriseen alistamiseen, ja se antaa myös selityksen Hobsonin havaitsemille ilmiöille esimerkiksi naisten television seuraamisesta.

Ketchum tarkoittaa hallitsevalla kulttuurilla kulttuuria, joka on tietyn maan tai yhteiskunnan kulttuuri ja joka on vakinaistettu muodollisilla instituutioilla. Hallitseva kulttuuri on sellaisten henkilöiden hallitsema, joilla on ominaisuus (esim. mies, valkoinen). Nämä henkilöt kontrolloivat instituutioita, jotka levittävät ja kehittävät hallitsevaa kulttuuria. Ominaista hallitsevalle kulttuurille lisäksi on, että sen arvot, oletukset ja käsitteet mitätöivät ja sulkevat pois ne ryhmät ja kulttuurit, joilla ei ole hallitsevan ryhmän ominaisuuksia.

Alakulttuurille Ketchumin mukaan ominaista on, että se toimii hallitsevan kulttuurin valtarakenteiden sisällä ja että se on jonkin ryhmä y:n kulttuuri. Alakulttuuri on suljettu ja mitätöity hallitsevan kulttuurin taholta. Alakulttuuri kuitenkin hyväksyy hallitsevan kulttuurin arvot ja käsitteet ja sen paikan, jonka hallitseva kulttuuri y:ille määrää.

Ketchumin luonnehdinnan pohjalta voidaan Hobsonin tutkimukselle mielestäni antaa seuraavanlainen tulkinta: televisio on yksi hallitsevan kulttuurin instituutio, ja tätä instituutiota hallitsevat miehet arvoineen. Naiset puolestaan kuuluvat naisten alakulttuuriin, joka on mitätöity ja suljettu pois hallitsevasta kulttuurista esimerkiksi siten, että vain joissakin tietyyppisissä tv-ohjelmissa on sellaisia naisten kokemuspiiriin kuuluvia elementtejä, jotka tarjoavat identifikaatiomahdollisuuden naisillekin. Huomattava on, että Hobsonin (1980, 105-114) mukaan tämä identifikaatiomahdollisuus on yleensä vain sellaisissa ohjelmissa, jotka sijoittuvat kauas naisten arkitodellisuudesta ja ongelmista ja joissa tarjotut ratkaisut vain uusintavat ja vahvistavat naisellisuuden ideologiaa eivätkä tarjoa emansipaation mahdollisuuksia (esim. sarjafilmit). Lopputuloksena tästä Hobsonin mukaan on, että naiset pakotetaan näin tilanteen hyväksymiseen ja fatalismiin sekä se, että ohjelmien seuraaminen tapahtuu sukupuolen mukaan.

Se että naiset Hobsonin tutkimuksessa hyväksyivät kuitenkin käytetyt uutisarvot, ei johtunut siitä, että naiset olisivat pitäneet niitä itselleen tärkeinä, vaan naiset vain yksinkertaisesti hyväksyivät kyseiset arvot, vaikka pitivätkin muita asioita itselleen tärkeämpinä. Ketchumia tulkiten naisten käyttäytyminen siis tässä tapauksessa noudatti alakulttuurin jäsenille tyypillistä käyttäytymistä. Se että alakulttuurin jäsenet eivät pysty puolustamaan omia arvojaan eivätkä luomaan vastakkaista maailmankatsomusta, johtuu Brunsdonin mukaan sii-

tä, että he eivät pysty löytämään omia kokemuksiaan kulttuurista (Brunsdon 1978, 24-29).

Alkeellinen ja kehittymätön – mutta kuka?

Kuten alussa todettiin, ei Suomessa ole tehty tutkimusta, jossa olisi tutkittu sukupuolten välisiä eroja joukkotiedotuskäyttäytymisessä.

Seuraavassa tarkastelen Irja Idmanin (1981a) lisensiaattityötä. Se tarjoaa hyvän esimerkin siitä, miten sukupuolen merkitys ihmisen käyttäytymisessä on suomalaisessa tiedotustutkimuksessa jätetty huomioon ottamatta.

Irja Idman (1981a) tutki lisensiaattityössään arkitietoisuusmuotoja sekä niiden suhdetta joukkotiedotukseen. Yhtenä tutkimusryhmänä oli joukko tekstiiliteollisuuden työntekijöitä, mikä käytännössä tarkoittaa, että Idman tutki tekstiiliteollisuudessa työskenteleviä naisia. Se että Idman käyttää tutkimuksessaan termiä ”tekstiiliteollisuuden työntekijä“ on merkki siitä, että Idman ei näe sukupuolta sosiaalisena kategoriana eikä se näin ollen myöskään toimi ilmiötä selittävänä tekijänä. Idmanille ei siis sukupuoli ole tekijä, joka selittäisi tutkittavien tietoisuutta tai joukkotiedotuskäyttäytymistä.

Joka tapauksessa Idmanin tutkimus paljasti selvät erot esimerkiksi ”metalliteollisuuden työntekijöiden“ eli työläismiesten ja ”tekstiiliteollisuuden työntekijöiden“ eli työläisnaisten tietoisuudessa. Idman kuvaa tekstiiliteollisuudessa työskentelevien naisten tietoisuutta ”singularistiseksi kokemustietoisuudeksi“, jolle ovat vieraita yhteiskunnalliset kysymykset samoin kuin ajatus yhteiskunnan muuttamisesta. Idman nimittää tällaista tietoisuutta ”alkeelliseksi ja kehittymättömäksi työläistietoisuudeksi“. (Idman 1981a, 129–131.)

Idmanin mukaan tutkittavien tietoisuusmuodot määräytyivät niiden elämäno-losuhteiden mukaan, joissa he olivat eläneet. Tutkittavien tietoisuus oli siis yhteiskunnallisesti määräytynyttä. Toisaalta yhteiskunnalliset lainalaisuudet määräsivät myös joukkotiedotuksen muodot. Lopputuloksena on siis se, että kapitalismi luo kuhunkin tietoisuusmuotoon sopivan joukkotiedotusmuodon (tässä tapauksessa nk. kulinaristisen journalismin) ja että kukin tietoisuusmuoto valitsee itselleen sopivan joukkotiedotusmuodon. (Sama, 149–150.)

Jos verrataan Idmanin ja Hobsonin tutkimuksia, voidaan havaita, että tutkijat päätyvät varsin samanlaiseen tulokseen työläisnaisten ja joukkotiedotuksen suhteesta. Vaikka Hobson ja Idman käyttävätkin hieman erilaista terminologiaa, molempien työstä käy ilmi, että työläisnaiset eivät näytä olevan kiinnostuneita asiajournalismista, yhteiskunnallisista asioista eivätkä sen paremmin englan-

tilaiset kuin suomalaisetkaan työväenluokan naiset usko yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuksiin. (Hobson 1980, 114; Idman 1981a, 129–131.)

Vaikka tutkimustulokset siis niiltä osin, mitä ne paljastavat tutkittavien tietoisuudesta, näyttävät antavan samanlaisen tuloksen, eroavat tutkimukset kuitenkin radikaalisti siinä, miten ne selittävät ko. ilmiöitä. Idmanin mukaan syyt sekä tietoisuuteen että journalismiin ovat yhteiskunnan taloudellisessa perustassa eli kapitalismissa: Se tuottaa kulinariittisen journalismin, joka puolestaan sopii yhteen taloudellisen perustan tuottaman nk. singularistisen kokemustietoisuuden kanssa. (Idman 1981a, 25) Idmanin analyysin perusongelma on nk. reduktionismi eli se, että hän palauttaa kaikki ongelmat lopulta taloudelliseen perustaan. Yhteiskunnallinen määräytyminen ja yhteiskunnalliset olosuhteet merkitsevät Idmanille vain taloudellisia suhteita.

Tämän kaltaista reduktionismia vastaan ovat esimerkiksi Birminghamin koulukunnan tutkijat lähteneet kehittämään omia teorioitaan. Heidän perusajatuksenaan on, että kulttuuria ei määritä yksin taloudellinen perusta, vaan kulttuuri on muodostunut erilaisten historiallisten ja konkreettisten käytäntöjen tuloksena. (Hall 1980, 24–27.) Se että birminghamilaiset ovat luopuneet reduktionistisesta teoriasta johtuu Stuart Hallin mukaan ennen kaikkea siitä, että naisten alistamista ja patriarkaalisia suhteita ei voida selittää antamalla materiaalisille olosuhteille yksinomaan taloudellinen tai tuotannollinen merkitys. Näin ei myöskään kulttuurianalyysin pohjaksi enää voida ottaa yksinomaan luokkaristiriitaa. (Sama, 38–39.)

Hobson selittääkin naisten tv:n katselua kulttuurianalyysin valossa. Hobsonin mukaan naiset katselevat tv:stä pääasiassa viihdettä, koska lähes kaikista muista ohjelmista on suljettu naisten kokemukset ja elämänpiiri pois tai naisten kokemukset on mitätöity ja sivuutettu. Tämän seurauksena naiset eivät tunne mielenkiintoa etenkin uutisia ja dokumentteja kohtaan, sillä nimenomaan nämä ohjelmat on tehty miehisen kulttuurin arvojen ja merkitysten pohjalle. Näin naisten kohtaloksi jää viihteen seuraaminen – tai kuten Hobson sanoo: ”naiset pakotetaan seuraamaan pääasiassa vain viihdettä” (Hobson 1980, 114). Naisten kiinnostus viihdettä kohtaan ei siis johdu siitä, että naiset olisivat jollakin tapaa kehitymättömpiä tai tyhmempiä kuin miehet. Sen sijaan naisten kiinnostus viihdettä kohtaan selittyy sillä, että vain viihdeohjelmat sisältävät sellaisia elementtejä, jotka ovat naisille tuttuja ja jotka liittyvät siihen elämään, jota naiset elävät. Tragiikka on siis siinä, että elämä on jakautunut naisten ja miesten kulttuuriin, mutta ei tasa-arvoisesti, vaan niin että miesten kulttuurin arvot ja merkitykset hallitsevat kulttuuri-instituutioita, etenkin sellaista joltavaa kulttuuri-instituutiota kuin televisio.

Toinen silmiinpistävä kohta, jossa tutkimukset eroavat radikaalisti toisistaan, on tapa, jolla tutkijat ovat lähestyneet kohdettaan. Idmanin tutkimuksesta henkii ulkopuolisen tarkkailijan autoritaarinen henki, kun taas Hobson ikään kuin samastuu tutkimiansa ihmisten asemaan ja ymmärtää ja selittää ilmiötä ikään kuin alhaalta päin, tutkittavan näkökulmasta. Idmanilla hänen autoritaarinen asennoitumisensa näkyy esimerkiksi hyvin hänen käsitteissään ”singularistinen kokemustietoisuus“ ja ”alkeellinen ja kehittymätön työläistietoisuus”. Molemmat käsitteet halventavat ja loukkaavat tutkimuskohteena olleita naisia.

Hobson sen sijaan ei missään vaiheessa nouse tutkittaviensa yläpuolelle, mistä hän sitten olisi oikeutettu määrittelemään tutkittaviaan halventavin termein. Silti Hobson tuo aivan selvästi ilmi, että hänen tutkittavansa eivät seuraa yleensä asiaohjelmia, vaan pääasiassa viihdettä. Kaiken aikaa Hobson kuitenkin korostaa, ettei naisten asennoituminen johdu siltä, että heidän tietoisuutensa olisi jollain tavalla kehittymätöntä. Hobson painottaa kaiken aikaa, että naisten asennoituminen on seurausta siitä, että hallitseva kulttuuri sulkee naiset pois kulttuurista.

Mikäli näiden tutkimusten pohjalta lähdettäisiin vielä miettimään sitä, mitä naisten – ja muidenkin ihmisten – elämän parantamiseksi ja mahdollisesti joukkotiedotuskäyttäytymisen muuttamiseksi olisi tehtävissä, päädyttäisiin varmaankin hyvin erilaisiin tuloksiin.

Idmanin analyysin mukaanhan kaikki paha – kulinaristinen journalismi ja ”singularistinen kokemustietoisuus” – johtuvat lopulta kapitalistisesta talousjärjestelmästä (Idman 1981a, 25, 150). Varsinaista ratkaisuehdotusta journalismin ja tietoisuuden muodostamaan noidankehään Idman ei tarjoa, vaikka eräässä yhteydessä Idman on – asiaa tarkemmin selvittämättä – toivonut apuun ”journalismia, jossa on analyysin siemen” (Idman 1981b, 227). Henkilökohtaisesti epäilen tätä ratkaisua – olipa se millainen hyvänsä, sillä jos ihmisten - niin naisten kuin miestenkin – ongelmat johdetaan Idmanin analyysin tapaan suoraan talousjärjestelmästä, on mielestäni mahdotonta löytää apua journalismista. Loogisempaa tällaisen analyysin perustalta on tarjota ongelmien ratkaisuksi hierarkkista puoluetoimintaa, jota johtaa tiedostava etujoukko kehittyneine ja ei-alkeellisine tietoisuuksineen.

Hobsonin ajatusten pohjalta muutosten kohdistaminen pelkästään taloudellisen vallan perusteisiin olisi pinnallista eikä ratkaisisi perusongelmaa. Tunnettuahan on, että taloudellisen vallan siirtäminen kapitalistimiehiltä sosialistimiehille ei ole naisten asemaa juuri parantanut.

Koska etenkin naisten ongelmat ovat syvemmillä kuin taloudellisen vallan käytössä, naisten aseman korjaaminen vaatii paljon syvemmälle meneviä toimenpiteitä. Se vaatii toimenpiteitä, joiden on kohdistuttava kulttuuriin ja sen

perusteisiin. Koska naisten ongelmat ovat hyvin pitkälle siinä, että kulttuuria ja kulttuurituotantoa hallitsevat miesten kokemukset, arvot ja merkitykset, on myös muutosten kohdistuttava nimenomaan näihin elementteihin. Sara Ann Ketchum (1980, 153) esittääkin, että naisten on luotava vastakulttuuri ja korvattava miesten hallitsevat arvot ja käsitteet joko naiskeskeisillä tai sukupuolettomilla arvoilla ja käsitteillä. Koska kulttuurin merkitys on ratkaiseva naisten vapautumisessa, on tärkeää, että naisten kokemukset, arvot ja merkitykset tehdään näkyviksi. Näin kulttuurituotteet myös käyvät naisille merkityksellisiksi, herättävät naisten mielenkiinnon ja saavat naiset tuntemaan itsensä osaksi ympäröivää kulttuuria ja yhteiskuntaa.

Puuttuva kategoria

Kun vertailee Idmanin ja Hobsonin töitä, ei voi olla kiinnittämättä huomiota vielä yhteen keskeiseen seikkaan: Molemmat tutkijat havaitsivat tutkittaviensa tietoisuudet varsin samanlaisiksi, vaikka oikeastaan näiden yhteiskunnallinen asema ei ollutkaan samanlainen. Molemmat tutkitut ryhmät kyllä kuuluivat työväenluokkaan, mutta Hobsonin tutkimat naiset olivat englantilaisia kotiäitejä ja Idmanin tutkimat naiset olivat suomalaisia tehdastyöläisiä. Mitä tästä voi päätellä? Kenties ei mitään. Mutta ainakin yksi kysymys voidaan, ja ehdottomasti pitääkin asettaa: Mikä ihmisen tietoisuutta lopulta määrää, jollei selittävänä tekijänä voidakaan pitää hänen suhdettaan siihen, mitä ainakin marxilaisessa traditiossa kutsutaan työksi ja jos sekin selitys, että yhteiskunnalliset olosuhteet määräävät tietoisuuden joutuu vaikeuksiin (ainakin kun yhteiskunnalliset olosuhteet ymmärretään sellaisiksi kuin esim. Idmanin työssä)?

Mikä on se yhdistävä tekijä, joka rakentaa esimerkiksi suomalaisen tehdastyötä tekevän naisen ja englantilaisen kotiäidin tietoisuuden varsin samantyyppiseksi? Mikä on se alue, jota emme ilmeisesti ainakaan tiedotusopillisessa tutkimuksessa juuri tunne, mutta joka saattaa olla hyvinkin ratkaiseva tutkittaessa ihmisen tietoisuutta ja sen määräytymistä? Entä mikä on se sosiaalinen kategoria, joka tiedotusopissa on syrjäytetty, mutta joka saattaa osoittautua hyvinkin selitysovoimaiseksi tekijäksi? Entä onko sattuma, että tämä ”alue“ ja ”sosiaalinen kategoria“ puuttuu tutkimuksesta jokseenkin yhtä aikaa? Entä onko sekään sattuma, että kulttuuritutkimusta on kyllä esitelty Tiedotustutkimuksessakin (ks. esim. Tiedotustutkimus 2/1980, 2/1982, 1/1985), mutta aina ilman naistutkimusta?

Kirjallisuus

- de BEAUVOIR, Simone. Toinen sukupuoli. Jyväskylä, 1981.
- BRUNSDON, Charlotte. "It's well known that by nature women are inclined to be rather personal". Woman Take Issue. Aspects of women's subordination. Women's Studies Group. Centre for Contemporary Cultural Studies. University of Birmingham, 1978.
- ESKOLA, Katarina. Jääkö kirjallisuuden naisnäkökulma piiloon? – Naisnäkökulmia. (toim.) ESKOLA, Katarina – HAAVIO-MANNILA, Elina – JALLINOJA, Riitta. Juva, 1979.
- FINDAHL, Olle - HÖIJER, Birgitte. Uutisten tarkastelua ihmisten käsityskyvyn kannalta. Oy Yleisradio Ab. Suunnittelu- ja tutkimusosasto, 1980.
- GALLAGHER, Margaret. Women and the cultural industries. – Culture Industries: A Challenge for the future of culture. Unesco. Paris, 1982.
- HALL, Stuart. Cultural Studies and the Centre: some problematics and problems. – Culture, Media, Language. (ed.) HALL, Stuart – HOBSON, Dorothy – LOWE, Andrew – WILLIS, Paul. Working Papers In Cultural Studies 1972-1979. Centre for Contemporary Cultural Studies. University of Birmingham, 1980.
- HOBSON, Dorothy. Housewives and the mass media. – Culture, Media, Language. (ed.) HALL, Stuart – HOBSON, Dorothy – LOWE, Andrew – WILLIS, Paul. Working Papers in Cultural Studies 1972–1979. Centre for Contemporary Cultural Studies. University of Birmingham, 1980.
- HJORT, Anne. Når kvinder ser TV – om medieforskning og reception. Dallas og Krigsdotre. Speciale. Arbejdspapirer fra institut for litteraturvidenskab 140, juni 1984.
- IDMAN, Irja. Oleminen, tietäminen ja joukkotiedotus. Tutkimus kolmesta suomalaisesta arkitietoisuusmuodosta ja niiden muotoutumisesta. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto, 1981a.
- IDMAN, Irja. Naisen asema ja tietoisuusmuodot tekstiiliteollisuudessa. – Naisen historiallisuus: yhteiskunta – yksilö – sukupuoli. (toim.) ALANEN, Leena – RANTALAIHO, Liisa – SAARINEN, Aino. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, B:33. Tampere, 1981b.
- KALKKINEN, Marja-Leena. Perhesuhteita ja penkkiurheilua. Naisten ja miesten tv-ohjelmavalintojen eroista. Tutkimusmuistio 14/86. Oy Yleisradio Ab. Tutkimus- ja suunnitteluosasto. Helsinki, 1986.
- KETCHUM, Sara Ann. Female Culture, Woman Culture and Conceptual Change: Toward a Philosophy of Women's Studies. – Social Theory and Practice, Vol. 6, No. 2, Summer 1980.
- LUND, Sissel. Kvinners bruk av masse-medier. Stensil nr. 78. Institutt for presseforskning. Oslo, 1984.
- TIEDOTUSTUTKIMUS 2/1980, 2/1982, 1/1985.
- WIGREN, Gunnila. Kvinner & män ser på tv. SR-PUB nr. 11–1985. Stockholm, 1985.

Tarja Savolainen

Radiotutkimuksen metodologiasta: Miten lähestyä mykkyyttä ja radiotyön rutiineja?

Kun ensimmäiset paikallisradiot ilmestyivät suomalaisten viestinten joukkoon, en voinut hurrata ilmiölle, toisin kuin monet sukupolveni edustajat. Tunsin itseni vanhanaikaiseksi. Muistan kuitenkin olleeni vappuna 1985 Radio Cityn avajaisissa, mutta en nuoren miesjuontajan toivomuksesta huolimatta suostunut taputtamaan erään vakuutusyhtiön edustajalle, jolle jostakin syystä olisi muka pitänyt taputtaa. Päinvastoin. Muistan käyneeni monta kiivasta keskustelua ystäväpiirissäni asettaessani kyseenalaiseksi kaupallisen radiotoiminnan hyödyllisyyden Suomen kansalaisille. Eräässäkin Vanhan kellarin keskustelussa ärsyitin feminististävääni vertaamalla paikallisradioita huorataloihin, joista etsittiin ratkaisua, kun patriarkaalinen ydinperhe, Yleisradio, mätäni muotoihinsa eikä pystynyt enää tyydyttämään jäsentensä tarpeita. En myöskään ymmärtänyt toimittajia, jotka suostuivat lähtemään pienemmällä palkalla huomattavasti huonompiin työolosuhteisiin. Säälien seurasin sivusta heidän raatamistaan. Itse pysyttelin kiltisti Yleisradion leivissä.

Kun sitten radiotoiminta oli käynnistynyt ja minäkin helsinkiläisenä ”nuorena aikuisena“ kuulostelin Radio Cityä, havaitsin pessimistisen hypoteesini käyneen toteen: nuoret miehet ja vähän keski-ikäisemmätkin miehet siellä tuntuivat vain juttelevan toisilleen ja soittelevan kaltaistensa tekemää musiikkia. Naisten ilmaisuvapauden tai -määrän en havainnut parantuneen millään tavalla - ainoa pieni valopilkku oli Radio Aallotar, jota feministit itse tekivät ilman rahaa ja joka ilmeisesti ei ollut mainostajien lempiohjelma. Kun sitten pari vuotta myöhemmin sain tilaisuuden osallistua Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella Paikallisradiotutkimus II -nimiseen tutkimusprojektiin

ja kun sain luvan tehdä myös naistutkimusta sen yhteydessä, päätin testata arkihavaintojeni pätevyyttä tieteellisesti.

Seuraavassa esittelen lyhyesti tutkimukseni tuloksia ja keskityn pohtimaan erilaisia tulosten herättämiä ajatuksia feministisen kulttuurikritiikin ja naistutkimuksen pohjalta. Tarkoitukseni ei ole todistella kvantitatiivisen analyysin pohjalta oikeiksi feministisen kulttuurikritiikin ajatuksia. Mielestäni tuloksilla on kuitenkin houkuttelevaa spekuloida: näyttäytyykö patriarkaalin kulttuuri mahdollisesti luvuiksi muunnettuna tällaiselta – toistuvathan jotakuinkin samat maagiset luvut useissa kohdissa: 3/5 miesten aikaa, 1/5 naisten aikaa ja loput 1/5 jotakin muuta yhteydestä riippuen? Mikäli ajatukseni toimivat edes jossain määrin innovaation lähteenä radiotutkijoille ja lisäävät paljon kaivattua ymmärrystä naisia, feminisimiä ja naistutkimusta kohtaan viestinnän alueella, kirjoitukseni täyttää sille asettamani päämäärän.

Mikäli haluamme viestinnän tutkijoina vilpittömästi ymmärtää, minkälaisen lainalaisuuksien ohjaamana viestintä tapahtuu, meidän tulee tuntea kulttuuriamme hallitsevat lainalaisuudet - tästä kai kaikki viestinnän tutkijat ovat yhtä mieltä. Tämä merkitsee mm. sitä, että meidän on opittava ymmärtämään sukupuolijärjestelmän toimintaa ja kulttuurimme mieskeskeistä luonnetta. Mitä sukupuolijärjestelmä ja patriarkaalin kulttuuri merkitsevät, sitä pyrin tässä valaisemaan paikallisradiotutkimuksessa tekemilläni havainnoilla. Mielestäni vakavasti otettavan ja ammattitaitoisen viestinnän tutkijan on ymmärrettävä kulttuurin patriarkaalin luonne ja otettava se huomioon analyyseissaan. Artikkelini tarkoituksena on siis antaa ”metodologinen vinkki“ erityisesti radiotutkijoille siitä, minkälaisena viestintäinstituutioon radiota on muun muassa lähestyttävä. Empiirisiä esimerkkejä poimin tutkimuksestani Nainen vaietkoon paikallisradiossa¹.

Objekti ja subjekti

Feministinen kulttuurikritiikki² lähtee perusoletuksesta, jonka mukaan kulttuurimme (esim. länsimainen yleiskulttuuri) on luonteeltaan patriarkaalin,

1 Savolainen 1990.

2 Käytän käsitettä feministinen kulttuurikritiikki, koska yhtä yhtenäistä teoriaa sukupuolen merkityksestä kulttuurissa ei ole. Termi feministinen kulttuurikritiikki viittaa feministien eri tieteen aloilla esittämiin pohdintoihin kulttuurien luonteesta ja sukupuolen merkityksestä kulttuureissa. Kritiikki-sanalla tarkoitetaan anglo-saksisessa keskustelussa pitkähköjä, analyttisteoreettisia tutkielmia (Soila 1990, 171)

mieskeskeinen. Tällä tarkoitetaan karkeasti yksinkertaistaen sitä, että valtakulttuurissamme nainen on määritelty tekojen objektiksi ja mies tekojen subjektiksi³. Tämän periaatteen mukaisesti mies on tekijä ja nainen tekojen kohde. Leimallista patriarkaaliselle kulttuurille myös on, että siinä mies edustaa sääntöä ja nainen poikkeusta. Miessubjekti edustaa ihmistä yleensä ja nainen toista – kuten jo Simone de Beauvoir aikanaan analysoi⁴.

Kulttuurin patriarkaalista luonnetta voidaan havainnollistaa helposti kielen käytön alueelta poimituilla esimerkeillä. Useimmissa kielissä patriarkaalisen kulttuurin lainalaisuudet näkyvät hyvin selvästi mm. siinä, että mies-sanaa käytetään yleisesti korvaamaan sanaa ihminen. Sanaa nainen ei voi käyttää vastaavalla tavalla, sillä nainen merkitsee poikkeusta. Tämä näkyy hyvin myös esim. joidenkin virheellisesti tasa-arvoisena pitämän suomen kielen nais-etuliitteen käytössä: kun suomessa halutaan ilmaista, että esimerkiksi kansanedustaja ei olekaan mies, kuten implisiittinen kulttuurinen oletus on, käytetään nimitystä naiskansanedustaja. Näin paljastuu selvästi, että ihminen on suomen kielessäkin mies ja että kulttuurimme ei ole sen tasa-arvoisempi kuin monet muutkaan kulttuurit. Kulttuuria koskeva perusoletus subjektin maskuliinisuudesta näkyy myös monissa kielissä tekijää ilmaiseissa sanoissa: esimies, puhemies, työmies.

Kun mies on kulttuurissa määritelty tekijäksi ja nainen kohteeksi, jää meidän naisten ratkaistavaksi ongelmallinen tilanne erityisesti kulttuurituotannossa: miten onnistumme samanaikaisesti täyttämään kulttuurimme vaatimukset objektina olemisesta sekä toisaalta tekemään luovaa työtä, olemaan todellisia, itseään toteuttavia naissubjekteja esimerkiksi toimittajina, tutkijoina, taiteilijoina?

Talvella 1988–89 työskentelin tutkijana Paikallisradiotutkimus II -nimisessä tutkimusprojektissa Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Aloitteistani tutkimusryhmä koodasi aineiston siten, että naisten ja miesten esiintymisosuudet oli mahdollista erotella ja analysoida. Tutkimusprojektin jälkeen analysoin projektin käyttämän aineiston uudelleen laskien sukupuolten määrälliset esiintymisosuudet eri radioasemilla ja eri ohjelmatyypeissä. Tutkimukseen valittiin 15 paikallisradioasemaa eri puolilta Suomea syksyllä 1988 toimineista 36 asemasta. Analysoitu aika edusti viidettä osaa kaikkien tuolloin toimineiden asemien yhteenlasketusta lähetysajasta.

3 Ks. esim. Gilbert & Gubar 1984.

4 Beauvoir 1982.

Mykkä, imitaattori ja palvelija

Tutkimissani paikallisradioissa naiset asettuivat paikkaan, jota nimitän mykän, imitaattorin ja palvelijan paikaksi. Mykän paikaksi tulkitsen yksinkertaisesti naisten kuulumattomuuden paikallisradioissa. Vaikka naisia on Suomen kansalaisista yli puolet ja vaikka paikallisradioiden toimittajistakin n. 40 % oli naisia⁵, tutkittujen asemien kaikesta yhteenlasketusta ohjelma-ajasta naiset saivat käyttöönsä vain vajaan viidenneksen (16 %)! Miehet hallitsivat yksinään yli kolmea viidesosaa (yli 60 %:a) ohjelma-ajasta. Kaiken lisäksi sukupuolten välinen suunnaton epäsuhta pysyi jokseenkin samana kaikilla tutkituilla asemilla. Samoin suhde pysyi samana tarkasteltiinpa sitten puhe- tai musiikki- osuuksia, suomenkielistä tai englanninkielistä musiikkia. Ohjelma-tyypeittäin tarkasteltuna sukupuolten suhteet eivät myöskään suuresti poikenneet edellä mainitusta muutamaa ohjelmatyypistä lukuun ottamatta. Yleisesti ottaen naiset esiintyivät kaikissa muissa ohjelmatyypeissä paitsi lastenohjelmissa vähemmän kuin miehet yhdessäkään ohjelmatyypissä eli tilanne oli sama, kuin on joskus sanottu olevan naisten ja miesten palkkaeroissa: miesten apajat alkoivat siitä, mihin naisten päättyivät.

Naisten toista paikkaa luonnehdin palvelijan ja imitaattorin paikaksi. Imitaattori-termin olen kehittänyt kirjallisuuden tutkija Elaine Showalterin analyysistä, jossa hän kuvaa kirjallisuuden alakulttuurien⁶ ja sen yksittäisten jäsenten mahdollisia asemia suhteessa valtakulttuuriin. Niin yksilön kuin alakulttuurinkin lähtökohtatilanne on se, että ryhmä tai yksilö on sisäistänyt valtakulttuurin ja tyytyy ainoastaan toistamaan, imitoimaan, valtakulttuuria. Tällöin yksilö tai ryhmä ei ole vielä ryhtynyt tietoiseen vastarintaan hallitsevaa kulttuuria kohtaan, mitä Showalter pitää oman kulttuurin ja oman erityisen identiteetin luomisen edellytyksenä. Koska naiset näyttivät esiintyvän selvästi keskimääräistä enemmän ohjelmissa, jotka olivat luonteeltaan pikemminkin varsin mekaanisesti tietoa välittäviä ja/tai tähtäsivät välittömästi yleisön palveluun, kutsun naisten toista paikkaa imitaattorin ja palvelijan rooliksi.

Ohjelmia, jotka suoranaisesti tähtäsivät toisten tarpeiden tyydytykseen ja palveluun, olivat mm. lastenohjelmat ja palveluohjelmat. Näille ohjelmille, kuten myös naisten töille eli huolehtimis-, hoito- ja palvelutöille, ominainen piirre on, että ne tehdään toiselle ihmiselle, toisen ihmisen hyväksi, toisten tarpeiden ja toiveiden tyydyttämiseksi⁷. Lastenohjelmat ja palveluohjelmat ovat ohjelmia, joita voidaan tehdä korostamatta itseä eikä niitä tehdä suoranaisesti

5 Mäntylä 1989, 74.

6 Showalter 1988, 13.

7 Meyer 1986; Korvajärvi 1986; Simonen 1986.

oman viiteryhmän tai alakulttuurin tarpeisiin. Toisin on esimerkiksi monien musiikkiohjelmien kohdalla, joissa toimittajille keskeistä tuntuu olevan oman itsen korostaminen ja jotka usein tulevat tunnetuiksi niitä juontavan henkilön välityksellä. Lastenohjelmissa naiset esiintyivät yli puolessa ohjelma-aikaa ja palveluohjelmissa naisten esiintymisosuus oli 35 %.

Selvästi keskimääräistä enemmän naiset esiintyivät myös tiedotuksissa (36 %) ja uutisissa (32 %). Nämä ohjelmatyypit ovat luonteeltaan välittäviä: uutiset muodostuvat usein pelkistä Suomen Tietotoimiston sähköistä, tiedotuksissa esimerkiksi ilmoitettiin paikkakunnan tapahtumista tai etsittiin vaikkapa kadonnutta kissaa. Asemilla, joilla oli vain sähköuutisia, naisten osuudet uutistenlukijoina olivat korkeammat kuin asemilla, joilla uutisissa oli myös aseman omaa tuotantoa. Siis kun uutistoiminta oli luonteeltaan mekaanista ja välittävää, naiset tekivät uutisia; kun se muuttui enemmän itsetoteutusta sallivaksi, toiminta oli miesten työtä.

Naisten osuudet vaihtelivat 4,3 – 21,3 %:n välillä muissa kuin lastenohjelmissa, palveluohjelmissa, uutisissa ja tiedotuksissa. Joissakin ohjelmatyypeissä naisten osuudet olivat lähes olemattomat. Esimerkiksi urheiluohjelmat olivat lähes 90-prosenttisesti miesten puhetta. Kun naiset esiintyivät urheilu-ohjelmissa, oli heidän tehtävänä lukea urheilutuloksia eli tässä näkyi jälleen sama ilmiö kuin uutisissakin: välittävän työn tekivät naiset. Vaikka välijuontoja voi äkkipäätä pitää hyvin rutiiniluontoisina ja yhdentekevinä, eivät ne sitä välttämättä ole: välijuonnoilla luodaan pitkälti aseman imagoa ja toimittajat voivat käyttää niissä runsaasti mielikuvitustaan. Ne mahdollistavat runsaan itseilmaisun - ehkäpä niissä ei sen vuoksi naisten ääntä paljon kuultukaan. Välijuonnot olivat miesten alaa noin 80-prosenttisesti.

Naisten paikka jo luodun kulttuurin toistajina ja uusintajina, pikemminkin kuin uuden luoja, näkyi myös kulttuuriohjelmissa. Sen sijaan, että naiset olisivat puhuneet tai esiintyneet taiteilijoina kulttuuriohjelmissa, he kulttuurin saralla esiintyivätkin luovan työn taustavaikuttajina: heitä haastateltiin ajan-kohtaisohjelmissa kulttuuribyrokratteina, esim. kulttuurisihteereinä. Paikallislradioiden varsinaiset kulttuuriohjelmat muodostuivat ennen kaikkea musiikkien haastatteluista: niissä miestoimittajat haastattelivat miesmuusikoita.

Tutkimuksessani analysoin tarkkaan yhden oululaisen ja yhden joensuu-laisen radioaseman lähettämät mainokset. Analyysi vahvisti näkemystäni naissubjektin paikasta patriarkalisessa kulttuurissa. Vain neljännessä osassa mainoksia esiintyi naisia ilman miehiä. Naisten mainoksia voi luonnehtia lähinnä asiallisiksi ja tylsiksi. Naisiesiintyjistä oli karsittu kaikki tekijät, joiden avulla heistä olisi voitu luoda erilaisia henkilöitä ja joiden avulla heidät olisi voitu erotella toisistaan.

Kuvaava oli eräs videomainos, josta oli kaksi versiota: toisessa esiintyi kaksi miestä ja toisessa mies ja nainen. Mainoksesta, jossa nainen oli mukana, oli otettu pois kaikki elementit, jotka olisivat tehneet mainoksesta hauskan ja värikkään. Kuvailemiani havaintoja ovat tehneet muutkin mainoksia tutkineet⁸.

Imitaattorin, toistajan, rooli tuli näkyviin myös myydyllä ohjelma-ajalla ja viihdeohjelmissa. Myydyllä ohjelma-ajalla erilaiset järjestöt usein tekivät ohjelmiaan: niissä naiset kyllä esiintyivät toimittajina, mutta valitettavan usein ”toimittajan“ rooli niissä muistutti mikrofonin jalan roolia eli toimittaja tyytyi mekaanisesti esittämään kysymyksiä, kun (mies)haastateltava unohtui pitämään monologiaan. Viihdeohjelmissa naiset eivät esiintyneet lainkaan sketseissä eli voimakkaasti ilmaisullisissa osuuksissa, vaan viihdeohjelmissa naisten ääntä kuultiin tietokilpailuissa eli kysymys-vastaus-leikeissä.

Asiallisuus – naistoimittajan maski?

Ilmiötä voidaan ja tulee selittää usealla eri syyllä. Itse haluan tässä kuitenkin spekuloida ainoastaan tulkinnalla, jossa tuloksia tarkastellaan naistoimittajien mahdollisina ratkaisuyrityksinä kulttuurisen paikkansa ongelmallisuuteen. Lähtökohtanani on siis ajatus, että vaikka erilaiset sosiaaliset tekijät ohjaavat naisia tietyille ohjelmatuotannon alueille, viime kädessä naiset kuitenkin tekevät kyseisiä ohjelmia myös omien valintojensa perusteella ja ohjelmien toteutustavat ovat tulosta myös naisten valinnoista.

Saksalaisen kirjallisuuden tutkijan Sigrid Weigelin⁹ mukaan julkisuudessa esiintyessään naiset kehittävät strategioita, joilla he sovittavat yhteen itseilmaisun ja itsesuojelun. Samalla kun naiset ilmaisevat itseään, he toisaalta pyrkivät häivyttämään sen, että tekijä on nainen, koska naisen tekijyys on vastoin patriarkaalisen kulttuurin järjestystä. Tämän ajatuksen pohjalta on mielestäni kiinnostavaa miettiä mm. sitä, kuinka paljon ehkä juuri tämä oman itsen, naistekijän häivyttäminen, osaltaan vaikuttaa siihen, etteivät naisten äänet kuulu radioissa tai silloin kun kuuluvat, kuuluvat lähinnä hyvin asiallisesti.

Onko niin, että tilanteessa, jossa naisten on pakko toimia subjekteina, mutta jossa kulttuuri kieltää naisten täysimääräisen subjektuuden, naiset ratkaisevat tämän erittäin vaikean tilanteen usein kompromissilla ja ottavat hoitaakseen ohjelmia, jotka eivät välttämättä vaadi oman persoonan voimakasta esille tuo-

8 Ks. esim. Melton & Fowler 1987; Rautala 1988; Winship 1988.

9 Weigel 1985, 67.

mista, vaan joissa asiallinen esiintyminen riittää? Ja vaikka ohjelmat mahdollistaisivat oman persoonan esille tuomisen, naiset mahdollisesti valitsevat toteutustapoja (esim. haastattelu), joissa he voivat kätkeä itsensä kulisseihiin tai asiarooliin taakse. Näin naiset nostavat esille jonkun toisen, usein ilmeisesti mieshaastateltavan äänen. Kun ohjelman tarkoituksena on vielä jonkun ryhmän palveleminen, naisten toiminta näyttää täysin loogiselta ja legitimiiltä eli naiset suoriutuvat täysin kunniallisesti ammatillisessa mielessä. Weigel nimittää strategioita, joilla naiset pyrkivät peittämään naissubjektiviteettinsä paljastumisen, maskeiksi¹⁰.

Naisten paikan määrittäminen palvelijan tai imitaattorin paikaksi ei imartele meitä naisia. Tarkoitukseni on kuitenkin ainoastaan tuoda julki korostuneesti se periaatteellinen ongelma, joka koskee naisten subjektiviteetin mahdollisuuksia patriarkaalisessa kulttuurissa eli naisten mahdollisuuksia julkisuudessa tuoda itseään esille ”kaikkine karvoineen“ eli näyttää itsensä inhimillisessä moninaisuudessa, kertoa kokemuksistaan, elämästään, toiveistaan, haluistaan; merkityksellistä maailmaa omista intresseistään ja arvoistaan lähtien. Luetellut tekijät ovat naissubjektiviteetin olemassaolon ehto, sillä muuten nainen jää vain miesten luomaksi peilikuvaksi - kuten Weigel toteaa¹¹.

Tarkoitukseni ei ole kiistää naisten ammattitaitoisuutta tai lahjakkuutta. Päinvastoin. On myös syytä muistaa, että asiaohjelmien tekeminen ja toimittuksellisten perustehtävien hoitaminen vaativat usein korkeaa ammattitaitoa tekijältään etenkin olosuhteissa, joissa toimitaan pienillä resursseilla ja kireällä aikataululla. On mm. hyvin taitoa vaativaa ”sorvata” ymmärrettävä, parinkymmenen sekunnin mittainen uutissähke radioon tai välittää mahdollisesti hyvinkin vaikeaselkoisten asiantuntijoiden ja suuren yleisön välistä keskustelua. Sen sijaan jutut, joissa painottuu itsensä esille tuominen ja jotka perustuvat persoonalliselle panokselle, eivät välttämättä vaadi suurta ammattitaitoa, vaan pikemminkin tiettyjä kansan suussa ”synnynnäisiksi“ luonnehdittuja persoonallisuuden ominaisuuksia.

Kuten edellä totesin, naistoimittajat selviytyvät ammatillisesti loistavasti tehtävistään, ja he selviytyvät ehkä juuri siksi, että valitsevat juuri niin kuin ilmeisesti valitsevat. Jos he valitsisivat toisin eli ryhtyisivät korostamaan sukupuoltaan (muissa kuin lastenohjelmissa tai meikkivinkeissä) ja siis siirtyisivät imitaatiovaiheesta vastarintavaiheeseen¹², he todennäköisesti joutuisivat jyrkkään ristiriitaan työympäristönsä kanssa. Heitä saatettaisiin pitää esim.

10 Weigel 1985, 67.

11 Weigel 1985, 75.

12 Showalter 1988, 13.

subjektiivisina, mikä mm. toimittajan ja tutkijan työssä viittaa ammattitaidottomuuteen.

Olen edellä pyrkinyt esittämään, miten havaintoni paikallisradioiden ohjelmistoista mahdollisesti ovat samansuuntaisia feministisen kulttuurikritiikin perusoletusten kanssa. Olen esittänyt ajatukseni aikamoisina ”heittoina“ ja olen hyvin tietoinen siitä, että karkean kvantitatiivisen analyysin avulla moisten ajatusten toteennäyttäminen ei ole mahdollista. Mutta kuten alussa totesin, artikkelini tarkoituksena on ennen kaikkea innovoida suomalaista radiotutkimusta, josta feminismi ja sukupuoliproblematiikka ovat tyystin puuttuneet ennen raporttini julkaisemista. Olen halunnut myös nostaa tässä esille keskustelun naissubjektiviteetin mahdollisuudesta journalismissa, sillä kulttuuriin perustuvan epätasa-arvon ymmärtäminen (eli miksi naiset ja miehet esiintyvät eri määrin ja eri tavalla julkisuudessa) tuntuu olevan erittäin vaikeaa.

Tässä yhteydessä haluan myös huomauttaa, että ”kaikki on suhteellista“. Jos tässä esittämiäni ajatuksia patriarkalisesta kulttuurista ja sukupuolijärjestelmästä sovelletaan johonkin toiseen kohteeseen, esim. Yleisradioon, eivät ne todennäköisesti näyttäyty siellä täsmälleen samalla tavalla, vaan perusajatuksat patriarkalisesta kulttuurista ja sukupuolijärjestelmästä on suhteutettava kuhunkin instituutioon erikseen eli myös sukupuolijärjestelmää on tutkittava ilmiöspesifisti. On myös muistettava, että sukupuolijärjestelmä ilmaisee ennen kaikkea suhdetta, ei aina ja kaikkialla samanlaisena pysyvää staattista tilaa¹³.

Oma apu, paras apu

Mitä sitten pitäisi tehdä, jotta enemmistön ääni olisi myös enemmistönä paikallisradioissa ja jotta naiset pystyisivät ilmaisemaan täyttä subjektiivistaan kulttuurissamme ja erityisesti paikallisradioissa?

En aseta päämääräksi yksin ns. muodollista tasa-arvoa eli naisten ja naisten käyttämän ajan määrää paikallisradioissa, vaikka edellytän myös niitä, vaan asetan tasa-arvon päämääräksi myös naisten subjektiivisuuden ilmaisemisen mahdollisuuden.

Yleisesti ottaen on heti todettava, että yhtä viisasten kiveä ei ole näidenkään päämäärien toteuttamiseksi, vaan tarvitsemme monenlaisia ja monentasoisia tekoja. Tärkeänä pidän ensinnäkin sitä, että eri alueilla toimivat naiset, mieltävätpä he sitten itsensä ensisijaisesti yleisöksi tai olivatpa he sitten toimittaja,

13 Flax 1990, 44-45.

taiteilijoita, tutkijoita tai hallintoviranomaisia, ryhtyvät toimimaan asian tilan muuttamiseksi. Korostan siis naisten eli asianosaisten omatoimisuuden merkitystä niin kansalaisina kuin esim. toimittajina tai valtiokoneiston toimijoina. Autonomisen feministisen naisliikkeen ”oma apu” -periaate on meille naisille paras keino saada sitä, mitä haluamme. Valtiolliset tasa-arvotoimenpiteet helposti kääntyvät naisia vastaan: niissä aletaan usein toimia ikään kuin miehet olisivat niitä, joiden asemaa pitäisi parantaa. Valtiollisesta tasa-arvopolitiikasta myös helposti puuttuu ns. empowering¹⁴ eli naisten itsetuntoa ja taistelutahtoa voimistava vaikutus.

Koska naisilla ei ole patriarkaalisen kulttuurin hallitsemisessa instituutioissa automaattisesti mahdollisuutta etsiä, löytää ja ilmaista omaa naissubjektiviteettiaan, tarvitsemme erityisiä tiloja, joissa me naiset voimme etsiä, luoda, löytää ja kehittää naissubjektiviteetteja. Radiotoiminnassa tällaisia tiloja voivat olla ns. naisradiot - tarkoitettiinpa niillä sitten yksittäisiä ohjelmia tai toimituksia. Pääasia on, että naisille suodaan tiloja, joissa voimme legitimoimista etsiä ja ilmaista itseämme; tiloja, joissa saamme olla erilaisia ja joissa saamme toimia eri tavalla. Tässä yhteydessä on syytä mainita, että pelkän teknisen mahdollisuuden tarjoaminen naisille, tai mille tahansa alakulttuurille, ei riitä. Naissubjektiviteetti ei synny itsestään, vaan se vaatii tietoista työskentelyä.

Haastatellessani Chilen pääkaupungissa Santiagossa toimivan Radio Tierran – ilmeisesti maailman ainoan feministisen radioaseman – johtajaa M. Virginia Quevedo Mendezia¹⁵ hän kertoi, että radioasemalla tarvitaan valtavasti ns. kulissien takaista työtä. Quevedo nimitti tätä työtä ”sosiaalityöksi”. Hänen mukaansa naisradio ei voi toimia siten, että naisille vain sanotaan, että ”nyt teillä on radio, puhukaa”. Aikaa joudutaan käyttämään suunnattomasti siihen, että naiset uskaltavat ja oppivat tuomaan itseään julki ja ymmärtämään tämän julkituomisen tärkeyden. Alistetut eivät siis osaa automaattisesti kertoa omista tunteistaan, kokemuksistaan, toiveistaan, haluistaan. Se, että heidät on vaiennettu ja syrjäytetty, on aiheuttanut sen, että he ovat oppineet myös itse olemaan ajattelematta omia tarpeitaan ja halujaan ja pitämään niiden esille tuomista arvottomana. Kun ryhdymme työskentelemään vaiennettujen kanssa, meidän on varauduttava pitkälliseen ja vaikeaan prosessiin, jossa ensimmäiseksi on lähdettävä siitä, että vaiennetut oppivat itse tunnistamaan omat toiveensa ja tarpeensa ja pitämään niiden esille tuomista merkittävänä. Tarvitsemme siis naisradioita, jotta naisilla on tiloja etsiä, löytää ja oppia ilmaisemaan itseään naisina; tiloja, joissa naisilla on itsestään selvä oikeus tehdä kuuluvaksi naissubjektiviteettien olemassaolo.

14 Ks. esim. Bush 1992, 591.

15 M. Virginia Quevedo Mendezin haastattelu Santiagossa, Chilessä 14.1.1993.

Vaikka autonomisen feministisen naisliikkeen toimijana korostan asianosaisen omatoimisuuden merkitystä, ehdotin raportissani joitakin keinoja myös valtioelimille kyseessä olevan yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden korjaamiseksi. En nimittäin näe mitään syytä, miksi valtion ja antifeministien pitäisi päästä ”kuin koira veräjstä” tässäkin kysymyksessä.

Tärkeimmät ehdotukseni:

1. Naisten toiminnan tukeminen erityisesti kulttuurin ja tieteen alueella mm. apurahoin. Toimintaa on tuettava erityisesti ruohonjuuritasolla eli kansalaisaktiivismin tasolla, jotta muutos lähtee alhaaltapäin ja pitää sisällään ennen kaikkea ns. tavalliset naiset.
2. Parlamentaarisesti johdetun yleisradiolaitoksen kehittämisen malliesimerkiksi sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Yleisradion tulee myös tasapainottaa viestinnän alueella olevaa epäsuhtaa sukupuolten välillä eli Yleisradion tulee korostetusti kehittää naisten viestintäkulttuurin tuottamisedellytyksiä ja korostetusti ottaa huomioon naisyleisöjen toiveet radio- ja televisio-ohjelmilta. Yleisradion naiset voivat puuttua asioiden kulkuun esim. perustamalla omia, itsenäisiä naisryhmiä asioidensa ajamiseksi; ainoa keino ei ole odottaa ylhäältä tulevan tasa-arvoelimen mahdollisia toimia.
3. Paikallisradiot voisivat monipuolistaa ohjelmistoaan ja parantaa kilpailuasemiaan ottamalla huomioon, että mahdollisesti yli puolet potentiaalisista kuulijoista on naisia.
4. Liikenneministeriön tulisi kirjoittaa toimilupaehtoihin kohta, jonka tarkoituksena olisi estää avoin seksismi ja taata naisradioille toimintaedellytykset.
5. Erityisesti viestinnän eri alojen koulutuksen ja tutkimuksen, myös teknillisen koulutuksen ja tutkimuksen, kehittäminen siten, että kansalaisten tietoisuus sukupuolen merkityksestä paranee.

LÄHTEET

- Beauvoir, Simone. Toinen sukupuoli. Kirjayhtymä. Helsinki. 1981.
- Bush, Diane Mitsch. Women's Movements and State Policy Reform Aimed at Domestic Violence against Women. *Gender & Society*, Vol. 6 No. 4, December 1992.

- Flex, Jane. Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory. Teoksessa *Feminism/Postmodernism*. Ed. Linda J. Nicholson. Routledge. New York & London. 1990.
- Gilbert, Sandra M. & Gubar, Susan. *The Mad Woman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. Yale University Press. New Haven and London. 1984.
- Korvajärvi, Päivi. Naisten yhteisöt – kahleita ja mahdollisuuksia. Teoksessa *Miesten tiede, naisten puuhut*. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Toim. Liisa Rantalaiho. Vastapaino. Tampere. 1986.
- Melton, Warren Gary & Fowler Jr. Gilbert L. Female Roles in Radio Advertising. *Journalism Quarterly*, Spring 1987, 64(1).
- Meyer, Chris. Naissosialisaatio ja huolenpitotyö – muutoksen mahdollisuuksia etsimässä. - Teoksessa *Miesten tiede, naisten puuhut*. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Toim. Liisa Rantalaiho. Vastapaino. Tampere. 1986.
- Mäntylä, Jorma. Näkymättömät toimittajat. – Paikallisradiotutkimus II. Liikenneministeriön julkaisusarja 15/89. Helsinki. 1989.
- Rautala, Helena. Jumala siunatkoon sikiötäni kuitenkin! Havaintoja suomen kielen piiloguksesta. - Teoksessa *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Toim. Lea Laitinen. Yliopistopaino. Helsinki. 1988.
- Savolainen, Tarja. Nainen vaietkoon paikallisradiossa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaistuja. Sarja D: Naistutkimusraportteja 2/1990. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Showalter, Elaine. *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Bronte to Lessing*. Virago. London. 1988.
- Simonen, Leila. Naisten huolenpitotyö ja kodinhoitajan ammatti. Teoksessa *Miesten tiede, naisten puuhut*. Yhteiskuntatieteen kritiikkiä naisten työn näkökulmasta. Toim. Liisa Rantalaiho. Vastapaino. Tampere. 1986.
- Soila, Tytti. Katsaus feministiseen elokuvakritiikkiin. Teoksessa *Suomineito zoomaa. Naisellisia kirjoituksia elävästä kuvasta*. Toim. Marja Niemi, Riitta Oittinen, Hanna Rajalahti ja Tarja Savolainen. KSL. Helsinki. 1990.
- Weigel, Sigrid. *Double Focus: On the History of Women's Writing*. Teoksessa *Feminist Aesthetics*. Ed. Gisela Ecker. The Women's Press. London. 1985.
- Winship, Janice. Tyttöjen mainokset ja poikien mainokset. *Tiedotustutkimus* 3/88.

HAASTATTELUT

- Radio Tierran johtajan M. Virginia Quevedo Mendezin haastattelu Santiago, Chile 14.1.1993.

Tarja Savolainen

Naiset, uutiset ja feminismit

Tässä artikkelissa käyn aluksi lyhyesti läpi naisten ja uutisten välisestä suhteesta käydyn keskustelun ja esitän sitten omana näkemyksenäni, että feministinen uutisanalyysi on yhdistettävä poliittisen järjestelmän analyysiin ja että täten naisten ja uutisten välistä suhdetta on tarkasteltava erilaisten feminismien suhteena poliittiseen järjestelmään.

Kutsun kritiikiksi keskustelua, jota feministit ovat käyneet uutisista jo ainakin 70-luvun lopulta lähtien (ks. Smith 1982, 153). Puhun tässä yhteydessä sekä perinteisestä että uudemmassa feministisessä uutiskritiikistä. Ensin mainitulla viitataan puheenvuoroihin, joissa on kiinnitetty huomiota ennen kaikkea naisten ja naisten asioiden puuttumiseen uutisista sekä esitetty, että naistoimittajien määrän lisääminen parantaa myös naisten ja naisten asioiden esittämistä uutisissa. Uudemalla kritiikillä puolestaan tarkoitan kirjoituksia, jotka perustuvat feministiseen kulttuurikritiikkiin, minkä perusteella uutisia lähestytään representaatioina ja jälkimodernin filosofian mukaisesti niitä - kuten ilmiöitä yleensäkin - tarkastellaan mm. kontekstisidonnaisesti ja nähdään subjekti epäyhtenäisenä ja muuttavana. Englanninkielessä jaottelu perinteiseen naiskuvatutkimukseen ja uudempaan representaatiotutkimukseen voidaan esittää ilmaisuilla ”the images of women” ja ”women as images” (ks. esim. Stacey 1994, 9–10). Uudempi kritiikki kytkee naisten ja uutisten välisen suhteen tarkastelun laajempiin yhteyksiin, tarkastelee naisia erilaisina ja naiseutta sekä sen esittämistä muuttuvina ilmiöinä. Edellä esitetyn perusteella se asettaa kyseenalaiseksi tulkinnan, jonka mukaan naisten ja ns. naisaiheiden määrän lisääntyminen uutisissa olisi yksioikoisesti tulkittavissa merkiksi naisten aseman parantumisesta uutistoiminnassa. Käsittelen uutisten sukupuoliproblematiikkaa televisiotutkimukseen keskittyen, mihin kansainvälinenkin keskustelu on painottunut. Tämä puolestaan johtunee sekä television asemasta

valtamediana että joukkoviestinnän tutkimuksen yleisestä keskittymisestä televisiotutkimukseen viime vuosina.

Puuttuvat naiset

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että perinteinen feministinen uutiskritiikki on kiinnittänyt huomiota ennen kaikkea naisten vähäiseen määrään uutisissa niin toimittajina, haastateltavina kuin muinakin esiintyjinä sekä naisten elämän yhteiskunnallis-poliittisten aspektien käsittelyn puuttumiseen uutisista. Kansainvälisessä keskustelussa huomiota on kiinnitetty myös siihen, etteivät uutiset auta naisia (sen paremmin kuin miehiäkään) ymmärtämään yhteiskunnallisia ja poliittisia olosuhteitaan siten, että he saisivat voimaa kritisoida ja muuttaa niitä (van Zoonen 1991, 217).

Kiinnitettäessä huomiota naisten elämän yhteiskunnallis-poliittisten aspektien vähäiseen käsittelyyn uutisissa on puhuttu mm. naisten asioiden (women's issues) ja ns. pehmeiden uutisten puuttumisesta. Tyypillistä on, että tutkimuksissa uutiset on luokiteltu koviin, pehmeisiin ja muihin uutisiin (esim. Holopainen et al. 1983; Savolainen 1992). Kovilla uutisilla viitataan miehisiin tai miesten uutisiin ja pehmeillä uutisilla naisellisiin tai naisten uutisiin. Jako pohjautuu näkemykseen sukupuolten välisestä työnjaosta ja elämänalueiden eriytymisestä sukupuolen mukaan: kovat aiheet käsittelevät julkisen aluetta ja liittyvät siis läheisesti miesten toimintaan ja elämänpäiriin (ks. esim. Holopainen et al. 1983). Koviksi on esimerkiksi suomalaistutkimuksissa luokiteltu politiikkaa, hallintoa, työmarkkinoita, talouselämää, tekniikkaa, rikoksia ja puolustusta koskevat aiheet sekä ulkomaan uutiset (Holopainen et al. 1983; Savolainen 1992).

Pehmeät aiheet taas liittyvät suuremmin yksityisen alueeseen sekä naisten toimintaan ja kiinnostuksen kohteisiin. Pehmeissä aiheissa on myös saatettu katsoa tulevan esiin emotionaalinen puoli eikä niiden ole välttämättä katsottu edellyttävän samalla tavalla erikoisalan tuntemusta kuin kovien uutisten (Holopainen et al. 1983, 7). Pehmeiksi uutisiksi suomalaistutkimuksissa on yleensä luokiteltu perhettä, lapsia, kulutusta, sosiaalipolitiikkaa, koulutusta, lääketiedettä, asumista ja ympäristöä käsittelevät uutiset (Holopainen et al. 1983; Savolainen 1992). Muiksi uutisiksi on luokiteltu kulttuuria, joukkotiedotusta, liikennettä, urheilua ja muita asioita käsittelevät uutiset (Holopainen et al. 1983; Savolainen 1992).

Feministiseen uutiskritiikkiin on myös yleensä liittynyt oletus siitä, että mitä suurempi on naistoimittajien osuus toimituksissa, sitä enemmän uutisia tehdään

naisten asioista ja pehmeistä aiheista sekä että naistoimittajien suurempi osuus kasvattaa myös naisten määrää haastateltavina ja muuttaa naiskuvien luonnetta. Tämä puolestaan pohjautuu näkemykseen, jonka mukaan naistoimittajat työskentelisivät yksityisen alueen ja siihen pohjaavan naiskulttuurin arvojen perustalta ja toisivat julkisuuteen yksityisen aluetta ja naiskulttuurin pohjalta merkityksellisiksi muodostuvia ilmiöitä sekä yleensä toimisivat erilaisten, pehmeiksi ja naisellisiksi kutsuttujen arvojen pohjalta.

Tilanne Suomessa

Ei ole vaikea löytää esimerkkejä tutkimuksista, jotka osoittavat naisten aliedustuksen uutisissa. Esimerkiksi Suomen luvut kertovat selvistä, naisten kannalta negatiivisista eroista sukupuolten välillä. 80-luvun alussa naistoimittajien osuus Yleisradion television uutistoimituksessa oli alle viidennes (5 naista ja 26 miestä) (Holopainen et al. 1983, 9). Pehmeitä uutisia ei käytännöllisesti katsottuna tehty juuri lainkaan; niiden osuus oli vain 4,5 %, kun kovat uutiset muodostivat 88 % uutisista. Muita uutisia oli 7,4 %. (Mt., 10.) Myöskään haastateltavina ei naisia juuri esiintynyt: kahden viikon aikana pääuutislähetyksissä haastatelluista 37 henkilöstä vain yksi oli nainen (mt., 11). Myös naisten muu esiintyminen televisiuutisissa havaittiin vähäiseksi ja ns. perinteisiin naisrooleihin sidotuksi: ”Kaiken kaikkiaan naiset esiintyivät uutisissa – jos ollenkaan esiintyivät – yleensä jonkinlaisena tausta-aineistona, passiivisena ”kuvituksena” ja useimmiten hyvin tyypillisissä roolitehtävissä: lentoemäntä, sairaanhoitaja työssään, äitejä lapsineen, torimyyjä, toimistovirkailijoita, yleisönä osoittamassa suosiotaan miespoliitikoille, vaimona ’suuren’ miehensä rinnalla jne.” (mt., 73).

Yleisradion 80-luvun alun televisiuutisia voitaneen hyvällä syyllä luonnehtia koviksi ja maskuliiniseksi. Suomenkielisten uutisten osalta tutkijat eivät kuitenkaan voineet katsoa tulosten tukevan oletusta naisten ja pehmeiden uutisten välisestä suhteesta, koska suomenkieliset naistoimittajat eivät tehneet lainkaan pehmeitä uutisia. Sen sijaan ruotsinkielisten uutisten osalta tulosten katsottiin tukevan oletusta naisten ja pehmeiden uutisten vastaavuudesta: ruotsinkielisessä toimituksessa, jossa naiset muodostivat puolet toimittajakunnasta, myös pehmeiden uutisten osuus oli kaksinkertainen (9 %) verrattuna suomenkielisiin uutisiin. (Mt., 11.)

Kun vajaa vuosikymmen myöhemmin tein seurantatutkimuksen naisten esittämisestä Yleisradion uutisissa, oli television pääuutislähettyksen profiili muuttunut melko dramaattisesti. Nyt naistoimittajien osuus oli kasvanut

kolmannekseen, naishaastateltavien ja pehmeiden uutisten osuus oli noussut neljännekseen ja naiset tekivät nyt 40 % pehmeistä uutisista. Samalla kovien uutisten osuus oli laskenut 60 %:iin eivätkä naiset tehneet niistä enää kuin reilun kymmenesosan (Savolainen 1992, 27–29.) Koska mielestäni oli ongelmallista tulkita naisaiheet pelkästään pehmeiksi uutisiksi - jaottelu koviin ja pehmeisiin uutisiinhan ei kerro vielä mitään esimerkiksi siitä, pääsevätkö naisliike ja naisliikkeen taistelukysymykset ja merkitykset esille uutisissa, tarkastelin naisaiheina myös a) uutisia, joissa käsiteltiin naisliikkeen vaatimuksia tai joissa näkyi naisliikkeen vaikutus; b) uutisia, joiden aiheet faktisesti koskettivat ennen kaikkea naisia, mutta joita ei esitetty naiskysymyksinä. Ensimmäiseen kategoriaan sijoitin kaikista viikon aikana näkemistäni ja kuulemistani uutis- ja ajankohtaisohjelmista kaksi, joista mielestäni näkyivät naisliikkeen päämäärät. Toinen jutuista käsitelti poikakalenteria ja toinen naistutkimusta. Molemmat esitettiin Ajankohtaisessa kakkosessa eivätkä siis olleet varsinaisia uutisia. Toiseen ryhmään sijoitin mm. jutut pankkilakosta ja sairaanhoitajapulasta – molemmat olivat naisvaltaisten työmarkkinoiden ilmiöitä, joiden uutisoinnissa sukupuolta ei kuitenkaan merkityksellistetty. (Savolainen 1992, 37.) Kiinnitin huomiota myös kuvien rakentamiseen, ts. siihen minkälaisessa symboliympäristössä uutisten henkilöt esiintyivät: miesten taustalla jökötöti usein suuri torni tai muu fallinen rakennus; naishaastateltavat puolestaan sijoitettiin miehiä useammin kauniin taustan, esimerkiksi pitsikoristeisten tekstiilien eteen (mt., 34).

Kaiken kaikkiaan näytti siis siltä, että uutisten yleisprofiili oli pehmentynyt: pehmeiden uutisten osuus oli kasvanut huomattavasti verrattuna 80-luvun alkuun. Samalla myös naistoimittajien ja -haastateltavien määrä oli kasvanut ja naiset tekivät niitä suhteellisesti enemmän kuin miehet. Raporttini tulokset näyttivät siis tukevan oletusta, jonka mukaan naistoimittajien määrä kasvattaa pehmeiden uutisten ja naishaastateltavien määrää. Tällainen johtopäätös on kuitenkin vain yksi tulkintavaihtoehto, jonka ongelma on mm. siinä, ettei se tarkastele lainkaan sitä kontekstia, jossa naistoimittajien määrän lisääntyminen on televisiossa tapahtunut.

Tasa-arvoa?

Naisten määrän kasvusta ja ohjelmanprofiilin muutoksista niin televisiouutisissa kuin yleensäkin journalismissa on raportoitu monissa maissa viime aikoina (ks. van Zoonen 1991, 218). Uudemmassa feministisessä kritiikissä ei kuitenkaan ole välttämättä selitetty havaittuja muutoksia pelkästään tasa-arvon kehitty-

sellä ja naistoimittajien julkisuuteen mukanaan tuomilla naiskulttuurin arvoilla. Sen sijaan monet tutkijat ovat analyseissaan liittäneet naisesiintyjien ja naisaiheiden määrän kasvun niin television kaupallistumiskehitykseen, yleisradiolaitosten institutionaalsiin muutoksiin kuin laajempiin kulttuurisiin muutoksiin (esim. Holland 1987; Pedersen 1993; van Zoonen 1991). Useimman ajattelun taustalla on jälkimoderni filosofia, jonka puitteissa ilmiöitä tarkastellaan kontekstisidonnaisesti ja subjekti nähdään epäyhtenäisenä ja muuttavana (ks. jälkimodernismista esim. Feminism/Postmodernism 1990). Uudemman kritiikin kirjoittajat nojaavat enemmän tai vähemmän feministiseen kulttuurikritiikkiin ja tarkastelevat sen pohjalta naisten televisioesiintymistä pikemminkin kulttuurisina esityksinä, representaatioina, kuin todellisten, elävien ihmisten autenttisina esiintymisinä. Kulttuurisen tarkastelun pohjalta ei voida tyytyä vaatimaan ainoastaan lisää naisia ja naisten aiheita televisioon, vaan feministien on vaatimuksissaan kiinnitettävä huomiota myös siihen, miten naiset esitetään ja minkälaisesta positiosta naiset pääsevät julkisuudessa puhumaan: pääsevätkö he puhumaan naisina naisten puolesta vai jäävätkö he pelkiksi koristeiksi ja patriarkaalisten instituutioiden puolesta puhujiksi (Holland 1987; Pedersen 1993; Rakow & Kranich 1991; van Zaanen 1991)? Osa feministitutkijoista on nähnyt muuttuneen tilanteen pelkästään kielteisenä naisten kannalta ja katsonut, ettei naisten määrä esiintyjinä muuta tilannetta, vaan että naiset jäävät pelkiksi koristeiksi kaupallistuvassa ja yhä enemmän visuaalisuutta hyväksi käyttävässä televisiossa (Holland 1987). Osa puolestaan on nähnyt tilanteen ristiriitaisena ja mahdollisesti myös positiivisia mahdollisuuksia tarjoavana (Pedersen 1993; van Zoonen 1991).

Kulttuurisia muutoksia voidaan kuvata postmodernismin nimikkeen alla ja tähän liittyy myös uutisten roolin muutos postmodernissa maailmassa, joka tässä yhteydessä viittaa moniarvoiseen ja -kulttuuriseen, monien erilaisten yleisöjen muodostamaan, epäyhtenäiseen maailmaan. Patricia Hollandin (1987) mukaan naiset pääsivät esimerkiksi BBC:ssä lukemaan uutisia vasta, kun uutiset eivät enää edustaneet yhtä yhtenäistä maailmaa, vaan niiden imago rakennettiin ajankohtaisten tapahtumien välittäjän roolin varaan. Tämä liittyi yleiseen maailmankuvan muutokseen ja näkemykseen, jonka mukaan yhtä yhtenäistä maailmaa ja katsojajoukkoa ei ole, vaan että elämme väistämättä kompleksisessä ja moniarvoisessa maailmassa. Näin ollen uutisetkaan eivät voi enää viestiä yhtenäisyyttä. Hollandin mukaan tilanne alkoi muuttua Britannia 70- ja 80-luvuilla. Muutoksen myötä uutistenlukija ei enää edustanut uutisten alkuperää, vaan hänestä tuli uutisten välittäjä, jonka tärkeimpiä ominaisuuksia ovat ammattitaitoisuus ja henkilökohtainen viehättävyys. Naisuutistenlukijoiden visuaalista viehättävyyttä käytetään tässä muuttuneessa

tilanteessa katsojien kalasteluun ja Holland arvioikin television uutistenluvun muodostuvan naisten työksi. Holland kuuluu siis niihin tutkijoihin, joiden mukaan naiset uudesta arvovaltaisesta puhujan asemastaan huolimatta jäävät kuitenkin vain visuaalisiksi koristeiksi ja tiedon välittäjiksi. Uusissa tehtävissään he eivät hänen mukaansa pääse puhumaan sen paremmin naisina kuin naisten puolestakaan.

Vaikka tanskalainen Vibeke Pedersen (1993) liittääkin naisesiintyjien määrän kasvun Tanskan televisiossa sekä laajempiin kulttuurisiin muutoksiin että kaupallistumiskehitykseen, hän ei näe tilannetta yhtä kielteisenä kuin Holland. Tanskassa ei tosin naisten määrä ole lisääntynyt uutistentekijöinä, vaan naisesiintyjien määrän nousu on tapahtunut keskusteluohjelmissa (Pedersen 1993, 66). Pedersen näkee toivoa siinä, että kaupallistuvassa, postmodernissa ”tabloid-televisiossa” naiset pääsevät entistä useammin ruutuun ulkonäkönsä ja kulttuurisen paikkansa vuoksi, mikä puolestaan saattaa antaa naisille mahdollisuuksia ottaa myös subjektin paikka (mt., 86). Pedersen ” kuten feministitutkijat yleensäkin (ks. myös esim. Holland 1987; Rakaw & Kranich 1991) – lähtee siis analyysissään tarkastelemaan naisten kuvia representaatioina, kulttuurisina esityksinä eikä niinkään todellisina, aitoina naisina. Tällöin nainen nähdään merkinä; objektina, johon merkitykset kiinnitetään. Ns. puhuvan subjektin ja merkityksen antajan paikka on patriarkalisessa kulttuurissa varattu miehelle. Objekti ei tässä yhteydessä tarkoita konkreettisesti, vaan kulttuurisesti mykkää naista, ts. naista joka ei tuo esiin omaa naissubjektiviteettiaan, puhu omalla äänellään ja omasta näkökulmastaan, vaan miehen äänellä, miesten näkökulmasta.

Myös yhdysvaltalaiset Lana F. Rakow ja Kimberlie Kranich (1991) ovat esittäneet, ettei pelkkä naisten määrän ja naisten asioiden lisääminen riitä uutisissa. Heidän mukaansa tarvitaan muutoksia uutisissa kertomusgenrenä. Rakow ja Kranich tulkitsevat uutisia merkityksiä luovina maskuliinisina kertomuksina, jotka vahvistavat vallitsevia valtasuhteita, ja joissa naiset esitetään ritualisoiduissa rooleissa. Rakowin ja Kranichin mukaan uutisissa luodaan merkityksiä mm. lähteiden avulla ja käytettäessä naisia lähteinä heille annetaan sellainen puhujan paikka, että he pikemminkin ilmaisevat esiintymisellään toimittajan uutiskertomuksessaan tarvitsemia merkityksiä kuin pääsevät esiintymään puhuvina subjekteina. Naisia käytetään uutisissakin pitkälti siis merkkeinä eivätkä naiset pääse puhumaan naisina ja naisten puolesta. Rakowin ja Kranichin mukaan naisia käytettiin lähteinä yhdysvaltalaisissa televisiuutisissa ilmaisemaan julkisen alueen tapahtumien vaikutusta yksityisen alueella. Tyypillistä on, että nainen pääsee uutisissa kertomaan siitä, mitä hänelle tapahtui esimerkiksi hallituksen päätöksen vaikutuksesta. Näin naista

ei käytetä varsinaisen informaation lähteenä eikä häntä oteta mukaan julkisen alueella käytävään keskusteluun, vaan häntä käytetään yhdistämään yksityisen ja julkisen aluetta kokemuksiin, tukemaan muiden argumentteja tai tulkitsemaan ongelmaa. Rakovin ja Kranichin mukaan vaihtoehto voisi olla vaikkapa se, että naisesiintyjän annettaisiin tarjota poliittinen analyysi asiasta. Toisekseen naisia käytetään Rakovin ja Kranichin mukaan ”tukemisen merkkeinä”. Tällöin naiset puhuvat edustamiensa instituutioiden ja yhteisöjen puolesta ja ilmaisevat esiintymisellään tukevansa niitä. Jos naisten annetaan puhua naisina, heitä käytetään merkitsemään epätavallisuutta tai feminisimiä. Tyypillistä myös on, että valkoisia naisia käytetään merkitsemään naisia yleensä ja että naisten järjestelmää häiritsevä toiminta esitetään naisten persoonallisuuden ominaisuutena. Naisten välisistä keskusteluista esitetään vain eroavuudet ja ristiriidat, ei sitä, mistä naiset ovat yksimielisiä.

Hollantilainen Liesbet van Zoonen (1991) näkee Pedersenin tapaan muuttuneen tilanteen naisten kannalta ristiriitaisena. Samanaikaisesti naisten määrän kasvun myötä on van Zoonenin mukaan tapahtunut uutisten sekä yleensäkin journalismin intimisaatio. Tällä hän viittaa prosessiin, jossa uutisille houkuttellaan katsojia lisäämällä human interest -aiheita, muuttamalla niiden lähestymistapa entistä henkilökohtaisemmaksi ja esittämällä poliittinen toiminta yksilöiden käyttäytymisenä (van Zoonen 1991, 217). Tämän intimisaation voidaan joiltakin osin katsoa vastaavan feministien vaatimuksia yksityisen alueen arvojen ja tapahtumien ja siis samalla naisten asioiden tuomisesta julkisen alueelle. Toisaalta van Zoonenin mukaan on myös niitä, jotka katsovat, että nyt kun uutiset näyttävät enemmän esittävän naisia ja yksityisen alueen arvoja ja tapahtumia, niin samalla uutiset ovat muuttumassa epäpoliittisiksi luonteeltaan. Toisin sanoen naisten ja naisten asioiden pääseminen julkisuuteen ei merkittävällä tavalla vaikuta naisten asioiden esittämistä yhteiskunnallisina ja poliittisina, koska poliittinenkin toiminta esitetään yksilöiden käyttäytymisenä. Näin naisten ja naisten asioiden lisääntyminen televisiouutisissa ei merkittävällä tavalla paranna, vaan tosiasiaa kehitys merkittävällä tavalla naisten sitomista perinteiseen sukupuoli-identiteettiin ja perinteisen roolin hyväksi käyttämistä. van Zoonen ei kuitenkaan pidä hedelmällisenä tulkita naisten ja uutisten välistä suhdetta joko merkiksi naisten saavutuksista miesten alueella tai perinteisen naisellisuuden hyväksikäytöksi intimisaatioprosessissa, vaan katsoo niiden molempien johtavan umpikujan ja samanlaisuus-erilaisuus dikotomiaan.

Katsotaanpa naisten ja naisaiheiden määrän lisääntymisen olevan seurausta tasa-arvon kehitymisestä tai naisten hyväksikäytöstä intimisaatiossa, yhteistä näille molemmille tulkinnoille van Zoonenin mukaan on, että ne nojaavat feminismille sopimattomaan porvarillisen julkisuuden käsitteeseen (mt., 218).

Ongelmallista feminismin kannalta käsitteessä on, että se nojaa näkemykseen universaalista sukupuolistetusta ihmisestä sekä yhteiskunnasta, joka jakaantuu toisensa poissulkeviin yksityisen ja julkisen alueeseen (mt., 218). Näin ajatellen pidetään kiinni muuttumattomista sukupuoli-identiteeteistä ja jaosta julkiseen, rationaaliin miesten maailmaan ja yksityiseen, emotionaaliseen naisten maailmaan (mt., 231). Kuitenkin juuri nämä ovat jakoja, joita feministit eivät voi hyväksyä, koska ne tuottavat ja uusintavat naisten alistamisen. Omasta puolestaan van Zoonen katsoo, että julkisen alue on nähtävä ristiriitaisena, sukupuoli-identiteetit muuttuvina ja naiset erilaisina. van Zoonen muistuttaa, että naisten liittäminen yksityisen alueen arvoihin on usein perustunut näkemykseen naisista kotiäiteinä, mikä ei itse asiassa vastaa todellisuutta monesakaan maassa. van Zoonenin mukaan myös journalismia ja julkisen aluetta on tarkasteltava omassa kontekstissaan, epäyhtenäisinä ja muuttuvina historiallisina ilmiöinä. (Mt., 229–233.) Näin ollen sen arvioiminen, mitä naisten määrän lisääntyminen esimerkiksi uutisissa kulloinkin merkitsee, täytyy tehdä tapauskohtaisesti, historiallinen tilanne huomioiden.

Feminismit

Tulkitaanpa naisten ja naisaiheiden määrän kasvua joko merkiksi tasa-arvon lisääntymisestä tai naisten hyväksikäytöstä, saavat molemmat tulkinnot ainekseen ja kysymyksenasettelunsa pitkälti liberaalifeminismistä (ks. mt., 227), ja yhdeksi ongelmaksi muodostuu - kuten edellä on esitetty - kyvyttömyys ottaa huomioon erilaisuutta. Myös itse näen van Zoonenin tapaan edellä esitettyjen tulkintojen ja yleensäkin perinteisen feministisen uutiskritiikin ongelmana sen kyvyttömyyden ottaa huomioon erilaisuutta. Pidän myös hedelmättömänä naiskulttuuriin perustuvaa analyysia. Sen sijaan – koska uutiset liittyvät läheisesti poliittisen järjestelmän toimintaan - pidän uutisten yhteydessä tärkeänä tarkastella naisten poliittista toimintaa ja nähdä naisten erilaisuus myös tässä suhteessa, ts. tarkastelussa on otettava huomioon myös feminismien erilaisuus. Esittelen seuraavassa liberaalifeminismin lisäksi lyhyesti myös sosialistisen ja marxilaisen feminismin sekä radikaalifeminismin. Otan nämä feminismin suuntaukset esille pikemminkin esimerkkeinä erilaisista feminismeistä kuin tyhjentävinä analyyseina siitä, mitä feminismi voi olla. Näihin kategorioihin voidaan lisätä lukuisa joukko muita feminismejä, mutta esitetty jaottelu lienee eniten käytetty jaottelu, johon eri kirjoittajat ovat näkemystensä mukaan lisänneet erilaisia feminismejä (ks. Grant 1993, 1-3). Joukkoviestinnän tutkijat ovat

yleensä käyttäneet jakoa ensiksi mainittuihin pääkategorioihin ja sijoittaneet muut feminismit niiden sisään (esim. Steeves 1987; van Zoonen 1992).

Liberalistinen teoria pitää rationaaliala henkistä kehitystä korkeimpana inhimillisenä ihanteena. Valtion pitäisi taata kaikille tasavertaiset mahdollisuudet tämän päämäärän toteuttamiseksi. Tämän vuoksi liberaalifeminismin mukaista on pyrkiä muuttamaan lakeja, jotta naisetkin saisivat samat mahdollisuudet miesten kanssa. Sukupuolten välisen epätasa-arvon nähdään johtuvan usein mielipide-eroista, jotka voidaan ratkaista rationaalien argumentaation avulla tai sitten epätasa-arvo nähdään sosialisatiosta johtuvana. (Steeves 1987, 100-101.) Liberaalifeminismin mukaan uskotaan, että sukupuolten välinen tasa-arvo on mahdollista vallitsevissa oloissa ja vaaditaan reformeja, jotka takaavat naisille ilmaisuvapauden ja tasa-arvon vallitsevassa järjestelmässä (Steeves 1987,122). Liberaalifeminismi uskoo siis järjestelmän sisäisten uudistusten toteuttavan tasa-arvon ja sen mukaisesti pyritäänkin integroimaan naisia järjestelmään, koska uskotaan heidän uudistavan järjestelmää sisältäpäin. Liberaalifeminismin ihanteiden mukaisesti naisten on säilytettävä naisellisuutensa ja naiselliset, yksityisen alueeseen liittyvät arvonsa silloinkin kun he integroituvat julkisen alueelle. (van Zoonen 1991, 227.) Näiden yksityisen alueella syntyneiden arvojen ja ominaisuuksien katsotaan siis edustavan jotakin sellaista hyvää, mikä puuttuu julkisen alueelta ja mikä sekä korjaa miehistä vinoutumaa että rikastuttaa miesten hallitsemaa julkisen aluetta.

Marxilainen ja sosialistinen feminismi puolestaan pitävät luokka-alistusta keskeisenä tekijänä naisten alistuksessa ja liittävät taloudellisen analyysin naisten aseman analyysiin. Marxilainen feminismi eroaa sosialistisesta feminismistä sikäli, että marxilainen feminismi pitää luokka-alistusta ensisijaisena, kun taas sosialistinen feminismi pitää luokka- ja sukupuolialistusta yhtä tärkeinä. Molemmat ovat kiinnostuneita luokka- ja sukupuolialistuksen välisistä suhteista sekä alistuksen ja ideologian välisistä suhteista. Marxilaisten ja sosialististen feministien mukaan naisten määrän lisääntyminen viestintäorganisaatioissa ja naiskuvien muuttaminen eivät riitä muuttamaan alistussuhteita ihmisten välillä. Sen sijaan vaaditaan perusteellisia muutoksia koko yhteiskunnassa eliminoimaan arvohierarkiat sekä sukupuoleen ja luokka-asemaan perustuvat työnjaot. (Steeves 1987, 106–108.) Marxilainen feminismi katsoo, että kapitalistinen tuotantotapa on muutettava ennen kuin naisten alistaminen poistuu. Sosialistisen feminismin mukaan taas korostetaan erilaisten alistavien ideologioiden poistamista. (Mt., 122.) Mitä tulee naisten aseman muuttamiseen tiedotusvälineissä, yleensä sosialistisen feminismin mukaan suositellaan kaksoisstrategiaa eli sekä naisten omia projekteja että reformeja vallitsevissa

medioissa sekä vaaditaan rakenteellisia muutoksia työorganisaatioissa. (van Zoonen 1992, 38–39.)

Radikaalifeministisen ajattelun mukaan naisten alistuksen katsotaan ilmenevän kaikkialla, niin kulttuurissa kuin yhteiskunnallisissa rakenteissakin. Tämän vuoksi eivät sen paremmin yksilölliset kuin rakenteellisetkaan ratkaisut (esim. omaisuuden siirrot) ole riittäviä, vaan naisten on luotava omia, ”vain naisille”-projekteja, koska ne ovat ainoita tiloja, joissa naisia ei alisteta. Radikaalifeminismissä tärkeäksi huomion kohteeksi nousee kieli. (Ks. Haste 1993, 112; Steeves 1987, 97–100.) Joukkoviestinnän suhteen radikaalifeminismi merkitsee sitä, että naisten on luotava omat viestintäkanavat, joissa naiset voivat oppia puhumaan vapaasti ja avoimesti omaa kieltään (Steeves 1987, 122)

Feministit ja politiikka

Jostain syystä joukkoviestinnän tutkijat eivät ole feminismien analyyseissaan eksplikoineet eri feminismien suhdetta poliittiseen järjestelmään. Koska uutistoiminta kuitenkin liittyy kiinteästi poliittisen järjestelmän toimintaan, väitän, että feminismejä jakavana tekijänä meidän on tarkasteltava juuri tätä suhdetta. Tämän eron ymmärtäminen on mielestäni erityisen tärkeää Suomessa, jossa radikaalifeminismi on jäänyt lähes tuntemattomaksi ja koska meillä - toisin kuin monessa muussa maassa - feminismi on itsestään selvästi mielletty osaksi valtiollista toimintaa eikä ole nähty valtiokoneiston käyttöpyrkimyksiä vain yhtenä mahdollisena strategiana patriarkaalisen sukupuolijärjestelmän murtamisessa. Aivan samoin kuin naiset ylipäättäänkin ovat erilaisia, naiset ja feministit myös poliittisina toimijoina eroavat toisistaan (ks. esim. Peterson 1993, 113-148). Katson siis, että feminismejä jakaa suhde valtioon ja poliittiseen koneistoon siten, että edellä mainittuja liberaalifeminismiiä ja sosialistista feminismiiä voidaan nimittää valtiofeminismeiksi, kun taas radikaalifeminismi jää omaksi kategoriakseen (ks. feminismien suhteesta valtioon esim. Jaggard 1983, 199–203).

Nimitän valtiofeminismiksi naisiasiatoimintaa, joka uskoo valtiokoneiston mahdollisuuksiin poistaa naisten alistaminen. Valtiofeminismi on käytännössä ilmennyt Pohjoismaissa ns. tasa-arvopolitiikkana (Dahlerup 1993, 5). Sinänsä nimitys valtiofeminismi on mielestäni harhaanjohtava ja sisältää paradoksin, koska Suomessa on feminismillä totuttu viittaamaan radikaalifeminismiin ja naisliikkeen toiseen, anarkistisvaikutteiseen vaiheeseen erotuksena vanhasta naisasialiikkeestä ja tasa-arvotoiminnasta; vaiheeseen, jossa naiset nimenomaan jättivät puolue- ja yhdistystoiminnan ja perustivat tiedostamisryhmiä

sekä itsenäisiä, anti-autoritaarisia toimintaryhmiä (ks. Jallinoja 1983, 198–203). Ns. valtiofeministit sen sijaan pyrkivät naisten integroimiseen valtiokoneistoon sekä valtiokoneiston hyväksikäyttämiseen naisten etujen ja oikeuksien turvaamisessa. Ajatuksena on, että sukupuolijärjestelmään vaikutetaan lakiteitse, valtiollisen, kunnallisen ja vastaavan päätöksenteon kautta. Tällöin tärkeäksi toiminnan kohteeksi nousee naisten rekrytoiminen puolueisiin ja naisten saaminen eduskuntaan, hallitukseen ym. edustuksellisiin elimiin. Näin pyritään takaamaan naisten etujen toteutuminen poliittisessa päätöksenteossa. Naisia pyritään myös saamaan viranhaltijoiden joukkoon, jotta taataan naisten edustus päätösten toimeenpanijoina.

Radikaalifeminismin toimintaperiaatteisiin sen sijaan kuuluu ajatus naisten itsehallinnollisista, autonomisista ryhmistä, joita eivät kontrolloi mitkään organisatoriset elimet, esimerkiksi puolue- tai valtioelimet (ks. radikaalifeminismistä esim. Jagger 1983). Niissä tapahtuva toiminta ei ole myöskään alistettu puolueiden päämääriin, vaan ainoana kriteerinä toiminnalle on naisten eduksi määritely päämäärä. Olennaista radikaalifeminismissä myös on, ettei toiminnan päämääriä aseteta keinojen ja toimintatapojen edelle, vaan ne nähdään yhtä tärkeinä ja radikaalifeministit kehittävätkin toiminnassaan jatkuvasti keinoja, joilla pyritään takaamaan myös toimijoiden välinen tasa-arvo. Erilaisia ryhmiä yhdistävät pikemminkin esimerkiksi yhteiset fyysiset tilat ja yhteiset tapaamiset kuin muodolliset organisaatiot tai institutionalisoituneet yhteistyöjärjestöt tai yksi yhtenäinen ideologia. Ryhmien toiminta suuntautuu naisten konkreettiseen auttamiseen heidän arjessaan – ei edustuspaikkojen hankkimiseen valtiollisissa elimissä. Radikaalifeministit pyrkivät vaikuttamaan ja toimimaan ruohonjuuritasolla eli naisten jokapäiväisessä elämässä – eivät istumalla puolueidensa edustajina erilaisissa kokouksissa. Tehtyjen päätösten toimeenpanoa ei siirretä virkahenkilöille, vaan pitkälti samat naiset, jotka tekevät päätökset myös huolehtivat niiden toteuttamisesta käytännössä. Ajatuksena on saada naiset auttamaan itse itseään ja toisiaan eikä odottamaan ylhäältä tulevia viranomaisten toimenpiteitä. Koska jokaisen naisen elämä nähdään tärkeäksi, radikaalifeministien ajattelussa keskeisellä sijalla on aika: pyritään toimimaan heti naisten auttamiseksi eikä jäädä odottamaan, kunnes tietyt uudistukset on saatu ajettua läpi valtiokoneistossa. Koska radikaalifeministit näkevät naisten alistamisen kaikkialla – myös valtiokoneistossa ja puolueissa, eivät he voi integroitua niihin, vaan pyrkivät luomaan omat alistuksesta vapaat tilat. Irtisanoutuminen valtiollisesta toiminnasta perustuu myös siihen, että ymmärretään naisten alistuksen johtuvan sellaisista tekijöistä, joita ei voida viime kädessä poistaa lainsäädännöllä, esim. naisten kielellistä

sortoa tai naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei voida lakkauttaa lainsäädännöllä (ks. Jaggar 1983, 286).

Mitä uutiskritiikkiin tulee, katson, että radikaalifeminismin pohjalta ei asetu kyseenalaiseksi yksin uutisissa esiintyvien toimijoiden sukupuoli, vaan myös mm. heidän paikkansa valtajärjestelmissä ja heidän suhteensa valtioon. Tällöin ei kysytä, saavatko naiset yleensä, vaan saavatko erilaiset, erilaisissa valta-asidoissa toimivat naiset äänensä kuuluviin uutisissa. Saavatko esimerkiksi puoluekoneistojen ulkopuolella toimivat naiset ja ylipäätään naiset kansalaisina äänensä kuuluviin uutisissa. Näin ollen radikaalifeminismin pohjalta voimme nähdä esimerkiksi niitä naisten keskinäisiä eroja, joiden perään feministinen metodologiakeskustelu on viime aikoina kuuluttanut ja joille liberaalifeminismi ja perinteinen feministinen uutiskritiikki on sokea: jotkut naiset kuuluvat esimerkiksi valtiokoneiston valtaeliittiin (mm. naisministerit), kun taas suuri osa naisista toimii ikään kuin ”luonnostaan” mieluummin kansalaisliikkeissä kuin puoluepolitiikassa ja osa taas on tietoisesti kriittinen valtiokoneistoa kohtaan ja pysyttäytyy siitä siksi erillään. Esimerkiksi yhdysvaltalaiset tutkijat Lana F. Rakow ja Kimberlie Kranich (1991, 18–19) kiinnittivät tutkimuksessaan huomiota siihen, että silloin harvoin kun feministit pääsivät esiintymään uutisissa, esille pääsivät vain ns. valtavirtafeministit, mikä Yhdysvalloissa tarkoittaa valkoisia, keskiluokkaisia liberaalifeministejä. Erilaisille feminismeille ei uutisissa ollut tilaa. Tällaiset tulokset osoittavat paitsi naisten aliedustuksen myös sen, miten uutistoiminta on keskittynyt valtiokoneiston ja sen puitteissa toimivien yhteisöjen ympärille ja miten marginaalinen paikka muilla kansalaisten muodostamilla yhteisöillä niissä on. Myös esimerkiksi yhdysvaltalaiset politiikan tutkijat V. Spike Peterson ja Anne Sissan Runyan (1993, 113) ovat kiinnittäneet huomiota siihen, miten valtiokeskeinen tarkastelu tekee näkymättömäksi naisten usein valtiorakenteiden ulkopuolella harjoittaman politiikan.

Lopuksi

Artikkelissani olen esitellyt feministisen uutiskritiikin päälinjat ja esittänyt, että feministisen uutisanalyysin on kohdistettava huomionsa naiskulttuurin sijasta naisiin poliittisina toimijoina ja siis tarkasteltava naisten suhdetta valtioon ja poliittiseen järjestelmään.

Feministisen uutiskritiikin olen jakanut varhaiseen ja uudempaan kritiikkiin ja esittänyt, että varhainen kritiikki kohdistaa huomionsa ennen kaikkea naisten ja naisten asioiden puuttumiseen uutisista ja katsoo asioiden korjaantuvan, kun naisten määrä uutisissa lisääntyy. Tältä pohjalta viime vuosina havaittua

naisten määrän lisääntymistä televisioesiintyjinä on saatettu tulkita merkiksi tasa-arvon kehitymisestä.

Myös uudempi kritiikki huomioi edellä mainitut puutteet ja vaatii niihin korjausta. Se ei kuitenkaan usko, että naisten määrän lisääntyminen uutisissa olisi yksioikoisesti tulkittavissa merkiksi sukupuolten välisen tasa-arvon kehitymisestä ja että naistoimittajien määrän lisääntyminen välttämättä muuttaisi naisten esittämistä parempaan suuntaan. Uudempi kritiikki tarkastelee uutisia kulttuurisina teksteinä ja ottaa huomioon naisten erityisen paikan kulttuurisessa järjestyksessä. Näin ollen se ei luota siihen, että naisten määrän lisääntyminen televisiossa välttämättä takaisi naisille myös ns. puhuvan subjektin paikan, vaan se näkee suurena vaarana, että naiset jäävät pelkiksi koristeiksi. Edellä esitetyn perusteella uudempi kritiikki katsookin, ettei televisiossa esiintyviä naisia voida tarkastella, esiintyvätpä he sitten uutisissa tai fiktiivisissä ohjelmissa, pelkästään reaalina, todellisina naisina, vaan heidän esiintymisensä ja esittämisenä on nähtävä myös kulttuurisina kuvina, representaatioina. On siis tarkasteltava myös naiseuden kulttuurista puolta ja katsottava, minkälaisia merkityksiä naisten kuvat eri yhteyksissä saavat. Tapahtunutta kehitystä onkin tarkasteltava laajemmassa kontekstissa ja havaittava myös mm. kaupallistuminen, yleisradiomonopoliin murtuminen ja kulttuurien postmodernisoituminen naisten määrän lisääntymistä selittävinä tekijöinä. Näin ollen feminististä uutiskritiikkiä on kehitettävä mm. sellaiseksi, että se pystyy näkemään ilmiöt yhteyksissään.

Omana näkemyksenäni olen esittänyt, että feministisen uutiskritiikin on myös pystyttävä ottamaan huomioon niin naisten kuin feminismienkin erilaisuus poliittisessa toiminnassa. Feminismien ja naisten erilaisuutta poliittisina toimijoina olen analysoinut esittämällä jaon liberaalifeminismiin, sosialistiseen ja marxilaiseen feminismin sekä radikaalifeminismin. Olen esittänyt niitä jakavana tekijänä suhteen valtioon ja valtiolliseen politiikkaan. Olen nimennyt liberaalifeminismin sekä sosialistisen ja marxilaisen feminismin valtiefeminismeiksi, koska ne pyrkivät poistamaan naisten alistamisen lähinnä valtiokoneiston avulla. Radikaalifeminismin, joka pyrkii poistamaan naisten alistamisen luomalla naisille omia tiloja ja projekteja, olen esittänyt omana kategorianaan. Tämän naisten erilaisuuteen pohjautuvan analyysin perustalta esitänkin, että feministien on vaadittava lisää erilaisia, erilaisissa asemissa olevia naisia uutisiin ja että feministisen uutisanalyysin on irrottauduttava valtiokeskeisestä tarkastelusta ja nähtävä myös muut yhteisöt ja niiden ponnistelut ihmiskunnan hyväksi.

Esitän myös, että naisten aiheina ei pidä tarkastella yksinomaan ns. pehmeitä, naiskulttuuriin perustuvia teemoja, vaan mukaan analyysiin on otettava

myös naisliike ja sen vaatimusten tarkastelu, sillä naisnäkökulma ja feminismi eivät synny itsestään, vaan tarvitaan taho, joka tietoisesti merkityksellistää maailmaa naisten etujen näkökulmasta, ts. muotoilee ongelmat, esteet, edut, tavoitteet ym. Feministeinä tietenkin valvomme, saavatko nämä tahot ja niiden mukana vaatimuksemme sijaa uutisissa ja merkityksellistetäänkö niissä maailmaa meidän vai vastustajiemme näkökulmasta. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että meidän on tarkkailtava, minkälaisia positioita naisille tarjotaan, ts. minkälaisista asemista naiset pääsevät uutisissa puhumaan. Pääsevätkö naiset puhumaan asemista, joista on mahdollista tehdä esimerkiksi poliittisia analyysijä naisten näkökulmasta? Pääsevätkö naiset puhumaan nais- ja kansalaisliikkeiden näkökulmasta? Milloin ja miten ylipäätään sukupuolelle annetaan uutisissa merkityksiä?

Lähteet

- Dahlerup, Drude (1993). From movement protest to state feminism: the Women's Liberation Movement and unemployment policy in Denmark. *Nora* No. 1/1993, 4–20.
- Feminism/postmodernism (1990) (Ed.) Linda J. Nicholson. New York - London: Routledge.
- Grant, Judith (1993). *Fundamental Feminism. Contesting the Core Concepts of Feminist Theory*. New York - London: Routledge.
- Haste, Helen (1993). *The Sexual Metaphor*. New York - London - Toronto - Sydney - Tokyo -Singapore: Harvester Wheatsheaf.
- Holland, Patricia (1987). When a woman reads the news. - *Boxed In: Women and Television*. (Eds.) Helen Baehr - Gillian Dyer. New York - London: Pandora, 133–150.
- Holopainen, Irma - Kalkkinen, Marja-Leena - Rantanen, Terhi - Sarkkinen, Raija - Österlund, Marina (1983). ”Hyvät katsojat, pääaiheemme tänään nainen”. Johdatus tutkimukseen naisen roolista televisiossa. *Oy Yleisradio Ab., Suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B 3/1983*.
- Jaggar, Alison M. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*. Sussex: The Harvester Press.
- Jallinoja, Riitta (1983). *Suomalaisen naisliikkeen taistelukaudet*. Porvoo - Helsinki - Juva: WSOY.
- Pedersen, Vibeke (1993). Soap, Pin-up and Burlesque. Commercialization and Femininity in Danish Television. *Nora* Vol. 1 No. 2/1993, 74–89.
- Peterson, V. Spike - Runyan, Anne Sisson (1993). *Global Gender Issues*. Boulder - San Francisco -Oxford: Westview Press.

- Rakow, Lana F. – Kranich, Kimberlie (1991). Woman as Sign in Television News. *Journal of Communication*, Vol. 41, No. 1/1991, 8–23.
- Savolainen, Tarja (1992). The Representation of Women and Women's Issues. - Savolainen, Tarja- Zilliacus-Tikkanen, Henrika: Women in Finnish Broadcasting. Publications of the Finnish National Commission for Unesco No 61. Helsinki 1992, 22–40.
- Smith, MaryAnn Yodelis (1982). Research Retrospective. Feminism and the Media. *Communication Research*, Vol. 9, No. 1/1 982, 145–160.
- Stacey, Jackie (1994) *Star Gazing. Hollywood cinema and female spectatorship*. London – New York: Routledge.
- Steeves, H. Leslie (1987). Feminist Theories and Media Studies. *Critical Studies in Mass Communication*, Vol. 4, No. 2/1987, 95–135.
- van Zoonen, Liesbet (1991). A tyranny of intimacy? Women, femininity and television news. -*Communication and Citizenship: journalism and the public sphere in the new media age*. (Eds.) Peter Dahlgren - Colin Sparks. London - New York: Routledge, 217–235.
- van Zoonen, Liesbet (1992). Feminist Perspectives on the Media. - *Mass Media and Society*. (Eds.) James Curran and Michael Gurevitch. London - New York - Melbourne - Auckland: Edward Arnold, 33–54.

Iris Ruoho

Ero minussa feministinä ja tutkijana

Kun tulin Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokselle assistentin virkaan kaksi vuotta maisteriksi valmistumiseni jälkeen vuonna 1992, laitos ei kyennyt osoittamaan minulle aluksi omaa huonetta. Minut sijoitettiin samaan huoneeseen virkaa aiemmin hoitaneen miespuolisen tohtorin kanssa, joka ei ymmärrettävästi pitänyt syntyneestä tilanteesta. Aloitin hiljaisen kapinan ja liimasin työhuoneen oveen lapun, jossa toistin Virginia Woolfin kuuluisat sanat siitä, että nainen tarvitsee oman huoneen ja rahaa voidakseen kirjoittaa. Sain ikkunattoman huoneen, mutta sentään oman.

Vuosien varrella olen toistamiseen ollut tiedotusopin laitoksen ainoa naispuolinen tutkija-opettaja. Tämä vähemmistöasema on vaikuttanut oleellisesti tehtäviini ja naispuoliset opiskelijat ovat kohdistaneet minuun paljon odotuksia. Ympäriini alkoi jo varhain erääntyä naistutkimuksesta ja televisiotutkimuksesta kiinnostuneita opiskelijoita, joista on tullut myöhemmin kollegoita. Olen edustanut feminististä kulttuurintutkimusta – ja ollut samalla etäällä journalismin tutkimuksen ytimeistä ja siihen liittyvästä arvostuksesta.

Vuosien myötä tehtäväni ovat monipuolistuneet, naistutkimuksen ohella opetan tiedotusopin oppihistoriaa ja metodologiaa sekä ohjaan televisiotutkimuksen opinnäytteitä. Nykyisin olen perehtynyt myös kriittiseen journalismiin ja julkisuuden tutkimukseen. Minulla on useita väitöskirjaohjattavia ja vedän televisiotutkijoille tarkoitettua jatkokoulutusseminaaria. Tarkastelen tässä artikkelissa kehittymistäni feministisenä mediatutkijana ja uraani ainelaitoksella.

Tulin poliittisesti tietoiseksi ympäröivästä yhteiskunnasta kauppaopistossa seitsemänkymmentäluvun alkupuolella. Toimin vasemmistolaisessa opiskelijaliikkeessä samalla kun opiskelin laskentatointia ja markkinointia. Muis-

tan, miten minua kuvotti opiskella ”voiton maksimointia”, joka tuntui olevan markkinoinnin filosofisena päämäärä. Ajattelin idealistisesti, että tavaroita ja palveluja voisi vaihtaa reilumminkin pelisäännöin kuin itsekkään voitontavoittelun ajamana. Feminismiä en vielä tuntenut, vaikka olin toki tietoinen epätasa-arvosta kohdatessani vähättelyä tyttönä ja nuorena naisena. Opiskelu yliopistossa oli kauppaopiston jälkeen yllättävän helppoa ja nautinnollista, koska yliopistossa sai valita mitä opiskeli. Yliopisto-opinnot avasivat täysin uudenlaisen ajattelukulttuurin minulle, joka lähdin opiskelemaan ilman lukio-taustaa. Erityisen tärkeäksi oman kasvuni kannalta muodostuivat sosiologian opinnot, joiden ohella tutustuin ensimmäisen kerran myös naistutkimukseen. En vieläkään osaa nimetä toista yhteiskuntatiedettä, joka olisi ollut samalla tavalla ajatteluun yllyttävää kuin sosiologia.

Kun siirryin opetusjaostosta tiedekuntaan vuonna 1982, toimin jo naisliikkeessä. Järjestimme useana kesänä seminaareja, joissa kokoontuivat Tampereen alueen naisliikeaktivistit, erityisesti ne, joilla oli kiinteä suhde työväenliikkeen ja sen vasemmistolaisimpaan siipeen. Olin myös perustamassa Tampereelle Naiskulttuuripäiviä vuonna 1981 ja toimin lyhyen ajan vuodesta 1984 Naisasialiitto Unionin alueyhdistyksen puheenjohtajana. Ylioppilaskunnan Akkaryhmässä ehdin olla hetken, noihin aikoihin puheenjohtajana oli Marjo Liukkonen. Kaikissa näissä yhteyksissä tapaamani naiset ovat vaikuttaneet ajatteluuni ja pyrkimyksiini muuttaa politiikan miestapaisia toimintamalleja. Kohtaamiset muiden kanssa eivät silti aina ole olleet helppoja, sillä oma feminismi on kietoutunut vahvasti kokemukseeni työväenluokan kasvattina. Se on kasvattanut herkkyyttäni nähdä valtaa sielläkin, missä muut eivät sitä näe.

Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksella työskentelevä Aino Saarinen oli alusta alkaen keskeinen ideologini tamperelaisessa naistutkimuksessa. Hän piti luokkakysymystä tärkeänä. Saarisen artikkeli Naistutkimus – paradig-mahaaste (1986) antoi teoreettiset välineet ajatella tieteen kritiikkiä, myös tiedotustutkimuksen piirissä. Artikkelissa hahmottui tiedeinstituution miesvetoisuus¹ ja sukupuolten valta- ja alistussuhteen purkamisprojekti. Siinä etsittiin uusia näkökulmia, jotka lähtivät naisen kokemuksesta ja elämänpiiristä. Miesvetoisen tieteen paradigman haastamisessa oli artikkelin mukaan kyse synteesisistä, jossa käsitys naisista yhtäaikaisesti sekä alistettuina että subjekteina antoi mahdollisuuden tarkastella yhteiskuntaa sukupuolijärjestelmänä, ”nais- ja mieskulttuurien jännitteisenä suhteena”. Artikkelin auttoi näkemään, miten yhteiskunnallinen sukupuoli sekä naiseuden ja mieheyden määrittely

1 Käytän tässä yhteydessä mieluiten itse käsitettä miesvetoinen, koska se kertoo valtavirran tutkijoiden pääasiallisesta kulttuurisesta sukupuolesta.

ovat jatkuvan käytännöllisen ja ideologisen kamppailun kohteita ja tuloksia. (Saarinen 1986, 13–17.)

Michèle Barrettin kirja *Nykyajan alistettu nainen* (1985) oli heti ilmestyttyään suosittu oppikirja mediatutkimuksesta kiinnostuneelle sosialistiselle feministille, koska se tarjosi uusmarxilaisuuteen nojaavan ajatuksen kulttuurintuotannon alueella tuotetusta sukupuoli-ideologiasta. Monille marxilaista tutkimusta tehneille tai vasemmistolaisessa liikkeessä toimineille feministeille nimenomaan kulttuurintutkimus täytti sen intellektuaalisen aukon, jonka ortodoksisen marxismin hylkääminen jätti. Barrettin ideologiakäsitystä on myöhemmin kritisoitu muun muassa epähistoriallisuudesta, siitä että hän tarkastelee sukupuoli-ideologiaa ikään kuin se olisi irrallaan sosiaalisten suhteiden kulloisestakin erityislaadusta (de Lauretis 2004, 44–45).

Brittiläinen kulttuurintutkimus ja erityisesti sen piirissä esitetyt feministiset ajatukset (ks. esim. Thornham 2000) sijoittuivat osaksi tiedotusopillista naistutkimusta viimeistään kahdeksankymmentäluvun puolivälissä (erityisesti Savolainen 1987). Graduntekijät alkoivat tarkastella naisille suunnattuja television tilannekomedioita ja rakensivat analyysinsä myötä- ja vastakarvaan asettuvien tulkinta-asemien muotoon (Ahonen & Rajalahti 1988). Samalla naisen kahdentumista uutisjournalismin kentällä tarkasteltiin tiedotusopissa kriittisesti ns. yksityisen ja julkisen logiikan kautta. Kävi selväksi, että perinteisesti koviksi käsitetyillä reviiireillä toimivien naisten nähtiin tulevan uutisissa esille nimenomaan Naisina ja vasta tämän jälkeen yhteiskunnallisina toimijoina. (Halonen 1988, 3–8.)

Halusin aikanani radio- tai televisiotoimittajaksi, mutta journalistiikan opintojen ohella kiinnostuin tiedotusopin teoriasta. Naistutkimuksesta luennoi tiedotusopissa Irma Kaarina Halonen, joka oli ohjannut opinnäytetöitä muun virkatyönsä ohessa ja raivannut tien myöhemmin tapahtuneelle naistutkimuksen institutionalisoitumiselle laitoksellamme. Irma Kaarinan luentokurssit olivat inspiroivia ja monet teoreettisesti kiinnostavat kysymyksenasettelut suuntasivat myös omia intressejäni. Useat meistä kahdeksankymmentälukulaisista ryhtyivät lopulta tutkimaan aineistoja, jotka loistivat tuolloin poissaolollaan viestintätutkimuksesta eli televisiosarjoja ja naistenlehtiä.

Minua kuten varmaan muitakin kiinnosti erityisesti tutkimuksen sidos politiikkaan. Feministinen kulttuurintutkimus oli sidoksissa politiikkaan ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin tutkimuksella oli angloamerikkalaisessa asussaan vahva yhteys naisliikkeisiin. Monet kulttuurintutkimuksen feministipioneerithan olivat journalisteja ja elokuvantekijöitä. Suomessa näin suora yhteys tuottamisen käytäntöihin on kuitenkin puuttunut. Tutkimusta hyödynsivät Suo-

messa alun alkaen erityisesti opiskelijoina ja tutkijoina yliopistossa vaikuttavat naisliikeaktivistit, joista osa oli aiemmin toiminut vasemmistoliikkeessä.

Toinen poliittinen sidos syntyi sitä kautta, että feministisen tutkimuksen tärkeä tehtävä oli kritisoida valtavirran tutkimusta siitä, että se sulki pois naiset tarkastelustaan. Miesvetoinen tutkimus irrotti naisen julkisuuden alueesta ja siihen liitetystä yhteiskunnallisesta subjektiudesta ja palautti naisen subjektiuden yksityisen alueelle, äidin rooliin. Kolmanneksi feministiseen kulttuurintutkimukseen liittyi ajatus representaation politiikasta; naiskuvia kritisoimalla ja muuttamalla ajateltiin muutettavan myös naisten omaa käsitystä itsestään subjekteina.

Uravalintani ratkesi kun minut palkattiin tiedotusopin laitokselle paikallisradio-tutkimuksiin vuosina 1986 ja 1988. Tutkimusapulaisena törmäsin ensimmäisen kerran yliopistomaailman miesvetoisiin realiteetteihin: Vaikka koodasin paikallisradiomusaa urakalla kahdeksasta neljään, oli naisen työ näkymätöntä verrattuna miespuolisten kollegojen työhön. Kirjoitin tästä törmäyksestä muutama vuosi myöhemmin Heikki Luostarisen toimittamaan julkaisuun Puheenvuoroja toimittajakoulutuksesta. Kirjoituksessani pohdin syitä ja seurauksia: ”Jokainen tyttö ja nainen joutuu murtamaan sukupuolensa kahleen ja muokkaamaan identiteettiään miehisten yhteisöjen ehtoihin, jos niihin integroituvat. Kyse ei ole naisesta yksilönä, vaan sukupuolen edustajana. Monet, miehet, joille yrittää kertoa ongelmistaan eivät yksinkertaisesti ymmärrä. He alkavat pian luetella naisia, joilla näitä ongelmia ei ole. (Ruoho 1991a, 62.)

Opintoni olivat vielä vuonna 1988 kesken ja olin raskaana. Tiedotusopissa kävi opettamassa valokuvaaja Leena Saraste, jonka kurssit olivat nekin erittäin suosittuja. Myöhemmin vedin hänen kanssaan yhteisen projektin Taideteollisessa korkeakoulussa. Olin tuolloin innostunut valokuvan tutkimisesta. Kävin luennoimassa aiheesta Sarasteen järjestämässä tilaisuudessa Ateneumissa. Kiinnostus valokuvaan ei ole kadonnut, mutta televisiotutkimus alkoi kiinnostaa pian sen jälkeen kun sain pro gradu -tutkielmani valmiiksi ja hakeuduin jatko-opiskelijaksi.

Ennen maisteriksi valmistumistani vuonna 1989 minut pestattiin yhdeksäksi kuukaudeksi Naistutkimus-lehden toimitussihteeriksi ja Suomen Akatemian naistutkimusverkoston puolipäiväisen koordinaattoriin sijaiseksi. Tässä työssä tutustuin eri tieteenalojen naistutkijoihin ja minulle valkeni tutkimuksen laaja kenttä ja erilaiset lähestymistavat. Koordinaattorin pestin jälkeen pro gradu -tutkielmani valmistuttua sain työskennellä naistutkimusyhteisössä Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksella aina siihen asti kunnes jäin työttömäksi.

Sitten minulle tarjoutui mahdollisuus tehdä työllistämisvaroilla tiedotusopin lisenssiaatin työn tutkimussuunnitelma.

Olin alkanut tuntea oloni oudoksi naistutkimuksen tuolloisessa sosiologiassa valtavirrassa. Asetuin vilkuilemaan salia kynnyksen molemmin puolin: Pidin vieraana ajatella naisnäkökulmaa tieto-opillisenä perspektiivinä. Ajattelin, että naisnäkökulma on aina luonteeltaan poliittinen ja neuvoteltavissa oleva katsantokanta, ei totuus. Itselleni luokka oli edelleen tärkein käsite, joka artikuloi näkemystäni naiseudesta. Myöhemmin ymmärsin, että myös se, mitä käsitämme ”luokalla” on neuvottelun tulos. ”Luokka” on esimerkiksi Beverly Skeggsin (2004) mukaan tiettyjen diskursiivisten käytäntöjen tuottama luokittelevaa puhetta siitä, mitä ymmärrämme ”luokalla” eikä siis jotain, joka yksinkertaisesti löydetään. Tämä genealoginen näkökulma on auttanut tämentämään sosiaaliseen epätasa-arvoon liittyvää kokemusta ja sen jäsentymistä osaksi identiteettiäni.

Kirjoitin tutkielmani Naisnäkökulman ongelmia. Yhdysvaltalaisista standpoint-teorioista (1990a) siis jonkinlaisena tilinpäätöksenä. Gradun pohjana ollut kirjallisuus oli käsitelty sosiologian metodologialuennoilla, joita Liisa Rantalaiho veti. Luennot olivat heräte kirjoittaa tutkielma aiheesta joka oli alkanut vaivata minua vaihdettuani pääaineeni tiedotusoppiin: Voisiko naisen kokemuksella olla jokin tieto-opillinen tutkimuksellinen merkitys. Kysymys nousi luontevasti tiedotusopin tuolloisesta keskustelusta, jossa vastakkain olivat ajatukset objektiivisesta ja ns. diskursiivisesta journalismista. En tietenkään osannut ottanut kantaa tähän keskusteluun, vaan olin valinnut aiheen, joka oli itselleni tärkeä. Liioittelematta voin kuitenkin todeta, että journalismista tiedotusopissa käyty keskustelu, erityisesti sen teoreettinen haastavuus, rohkaisi aikanaan vaihtamaan pääainetta ja jättämään viittä vaille valmiit sosiologian opinnot.

Tutkielman pohjalta tiivistetyssä katsauksessani (1990b) nousee esille kaksi kysymystä: Mitkä yhteiskunnalliset muodot on oletettava että tietyt kysymykset ja tietyt tavat asettaa ne kyseenalaiseksi muodostaisivat feministisen tutkimuksen perustan? Miten vallitsevan ajatusmuodon sisällä voidaan ratkaista ongelmia, jotka vaativat aivan uudenlaista tapaa ajatella? Kysymykset enteilivät nousevaa kiinnostusta ns. tiedon arkeologiaan. Tutkielma ja siitä kirjoitettu, tähän kokoelmaan ensimmäiseksi valittu katsaukseni kuvaavat omalla kömpelöllä tavallaan nykyistäkin suhdettani feminismin teoriaan ja käytäntöön. Lanseeraan tutkielmani lopussa ruotsalaiselta Karin Widerbergiltä (1987) lainaamani ajatukset: ”Jos naisten ja miesten eriarvoinen asema nähdään sukupuolten välisen suhteen lopputuloksena, eikä olisi tällöin tärkeää tutkia sukupuolten asemaa nimenomaan naisen ja miehen keskinäissuhteen

näkökulmasta. Tämä mahdollistaisi näkemyksen kannattajien mukaan entistä selkeämmän näkemyksen sukupuolten välisestä valtataistelusta ja antaisi naisille subjektiaseman, nykyisen yksipuolisen ”alistetun” roolin asemesta. Samoin se tarjoisi miehelle monipuolisemman subjektiaseman muunakin kuin ”alistajana”.” (Ruoho 1990a, 49.)

Syksyllä 1992 minut valittiin tiedotusopin assistentiksi. Ymmärsin myöhemmin, että kyse oli linjavallinnasta. Olen miettinyt, olisiko minua valittu kyseiseen virkaan, jos olisin ollut toisenlainen feministi, astetta radikaalimpi naisasianainen? Yllättäen valintaani otti kantaa myös itselleni tärkeä naistutkija; hän soitti minulle kotiin ja ihmetteli, miksi minut valittiin eikä minua meritoituneempi miestutkija. Vaikka työskentelin kilpahakijani kanssa vielä vuosia myöhemmin, hän ei koskaan näyttänyt mahdollista pettymystään minulle.

Assistentin virkaan yhdistettiin ensimmäistä kertaa virallinen velvoite opettaa naistutkimusta. Tätä ennen naistutkimusta oli opettanut muiden virkatöidensä ohella Irma Kaarina Halonen. Alkuvuosina – samoin kuin myöhemminkin hän sekä Tarja Savolainen ja Henrika Zilliacus-Tikkanen olivat tärkeitä kontakteja muihin alan naistutkijoihin. Tapasimme muun muassa Tiedotustutkimuspäivien yhteydessä ja saatoimme vaihtaa kokemuksiamme opettamisesta ainelaitoksilla.

Alamme naistutkimus on poikkeuksellisesti tehty ainelaitoksilla, mikä on vaikuttanut tutkijuuteeni. Olen saanut opettajana seurata alani kehitystä laajasti, en vain oman tutkimukseni horisontista. Se on merkinnyt jatkuvaa jännitettä omien ja muiden ajatusten kanssa opettaessani vaikkapa oppihistoriaa ja tutkimusmetodeja. Erityisen haastavina olen pitänyt tiedotusopin peruskursseja. Niillä olen voinut puhua omastakin tutkimuksestani nuorille, jotka ehkä ensimmäisen kerran saavat kuulla sukupuolen olevan myös teoreettinen käsite. Vastaanotto on aina yhtä yllättävää; varsinkin heteronormatiivisuuden kritiikki ottaa joskus koville nuoren kuulijakunnan keskuudessa.

Tamperelaisissa opinnäytetöissä alettiin kahdeksankymmentäluvun lopulla puhua jälkistrukturalistisesti ’teksteistä’ (Pajunen 1990). Suunta jatkui koko 1990-luvun ajan ja vahvistin sitä pro gradu -tutkielmien ohjaajana erityisesti projektissa Irti symbolisesta, joka muodostui myös tärkeäksi uuden sukupolven kohtauspaijaksi.

Vuonna 1993 olin järjestämässä paikallista seminaaria, jonka aiheena oli Sukupuoliero journalismissa ja tiedotustutkimuksessa. Seminaarin tavoite oli informoida tiedotusopin laitoksen opetus- ja tutkimushenkilökuntaa sukupuolta problematisoimaan pyrkivästä tutkimuksesta. Taustalla oli kasvanut kiinnostus naistutkimukseen ja naisjournalismiin – pelkästään tiedotusopin puolella oli

tuolloin valmistunut noin 25 pro gradua ja saman verran oli tekeillä. Seminaarin järjestämiseen motivoi lisäksi tiedotusopin opinnot aloittavien naisvaltaistuminen. Halusimme pohtia, miten koulutuksemme naisvaltaistuminen tulee aika ajoin näkymään työmarkkinoilla ja tutkimuksessa. Oma luentoni käsitteli tiedotusopillisen naistutkimuksen teoriamalleja.

En onnistunut luomaan yhteyttä journalistiikan opetuksen ja tutkimuksen välille. Näkökulmani oli ehkä liian teoreettinen, eikä siitä ollut sellaisenaan välitöntä hyötyä journalistiikan opetuksessa. Kuitenkin monet tulevat toimittajat olivat kiinnostuneita naistutkimuksesta ja aiheesta järjestetyt kurssit olivat aina täynnä. Opetimme Marianna Laihon kanssa yhdeksänkymmentäluvun alkupuolella Naisen naamio-nimisiä kursseja. Myöhemmin toimitimme yhdessä kirjan Naisen naamio, miehen maski (1996). Kun kirja oli ollut opintovaatimuksissa seitsemän vuotta ja sen lähtökohdat alkoivat tuntua meistä vanhentuneilta, aloimme toimittaa sille jatko-osaa (2005).

Tiedotusopissa on ollut aina runsaasti graduohjattavia, jotka tekevät tutkielmaansa naistutkimusaiheesta. Osa heistä kokoontui assistenttikauteni alussa yhteen projektiksi, jonka teemana oli Irti symbolisesta. Poliittikkana oli tuolloin olla liiaksi toistamatta kulttuurisiin sukupuoli-jakoihin liittyviä itsestäänselvyksiä, kuten ajatuksia tietynlaisista nais- ja miesidentiteeteistä. Projekti alkoi syksyllä 1993 ja sen puitteissa tutustuimme muun muassa Yleisradion tasa-arvotyöhön. Luimme samalla Rosi Braidottin teosta Riitasointuja, joka oli tuohon aikaan juuri suomennettu. Projekti teki varsin pian tutkimustarjouksen Yleisradiolle tarkoituksena tutkia muun muassa eri lajityyppien ominaisluonnetta, suomalaisten sarjojen nais/mieskuvia, elämänhallintakyvyn ja ihmiskuvan välittymistä televisiosta kotikatsoomoon sekä ajankohtaisjournalismin luonnetta ja naisohjelmien (kuten Alma ja Doris, Piironki, Naisten tunti) suhdetta ns. normaalijournalismiin.

Yleisradio ei tarttunut tutkimustarjouksemme, mutta teimme pitkälle opinnoissaan ehtineiden Katja Valaskiven (ent. Huhta) ja Kaarina Nikusen kanssa tilausselvityksen Nainen viihteenä, mies viihdyttäjänä (1996). Se oli viihdeohjelmia käsittelevä tutkimus, jota käytettiin Yleisradion sisäisessä koulutuksessa samaan tapaan kuin vastaavaa uutisiin keskittynyttä aineistoa (Sana 1995). Kirjoittajakumppanit valittiin molemmat myöhemmin tutkijakouluun ja aikanaan valmistuivat väitöskirjat (Valaskivi 1999 ja Nikunen 2005). Uuden sukupolven feministinen televisiotutkimus oli alkanut Tampereella.

Tiedotusopillisessa naistutkimuksessa pyrittiin kautta linjan haastamaan miesvetoisen journalismintutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen sekä muun muassa niihin liittyvien psykoanalyttisten teoretisointien maskuliinista perustaa. Naistenlehdet, mainokset ja televisiosarjat nousivat tutkielmissa analyysi-

en keskiöön. Oma lisensiaatin tutkielmani vuodelta 1995 oli vielä kokoelma artikkeleita, joissa alkoi hahmottua profiilini televisiotutkijana. Alusta alkaen koin, että sosiologinen taustani ja suhteeni naistutkimukseen vaikutti vahvasti näkökulmiini. Ensimmäiset artikkelimuotoon kirjoittamani perhesarjojen lajityyppejä ja katsojuutta tarkastelevat tutkimukset olivat tutkimusalueeseen liittyvien rajankäyntien vuoksi luonteeltaan enemmänkin teoreettisia kuin empiirisiä. Näkökulmani on ollut tarkastella lajityypin ja yleisön oletettua sukupuolierityisyyttä historiallisesti muotoutuvina ja poliittisina konstruointeina.

Haastattelin vuonna 1993 Ruusun aika -nimisen perhesarjan (MTV3) katsojia ja pohdin tekstin ja sen vastaanotosta välistä suhdetta. Oma näkemykseni vastaanotosta piirtyy seuraavasti: ”Lajityyppikriittinen tarkastelu ei kiistä katsojien aktiivisuutta, muttei myöskään tuodittaudu tuottajien ja katsojien konsensuksen koskemattomuuteen. Lajityyppikritiikki voi kohdistua tämän artikkelin tapaan generisiin ratkaisuihin, kuten perhedynamiikan tiettyyn artikulaatioon sarjoissa. Tämän lisäksi olisi välttämätöntä tarkastella perhesarjaa yleensä lajityypinä, sen kulttuurista konstituutioperustaa ja yhteyttä television lajityyppijärjestelmään.” (Ruoho 1993, 83.)

Vuonna 1994 julkaistussa artikkelissani Metsoloista (TV2) tartun keskuksen henkilö Erkki Metsolan maskuliinisuuteen ja analysoin sitä suhteessa naiskuviin. Myöhemmin olen kirjoittanut mieskuvista, muun muassa sarjoissa Fitz ratkaisee (Ruoho 1996) ja Raid (Ruoho 2005). Metsoloiden naiskuviissa kiinnitän huomion siihen, miten sarjassa käyvät dialogia erilaiset naiseudet: itsensä pyhittävä äitiys, tasa-arvofeminismi, feministinen vahvan naiseus ja identiteettien vapaata valintaa korostava postfeminismi (Ruoho 1994a, 10-11). Pohdin Metsoloita tarkastelevassa artikkelissani myös sitä, miten varhainen ideologiakritiikki perhesarjojen lataamiin naiskuviin ja perheideologiaan törmäsi kulttuuritutkimuksen myötä katsojien empatiaan sarjojen perinteisiä naishahmoja kohtaan. Tämä asetti kysymyksen ”oikeista” ja ”vääristä” naiskuvista neuvottelukysymykseksi erilaisten feminismien kesken. Viime kädessä kysymys on siitä, miten ero naisten ja miesten sekä naisten itsensä kesken katsomossa politisoitaisiin.

Esiinnyin sarjoista tekemilläni analyyseillä jonkin verran julkisuudessa olihan suomalaisia televisiosarjoja tutkittu tuohon aikaan vielä sangen vähän. Sitä paitsi televisiossa oli alkanut suurella ryminällä yhdysvaltalainen saippuaooppera Kauniit ja rohkeat. Toimittajat kysyivät minulta usein syytä sarjan suosioon. Selitin heille, että sarja puhutteli tunnerealismillaan ja sillä, että se tarjosi katsojalle erityisen suhteen henkilöahmoin; katsojan oli mahdollista arvioida heidän käyttäytymistään ja tuntemuksiaan aivan kuin ulkopuolisena tarkkailijana. Lisäksi sarjallisuus koukutti katsojat kätevästi ruudun ääreen.

Olin käynyt luennoimassa aiheesta jo pohjoismaisessa naiskokouksessa Hanasaassa (Ruoho 1991b) ja olin vastaanottotutkimuksen asiantuntijana television opetusohjelmissa. Suhtauduin kaikissa näissä yhteyksissä kriittisesti ajatukseen, että olisi olemassa jokin yhtenäinen naiskatsojen ryhmä.

Jatkoin tiedotusopin laitoksella naistutkimuksen teorian ja käytännön välisen suhteen pohdintaa, olinhan nyt vastuussa alueen opetuksesta laitoksellani. Jouduin jatkuvasti kysymään itseltäni, merkitseekö naistutkimuksen pedagoginen projekti vaatimusta tietystä feministisestä tietoisuudesta? Yritin myös pohtia sitä, miten voin teoreettisesti suhtautua opiskelijaan, joka opinnäytetyönsä kautta rakentaa itselleen vahvempaa nais- tai miesidentiteettiä? Nämä ovat konkreettisia pedagogisia ongelmia, jotka ovat sekä tieto-opillisia että eettisiä. Pohdiskelu muokkautui osaksi tutkimustani käsitellessäni saippuaooopperoiden ja naiseuden yhdistämistä feministisissä televisiotutkimuksissa.

Nyt uudelleen julkaistussa artikkelissani Saippuoiden feministinen kritiikki: naiseuden ja saippuoiden yhteydestä eron politisointiin (1994b) kysyn: Miten sukupuoliero on saippuaoopperoihin kohdistetussa feministisessä tutkimuksessa politisoitu ja millainen merkitys ja intensiteetti sille on niissä annettu? Tuolloiset argumenttini ovat kiteytettävissä seuraavasti: (1) Feministinen tutkimus toistaa yhtälöä: saippuaoooppera=feminiinisyys=massakulttuuri. (2) Näin tehdessään tutkimus piilottaa naisten keskinäisissä suhteissa ilmenevän epäsymmetrian. (3) Naisten ja saippuoiden yhdistäminen on poliittinen teko, jonka seuraukset on tiedostettava. (4) Saippuaoooppera on lopulta yksi sukupoliteknologia.

Käsittelen artikkelissa sitä, miten sukupuolisuutta määriteltiin televisiotutkimuksessa pitkään sellaisten dikotomioiden avulla, kuten nainen/mies ja feminiininen/maskuliininen. Kahtiajakoisia sukupuolisia ominaisuuksia liitettiin paitsi katsojiin myös televisio-ohjelmiin itseensä. Tutkija puhuivat gynosetristä, naiskeskeisistä teksteistä (saippuaooopperat tai jotkut melodraamat) ja näiden naiskatsojista. Esiintyi myös väitteitä, että koko televisio on feminiininen media kaikessa virtaavuudessaan ja katkonaisuudessaan. ”Feminiinisyys” tai ”maskuliinisuus” jäivät kuitenkin usein abstrakteiksi kategorioksi sen sijaan että ne olisi nähty historiallisina ja kulttuurisina käsitteinä ja ajatusmuotoina. Puhumattakaan, että olisi ajateltu feminiiniseksi ja maskuliiniseksi määriteltyjen seikkojen vaihtelevia ja toisiinsa kietoutuvia psyykkisiä ja fyysisiä olomuotoja, siten kun itse kunkin yksilö asian mieltää. Näiden luutuneiden käsitysten avaaminen kiehtoo minua edelleen ja ne ohjasivat minut aikanaan Teresa de Lauretisin (suom. 2004) ajattelun ääreen.

Artikkeleista koostuvan lisenssiaatin tutkielmani valmistuttua 1995 alussa olin hämmentynyt. Tunsin vahvasti, että tiedotusvälineissä julkaistut lausuntoni

Ruusun ajasta ja Metsoloista kiinnittyivät populaariin käänteeseen tavalla, jota en osannut odottaa. Ajattelin, että olin ollut julkisuudessa osaltani tuke-
massa vastustamaani yksipuolista viihteellistymistä. Kirjoitan väitöskirjatyö-
ni johdannossa (2001, 13) että suivaannuin 1990-luvun puolivälissä siihen,
että eräät toimittajille antamani suhteellisen myönteiset haastattelulausunnot
1990-luvun suomalaisista perhesarjoista ja erityisesti niiden naispuolisten kat-
sojien aktiivisuudesta näyttivät julkisuudessa ajavan sisään ns. liberalistista
televisiopolitiikkaa. Nytemmin olen tullut yhä vakuuttuneemmaksi siitä, että
havaitsemassani ilmiössä oli ja on kyse laajemmasta ilmiöstä kuin pelkästään
televisiopolitiikasta. Edelleen muodikkaassa, mutta itse asiassa jo 1980-luvun
puolivälissä esille nousseessa vaatimuksessa ”kuluttajan valinnan vapaudesta”
on kyse yhteiskuntafilosofisesta murroksesta, ei vain yleisradioyhtiöön liite-
tystä paternalismin ja asiantuntijavallan vastustamisesta.

Käänsin lisensiaatin tutkielmani jälkeen selkäni kaupalliselle televisiolle
ja aloin tutkia tamperelaista käyttödraamaa. Yritin vakavasti pohtia, miten
TV2:n sarjadraama oirehtii aikaansa ja osallistuu sen tuottamiseen. Jatkoin
samalla perhesarjagenren pohdintaa sukupuolittuneena lajityyppinä. Väitöksen
myötä syntynyt kiinnostus artikulaatioteoriaan johti tarkastelemaan feminis-
tisen kulttuuritutkimuksen historiallista muotoutumista. Sittemmin kysyin
jo omiinkin kokemuksiini pohjaten: Onko feministinen televisiotutkimus ka-
dottanut kriittisen ytimensä?

Tekstini Medianarsistin sortonostalgiaa vai feminismiin politisointia? (2003)
pureutuu tähän problematiikkaan. Herätän siinä kysymyksen siitä, ovatko nais-
ten kulttuurisen alueen merkityksellisyyttä korostaneet argumentit - kuten
naisille suunnattujen saippuaopperoiden, lehtien ja romanttisten lukemistojen
kulttuurisia paikkoja tarkastelevat puheet - alkaneet argumentoitua epäkriit-
tisesti populaarin puolustukseksi? Jääkö tutkimuksessa tämän jälkeen enää
tilaa populaarikulttuurin taloudellisten kytkösten esille tuomiselle? Jatkan
aiheen pohdintaa edelleen (Ruoho 2006b) ja kysyn, mihin luokka ja yleensä
sosiaalisen eriarvoisuuden huomioon ottaminen on kadonnut mediakulttuurin
tutkimuksesta.

Mediakritiikki on jäänyt harvojen huoleksi samalla kun tutkimuksen liik-
keellepanijana ollut naisliike on eriytynyt ja osa naistutkimustakin on muuttu-
nut hyvän yhteiskunnallisen statuksen omaavien naisten akateemiseksi työksi.
On vähintäänkin oireellista, että nytemmin raflaavalta vaikuttavat ajatukset
luokkasorrosta ja sen kietoutumisesta sukupuolisortoon jäivät aikoinaan muita
kysymyksiä vähemmälle. Tällainen kehitys tuli mahdolliseksi, sillä keskimää-
rin ihmisten taloudellinen ja koulutuksellinen asema länsimaissa parani ja
tutkijat alkoivat analysoida esimerkiksi televisiosarjoja oman kokemuksensa

siivittäminä. On toki kiinnostavaa pohtia, miten sarjahahmot selviävät identiteettikriisistä, kun itsekkin etsii epätoivoisesti itseään ja paikkaansa.

Tulkintani mukaan irtautuminen sosiaalisen taustan pohtimisesta, sen merkityksellisyydestä ja tulkitsijoiden tunnestruktuurin keskiluokkaistuminen (ja sitä kautta kiinnostus yksien ilmiöiden asemesta toisiin) tapahtui suomalaisessa mediatutkimuksessa hiljakseen, ensin etnografista käännettä korostaneen kulttuurintutkimuksen rantautuessa maahamme ja myöhemmin, pohjimmiltaan elitistisen populaarikulttuurin tutkimuksen leviämisenä. Tässä prosessissa sellaiset paikalliset ja maailmanlaajuiset naisten väliset erot, joilla on materiaallinen ja rakenteellinen tausta taloudellisen varallisuuden, yhteiskunnallisen hyvinvoinnin ja esimerkiksi medioiden käyttömahdollisuuksien epätasaisessa jakautumisessa sysäytyivät syrjään.

Tamperelaisen tiedotustutkimuksen tilanne on muuttunut paljon niistä ajoista kun itse tulín laitokselle. Muutosta voi kuvata jopa jonkin tason tutkimusvihamielisyysenä. Yhdeksänkymmentäluvun alun lamaa seurasi yliopistossa yleinen säästökuuri, ulkomaisiin konferensseihin oli vaikea päästä ilman erillistä projektirahoitusta ja välillä assistentin laitostyöt estivät tutkimukseen syventymisen. Töitä ei voinut valita samalla tavalla kuin aiemmin. Kipeämmin omaa tutkijanuraani on koskettanut tutkimusalueeni vähättely ja stigmatisoituminen vain jonkin suppean alan tutkijaksi. Itse en ole koskaan pitänyt itseäni vain tv-sarjatutkijana, koska olen tutkinut myös televisiojournalismia. Fiktion tutkimuksessa näkökulmani on ollut sosiologisesti painottunutta, mikä on profiloitunut minua alusta alkaen suhteessa esimerkiksi Turun yliopistossa tehtyyn elokuva- ja televisiotutkimukseen.

Väitöksen jälkeen olen löytänyt teoreettisen kotini tutkimusalueelta, jolla voin yhdistää kriittisen kulttuurintutkimuksen perinnettä ja julkisuusteoreettista keskustelua. Haluan myös avata journalismin tutkimusta uudesta suunnasta ja tarkastella journalismia yhtenä sukupuolivallan instituutiona ja diskursiivisena muodostelmana. Tätä kirjoittaessa on julkaistu artikkelini *Julkisuudet, naiset ja journalismi* (Ruoho 2006a).

Feministisen mediatutkimuksen piirissä työskentelevän on mahdotonta edetä urallaan ainelaitoksella hallitsematta laajasti alan teoreettista tutkimusta. Olen joutunutkin kummalliseen vaakakuppi-tilanteeseen: toisaalta pyrin edustamaan tieteenalaa yleensä ja toisaalta feminististä mediatutkimusta erityisesti. Tällaista kahdella tuolilla istumista pitäisi tutkia, sillä se ei välttämättä ole pelkästään tuhoisaa. Ainakin itselleni on ollut hedelmällistä tarkastella asioita useista eri näkökulmista. Tiedotustutkimuslehden päätoimittajuus väittelemisen jälkeen vuosina 2002–2005 oli pysähdyttävä kokemus, tiedekustantajan roolissa kun

joutuu pohtimaan, millaisia teoreettisia aukkoja alalla on ja millaiset tekstit voisivat herättää keskustelua.

Alallamme opiskelee paljon naisia. Tutkijakoulut ovat lisänneet painetta uusiin akateemisiin virkoihin. Edelleen näyttää kuitenkin siltä, etteivät naiset etene Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella. Työnjaossa naisille jäävät tutkimusta avustavat tehtävät ja opetuksen kehittämistehtävät. Olemme alkaneet puhua sekä akateemisista kotitaloustöistä, jotka näyttävät kasautuvan erityisesti naispuolisille työntekijöille että erityisistä akateemisista emäntä-ammateista, joiden tarkoitus on ensisijaisesti tukea miespuolisten työntekijöiden uraa. Emme ole jääneet toimeettomiksi, vaan vaatineet muutosta. Lähes kaikki tiedotusopin laitoksella työskentelevät naiset allekirjoittivat vuonna 2005 adressin, jonka seurauksena laitos teetti selvityksen (Nikunen 2006; ks. vastaava selvitys Kantola 2005) laitoksemme sukupuolivinoumista (esimerkiksi ei yhtään naispuolista professoria koko sen historian aikana) ja niiden rakenteellisista syistä. Lisäksi laitos sitoutui laatimaan suunnitelman tasa-arvon edistämiseksi.

Olen viime vuosina miettinyt yhä uudelleen, miten paljon omiin tutkimusintresseihini ja yleensäkin tapoihini kokea asioita vaikuttavat ne hyvin erilaisia luonteita ja elämänpirejä edustaneet naiset ja miehet, joita olen elämässäni tavannut. Talot, joissa olen elänyt ja ihmiset, joita olen rakastanut. Pyristelen edelleen irti lapsuuden ja varhaisnuoruuteni kokemuksista, jotka liittyivät isän alkoholismiin, äidin yksinhuoltajuuteen ja perheeni jatkuvaan rahapulaan, siihen etten voinut mennä oppikouluun ja että sain koulusta vaateavustusta. Olin uppiskainen lapsi ja kun jouduin jatkuvasti siirtämään omat haluni sivuun, opin elämään mielikuvien maailmassa ja miellyttämään muiden tyttöjen tapaan ulkoisesti muita. Tuo nöyryytys elää edelleen ruumiissani, mutta olen oppinut analysoimaan sitä.

Joudun jatkuvasti tasapainoilemaan sellaisten kokemusten kanssa, jotka liittyvät sisällä oloon ja ulkopuolisuuteen; näen vallan merkit itsessäni ja ympärilläni olenhan mukana monissa valtaa käyttävissä instituutioissa. Vallalla ei aina ole vain yhtä sukupuolta. Suhteeni sukupuoleeni on ambivalentti. Silti tunnen tulevani alistetuksi juuri Naisena, koska olen siihen kategoriaan merkitty tavalla, jota on vaikea vastustaa.

Miten omat kokemukset vaikuttavat siihen, mitä asioita kuvittelee tietävänsä? Ajatus totuuden politiikasta, jonka Michéle Barrett on samannimisessä kirjassaan nostanut esiin kuvaamaan tiedon ja diskurssin, totuuden ja vallan yhteyttä² on edelleenkin hedelmällinen suhtautumistapa tietoon ja tiedon

2 Barrett, vii.

tuottamiseen. Myös tutkija tutkii aina jostakin käsin, jostakin kontekstista, johonkin sitoutuen: suhteessa toisiin, suhteessa tutkimiinsa ihmisiin, suhteessa tiedeyhteisöön, jonka jäsen on, suhteessa oppilaisiinsa sekä suhteessa itseensä, omiin kokemuksiinsa ja ruumiiseensa. ”Identiteetit” eivät ole tiloja, jotka voidaan johtaa jostain yhdestä alkupisteestä. Joitakin asioita voi silti oppia ymmärtämään paremmin kuin toisia.

Vaikka nuorempana tutkijana olin skeptinen sen suhteen, että naisen kokemuksella voisi olla tieto-opillista merkitystä, en nykyisin ole näkemykseltäni aivan yhtä jyrkkä. Subjektiviteetti rakentuu toimien, kuten Suvi Ronkainen toteaa: ”Kyse on lähes huomaamattomasta muuntumisesta, arjen järjestelyistä tai elämänalueiden jäsentymisestä tietyntylaisina toimintakulttuureina.” (Ronkainen 1999, 76.) Kun on elänyt aikansa Naisen elämää miesvaltaisessa yhteisössä, ollut tietoinen jokapäiväisestä sukupuolittuneen katseen alaisena olemisesta ja tehnyt kompromisseja, aivan varmasti tästä tullut jo osa tutkimusta ohjaavaa kulttuurista identiteettiä. Jatkuvasta ristiriitaisuuden ja vierauden kokemuksesta johtuen feministinen teoria näyttäytyy kaikissa teksteissäni yhtäältä pragmaattisena, käytännön poliittisena teoriana ja toisaalta jatkuvana arvoituksena.

Lähteet

- Ahonen, Ulla ja Rajalahti, Hanna (1988) *Vallattomat naiset. Yhteiskunnallinen sukupuolijärjestelmä ja television tilannekomediat*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu- tutkielma.
- Barrett, Michéle (1985) *Nykyajan alistettu nainen*. Suom. tamperelaisia naistutkijoita. Tampere: Vastapaino.
- Barrett, Michéle (1991) *The Politics of Truth. From Marx to Foucault*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, Rosi (1993) *Riitasointuja*. Suom. Päivi Kosonen. Tampere: Vastapaino.
- Halonen, Irma Kaarina (1988) ”Naiset ja julkisuus”. *Tiedotustutkimus* 11:3.
- Kantola, Johanna (2005) *Mykät, kuurot ja kadotetut. Sukupuolen välinen tasa-arvo Helsingin yliopiston valtio-opin laitoksella*. Acta politica 29. Helsinki.
- Laiho, Marianna & Iris Ruoho (toim. 1996) *Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa*. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto.
- Laiho, Marianna & Iris Ruoho (toim. 2005) *Median merkitsemät. Ruumis ja sukupuoli kuvassa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lauretis de Teresa (2004) *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Toim. Anu Koivunen. Suom. Tutta Palin ja Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.
- Nikunen, Kaarina (2005) *Faniuden aika - Kolme tapausta televisio-ohjelmien faniudesta vuosituhannen taitteen Suomessa*. Tampere: Tampere University Press.

- Nikunen, Minna (2006) ”Ei mikään katastrofi kuitenkaan.” *Selvitys sukupuolten välisestä tasa-arvosta Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella*. Tampere: Tampereen yliopisto
- Pajunen, Pirjo (1990) *Tekstin sukupuoli. Tutkielma journalistisista teksteistä ja ”naisen” asemasta journalistisessa diskurssissa*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 64.
- Ronkainen, Suvi (1999) *Ajan ja paikan merkitsemät, Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruoho, Iris (1990a) ”Naisnäkökulman” ongelmia, *Yhdysvaltalaisista standpoint-teorioista ja postmodernista feminismistä*. Tampereen yliopisto: Naistutkimusyksikön julkaisuja N 3.
- Ruoho, Iris (1990b) ”Naisnäkökulman ongelmia”. *Tiedotustutkimus* 13: 1.
- Ruoho, Iris (1991a) ”Kukat, hemmot ja opinnot”. Heikki Luostarinen (toim.) *Puheenvuoroja toimittajakoulutuksesta*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja C 14.
- Ruoho, Iris (1991b) ”Kotikatsomon chrystlet ja sue-ellenit”. Julkaisussa *Valtaa. Vi vill synas och höras. Nainen tiedotusvälineissä*. Seminaaripuheenvuoroja Hanasaaressa 31.8.–1.9.1991. Helsinki: Naistoimittajat ry.
- Ruoho, Iris (1993) ”Perhesarja lajityyppinä. Ruusun aika ja perheen artikulaatio”. *Tiedotustutkimus* 16: 2.
- Ruoho, Iris (1994a) ”Tie kotiin. Yhteisöutopia ja sukupuoli Metsoloissa.” *Lähikuva*, 4.
- Ruoho, Iris (1994b) ”Saippuoiden feministinen kritiikki: naiseuden ja saippuoiden yhteydestä eron politisointiin”. *Tiedotustutkimus* 17: 2.
- Ruoho, Iris (1995) *Sukupuoli ruudussa ja katsomossa: naiskuvista eron politisointiin*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin lisensiaatin tutkielma.
- Ruoho, Iris (1996) ”Mies - Tosimies –Fitz.” Teoksessa Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.) *Naisen naamio, miehen maski. Sukupuoli mediakuvassa*, Helsinki: KSL
- Ruoho, Iris (2001) *Utility Drama. Making of and Talking about the Serial Drama in Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- Ruoho, Iris (2003) ”Medianarsistin sortonostalgiaa vai feminismin politisointia?” *Tiedotustutkimus* 26:
- Ruoho, Iris (2005) ”Jokamies Raid ja haavoittunut yhteiskuntaruumis” Teoksessa Marianna Laiho & Iris Ruoho (toim.) *Median merkitsemät, ruumis ja sukupuoli kuvassa*. Jyväskylä: PS
- Ruoho, Iris (2006a) ”Julkisuudet, naiset ja journalismi”. Teoksessa Anna Mäkelä, Liina Puustinen & Iris Ruoho (toim.) *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediaatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruoho, Iris (2006b) ”Mihin luokka katosi?”. *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Toim. Herkman, Juha, Pirjo Hiidenmaa, Sanna Kivimäki & Olli Löytty. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 87.

- Saarinen, Aino (1986): ”Naistutkimus – paradigmahaaste?” *Tiedotustutkimus* 9: 3.
- Savolainen, Tarja (1987) *Johdatusta tiedotusopilliseen naistutkimukseen. Tutkielma naistutkimuksen soveltamismahdollisuuksista tiedotusopillisessa tutkimuksessa*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu- tutkielma.
- Skeggs, Beverly (2004) *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Thornham, Sue (2000) *Feminist Theory and Cultural Studies. Stories of Unsettled Relations*. London: Arnold.
- Valaskivi, Katja (1999) *Relations of Television - Genre and Gender in the Production, Reception and Text of a Japanese Family Drama*. Tampere: Acta Universitas Tamperensi.
- Widerberg, Karin (1987) ”Till en teori om kvinnoförtryck – barrierer ock öppningar”. *Kvinnevetenskaplig Tidskrift*, 2-3.

Iris Ruoho

Naisnäkökulman ongelmia

Kulttuuritutkimusta hyödyntävälle tiedotusopilliselle naistutkimukselle on ollut tunnusomaista ilmaus, etteivät naiset löydä kulttuurituotteista itseään. Tällä ajatuksella tutkijat ovat halunneet korostaa paitsi sukupuolten käytännöissä ja tarkastelutavoissa olevia historiallisia ja kulttuurisia eroja myös sitä, etteivät kulttuurituotteet tavoita erityistä naisen todellisuutta.

Kuka haluaisi kieltää naisten ja miesten kokemusmaailmojen ainakin joissakin määrin eroavan toisistaan. Mutta voidaanko olettaa, että olisi olemassa jokin erityinen naisen kokemus, jolla olisi myös tieto-opillinen ulottuvuus? Tämän kysymyksen tekee aiheelliseksi ”naisnäkökulman” vähintään semanttisesti tarjoama oletus, että naisen kokemuksella olisi erityinen — jopa positiivisesti varautunut — merkitys tiedon konstituutioperustana.

Yhdysvalloissa käyty keskustelu, erilliset kirjoitukset ja puheenvuorot tarjoavat erilaisia näkökulmia aiheeseen mutta myös esimerkin naistutkimuksen moninaisuudesta; toisistaan eroavista lähtökohdista ja painotuksista.

Sukupuolieron ongelmallisuuteen tiedon ja tietämisen kannalta on tunnetusti kiinnitetty huomiota myös ns. ranskalaisen feminismin piirissä. Näihin näkemyksiin voi lukija kuitenkin tutustua esimerkiksi suomalaisesta artikkeliteoksesta *Naisen tieto* (1989).

Tarkasteltavakseni ottamissani yhdysvaltalaisissa näkemyksissä osassa otetaan sukupuolten eriytyvä kokemusmaailma eri tavoin tutkimuksen lähtökohdaksi (standpoint-teoriat). Osassa näkemyksiä taas pyritään hyödyntämään ranskalaista postmodernia edustavia ”modernin” tutkijoita ja kieltämään erityisen naisen kokemuksen olemassaolo (postmodernit feministit). Joissakin teorioissa pyritään myös yhdistämään molemmat edelliset näkökulmat.

Standpoint-teoriat edustavat karkeasti ottaen seuraavaa perusideaa: naisen kulttuurinen kokemus elämästä eroaa oleellisella tavalla miehen kokemuksesta, jolloin on mahdollista puhua tästä kokemuksesta erityisenä feministisen tutkimuksen lähtökohtana.

Näissä naisen kokemuksesta eri tavoin tutkimuksellisenä lähtökohtanaan korostavissa standpoint-teorioissa oletetaan, että tieto on aina suhteessa yksilön asemaan tietyssä yhteiskunnallis-historiallisessa tilanteessa. Täten myös luokka, rotu ja sukupuoli väistämättä yksilön ymmärrystä todellisuudesta. Jotkut standpoint-teoreetikot sitoutuvat oletukseen, että naisilla olisi paremmat mahdollisuudet nähdä ympäröivä todellisuus kuin miehillä.

Postmodernia feminismiä edustavat tutkijat kiistävät useimmiten jyrkästi, että olisi olemassa naisille yhteinen tutkimukselliseksi resurssiksi ymmärretty kokemus. Postmodernistit mieltävät tämän merkitsevän tieto-opillisella tasolla valistusfilosofian perusideoiden hyväksyntää. He väittävät muun muassa, että jokin erityinen feministinen näkökulma tai lähtökohta perustuu kritiikittömään optimismiin olettaessaan, että ihmisen identiteetti ja toiminta muotoutuivat rationaalisesti heidän ”intressiensä” perustalta ja että todellisuudella olisi rakenne, joka voitaisiin tavoittaa järjen avulla (Flax 1990, 227).

Postmodernisteille naisen yhteiskunnallis-historiallinen asema merkitsee standpoint -teoreetikoita selkeämmin perspektiivien osittaisuutta ja ajallisaikallisuutta (partiality). Koska tieto itsessään on heidän mukaansa sidottu yhteiskunnallisiin muotomääreisiin, ei todellisuuskään ole yksinkertaisesti vain ”löydettävissä”.

Eriytyneet maailmankuvat

Erään esimerkin naisen kokemuksen tieto opillisesti etuoikeuttavasta standpoint-teoriasta tarjoaa politiikantutkija Nancy Hartsock.

Hartsock johtaa miesten ja naisten ideaali-tyyppiset maailmankuvat seksuaalisesta työnjaosta ja siihen liittyvistä sukupuolittain eriytyvistä käytännöistä. Kiinnittäessään huomionsa nimenomaan seksuaaliseen työnjakoon, Hartsock pyrkii osoittamaan myös marxilaisuuden sukupuolisokeuden (Hartsock 1983, 146–150). Marx ja Engelshän eivät pitäneet tätä työnjakoa analyttisesti tärkeänä.

Seksuaalisen työnjaon avulla Hartsock saa esiin naisen tekemän reproductiivisen työn, lastenhoidon ja -kasvatuksen sekä yleensä hoivatyön. Hartsock puhuu naisten elämästä monimutkaisten yhteydellisten sidosten keskellä. Nämä sidokset rakentuvat naisen omaan ruumiiseen ja toisiin ihmisiin esimerkiksi

kuukautisten, yhdynnän, raskauden, synnytyksen ja imetyksen kautta. (Emt. 232–235) Hartsockin ansiona voidaan pitää juuri sitä, että hän pyrkii yhdistämään teoriassaan monta tasoa, niin biologisen, yhteiskunnallisen kuin psykologisenkin.

Hartsockin analyttisena apuna ovat Nancy Chodorowin (1978) näkemykset siitä, mitä seuraa kun nykyisessä länsimaisessa kulttuurissa vallitsee epäsymmetrinen vanhemmuus. Kun lasta hoivaa kulttuurissamme pääasiassa nainen, tytöille ja pojille kehittyy myös erilainen identifikaatio sukupuoleensa. Kun tytöt löytävät äidistä omaa sukupuoltansa vastaavan samastumiskohteen, on poikien irrottauduttava ja erillistytävä äidistä tullakseen mieheksi.

Tämä erillisuus synnyttää Hartsockin mukaan miehille maailmankuvan, joka on sisällöltään dualistinen. Tässä ideaalittyyppiseksi ymmärrettävässä maailmankuvassa miesten kokemukset tulevat ilmaistuksi kahtiajakona abstraktiin ja konkreettiseen. Kahtiajakaisuus ilmenee Hartsockin mukaan siten myös miesten luomissa teorioissa, esimerkiksi niihin sisältyvissä erotteluissa henkeen ja aineeseen sekä luontoon ja kulttuuriin. Jaot olisivat Hartsockista ominaisia myös miesten luomissa yhteiskuntarakenteissa. Hartsock kutsuu tätä miehille ominaista maailmankuvaa abstraktiksi maskuliinisuudeksi. (Emt. 241–242)

Naisille kehittyy tutkijan mukaan edellistä konkreettisempi maailmankatsomus. Tässä maailmankatsomuksessa naiset korostavat yhteyttään muihin ihmisiin, luontoon ja omaan ruumiiseen. Sen avulla naiset voivat paljastaa myös abstraktin maskuliinisuuden ajallisen ja paikallisen sitoutuneisuuden ja osoittaa sen vääristyneisyyden. (Emt. 246)

Hartsockin naisen kokemukseen tukeutuva tutkimuksellinen lähtökohta (standpoint) vertautuu Marxilta tuttuun proletariaatin luokkanäkökulmaan: Vastakkaisiin sukupuoliin rakentuvassa yhteiskunnassa naiset ja miehet näkevät eri tavalla aineelliset olosuhteensa. Sukupuoliherruuden järjestelmissä sellainen näkemys, joka sopii miehelle sukupuolensa edustajana on Hartsockin mukaan sekä puolueellinen että säilyttää asioiden olemassa olevan järjestyksen. Vaikka tämä näkemys ei ole yksinkertaisesti väärä, alistetun naissukupuolen näkemistapa kantaa kuitenkin historiallisesti vapauttavaa roolia. (Emt. 232)

Kehittäessään naisille vapauttavan yhteiskuntakritiikin aineksia Hartsock torjuu samalla postmodernit väittämät siitä, että universaali yhteiskuntakritiikki olisi menettänyt uskottavuutensa. Hän itse pitää universaalaa yhteiskuntakritiikkiä tärkeänä luotaessa naiselle yksilöllisyys ja subjektiivisuus.

Korostettakoon tässä yhteydessä, että jatkossa esittelemäni tutkijat Fraser ja Nicholson esittävät kyllä suuntautumista ns. pieniin kertomuksiin nimenomaan yhteiskuntakritiikin muotona, mutteivät silti esitä kaikkien ns. suurten

kertomusten hylkäämistä. Hartsock pitää kuitenkin epäilyttävänä, että samalla kun naiset yhtäällä pyrkivät rakentamaan itsestään subjekteja, jotkut postmodernit ajattelijat toisaalla epäilevät mahdollisuuksia luoda yleistä teoriaa ja diskurssia. (Hartsock 1989, 18–20).

Sukupuoliontologian kritiikkiä

Kaikille postmoderneille naistutkijoille on yhteistä kieltää näkemykset yhdestä ja yhteisestä naisen kokemuksesta sekä ylipäättään mahdollisuus johonkin yhteen tutkimukselliseen peruslähtökohtaan.

Kaikki naiset eivät esimerkiksi Nancy Fraserin ja Linda Nicholsonin mukaan yksinkertaisesti mahdu tiettyyn ”sukupuoli-identiteettiin” tai ”reproduktioon”. Tutkijat väittävät siksi, että näiden käsitteiden taustalla on kvasimetakertomus (Fraser ja Nicholson 1988, 354). Tutkijoiden kritiikki kohdistuu muun muassa Nancy Chodorowin tapaan tarjota kaikille naisille yksi yhteinen sukupuoli-identiteetin perusta. Ajatus yhteisestä identiteettiperustasta on Fraserin ja Nicholsonin mielestä esimerkki myös kulttuurit ylittävästä olemusajattelusta (emt. 356–359).

Fraserista ja Nicholsonista olisi tärkeää, että naistutkimuksessa osoitettaisiin kaikkien käsitteiden historiallinen ajallisuus ja kulttuurispesifisyys, eikä oletettaisi niille universaalia pätevyysaluetta. Samalla he esittävät käsitteen naisellinen identiteetti korvaamista edellistä moniulotteisemmalla yhteiskunnallisen identiteetin käsitteellä, jossa sukupuoli olisi yhtä relevantti ulottuvuus kuin luokka, rotu, etninen ryhmä, ikä ja seksuaalinen suuntautuneisuus. (Emt. 362)

Lisäksi tutkijat näkevät, että feminististä teoriaa tulisi pitää luonteeltaan pragmaattisena, käyttökelpoisena nimenomaan käytännön politiikan kannalta. Tämä merkitsisi heidän mukaansa myös luopumista ”feministisestä tieto-opista”. Sen asemesta Fraser ja Nicholson ehdottavat tukimusta, joka olisi konkreettisesti rajattua ja joissa käsitteiden pätevyys alue olisi selkeästi ilmaistu.

Naistenkin valtasuhteet esiin

Sukupuolierolle ja erityiselle naisen kokemukselle annettuja merkityksiä edustavat yhtäällä näkemykset, joissa oletetaan jonkun määrän tai määrejoukon olevan naisille ominainen. Toisaalla taas näkemykset, joiden mukaan naise-

us ei esiinny todellisuudessa sinänsä, vaan enemminkin ajatuskonstruktiona. (Alcoff 1988, 406–607)

Elokuvaa tutkiva Teresa de Lauretis on lähempänä viimeksi mainittua näkemystä problematisoidessaan sukupuoliin liittämiämme ”eroja”. de Lauretis ei puhu naisen kokemukseen perustuvasta tutkimuksellisesta lähtökohdasta, vaan tuo tästä poiketen esille ajatuksen tieto-opillisesta asemasta, jota hän kutsuu laajaksi ”humanistiseksi” liikkeeksi (de Lauretis 1986, 11–12).

Yhdysvalloissa ovat erilaiset naisvähemmistöt, kuten mustat, latinalais-amerikkalaiset ja lesbot kritisoineet valkoista keskiluokkaista ja heteroseksuaalista feminismiä ja tuoneet esille myös naisten ja naisryhmien erilaiset valtarakenteet. Näitä valtarakenteita ei ole voitu analysoida perinteisellä sukupuolieron käsitteellä, joka on pitänyt keskiössä vain eroa miehen ja naisen välillä. (Koivunen 1988, 26–27)

Sen asemesta, että puhuttaisiin naisen ja miehen välisestä erosta, tulisi de Lauretisin mukaan puhua erosta naissukupuolen sisällä. Naissubjekti sijaitsee hänen mukaansa yhtä aikaa seksuaalisessa, taloudellisessa ja kulttuurisessa erossa. (emt. 13–14) Feministinen viitekehys ei de Lauretisista ole enempää ”nainen” kuin ”mieskään”. Molemmat näistä ovat mieskeskeisen diskurssin tuotteita. Jos halutaan identifioida nainen eron mielessä, ei kumpaakaan näistä voi de Lauretisin mukaan ottaa johtotähdeksi. (Emt. 13)

Tutkijan näkemykset pohjautuvat osin jälkialthusserilaiseen ideologiateoriaan ja osin Michel Foucault’n ajatuksiin diskurssin, vallan ja tiedon yhteydestä. Feminismin erityisyys poliittis-teoreettisena projektina on Lauretisille siinä, miten se eroaa muista seksuaalisuuden ja subjektiivisuuden diskursseista – foucault’laisessa mielessä seksuaalitekniikoista (de Lauretis 1986, 11).

Sukupuoli on de Lauretisille pitkälle samanlainen kuin Louis Althusserille ideologia: sukupuolen funktio on muodostaa konkreettisista yksilöistä miehiä ja naisia. Subjektin kokemuksen kautta yhteiskunnallisesta tulee subjektiivista, kun sekä mies että nainen mieltävät itsensä tiettyyn sukupuolikategoriaan. Sukupuoli muodostuu siten erilaisten itsemäärittelyjen ja institutionaalisten diskurssien kautta. Nämä diskurssit tuottavat, edistävät ja ”istuttavat” sukupuolen representaatioita, mutta ovat samalla yhteydessä yhteiskunnallisia merkityksiä kontrolloivaan valtaan (emt. 11–18, myös Koivunen 1988, 27–28)

de Lauretis puhuu feminismin kriittisestä metodista ns. itsetietoisuuden käytäntönä (emt. 8). Henkilökohtaisen ja poliittisen yhdistävä kriittinen metodi auttaa naisia uudelleen mieltämään ja jäsentämään itsensä suhteessa yhteiskunnalliseen kokemukseen. Feministinen metodi merkitsee myös jatkuvaa itsekritiikkiä, feminismin uudelleenpaikantamista ja -käsitteellistämistä. Femi-

nismi ei de Lauretisista ole suinkaan yksi ja yhtenäinen, vaan monta retorista, poliittista ja käsitteellistä sirpaletta (Koivunen 1988, 27).

Sukupuolen ajattelu representaationa ei tarkoita, etteikö sillä olisi konkreettisia yhteiskunnallisia tai subjektiivisia seurauksia yksilölle. Sukupuolen representaatio on de Lauretisista samalla myös sukupuolen rakentumista. Tähän rakentumiseen vaikuttavat lisäksi sen dekonstruktiot, eli myös kaikki ne diskurssit, jotka hylkäävät sen ideologisena harhana. (de Lauretis 1987, 3, 6) de Lauretis siis näkee, että hegemonisen diskurssin marginaalissa on myös tästä eroavia sukupuolen konstruointeja. Hän kysyy siksi, mikäli dekonstruktion seurauksena olisi uudelleen merkitseminen, (re)konstruktio: Millä käsitteillä ja kenen intressejä tämä de-re-konstruktio hyödyttämään (emt 24).

Kahtiajakoisuuden kritiikki

Politiikantutkija Flax on ollut erityisen kiinnostunut siitä, mitkä yhteiskunnalliset muodot on oltava olemassa, että tietyt kysymykset tulevat filosofian konstitutiiviksi (Flax 1983, 249).

Aivan kuten edellä Nancy Hartsock myös Flax on kiinnostunut siitä, miten varhaiset lapsuuskokemukset vaikuttavat maailmankuvaan ja filosofiaan. Valistusfilosofiseen perinteeseen sisältyvä järjen ja luonnon kahtiajako ovat Flaxin mukaan mahdollista ylittää vain mikäli tieto itse demystifioidaan ja teoriakehitys nähdään suhteessa käytäntöön (emt. 248–250).

Sukupuolta problematisoivassa naistutkimuksessa ei voida Flaxin mukaan yhtä aikaa väittää, että tiedolla olisi yhteiskunnallinen perusta ja että esimerkiksi feministinen teoria voisi tarjota totuuden kaikesta ja kaikille (Flax 1987, 633). Ajatus on itsessään ristiriitainen. Miten vallitsevan ajatusmuodon sisällä voitaisiin ratkaista ongelmia, jotka vaativat aivan uudenlaista tapaa ajatella?

Flax edellyttää kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden ja tiedon muotojen uudelleenajattelua ja –muotoilua. Hän hyödyntää näkemyksissään Foucault'n näkemystä tiedon ja vallan suhteesta: totuus ei ole vallan ulkopuolella ja jokaisella yhteisöllä on omat totuussääntönsä (kts Foucault 1984b, 54).

Flax arvostelee joitakin feministisiä käsitteitä ja tutkimuksia ennen muuta siitä, että ne ylläpitävät kahtiajakoja sen asemesta, että dekonstruoisivat ne. Flax kritisoi tästä muun muassa yhteiskunnallista tai seksuaalista työnjakoa, psykologista tiedostamatonta tai ruumiinkieltä korostavia tutkimuksia (Flax 1987, 637–640).

Jotkut ns. ranskalaiset feministit esimerkiksi omaksuvat hänen mukaansa kahtiajaon merkin ja ruumiin, järjen ja luonnon, miehen ja naisen välillä puheessaan naiseuden kokemuksesta jonkinlaisena ruumiinkielenä (emt. 632).

Anti- ja postrationalismi

Jane Flaxin ja Nancy Hartsockin näkemykselliset erot tulevat selkeimmin esille heidän suhteessaan historiallisiin ajatusmuotoihin ja niiden rationaalisuuskäsityksiin.

Hartsock edustaa sukupuolieroa voimakkaasti korostavaa antirationalistista näkemystä, jossa naisen ”rationaalisuudelle” annetaan erityisasema vastustamalla miesten edustamaa rationaalisuutta (ks. Stefano 1990, 63–82).

Myös Jane Flax korostaa sukupuolten välistä eroa, mutta ei anna naisen rationaalisuudelle sellaista erityisasemaa kuin Hartsock. Flax pyrkii kritisoi-maan ennen muuta länsimaista kahtiajakoista rationaalisuuskäsitettä. Hänen näkemystään voi tältä osin kutsua postrationalistiseksi (ks. emt.).

Kun Hartsock omaksuu länsimaisen tieteen sisältämän kahtiajaon järkeen ja ruumiiseen oleelliseksi osaksi näkemystään naisten ja miesten erilaisista maailmankuvista, Flax pyrkii käsitteellisesti ylittämään tuon kahtiajakoisuuden. Tämä johtaa yhtäällä kysymykseen siitä, voimmeko toistuvasti hyväksyä itsestään selvästi tieteen ja julkisuuden tarjoamista kahtiajajoista puolet, joiden katsomme kuvaavan naista? Miten kauan esimerkiksi me tiedotusopin nais- tutkijat suostumme puhumaan ”pehmeistä” ja ”kovista” uutisista?

Toisaalla kysymys on muutoksen mahdollisuudesta. Miten vaikutamme niihin prosesseihin, joissa merkitykset naisen ”toiseudesta” ja miehelle alisteisuudesta tuotetaan, jos käsitteellisellä tasolla totalisoimme ja universalisoimme tuon alisteisuuden (kts. esim. Martin 1988, 16)?

Flax korostaa filosofioiden ja ajatusten muotomääräytyneisyyttä ja ajallis- paikkallisuutta ja sukupuolen problematisointia kaikilla tasoilla, niin ajatus- konstruktiona kuin ”todellisuuden ilmiönä” (Flax 1987, 628–629). Vastaavasti Hartsock analysoi abstraktia maskuliinisuutta vertaamalla sitä vaihtoarvo- orientoituneeseen maailmankuvaan (Hartsock 1983, 96–100 ja 240–247).

Hartsock näkee todellisuuden rakenteen jonakin, joka on löydettävissä menemällä ilmiöiden ”taakse ”olemukseen”. Flax taas kieltää objektiivisen totuuden olemassaolon. Kuvaavaa onkin, että juuri Hartsock tekee arvottavan erottelun ”naisnäkökulman” ja tästä eroavan ”feministisen” standpoint-teorian välillä korostaen edellisen sitoutumista arkiajatteluun (emt. 95–114).

Naisen kokemuksen eri tavoin tutkimukselliseksi lähtökohdakseen ottavien standpoint- teoreetikkojen heikkous on Flaxista ennen muuta siinä, että ne olettavat ihmisten toimivan järkipärisesti omat etunsa huomioiden. Samoin ne olettavat hänestä, että yhteiskunnalla olisi olemassa jokin rakenne, jonka voisi löytää järkevällä ajattelulla. (Flax, 642)

Flax nostaa esille myös uhriuden ja kanssasyllisyyden dialektiikan väittäessään, että naiset eivät näyttäyty standpoint-teorioissa yhteiskunnallisen kokemuksensa turmelemina tai osallisina valtasuhteisiin. Naisille voidaan sen asemesta olettaa jokin etuoikeus ja kyky ymmärtää todellisuutta paremmin kuin miehet. (Emt.) Tämä ennakoi Flaxin mukaan sellaisia sukupuolen välisiä suhteita, joissa mies olisi naisen yksilöitymisen kannalta ”toinen”, objekti (emt.). Flax painottaa itse sukupuolen välisiä suhteita (gender relations), jotka ovat osana tai osittain muodostamassa kaikkia muita yhteiskunnallisia suhteita (emt. 628–629).

Suhdeperspektiivi on ollut kasvavan huomion kohteena naistutkimuksessa (kts. Widerberg 1987, 55–57 ja Rantalaiho 1988, 38). Flaxin korostamalla tavalla suhdeperspektiivi saattaisi välttää ne ongelmat, jotka liittyvät sukupuolieron korostamiseen; se ei kiellä eroja erilaisten mies- ja naisryhmien sisällä ja välillä.

Feminismin historiallisuus

Sandra Harding pitää nykyoloissa mahdollisena molemmille sukupuolille täyden subjektiaseman tarjoavaa yleisesti toteutettua tieteellistä asennetta ja tiedettä. Tämä edellyttäisi tutkijan mukaan yhteiskuntamuotoa, joka ei perustuisi toisilleen vastakkaisiin sukupuoliasemiin. (1986b, 139)

Hardingille on ominaista osoittaa sekä oman standpoint-näkemyksensä että yleensäkin feminismin ja sen omaksumien käsitteiden historiallisuus Tämä on tärkeä korostus tilanteessa, jossa myös postmodernismi pyrkii kanonisoitumaan. Hardingista on välttämätöntä, että tutkijat totuttautuisivat elämään tilanteessa, jossa on olemassa monia ”feminismejä” ja vakiintumattomia tutkimuksellisia käsitteitä (emt. 140–141 ja 246).

Harding myöntää kuitenkin, että naisen kokemus on tärkeä tutkimuksellinen resurssi. Silti naisen kokemus ymmärrettynä autenttisenä puheena, joka kirjataan esimerkiksi suorissa haastatteluissa, on hänestä aina tulkittava osana yhteiskunnallisten suhteiden rakentumista. Teoriaperustana sitä ei voi pitää (emt. 153). Tässä näkemyksessään Harding on pitkälle omaksunut kanadalai-

sen sosiologin Dorothy Smithin feminististä metodologiaa (Kts. myös Smith 1988, 105–143).

Hardingin näkemykset eroavat Suomessa tänä keväänä vierailleen brittiläisen Liz Stanleyn näkemyksistä. Stanley arvostelee standpoint-teoreetikoita elitismistä: niissä vain tutkija voi älyllisesti tavoittaa tutkimiansa naisten kokemukset. Tutkittavat jäävät tässä mielessä esiteltäviksi ja elävät jonkinlaisessa luonnollisen viattomuuden tilassa (Rantalaiho 1990, 61–62). Stanley itse puolestaan näyttää korostavan voimakkaasti tutkittavien naisten oikeutta itsemäärättelyyn.

Harding arvostelee Stanleyn tapaan laadullista tutkimusta korostavia nais-tutkijoita laadullisen ja määrällisen tutkimuksen vastakkainasettelusta. Tämä tapahtuu Hardingin mukaan siten, että suositetaan ensin mainittua ja korostetaan erityisesti tutkijan samastumista kohteeseensa, naiseen (Harding 1987, 21). Naiskeskeisyys tai feministisyys ei Hardingin mukaan kuitenkaan merkitse tällaisen todistusaineiston keräämistekniikan, (metodin), asettamista etusijalle tai sen pyhittämistä. (Emt. 20)

Sukupuolen löytäminen todellisuuden ilmiönä ja analyttisenä kategoriana sekä *naisen kokemuksen* tunnistaminen tieteellisenä resurssina eivät edusta Hardingille naistutkimuksen uutta metodia. Ennemmin ne ilmaisevat sitoutumista moraaliseen ja poliittiseen liikkeeseen, jonka tavoitteena on naisten vapautuminen, uuden historiallisen yksilön (naisen) syntyminen. (Emt. 29-3 1) Näin voitaisiin ajatella, että on oikeutettua puhua myös jonkinlaisesta rajallisesti ymmärretystä ”naisnäkökulmasta” (Rantalaiho 1984, 353), joka ilmaisisi tuon uuden yksilön esiinnostamia kysymyksiä ja vaatimuksia. Tuon näkökulman päämääränä olisi yksinkertaistaen tuoda nainen mukaan tutkimukseen omilla ehdoillaan.

Omaa myönteistä suhtautumistaan naisen kokemukseen tutkimuksellisenä resurssina Harding kutsuu tieto-opilliseksi oikeuttamisstrategiaksi (Harding 1987, 27). Tieto-opillisissa oikeuttamisstrategioissa ei kuitenkaan hänestäkään ole kyse uudesta ”totuuden näköalapaikasta”.

Pyrkimystä etuoikeuttaa naiset tieto-opillisesti Harding kutsuu ”voittajien tiede” (successor science) -projektiksi, jossa uudelleen rakennetaan modernin tieteen alkuperäiset valistusfilosofiset tavoitteet (1986a, 655, myös 1986b, 138).

Hardingista on tärkeää hyödyntää yhtäaikaaisesti sekä naisten erilaisia yhteiskunnallisia kokemuksia ja empansipatorisia projekteja että dekonstruktioita. Siksi hän haluaa yhdistää sekä valistuksen projektiin sitoutuneen – miesten ns. huonoa tiedettä kritisoivat – että postmodernit – tiedettä yleensä kritisoivat – tieto-opilliset oikeuttamisstrategiat (1990, 87–90). Tämä merkitsee dialogia

”yhden” ja ”monien” feminismikonseptioiden välillä. Sukupuolen käsitteelläkään ei tällöin ole mitään yhtä ja kiinteää tarkoitetta. Naistutkimuksen analyyttiset käsitteet ovat tässä historiallisessa tilanteessa herkkiä muutokselle. (1986b, 246)

Kirjallisuus

- Alcoff, Linda. *Justifying Feminist Social Science*. Hypatia 2(3), 1987.
- Chodorow Nancy. *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. University of California Press, Berkeley 1978.
- de Laetretis, Teresa. *Technologies of Gender. Es says on Theory, Film, and Fiction*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1987.
- de Laetretis, Teresa (ed.). *Feminist Studies/Critical Studies*. Macmillan Press, London 1988.
- Flax, Jane. Political philosophy and the patriarchal unconscious: A psychoanalytic perspective on epistemology and metaphysics. Teoksessa *Discovering Reality*. 1983.
- Flax, Jane. *Postmodernism and Gender Relations in Feminist Theory*. Signs 12(4), 1987.
- Flax, Jane. *Thinking Fragments. Psychoanalysis, Feminism & Postmodernism in the Contemporary West*. University of California Press, Berkeley 1990.
- Foucault, Michel. Truth and Power. Teoksessa: Rabinov, Paul (ed.): *Foucault. Reader*. Pantheon, New York 1984.
- Fraser, Nancy & Nicholson, Linda. *Social Criticism Without Philosophy: An Encounter Between Feminism and Postmodernism*. *Communication 10*, 1988. Myös teoksessa *Feminism/Postmodernism*.
- Harding, Sandra. *The Instability of the Analytical Categories of Feminist Theory*. Signs 11(4), 1986 (a).
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, Ithaca and London 1986 (b).
- Harding, Sandra. *The Method Question*. Hypatia 2(3), 1987.
- Harding, Sandra. *How the womens's movement benefits science: Two views*. Women's Studies International Forum, 12(3), 1989.
- Harding, Sandra. *Feminism, Science, and the Anti Enlightenment Critiques*. Teoksessa *Feminism/ Postmodernism*, 1990.
- Hartsock, Nancy. *Money, Sex and Power. Toward a Feminist I-historical Materialism*. Longman, New York 1983.
- Hartsock, Nancy. *Miten Marx kohtaa 1990-luvun?* Chant 1989/90.
- Heinämaa, Sara (toim.). *Naisen tieto*. Art House, Juva 1989.
- Koivunen, Anu. *Monta naiseutta, monta feminismiä – Teresa de Lauretis ja feminismin kritiikki*. Lähikuva 4/1988.

- Martin, Biddy. Feminism, Criticism, and Foucault. Teoksessa: Diamond, Irene & Quinby, Lee (eds.). *Feminism & Foucault. Reflections on Resistance*. Northeastern University Press, Boston 1988.
- Nicholson, Linda J. (ed.). *Feminism/Postmodernism*, Routledge, New York 1990.
- Rantalaiho, Liisa. Onko naisnäkökulmalla metodologisia seurauksia, Teoksessa: Alasuutari, Pertti (toim.) *Keskustelua laadullisesta sosiaalitutkimuksesta*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Tampereen yliopisto. Sarja C 28/1984.
- Rantalaiho, Liisa. Naistutkimuksen metodologiasta. Teoksessa: *Akanvirtaan* 1988.
- Rantalaiho, Liisa. *Tekijä, näkijä, kirjoittaja*. Liz Stanleyn haastattelu. Naistutkimus-Kvinnoforskning 2/1990.
- Ruoho, Iiris. ”Naisnäkökulman” ongelmia. *Yhdysvaltalaisista standpoint-teoreetikoista ja postmodernista feminismistä*. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Naistutkimusyksikön julkaisuja, sarja N 3/1990.
- Smith, Dorothy. *The Everyday World as Problematic. A feminist sociology*. Open University Press, Milton Keynes 1988.
- Di Stefano, Cristine. Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism. Teoksessa: *Feminism/Postmodernism*.
- Widerberg, Karin. *Till en Teori om Kvinnoförtryck – Barriärer och öppningar*. Kvinnovetenskaplig Tidskrift 2-3, 1987.

Iiris Ruoho

Saippuoiden feministinen kritiikki: naiseuden ja saippuoiden yhteydestä eron politisointiin

Saippuaaoopperoiden feminististä kritiikkiä tarkastellaan artikkelissa kolmesta näkökulmasta. Eron neutralisoivassa kritiikissä ohjelmia arvosteltiin naisia aliarvioivana lajityyppinä, kun taas eron ensisijaistava tutkimus pyrki löytämään massakulttuurin teksteistä ja katsojista positiivista potentiaalia. Artikkelissa ehdotetaan kolmatta, eron politisoimista korostavaa kritiikin muotoa. Eron politisoinnin näkökulmasta saippuaaoopperat eivät ole yksinkertaisesti naiskulttuurin tai naisten psyyken edustajia, vaan niitä on tarkastettava erilaisten merkityksiä tuottavien käytäntöjen läpileikkauksessa.

Monet saippuaaoopperoiden feministiset tutkimukset alkavat pohdinnalla siitä, miten massakulttuurin kritiikki on määritellyt saippuat statukseltaan vähäisiksi lajityypeiksi. Tämä koskee myös saippuoiden latinalaisamerikkalaista sisargenreä telenovelaa. Alunperin naisille suunnattuna lajityyppiä ei ole tiedotustutkimuksessa pidetty vakavasti otettavana tutkimuskohteena, koska sen on nähty vieraannuttavan naiset todellisuudesta ja jättävän heidät puolustuskyvyttömiksi massakulttuurin uhreiksi.¹

Feministinen tutkimus on etsinyt sarjojen positiivista merkitystä naispuolisille katsojille. Tutkimukselle on ollut tyypillistä liittää naisten saippuasarjoista saama mielihyvä tavalla tai toisella sukupuolelle kulttuurisesti annettuihin merkityksiin. Niin saippuoiden tekstuaalista luonnetta korostavissa ja psykoanalyysiin nojautuvissa kuin yleisöjen sukupuolta ja kulttuurista kontekstiäkin korostavissa analyyseissä tekstiä ja katsojia yhdistävänä tekijänä on ollut juuri feminiinisyyt.²

Saippuoiden katsomiskokemuksessa havaitut naisten keskinäiset erot eivät ole rikkoneet käsitystä saippuoiden ja feminiinisuuden yhteydestä. Saippuat ja niiden katsojat on sulautettu Naiseen feminiinisen merkinä ja saippuuita on tarkastettu joko naiskulttuurin tai naisten psyyken edustajina. Kritisoidessaan sukupuolieroa neutralisoivaa tutkimusta feministiset tutkijat ovat tuoneet esille sekä saippuoiden että näiden katsojien positiivista ja muutoskykyistä toiseutta suhteessa miesten lajityyppeihin ja näiden miespuolisiin katsojiin.

Saippuissa tapahtuneet lajityypilliset muutokset ovat tehneet monimutkaiseksi niiden liittämisen naisiin. Saippuuita ei voi enää pitää yksin naisten genrenä, vaikka ne alun perin radio- ja televisiosarjana olivatkin naisille suunnattuja. Tästä huolimatta saippuoiden piirteet nähdään vieläkin feminiinisinä ja samalla näiden sarjojen lisääntymistä pidetään merkinä television naisistumisesta.

Kaikesta tästä on seurannut vaikeasti rikottava yhtälö saippuaoppera=feminiinisyys=massakulttuuri. Television näkeminen erityisesti naisellisena mediana tukee ajatusta feminiinisuuden yhteydestä massakulttuuriin. Televisiosta itsestään esitetyt luonnehdinnat, läheisyys, jatkuvuus ja tietty historiantaju, kuten sosiaalisten ongelmien myyttillistäminen (esim. Newcomb 1974, 243–264) näkyvät edustavimmillaan juuri saippuissa. Televisio on postmodernin arjen tajuntateollisuutena, nautintona, fillinkinä ja kuvien kulutusjuhlanan yhdistetty naiseuteen (Hietala 1991 235–237) ja tätä kautta tiettyyn käsitykseen 'feminiinisyudesta'.

Naisten puheoikeus ei ole väitetystä television naisistumisesta lisääntynyt. Modernin jälkitilassa naisellisuus on puettu edelleen massan naamioon (masquerade, Modleski, 1991). Naiset tuskin tyytyvät Andreas Huysen optimistiseen ajatukseen, että feministinen kritiikki Hollywood-elokuvia, television seksismiä ja mainoksia kohtaan olisi vienyt pohjan massakulttuurin näkemiseltä feminiinisenä (1986, 205);

Feministisessä tutkimuksessa olisi syytä suhtautua varovaisesti miesdiskurssin tapaan ylentää taktisesti naiseutta (esim. Braidotti 1992a, 19–26) ja häivyttää näkyvistä sukupuolten välinen epäsymmetria. Tutkimuksen tulisi sen sijaan pohtia entistä kontekstuaalisemmin sukupuolieron merkitystä massakulttuurin alueella ja välttää naiseuden ja massakulttuurin yhdistämistä vain sen perusteella, että molemmat ovat olleet kulttuurisessa hierarkiassa toisaroisessa asemassa.

Artikkelini tarkoitus on osoittaa, että naisten ja saippuoiden yhdistämisessä on aina kyse poliittisesti luonnehdittavasta sidoksesta, jossa sukupuoliselle erolle ja feminiinisuudelle annetaan toisistaan poikkeavia merkityksiä. Käyn tästä näkökulmasta läpi joitakin keskeisiä feministisiä tulkintoja saippuaop-

peroista ja niiden katsojista ja pohdin samalla, miksi kysymys naisten ja saippuoiden yhteydestä on feministisessä tutkimuksessa esitetty (vrt. Ferguson 1991).

Sukupuolieron merkitys

Rosi Braidotti jakaa sukupuolisen eron kolmeen tasoon: naisen ero miehestä, naisten keskinäinen ero ja ero kussakin naisessa (1993b 18–31) Tässä jaossa on oleellista että naisten keskinäinen essentiaalinen yhteys nähdään kulttuurisina koodeina ja käsitteinä sekä vaatimuksina ja odotuksina. Teresa de Lauretis (1987) puhuu tästä koodistosta Naisen merkkinä, isolla N:llä, erotuksena todellisista naisista. Naisen merkki on liikkeessä ja prosessissa olevaa koodistoa, jota naiset elämässään sekä uusintavat että haastavat.

Sovellan Braidottin jakoa saippuoiden tutkimukseen ja pohdin, miten sukupuoli on tutkimuksessa politisoitu ja millainen merkitys ja intensiteetti sille on niissä annettu. Näen saippuoiden tutkimuksen tässä kehikossa jakautuvan seuraavaan kolmeen tasoon (kts. kuvio 1), jotka ovat: (1) eron neutralisoiva tutkimus (2) (suku puoli)eron ensisijaistava tutkimus ja (3) eron politisoiva tutkimus.

Jaottelussa ei seurata lineaarista aikakäsitystä, vaikka tällainen yhteys eri tasojen väliltä olisi löydettävissäkin. Jaottelussa on kyse kulttuurisesta tilasta, jossa on läsnä monta eri aikaa. Historiallisesti tarkastellen nämä eri ajat vastaavat tasa-arvotutkimusta, nais erityisestä feminististä tutkimusta ja postfeminististä eroja dekonstruoivaa tutkimusta.

Kuvio 1. Saippuoiden tutkimus ja eron politisointi

1. Eron neutralisoiva tutkimus

- mies-nainen -jako: mies positiivinen, nainen negatiivinen
- naiset suhteessa miehiin: tiedostamaton, irrationaalinen, ruumiillinen, 'toinen'
- saippuat massakulttuurin edustajia, irrationaalisia, 'pahoja tekstejä' ('toisuus' erottavana)
- rationalismi
- teksti/katsoja: naiset läsnä Naisen merkissä
- EROJEN NEUTRALISOINTI

2. Sukupuoli(eron) ensisijaistava tutkimus

- naisten keskinäiset erot subjektiviteetin tasolla (luokka, rotu, etnisyys)
- saippuat naiskulttuurin tai naisten psyykkeen edustajina: feministisen tutkimuksen positiivinen tulkinta saippuoiden ja naisten kulttuurisesta tai psyykkisestä yhdistämisestä (’toiseus’ yhdistävänä)
- teksti/katsoja: naisten sulauttaminen Naiseen feminiinisenä merkinä
- antirationalismi (1. tason ominaisuuksien kääntäminen positiiviseksi)
- SUKUPUOLIEROJEN VIEMINEN ÄÄRIMMILLEEN, MUTTA KÄÄNTEISENÄ; ’TOISEUDEN’ ETUOIKEUTTAMINEN SAMUUDEN LOGIIKALLA

3. Eron politisoiva tutkimus

- identiteetit, poliittiset subjektiviteetit, tiedostamattomat halut; kompleksisuus, moninaisuus, tulemisen prosessi
- saippuat erilaisten feminististen käytäntöjen ja teorioiden läpileikkauksessa; miksi saippuoiden ja naisten yhteyttä on eri aikoina etsitty (’toiseuden’ dekonstruointi); saippuat ’sukupuoliteknologiana’
- teksti/katsoja: eron tekeminen naisen ja Naisen merkin välille
- postrationalismi (kiistää sukupuolieron itsestään selvän ensi sijaisuuden muihin ’eroihin’ nähden)’
- EROJEN POLITISOIMINEN; ERON OMINAISUUKSIEN VAIHTAMINEN HIERARKKISESSA MALLISSA; EI KÄÄNTEISENÄ, VAAN ERON LOGIIKALLA

Malli eroaa Kaplanin (1992, 252–253) feminististä televisiokritiikkiä soveltavasta analyysimallista, jossa oleellinen teorioiden vedenjakaja on *essentialismi-antiessentialismi*-ulottuvuus. Antiessentialistinen teoria tarkastelee prosessia, jonka kautta naispuolinen subjektiviteetti konstituoituu patriarkkaalisessa kulttuurissa, yrittämättä löytää sosiaalisesti konstruoituneen subjektin takaa mitään essentiaalista subjektia. Naisellisuuden biologisena torjuvasta antiesentialistisesta tarkastelukulmastaan johtuen Kaplan ei vastaa kysymykseen yhteiskunnallisesti muotoutuneen eron merkityksestä tai ’toiseuden’ erilaisista tulkinnoista.

Antiessentialistisiksi itsensä määrittelevät televisiotutkimukset voivat olla luonteeltaan essentialistisia. Tämä näkyy erityisesti silloin kun niissä etsitään naispuolisten katsojien olemuksellista sosiaalista tai psykososiaalista kokemuksellista perustaa, tai silloin kun ne korostavat sukupuolieron itsestään selvää perustavuutta suhteessa muihin eroihin.

Pidän itse antiessentialismia kiinnostavampana *antifoundationalistista* näkökulmaa, joka kiistää tällaisen yhden yhteisen lähtökohdan olemassaolon. Poliittisena projektina on tällöin pikemminkin naisten kollektiivinen erillisyyss (Braidotti, 1993a, 139) kuin kollektiivinen ykseys. Postrationalistisena projektina se kiistää sukupuolieron ensisijaisuuden muihin eroihin nähden. Äärimmillään vietynä postrationalismi ei teoreettisesti tai poliittisesti ensisijaista mitään eroa suhteessa toisiini (vrt. Stefano 1990, 77–78), vaan mahdollistaa niiden tarkastelun toisiinsa kietoutuneina.

Julia Kristeva puhuu kirjoituksessaan *Naisten aika* (1993, 163–185) ’sukupuolierosta’ erona joka vallitsee subjektien suhteessa symboliseen sopimukseen. Tämä sopimus perustuu epäsymmetriselle erilaisuuden uhraukselle. Feministien kannalta kielteisintä on ollut juuri naisten erilaisuuden uhraus. Se on synnyttänyt antirationalistisen nais erityisyyden oikeuttavan liikkeen ja halun irtautua miesvaltaisesta symbolisesta järjestyksestä. Mutta miten tähän suhteutuvat naisten keskinäiset erot tai ero, jonka nainen itse kokee sisällään? Tuleeko nais erityisestä tutkimuksesta eroja kaihtavan symbolisen sopimuksen seuraaja ja ketkä ovat uhreja?

Lähden lyhyesti liikkeelle eron neutralisoivasta tutkimuksesta. Tätähän edustaa valtaosa tutkimuksesta, joka ei varsinaisesti kohdistu saippuoihin, mutta joka ottaa tavalla tai toisella siihen kielteisesti kantaa. Myös naisliikkeellä oli aluksi torjuva suhde saippuoihin. Herta Herzogin viisikymmenvuotias tutkimus (1944/1953) radiosaippuoidenkuuntelijoista on tästä poikkeus. Herzog tutki suuren kyselyaineiston avulla sarjojen merkitystä sitä seuranneille kotiäideille vertaamalla heitä sarjoja seuraamattomiin naisiin. Hänen onnistuikin kyseenalaistaa valtaosa sarjojen kuuntelijoihin liitetystä kielteisistä spekulatiivisista väitteistä.

Historiallisesti tarkastellen naisliikkeen ensimmäiselle vaiheelle oli ominaista maskuliinisen (ihmis)subjektiuden korostaminen sekä halu neutralisoida naisten ja miesten väliset erot. Naiset näyttäytyivät suhteessa miehiin irranaalisina, ruumiillisina ja tiedostamattoman aluetta edustavina ’toisina’. Ideaalina oli muuttaa naisen kuvat medioissa miesten kuvien kaltaisiksi. Saippuota kritisoitiin vääränlaisia roolikuvia edustavina ja naisia halventavina lajityypeinä. Naisten ja saippuaoopperoiden ’toisuus’ oli tässä vaiheessa erottava, ei yhdistävä tekijä.³

Pääosin 1980-luvulle sijoittuneissa saippuaoopperoiden ja naisten yhteyttä etsivissä tutkimuksissa otettiin käänteisesti käyttöön tämä jo ensimmäiseen vaiheeseen sisältynyt sukupuolinen kaksoisstandardi suhteessa populaarikulttuuriin (Curti 1988, 154): Alettiin puhua arvostaen naisten ’pehmeistä’ lajityypeistä (saippuat) versus miesten ’kovat’ lajityypit (toimintasarjat). Kes-

kustelu saippuoista erityisenä naisgenrenä muistutti tässä suhteessa joidenkin feminististen epistemologioiden edustamaa antimodernismia (Felski 1989, 48); saippuoiden kautta ylläpidettiin osaltaan myyttiä feminiiniseen liittyvästä alkuperäisestä, menetetyistä viattomuudesta.

Tutkimusta hallitsi teoramalli, joka etsi tulkintoja, alkuperäistä syytä naisten ja saippuaooopperoiden oletetulle liitolle — liitolle, jossa molempien osapuolten oletettiin edustavan radikaaliutta ja utooppista visiota tulevaisuudesta. Saippuoiden arvo yritettiin palauttaa tekstistä lähtien, jolloin saippuatekstin tai sen narratiivisen puhuttelun nähtiin vastaavan naispuolisen katsojan psyykettä. Saippuoiden arvoa etsittiin myös vastaanottajista, naispuolisista katsojista, mikä merkitsi että saippuateksti alkoi saada kulttuurisesti asemoitujen tulkintojensa piirteitä.

Kun saippuat ja niiden 'feminiinisyys' nähtiin molemmat muutoskykyisenä toiseutena, muutosta voitiin tavoitella ns. samuuden hintaan. Nostamalla saippuat nais erityisiksi radikaaleiksi teksteiksi oli mahdollista alistaa eron merkitykseen liittyvät riitasoinnut, jotka olivat toki olemassa saippuaooopperoiden naispuolisten katsojien keskuudessa.

Tarkastelen jatkossa saippuaooopperoista ja näiden katsojista kahdeksankymmentäluvulla tehtyjä feministisiä tutkimuksia. Keskityn kahteen keskeiseen tutkimussuuntaan, joiden teoreettisissa lähtökohdissa eri tavoin tematisoidaan saippuaooopperoiden naispuolinen katsoja. Käsitykset eroavat toisistaan seuraavasti:

(1) *Kärsivällinen katsoja*. Saippuaooopperoiden oletetaan puhuttelevan narratiivisella muodollaan kotiäidin päivärutiinin edellyttämää odotusta ja keskiöstä poissaoloa. Ne tarjoavat saippuoita katsovalle naiselle Ideaalin Äidin position.

(2) *Kompetentti katsoja*. Saippuaooopperat edellyttävät katsojiltaan kulttuurista kompetenssia ollakseen nautittavia tai vihattavia. Tämän kulttuurisen kyvyn voidaan katsoa olevan sidoksissa naisten kulttuuriin ja sen piirissä oleviin erilaisiin sosio-ekonomisiin, rotuun tai ikään liittyviin asemiin.

Saippuoiden tutkimusta on viime vuosina hallinnut paitsi nais erityinen tutkimus, myös jälkistrukturalistinen halu kritisoida nais/mies -jakoon palaamista ja tuoda naisten väliset erot esille. Molempia tutkimussuuntia on mahdollista tulkita kahdesta positioista (kuvion 1 positiot 2 ja 3): ensisijaistamalla sukupuoliero tai politisoimalla ero.

Ongelmallista suhteessa eron politisoivaan tutkimukseen on, että sekä 'kärsivällisen katsojan' että 'kompetentin katsojan' taustalta on löydettävissä ajatus alkuperäisestä psyykkisestä tai yhteiskunnallisesta naiseudesta tavalla, jossa

ero voidaan tulkita antirationalistisesti, sukupuolieron perustavuutta korostaen (Stefano, 55)⁴ ja etuoikeuttamalla samalla naisten sukupuolinen 'toisuus'.

Kompetentti katsoja

Keskustelu saippuoista naisten genrenä juontuu kahdesta eri lähteestä: elokuvatutkimuksesta, joka on kohdistunut tekstiin itseensä ja tätä kautta mahdollisuuteen että lajityyppi puhuttelisi nimenomaan feminiinistä psyykettä; ja televisiotutkimuksesta, joka mieluusti on asetunut institutionaaliseen kontekstiin. Jälkimmäiselle on ollut tyypillistä kulttuuritutkimuksellinen näkökulma, jossa teoreettiseksi lähtökohdaksi on otettu naispuolisen yleisön empiirinen olemassaolo. (Glaessner 1990, 126)

Viime kädessä käsitykset saippuoiden katsojista palautuvat vastakkainasetteluun tiedostamattoman ja tiedostavan subjektin välillä sekä eroihin humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tradition välillä. Ensimmäinen perustuu analogiaan tekstin ja tiedostamattoman psyykeen välillä ja tämän analogian mahdollisiin rajoituksiin, kun taas jälkimmäinen keskittyy tiedostettuihin merkityksenantoihin (esim. Stacey 1993, 260–262). Naispuoliseen katsojuuteen (female spectator) liitetyt merkitykset ovat olleet yksi feministisen elokuva- ja televisiotutkimuksen viime vuosien keskustelunaihe aikakauslehtien teemanumeroissa (Camera Obscuran osalta kts. Bergstrom & Doane 1989).

Annette Kuhn on käsitellyt artikkelissaan *Women's Genres* (1984) kysymyksiä, jotka liittyvät naisten lajityyppien ja niiden naispuolisten katsojien tutkimiseen. Saippuat ja naisten melodraamat osoitettiin lajityypin syntyhistorian alussa selvästi naisten muodostamalle sosiaaliselle yleisö (audience). Mutta niiden väitetään myös puhuttelevan feminiinisyyttä tietyinä katsojajäseninä (spectator). Kuhn tekee erottelun, irrottamalla katsojien naispuolisuuden naisten lajityyppien puhuttelemasta feminiinisyydestä, hänelle on tärkeää erottaa naispuolisuus sosiaalisena sukupuolena ja feminiinisyyden subjektipositiona:

tekstuaalinen katsoja
SPECTATOR

sosiaalinen katsoja
AUDIENCE

feminiinisyyden (femininity)
subjektipositiona

naispuolisuus (femaleness)
sosiaalisena sukupuolena

tekstianalyysi
kinemaattisen tai

kontekstuaalinen tutkimus
tuotannon ja vastaanoton

televisuaalisen
instituution konteksti

historiallinen konteksti

sukupuolieron muotoutuminen
katseen ja katsomisen
kautta

sukupuolieron muotoutuminen
ohjelmavirran, puhuttelun
ja rytmin kautta

Jako tekstuaaliseen ja sosiaaliseen katsojaan ilmentää samalla jakoa ruumiiseen ja mieleen. Ensimmäisen taustalla on ajatus psykososiaalisesta subjektista, jossa tiedostamaton oleellisesti määrittelee sosiaalista. Jälkimmäinen taas perustuu päinvastaiseen ajatukseen tiedostavan ja yhteiskunnallisesti paikantuvan subjektin olemassaolosta. Molempien ongelmana on mielestäni se, että todelliset naiset sulautetaan konsepteissa Naiseen feminiinisen merkinä (vrt. Braidotti 1993a, 187) olettamalle näille konseptin mukainen yhteinen alkuperä. Eron politisoivaa projektia ajatellen molempien konseptien voidaan tulkita edustavan keskeisiltä lähtökohdiltaan edelleen yhteistä alkuperää etsivää ja (sukupuoli)eron ensisijaistavaa tutkimusotetta.

Kuhn tukee artikkelissaan ajatusta, että sekä feminiininen tekstuaalinen katsoja-asema että naispuolinen sosiaalinen katsojuus voitaisiin kummatkin nähdä diskursiivisina rakennelmina. Hän jättää joka tapauksessa vastaamatta kysymyksen, millä tavoin feminiinisyyttä sisältyisi tai olisi sisällyttävä tekstiin tai sen lukemisen kontekstuaalisista ehdoista tehtyihin tulkintoihin.

Vuonna 1981 ilmestyi British Film Institutin julkaisema antologia *Coronation Street*, jossa ensimmäisen kerran tarkasteltiin saippuaopperaksi luokiteltavaa sarjaa kulttuuritutkimuksen näkökulmasta, vielä vailla erityistä feminististä analyysia. Tutkimus edusti niin sanottua lunastavaa luentaa (redemptive reading), joka edelsi saippuoiden vastaanottajien kulttuurista tutkimusta (Brunsdon 1989, 121). Lunastava luenta oli tekstuaalista analyysia, jonka yhtenä päämääränään oli tuoda saippuat esille varteenotettavana tutkimuskohteena.

Feministisessä kulttuuritutkimuksessa on sittemmin pohdittu saippuaopperoiden kulttuurista merkitystä nimenomaan empiirisille naispuolisille katsojille. Dorothy Hobsonin kirjana ilmestynyt väitös englantilaisesta realistisesta saippuusta *'Crossroads': The Drama of Soap opera* (1982) pyrki huomiomaan sekä sarjan tuotannon että kulutuksen.

Hobson toi tutkimuksessaan esille, miten saippuaopperat olivat kriittisessä diskurssissa konstruoitu 'toiseksi'. Lajina se oli suunnattu naisille ja oli myös heidän suosiossaan. Huolimatta saippuan kritisoidusta statuksesta mainosvälineenä ja kulutus-kulttuurin osana Hobson löysi saippuaopperoista sellaisia

edistyksellisiä tekstejä, jotka käsittelivät naisten elämälle relevantteja ongelmia (emt., 35, Allen 1989, 49).

Hobson tutki sarjan katsojia, haastatteli heitä autenttiossa katselutilanteessa ja selvitti, että vaikka katsojien tavat ja rutiinit katsoa sarjaa vaihtelivat, sen vetovoima silti säilyi. Sarjan pääasiallinen koukku oli sen kerronnallisessa rakenteessa: katsojille oli tärkeää, että tarina jatkui (eikä laatuun tällöin välttämättä kiinnitetty huomiota). Hobson vetää tästä johtopäätöksen, että saippua työskenteli nimenomaan tarinankerronnan tasolla, se viihdytti naispuolista katsojaa, muttei ollut yksinkertaisesti pakoa todellisuudesta. Katsojat päinvas-toin vakuuttivat tutkijalle yhteiskunnallisten ongelmien vaikuttavan enemmän sarjahrenkilöiden kohtalona kuin uutisista kuultuina. 'Crossroadissa' realismi oli tutkijan mukaan luonteeltaan positiivista, ongelmista oli mahdollista selvitä ja oppia (emt., 59–60 ja 117–124).

Tutkimus haastoi kiistatta siihenastista käsitystä todellisuuspakoisista ja romantiikan nälkäisistä naiskatsojista. Toisaalta, asettuessaan vastakkaiseksi uutismuodolle, se implikoi samalla käsitystä saippuoista jonkinlaisena hege-monisena naisten tekstinä. Myöhemmissä tutkimuksissa, kuten työpaikkakes-kustelujen analyyseissään Hobson (1989) on mennyt syvemmälle etnografisessa metodissa ja tuonut esille saippuaopperoiden erilaisia tulkintakontekstejä.

Charlotte Brunsdon teki artikkelissaan *Crossroads: Notes on Soap Opera* (1981) selvän eron sarjan olettaman subjektiosition ja tämän position omak-suvan tai omaksumattoman naispuolisen katsojan välille. Näin hän pystyi välttämään saippuatekstin yksinkertaisen feminiinistämisen ja näkemyksen tekstin hegemonialle alistetusta katsoja-asemasta. Katsoja muodostui enem-minkin kulttuurissa kuin saippuan reperesentaatioiden kautta. Saippuatekstin lukijana naispuolinen katsoja näyttäytyi oleellisesti sosiaalisesti asemituna ja vastaavasti hänen kulttuuriset kykynsä sosiaalisesti muotoutuneina, ei luon-nollisina. (Kaplan 1992, 266–267).

Kun saippuaopperoiden yksinkertainen stereotyyppianalyysi Janice Win-shipin (1988) mukaan oletti (miesten) harjoittavan manipulaatiota passiivista katsojakuntaa kohtaa, lähti kulttuuritutkimus liikkeelle lajityypistä ja pohti miten kuvat siinä toimivat rakentaessaan tietynlaista sukupuolirepresentaatiota. Näin ollen feministisen tutkimuksen tuli vastedes olla tarkka vaatiessaan rep-resentaatioiden muuttamista. Vaativatko feministit stereotyyppisten naiskuvien takia koko lajityypin heittämistä pellolle? (Emt., 3–7)

Brunsdonista saippuaopperoiden katsoja on kompetentti lajityypin ja kult-tuurisen tiedon kantaja, jolla on kulttuurisia taitoja erityisesti henkilökohtaisen elämän alueelta. Saippuoiden katsojilta edellytetään hänestä kolmenlaista ky-kyä: geneeristä tietoa saippuoista lajityypinä, erityistä sarjaa koskevaa tietoa

ja kulttuurista tietoa hyväksyttävistä henkilökohtaisen elämän koodeista ja konventioista (Brunsdon 1981, 36). Näiden kykyjen omaaminen on keskeinen osa saippuista saatavaa nautintoa.

Teemahaastatteluihin perustuvissa etnografisissa kulttuuritutkimuksissa (esim. Press 1990, Seiter ja Kreutzner 1989, Mero 1991) on korostettu, että naisten sosioekonomisella asemalla, iällä ja kulttuuritaustalla on vaikutusta siihen, miten naiset tulkitseva saippuaopperoita ja miten he näkevät niiden realistisuuden. Saippuoiden ja latinokulttuuriin liittyvien telenovelojen katselu voi olla myös tapa käsitellä kulttuurista muutosta, kuten suomalaisen Pia Meron (1991) tutkimus eteläitalialaisesta kylästä osoittaa.

Kulttuurinen kompetenssi, jota saippuat katsojiltaan edellyttävät, näyttävät joka tapauksessa tutkimuksissa liittyvän selvemmin naiskulttuurin kuin mieskulttuurin alueeseen, sillä varauksella että naisten aluetta ei nähdä luonnollisena, vaan ideologisesti konstruoituna. Pohjois-amerikkalaisia ja brittiläisiä saippuaopperatutkimuksia tarkastellut Christine Geraghty (1992) näkee, että saippuoiden naisten alueeseen liittyvä olemusajattelu voidaan nähdä sekä katsojan mielihyvän lähteenä että saippuan itsensä ongelmana. Saippuoiden ristiriitaisuus liittyy tästä näkökulmasta siihen, että ne selvästi tarjoavat tukea ja huomiota naispuolisten katsojiensa yleisesti kohtaamiin ongelmiin mutta esittävät samalla varsin konventionaalisen käsityksen naisten kulttuurisista kyvyistä ja roolista perheessä. Vaikka prime time sarjat ovat laajentaneet päiväsarjoissa käsiteltävien asioiden skaalaa, on naisten alue tästä huolimatta jäänyt luonteeltaan ristiriitaiseksi. (Emt., 196–198).

Kärsivällinen katsoja

Laura Mulveyn (1975) ajatus Hollywood-elokuvien yhteydestä patriarkaaliseen alitajuntaan ei sellaisenaan istunut naisia televisiokatsojina tarkastelevan tutkimuksen teoreettiseksi lähtökohdaksi. Artikkelin *Visual Pleasure and Narrative Cinema* (1975) vihki kuitenkin käyttöön ajatuksen tekstin puhuttelemasta naispuolisesta katsojasta.

Yhdysvaltalainen saippuaopperatutkija Tania Modleski olettaa teoksessaan *Loving with a Vengeance: Mass-produced fantasies for women* (1982), että saippuaopperat eroavat Hollywood -elokuvien tarjoamasta katsoja-asetelmästä siinä, että ne eivät toimi maskuliinisen mielihyvän alueella. Saippuat hyödyntävät kotona olevien naisten psykologiaa ja harjoittavat naisia tulemaan — ei tekstien, vaan muiden ihmisten — 'ideaalisiksi lukijoiksi' (emt. 34).

Modleski hyödyntää analyysissään Raymond Williamsin ajatusta televisiosta katkeamattomana ohjelmavirtana (versus segmentit, Ellis 1987, 55). Ohjelmista ja näiden oheen liitetyistä mainoksista syntyy ohjelmavirta, joka määrittelee keskeisen televisio- kokemuksen. Tätä virtaa Modleski tutki suhteessa naisten kotona tekemän työn rytmiin. Päiväsaippuoiden ero prime time aikaan sijoitetuista sarjoista on ennen muuta siinä, että ne painottavat yhteyttä enemmänkin kuin eroa muista ihmisistä. Reaktio ja interaktio on niissä tärkeämpää kuin toiminta. (Emt., 67–68)

Modleskille saippuoiden katsoja on kaikkea muuta kuin Brunsdonin oletama kulttuurisesti kyvykäs katsoja. Yhdysvaltalaisen saippuoiden tekstuaalisesti puhutteleva katsoja on loputtomasti kärsivällinen, ideaalia äitihahmoa muistuttava katsoja, jonka identiteetti saippuoiden katsojana liittyy pitkälle hänen tekemänsä kotityön luonteeseen. Saippuoiden oletama katsoja ei ole manipuloiva, vaan Idealin Äidin ensisijaisena tehtävänä on olla sympaattinen ja kärsivällinen, rakentaa jonkinlaista suurta kuvaa tapahtumista, ja olla tarpeen mukaan liberaali par excellence. (Emt., 92–93).

Tarkastellessaan yleisesti yhdysvaltalaisille kotiäideille päiväsaikaan tarjottuja saippuaopperoita, Modleski näkee näiden tuottavan katsojilleen ainutkertaista narratiivista mielihyvää. Saippuat mahdollistavat vaihtoehdon hallitsevalle tekstin mielihyvälle ja investoivat mielihyvään, joka on keskeisessä osassa naisten elämässä: odotukseen. Tämä ei ole selityksen, järjestyksen odotusta, vaan itsessään merkityksellistä odotusta. (Emt., 87–89)

Tälle vaihtoehdoisen näkökulman tarjoaa australialainen kulttuuritutkija Mary Ellen Brown, joka tarkastelee juuri saippuoiden tarjoamaa tekstuaalista mielihyvää tulkitessaan niitä naisten juttelukulttuurin välittäjinä (1989), alistettujen ryhmien karnevalismina ja parodiana (1990). Saippuat generoivat naisten juttelua (gossip) sekä sarjan sisällä että ulkona. Tämä juttelu on Brownista feminiinisenä diskurssina saippuoiden keskeinen mielihyvän lähde ja saippuamuoto on nimenomaan tässä mielessä edistyksellistä ja vastakkaista sellaiselle konventionaaliselle realistiselle televisiokerronnalle, joita esimerkiksi miesten toimintasarjat hänestä edustavat. (1989, 175–178)

Modleskin idealin Äidin katsojapositionia voidaan kulttuuritutkimuksellisesta lähtökohdasta arvostella sekä konseptin pitäytymisestä tiedostamattoman alueeseen että sen sitoutumisesta yhdysvaltalaiseen keskiluokkaiseen kotiäitiyteen ja tämän riippuvuuteen aviomiehestä. Analysoidessaan yhdysvaltalaisia päiväsaippuuita nimenomaan psykoanalyttisen tiedostamattoman näkökulmasta, Modleski ei jätä mahdollisuutta tietoisesti vastustaa saippuaopperoita (Seiter & Kreutzner 1987, 237). Teoria tarjoaa yhden feminiinisuuden

(kotiäitiys) kuvana naisen psyykestä, eikä hänen konseptinsa jätä tilaa muille lukijajaisioille (Stacey 1994, 43–44).

Kulttuuritutkimusta hyödyntävien saippuatutkimusten kritiikki erilaisia metodologisia ratkaisuja kohtaan on useimmiten kohdistunut juuri naisten keskinäisten erojen kieltämiseen subjektiviteetin tasolla (luokka, rotu, etnisyys), ei niinkään naiseuden ja saippuoiden yhdistämiseen sinänsä. Samalla on ehkä ylläpidetty jakoa naiskulttuuriin ja feministiseen kulttuuriin ja asetettu omista lähtökohdista tavallisten naisten yläpuolelle (vrt. Brunsdon 1991 ja 1993) olettamalla heidän edustavan representoitumatonta 'toiseutta' samalla tavalla kuin saippuoidenkin.

Etnografisesti suuntautunutta tutkimusta on puolestaan kritisoitu pitäytymisestä tiedostetun alueeseen, tekstin merkityksen johtamisesta vastaanottajien kulttuurisista tulkinnoista. Äärimmillään kulttuuritutkijoiden on väitetty ajautuvan narsistiseen tilanteeseen, jossa nautintoa ja makua tarkastellaan seuraavanlaisen syllogismin läpi: 'Pidän Dallasista; Olen feministi; Dallasissa on edistyksellistä potentiaalia' (Modleski 1991, 41–45).

Erilaisista metodologisista ratkaisuista huolimatta, teoreettisissa lähtökohdissa on löydettävissä yllättäviä yhteyksiä. Modleskin saippuaopperoiden tutkimusta (1982) ja esimerkiksi Janice Radway romanttisia lukemistoja käsittelevää etnografista kulttuuri- tutkimusta yhdistää psykoanalyttinen objektiivisuusteoria ja sitä soveltanut Nancy Chodorow (1978). Näin tekstiin, jonka oletetaan tuottavan feminiinisen katsoja- tai lukijajaisition sekä empiirisesti tutkittuun naispuoliseen yleisöön saatetaan liittää määreitä, jotka enemmänkin tukevat kuin rikkovat modernin käsitystä vajaanaisubjektiviteudesta. Tällaiset määreet liittyvät esimerkiksi feminiinisen ja maskuliinisen persoonallisuuden esittämiseen tavalla jossa feminiininen yhdistyy toisille olevuuteen, relationaalisuuteen ja maskuliinisuus erillisyyteen ja selkeään yksilöitymiseen (emt. 169).

Edellä esiteltyt saippuaopperoita tarkastelevat teoriat tunnustavat naisten välisiä eroja sekä tiedostamattoman että tiedostetun tasoilla, mutta pysyttävät samalla tiukasti yhteiskunnallisessa subjektiviteetissa tai psykososiaalisessa – olettamalla, että on olemassa naisten ryhmiä (kotiäidit tai työväenluokan naiset), joiden suhde saippuaopperoihin olisi yhtenevä. Näitä ryhmiä saippuat puhuttelevat joko tuottamalla narratiivista tai tekstuaalista mielihyvää, tai tarjoamalla kulttuurisesti tunnistettavan naisten alueen, jonka suhteen katsojilla voi olla erilaisia tulkintoja.

Modleskillä väheksytty ('toinen') saippua ja tämän vielä väheksytympi kotiäitikatsoja omaavat yhteisen alkuperän: tiedostamattoman psyykeen, mikä tekee saippuoista nauttimisen tälle erityiselle katsojaryhmälle mahdolliseksi.

Brunsdon puolestaan tekee kuilun tekstin tarjoaman ja katsojan omaksuman subjektiposition välillä; hän korostaa kompetenssia katsojaa, joka voi halutessaan olla omaksumatta tekstin tarjoamaa subjektipositiota.

Saippua(melo)draamaa sukupuoliteknologiana

Parhaaseen katseluaikaan sijoitetut saippuat ovat osin muuttaneet käsitystä saippuan puhuttelemasta katsojasta. Dallasissa ja sitä jäljittelevissä sarjoissa alettiin käyttää aikuisyleisölle suunnattua rikoksia ja seksiä -formulaa (Kreutzner ja Seiter 1991, 156). Tätä kautta niiden nähtiin puhuttelevan hyvinkin erilaisia katsojia, ei vain naisia (esim. Finch kirjoittaa aiheesta gay-kulttuurin näkökulmasta 1986). Kuvaavaa silti on, että sarjojen empiirisesti tutkitut katsojat ovat olleet pääasiassa naisia (Ang 1985, Press 1990).

Prime time -saippuiksi luettavien sarjojen tekstuaalinen luonne alettiin käsittää olennaisesti erilaisena kuin päiväsaippuoiden. Saippuoiden tekstuaalisen luonteen muuttumista liittyneenä tekstin melodramatisoitumiseen on kuvattu käsitteellä liioittelu (*excess*). Käsitteellä on viitattu prime time -aikaan sijoitettujen melodramaattisten saippuoiden rakennetun ja fiktiivisen luonteen esille tuomiseen ja monimerkityksisyyteen radikaalisuuden lähteenä. (Feuer 1984, 8–16)

Saippuamelodraamojen näkeminen aikaisempia saippuota radikaalimpina ei suinkaan ole feministisen tutkimuksen kannalta ongelmatonta. Itse asiassa se voi uusintaa sitä sukupuolista hierarkiaa, jota eron neutralisoivassa tutkimuksessa pyritään kiertämään ja johon sukupuolieron ensisijaistava tutkimus kärjekkäästi tarttuu.

On sinänsä kiinnostavaa, miten juuri tekstuaalisen luonteen muuttuminen postmoderniksi, heteroglossiseksi ja monimerkityksiseksi, on tehnyt sarjoista entistä 'radikaalimpia', 'itseironisempia' tai 'intertekstuaalisempia'. Tällaisenahan on kuvattu eri lajityyppejä yhdistävää televisiosarjaa *Twin Peaks* (kts. Collins 1992, 341–349). Johtuuko nopea arvonnousu siitä, että sarjat puhuttelevat myös miespuolista katsojaa? Takaavatko uudet sarjat maskuliinisen subjektin tulevaisuuden? Ovatko naisten lajityypit häviävää televisioperinnettä väitetyistä television naisistumisesta huolimatta?⁵

Erilaisten television lajityyppien sekoittuessa ja hämärtäessä jakoa naisten ja miesten lajityyppeihin (ilmiöstä esim. Curti 1988) on tullut mahdolliseksi tarkastella uudelleen saippuota ja naisia yhdistävää 'toiseutta'. Etsiäkö edelleen holistisen tutkimustradition mukaisesti yhtä yhteistä peruslähtökohtaa saippuaopperoiden suosion selittämiseksi naisten keskuudessa? Vai pohtiako

sen sijaan, miten tietyt yhteiskunnalliset käytännöt muodostuvat oleelliseksi tuon diskursiivisen suhteen rakentumiselle ja miksi saippuoiden ja naisten yhteyttä on eri aikoina etsitty. (vrt. Alcoff 1987, 113–115).

Mikäli sukupuolieroa korostetaan muiden erojen kustannuksella, on mahdollista etuoikeuttaa sekä naiset sukupuolena että saippuaopperat lajityypinä. Tällainen lukutapa on mahdollinen — ei suinkaan välttämätön tutkimuksissa, joissa saippuaopperat nähdään joko naisten psyykkeen tai naiskulttuurin edustajina. Äärimmillään etuoikeutus tapahtuu seuraavalla logiikalla: se mikä on ollut aiemmin hyljeksittyä, on nyt arvokasta. Tämä käänkö tapahtuu tulkitsemalla positiivisesti sekä naisia että saippuota yhdistävä toisarvoisuus. Saippuoiden radikaalius luetaan naispuolisten katsojien kyvystä käyttää sitä hyväkseen ja katsojien erot näyttäytyvät Naisen merkin sisällä, sitä kyseenalaistamatta.

Sukupuolieron ensisijaistava ja eron politisoiva tutkimus elävät osin sisäkän. Antirationalistisella lukutavalla voi pyrkiä palauttamaan saippuoiden positiivista merkitystä naispuolisille katsojille ja taistella niiden paikasta populaarikulttuurin sisällä. Postrationalistinen tutkimus puolestaan kontekstualisoi lukutapamme ja antaa feministiselle tutkimukselle mahdollisuuden itse määrittellä sukupuolieron merkitys. Postrationalistisessa, eron politisoivassa diskurssissa saippuatutkimusten tarjoamia kertomuksia naisten ja saippuoiden suhteista tarkastellaan samalla sekä myöntämällä epäsymmetrinen sukupuoli-ero että dekonstruoimalla se. Tässä lukutavassa taataan saippuoiden katsojille puheoikeus, mutta nähdään etteivät nämä muodosta yhtenäistä ryhmää suhteessa Naiseen feminiinisen merkinä. Tämä merkitsee saippuoihin ja niiden naispuolisiin katsojiin liittyvien ominaisuuksien kyseenalaistavaa pohtimista ja feminiinisuuden korostamista erilaisina representaatioina ja kulttuurisina koodeina.

Saippuaoppera on yksi sukupuoliteknologia (Lauretis 1987), sosiaalisia merkityksiä tuottava diskursiivinen käytäntö, jonka yhteyttä yhteiskunnalliseen valtaan feministinen tutkimus joutuu jatkuvasti kysymään. On ongelmallista pitää Naisen merkin tai maskuliinisen symbolisen sopimuksen määrittelemää 'feminiinisyttä' saippuota ja naisia yhdistävänä tekijänä. Saippuaopperat eivät ole yksinkertaisesti naiskulttuurin tai naisten psyykkeen edustajina, vaan niitä on tarkasteltava erilaisten merkityksiä tuottavien käytäntöjen läpileikkauksessa. Saippuamelodraamat ovat osa katsojien minätekniikkaa (technology of self), jossa yhdistyy Naisen merkin yhteiskunnallinen valta ja todellisten naisten eroihin perustuva henkilökohtainen itsemäärittely.

Viitteet

- 1 Winship, Janice (1988) Hävitä stereotyyppi, kadotat saippuaopperan. Tiedotus-tutkimus 3/1988. Näkemys kytkeyty marxilaisen poliittisen taloustieteen tapaan ensisijaistaa tuotanto tutkimuskohteena ja luonteeltaan maskuliinisena, samalla kun kulutus yhdistetään naiseen. Tälle vastakkaisia näkemyksiä edustivat jotkut varhaiset käyttötarkoitukset tutkimukset, kuten Herzog (1953), joka tutki 40-luvulla radiosaiippuaopperoiden kuuntelua kahdessakin erilaisessa tutkimuksessa. Kts. lisäksi Arnheimin sisällönerittelyyn perustuva tutkimus (1960) sekä radiosarjan symbolisen sisällön vaikutusta sitä katseleviin naiseen ryhmänä ja yksilönä tutkineet Warner & Henry (1953).
- 2 Käytän rinnakkain määreitä 'naisellisuus', 'feminiinisyyys' ja 'naisuus' kuvaamaan naispuolisuudelle (femaleness) annettuja kulttuurisia määreitä.
- 3 Saiippuaopperoista tehtyjen tutkimusten historiaa ja metodologisia valintoja voi eri näkökulmista tarkastella Kaplanin essentialismi-antiessentialismi ulottuvuutta tarkastelevan artikkelin (1992) lisäksi, esimerkiksi Allenin genreteoreettisen (1989) tai Steevesin (1987) joukkoviestinnän teorianhistoriallisen artikkelin avulla.
- 4 Cristine Di Stefano (1990) määrittelee kolme erilaista ideaalittyyppiä sukupuoli-eroja käsittelevistä teoreettisista ja normatiivisista strategioista: feministinen rationalismi, antirationalismi ja postrationalismi (emt. 67-73). Jokainen Stefanon määrittelemästä strategiasta tuo esille erilaisen tavan tarkastella sukupuoli-eroa ja naista subjektina.
- 5 Lynne Joyrich (1990) käsittelee artikkelissaan yhdysvaltalaisen television reaktiota television oletetulle 'naisistumiselle': hypermaskuliinisuus väkivaltaisena vastauksena television feminiinisille konnotaatioille.

Kirjallisuus

- Alcoff, Linda (1987). *Justifying Feminist Social Science*. Hypatia 2 (1987): 3.
- Allen, Robert (1989). Bursting Bubbles: "Soap opera", audience, and the limits of genre. Teoksessa Seiter, Ellen et al. (eds.) *Remote Control. Television Audience, & Cultural Power*. London and New York: Routledge.
- Arnheim, Rudolf (1960). The World of the Daytime Serial. Teoksessa Schramm, Wilbur (ed.) *Mass Communications (2nd edition)*. Urbana: University of Illinois Press.
- Bergstrom, Janet & Doane, Mary Ann (1989). *The Female Spectator: contexts and directions*. Camera Obscura, (May-September 21-20).
- Braidotti, Rosi (1993a). *Riitasointuja*. Tampere: Vastapaino.
- Braidotti, Rosi (1993b). Sexual Difference as a Nomadic Political Project. Teoksessa *Nomadic Subjects*. New York: Columbia University Press.

- Brown, Mary Ellen (1990). Montley Moments: soap opera, carnival, gossip and the power of utterance. Teoksessa Brown, Mary Ellen (ed.) *Television and Women's Culture*. The Politics of the Popular. London: Saga Publications.
- Brown, Mary Ellen (1989). Soap opera and womens culture: politics and the popular. Teoksessa Carter and Spizack (eds.). *Doing Research on Women's Communication: Perspectives on Theory and Method*. Ablex Publishing Corporation. New Jersey: Norwood.
- Brunsdon, Charlotte (1981). "Crossroads": Notes on Soap opera. *Screen* 22 (1981):4.
- Brunsdon, Charlotte (1989). Text and audience. Teoksessa Seiter et al. (eds.). *Remote Control*. London & New York: Routledge.
- Brunsdon, Charlotte (1991). *Pedagogies of the feminine: Feminist teaching and women's genres*. *Screen* 32 (1991):4.
- Brunsdon, Charlotte (1993). *Identity in feminist television criticism*. *Media, Culture and Society*, 15.
- Collins, Jim (1992). Television and Postmodernism. Teoksessa Allan, Robert (ed.). *Channels of Discourse*. Reassembled. London: Routledge.
- Curti, Lidia (1988). *Genre and Gender*. *Cultural Studies* 2 (1988):2.
- Dyer, Richard & al. (1981). *Coronation Street*. London: British Film Institute.
- Ellis, John (1987). Broadcast TV Narration. Teoksessa Newcomb, Horace (ed.). *Television, The critical view*. Fourth Edition. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Felski, Rita (1989). *Feminism, Postmodernism, and the Critique of Modernity*. *Cultural Critique*, 13 (1989).
- Ferguson, Kathy (1991). *Interpretation and Genealogy in Feminism*. *Signs* 16 (1991):2.
- Feuer, Jane (1984). *Melodrama, Serial Form and Television Today*. *Screen* vol. 25 (1984) (January–February).
- Finch, Mark (1986). *Sex and Address in 'Dynasty'*. *Screen* vol. 27 (1 986):6.
- Fiske, John (1987). *Television Culture*. London: Routledge.
- Geraghty, Christine (1992). *Women and Soap Opera. A Study of Prime Time Soaps*. Oxford: Cambridge.
- Glaessner, Verina (1990). Gendered Fictions. Teoksessa Goodwin and Whannel (ed.). *Understanding Television*. London: Routledge.
- Herzog, Herta (1953). What Do We Really Know about Day-time Serial Listeners? Teoksessa Berelson, Bernard & Janowitz, Morris (eds.). *Public Opinion and Communication (enlarged ed)*. Glencoe: The Free Press.
- Hietala, Veijo (1991). Televisio arjen taidetta postmodernissa kulttuurissa. Teoksessa Ahokas, Pirjo ym. (toim.). *Arjen merkit, Irmeli Niemen juhla kirja*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- Hobson, Dorothy (1982). 'Crossroads'. London: Methuen.
- Hobson, Dorothy (1989). Soap Operas at Work. Teoksessa *Remote Control*.

- Huyssen, Andreas (1986). *Mass Culture as Woman: Modernism's Other*. Teoksessa Modleski, Tania (ed.). *Studies in Entertainment. Critical Approaches to Mass Culture*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Joyrich, Lynne (1990). *Critical and Textual Hypermasculinity*. Teoksessa Mellencamp, Patricia (ed.). *Logics of Television. Essays in cultural criticism*. London: Indiana University Press, Bloomington and British Film Institute.
- Kaplan, E. Ann (1992). *Feminist Criticism and Television*. Teoksessa Allan Robert (ed.). *Channels of Discourse, Reassembled*. London: Routledge.
- Kristeva, Julia (1993). *Naisten aika*. Teoksessa *Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuhn, Annette (1984). *Women's Genres. Melodrama, Soap Opera and Theory*. Screen vol. 25 (1984):1, Julkaistu myös teoksessa Gledhill, Christine (ed.). *Home is Where the Heart is. Studies in Melodrama and the Woman's Film*. London: BFI, 1987.
- Lauretis, Teresa (1987). *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Mero, Pia (1991). *Ruudun takaa. Kulttuurin kuvia Etelä-Italiassa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Modleski, Tania (1983). *The Rhythms of Reception: daytime television and women's work*. Teoksessa Kaplan, E. Ann (ed.). *Regarding Television. Critical Approaches – An Anthology*. Los Angeles: American Film Institute. University Publications of America, Inc.
- Modleski, Tania (1991). *Feminism without Women. Culture and Criticism in 'Post-feminist' age*. New York and London.
- Modleski, Tania (1982/1990). *Loving with Vengeance. Mass-produced fantasies for women*. New York and London: Routledge.
- Mulvey, Laura (1975). *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. Screen, (Autumn) 1975.
- Newcomb, Horace (1974). *TV: The Most Popular Art*. New York: Anchor Books.
- Press, Andrea (1990). *Class, Gender and the Female Viewer: women's response to Dynasty*. Teoksessa *Television and Women's Culture*.
- Seiter, Ellen. et al. (1989). "Don't treat us like we're were so stupid and naive: toward an ethnography of soap opera viewers." Teoksessa Seiter, Ellen et al. (eds.). *Remote Control*. London and New York: Routledge.
- Stacey, Jackie (1994). *Star Gazing. Hollywood cinema and female spectatorship*. London: Routledge.
- Steeves, Leslie (1987). *Feminist Theories and Media Studies*. Critical Studies of Mass Communication 4 (1987)2.
- Stefano di, Cristine (1990). *Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Post-modernism*. Teoksessa Nicholson, Linda (ed.). *Feminism/Postmodernism*. New York and London: Routledge.
- Warner, Lloyd and Henry, William (1953). *The Radio Day-time Serial: a symbolic analysis*. Teoksessa *Public Opinion and Communication*.

Iiris Ruoho

Medianarsistin sortonostalgiaa vai feminismin politisointia?

*Pohdintoja poliittisen taloustieteen haasteista
feministiselle kulttuurintutkimukselle*

Jokin aika sitten seurasin naistutkimuksen sähköpostilistalla käytävää keskustelua *Hennes & Mauritzin* mainosten tuottamista sukupuolen representaatioista. Tällaisia keskusteluja nousee ajoittain julkisuuteen ja ne kertovat mainoksen vastaanoton potentiaalisesti erilaisista artikulaatioista, joissa katsojan kokemuksesta tehdään poliittista. Poliitiikkaa voidaan tehdä nykyisin myös vierastamalla valtaa yleensä – kuten anarkofeministit tai etsimällä omaa yksilöllistä elämänpolitiikkaa erillisenä yksilösubjekteina. Nykyfeministisissä keskusteluissa politiikalla ja vallalla on monet kasvot. Poliittisuudella on silti harvoin tekemistä taloudellisen vallan kanssa; politiikkaa kohdistuu tarjottuihin representaatioihin, merkitysten alueelle, semiosikseen ja yksilön kokemuksiin.

Tarkastelen seuraavassa tarkemmin feministisen mediatutkimuksen piirissä käytyä keskustelua medioihin liittyvästä sukupuolivallasta. Pohdin miksi tutkimus välttelee puuttumasta taloudelliseen valtaan tai pitäytyy esittämästä poliittisia vaatimuksia, jotka kohdistuvat sellaisiin yhteiskunnan vahvimpiin instituutioihin kuten taloudellisiin korporaatioihin, globaalilla tasolla toimivien mediayhtiöiden toimintaan ja mediatuotteiden tuottamisen logiikkaan. Aloitan valikoidulla katsauksella feministisen kulttuurintutkimuksen historiaan ja palaan kysymykseen taloudellisesta vallasta tarkastelemalla feministisen poliittisen taloustieteen asettamia kysymyksiä kulttuurintutkimukselle.

Tarkoitukseni on herättää kysymys siitä, onko feministinen kulttuurintutkimus ja erityisesti feministinen televisiotutkimus, jota itse edustan, menettänyt kriittisen ytimensä. Ovatko tutkimuksen alun perin merkitystaistelua ja naisten kulttuurisen alueen merkityksellisyyttä korostaneet argumentit sukupuolen merkityksestä alkaneet argumentoitua uudelleen populaarin puolustukseksi? Jääkö tutkimuksessa enää tilaa populaarikulttuurin taloudellisten kytkösten esille tuomiselle?

Naisliike ja tutkimus

Feministinen kulttuurintutkimus on ollut sidoksissa politiikkaan kolmeakin kautta; *ensinnäkin* tutkimuksella oli angloamerikkalaisessa asussaan vahva yhteys naisliikkeisiin. Monet kulttuurintutkimuksen feministipioneerit olivat journalisteja ja elokuvantekijöitä. Suomessa näin suora yhteys tuottamisen käytäntöihin on puuttunut. Kulttuurintutkimusta hyödynsivät Suomessa alun alkaen erityisesti opiskelijoina ja tutkijoina yliopistossa vaikuttavat naisliikeaktivistit, joista osalla meistä oli tausta vasemmistoliiikkeessä.

Esimerkiksi Michéle Barrettin kirja *Nykyajan alistettu nainen* (1985) oli heti ilmestyttyään suosittu oppikirja myös tiedotustutkimuksesta kiinnostuneelle feministille, koska se tarjosi uusmarxilaisuuteen nojaavan ajatuksen kulttuurintuotannon alueella tuotetusta sukupuoli-ideologiasta. *Toiseksi* poliittinen sidos syntyi sitä kautta, että feministisen tutkimuksen tärkeä tehtävä oli kritisoida valtavirran tutkimusta siitä, että se sulki pois naiset tarkastelustaan. Miesvetoinen¹ tutkimus irrotti naisen julkisuuden alueesta ja siihen liitetystä yhteiskunnallisesta subjektiudesta ja palautti naisen subjektiuden yksityisen alueelle, äidin rooliin. *Kolmanneksi* feministiseen kulttuurintutkimukseen liitettiin ajatus representaation politiikasta; naiskuvia kritisoidaan ja muuttamalla ajateltiin muutettavan myös naisten omaa käsitystä itsestään subjekteina.

Paikan etsintää sukupuolisorron käsittelylle

Valtavirran edustajista erityisesti marxilaiset teoriat joutuivat ensimmäisten joukossa kritiikin kohteeksi. Niissä olikin kritisoitavaa; ne väittivät olevansa sorrettujen puolella, mutta jättivät sukupuolisorron koskemattomaksi. Fe-

1 Käytän käsitettä miesvetoinen, koska se kertoo valtavirran tutkijoiden pääasiallisesta kulttuurisesta sukupuolesta.

ministiset tutkimukset lähtivät ensisijaisesti siitä, että sukupuolisorto toimii oleellisesti kulttuurin sisällä.

Tutkijat korostivat kulttuurisesti määriteltyä naiseutta, sukupuoli-ideologiaa ja eroa nais- ja feministiseen alakulttuuriin (tästä lähemmin Ketchum 1980). Naiskulttuuri nähtiin sidoksissa naisten elämän käytäntöön ja kokemuksiin. Feministinen kulttuuri liitettiin selvemmin feministisen liikkeen tavoitteisiin. Myöhemmin naiset kahteen eri kulttuuriseen kategoriaan sijoittava näkemys kyseenalaistettiin (esim. Brunson 1991).

Kulttuurin käsite alettiin nähdä itsessään sukupuolittuneena, mikä asetti ns. kulturalismin klassikot, kuten Raymond Williamsin käsitteet uudelleen arvioinnin kohteeksi. Williamsin ajatus muotoutumassa olevista merkityksistä niin sanottuina kokemisen struktuureina on kuitenkin ollut laajasti hyödynnetty ajatus mediakritiikissä. Se on tarjonnut mahdollisuuden irrottautua ajatuksesta, että kulttuurissa olisi luonteeltaan selkeästi määriteltäviä 'ideologioita' (ks. Williams 1988, 146–153) ja sopi hyvin naisten erityistä kokemusta korostavan tutkimuksen tarpeisiin.

Kulttuuristen merkitysten ja symbolien tuotannon kritiikki asettautui Yhdysvalloissa kirjallisuustutkimuksen helmoihin, kun taas brittiläiset naistutkijat löysivät paikkansa mediatutkimuksen piiristä ja erityisesti Birminghamissa sijaitsevassa nykykulttuurin tutkimusyksiköstä (CCCS). Keskus tarjosi seitsemänkymmentäluvun lopulla feministisille tutkijoille mahdollisuuden tutkia naisen monimutkaista asemaa vallitsevan kulttuurin sisällä. Kuten julkaisu *Women Take Issue* (1978) jo teki selväksi, kulttuurintutkimuksen teoreettinen perusta oli problemaattinen; se nojautui juuri siihen kulttuurikäsitteeseen, joka sulki naiset ulkopuolelleen ja jossa naisella oli tietty paikkansa (ks. Thornham 2000, 8.)

Kulttuurintutkimuksen piirissä vaikuttaneet ja uusvasemmistoon tavalla tai toisella kiinnittyneet feministiset tutkijat kritisoivat 1970-luvulla vaikutusvaltaisia marxilaisia tutkimuksia. Niitä arvosteltiin pitäytymisestä pääomasuhteen ristiriitojen ensisijaisuuteen, jolloin naiset jäävät väistämättä merkityksettömiksi, mikäli eivät ole palkkatyössä. Marxilaisia näkemyksiä kritisoitiin myös siitä, että niissä talouden nähtiin määrävän siinä määrin yhteiskunnallisia prosesseja, että naisten alistaminen oli tässä prosessissa vain mitätön ideologinen seuraus.

Kulttuurintutkimuksen piirissä determinismin kritiikki ei ollut feministien yksinoikeus, vaan liittyi esimerkiksi ideologiasta ja tiedostamattomasta käytyyn keskusteluun. Tässä kritiikissään miesvetoinen kulttuurintutkimus sai feministisestä tutkimuksesta oivallisen partnerin. Marxilaisen tutkimuksen dogmatismiin ja sovinismiin kyllästyneille tutkijoille avautui kulttuurintutki-

muksen piirissä mahdollisuus keskittyä naisten kulttuurisen alueen näkyväksi tekemiseen ja politisoimiseen tutkimuksessa. Tämä asemoi tutkimusta itseään, koska oman alueen rakentaminen ja paikan lunastaminen esimerkiksi naisille suunnattujen kulttuurituotteiden tutkimiselle pahimmillaan kiintiöitti feministisen tutkimuksen valtavirran kulttuurintutkimuksen sisällä.

Fantasia & todellisuus

Varhaisimmissa kulttuuritutkimuksen feministisissä kirjoituksissa lähtökohtana ollut ideologioiden kritiikki kohtasi pian haasteen. Sen sijaan että feminiinisyys olisi nähty patriarkaalisen kapitalistisen yhteiskunnan rakenteistamana ja medioiden naiskuvat sen mukaisina 'todellisuuden kuvina', materialistisen kielifilosofian piirissä (Coward & Ellis 1977) nostettiin esiin näkemys sekä kielen ja sukupuolen että ideologian ja subjektiviteetin suhteesta. Medioiden nähtiin merkityksellistävän sosiaalista todellisuutta omien erityisten rakenteidensa kautta, jotka määrittelivät myös tarjottua naiskuvaa.

Suhde naiskuvien stereotyypisyyteen muuttui: niiden ei enää nähty käyvän yksi yhteen patriarkaalisen diskurssin kanssa. Käsitys subjektiveudesta saattoi silti jäädä edelleen torsoksi: kielen sisällä rakentuvana ja sen determinoimana se asetti teoreettisen esteen muutokselle. Katseet kääntyivät yhä terävämmin tiedostamattomaan. Psykoanalyttinen elokuvatutkimus, jossa kulttuurinen ja poliittinen analyysi kiteytyi subjektiviteettiin, seksuaaliseen eroon ja mielihyvään haastoi osaltaan luokkaperustaista kulttuurin teoriaa.

Laura Mulveyn – poliittisen tiedostamattoman ajatukseen nojaava klassikkoartikkeli *Visual Pleasure and Narrative Cinema* (1975) sai myöhemmin seurakseen Valerie Walkerdinen foucault'laiset vallan tuottavuutta ja fantasiaemekanismeja korostavat tulkinnat. Mulveyn artikkelia välittömimmin seuranneissa tutkimuksissa populaarikulttuurissa naisyleisöille tarjotut fantasiat nähtiin erottamattomana osana elettyä kokemusta, joka patriarkaalisessa kulttuurissa samalla tuotti ja säätelä naispuolista subjektiviteettia (Williamson 1978, Winship 1980 ja Coward 1984 ja kritiikistä Rose 1986 ja Kaplan 1986). Tania Modleski (1984) korosti fantasian toimivan tätä moniulotteisemmin. Hän oletti saippuaopperoiden tarjoavan myös mahdollisuuden vastautopiaan patriarkaaliselle järjestykselle.

Feministinen televisiotutkimus on pääsääntöisesti poikennut psykoanalyttisesti orientoituneesta elokuvatutkimuksen perinteestä siinä, että se on halunnut kohdistaa huomionsa empiriseen katsojaan ja televisiosarjojen luomaan sosiaalisen alueeseen psyykkisen, tiedostamattoman alueen ja tekstianalyysin

asemesta. Nyttemmin tutkimussuuntaukset ovat lähestyneet toisiaan, kuten Jacie Stacey'n naispuolisten katsojien elokuvatähtiin liittyviä muistoja analysoivat *Star Gazing* (1994) manifestoi. Feministinen, brittiläinen televisiotutkimus on tarkastellut keskittyneesti saippuaopperoita tai yleensä televisiosarjoja, joissa naisilla on ollut keskeinen rooli ja joiden on ajateltu puhuttelevan naisia (ks. Hobson 1980, Brunson 1981, Lovell 1981, Seiter et al. 1989, Ang 1985, ja Geraghty 1991).

Jo Valerie Walkerdinen tytöille suunnattujen sarjakuvien (1984), *Rocky II* elokuvan työväenluokkaista vastaanottoa (1989/1986) ja nuorten tyttöjen ja populaarikulttuurin suhdetta koskeva tutkimus (1997) osoittivat fantasian toimivan monimutkaisella tavalla. Perheen isän, herra Colen *Rocky II* -elokuvan äärellä kokemat fantasiat olivat tutkimuksen mukaan osa hänen elettyä kokemustaan. Fantasiaa oli tässäkin tutkimuksessa mahdotonta irrottaa ns. todellisesta ja kutsua fantasiaa epätodellisemmaksi kuin muuta kokemusta (Walkerdine 1989, 182–183).

Luokka näyttäytyy tässä television katselua analysoivassa tutkimuksessa edelleen eletyn kokemuksen kautta, mutta se haastaa Raymond Williamsin näkemyksen työväenluokkaisesta elämästä ja kulttuurista korostamalla fiktioiden ja fantasioiden merkitystä subjektiksi tulossa sekä tietoisena että tiedostamattoman subjektin muodoissa. Fantasiat määrittävät Walkerdinen mukaan, vaikkakin eri tavoin, kaikkien luokkien subjekteja. (Walkerdine 1997, 16.) Toisin sanoen kunkin luokan kokemusta on tutkimuksessa tarkasteltava yhteydessä niihin fiktioihin ja fantasioihin, joissa tutkimuksen kohteena olevat eletty kokemukset on tuotettu ja kirjoitettu (emt., 35).

Mielihyvän politisointi

Erityisesti kulttuuritutkimuksen puolella kaikenlaisten naisten sarjoista saamaa mielihyväkokemusta on haluttu politisoida osoittamalla niiden tukevan naisia arjesta selviytymistä. Keskustelut ovat sittemmin liittyneet myös maun sosiologiaan (Brunson 1997), genrehierarkioiden pohtimiseen (Feuer 1992) ja 'kulttuuri-imperialismin' tutkimiseen suhteessa postmodernin teorioihin (Ang & Stratton 1995). Tutkimuksen poliittisena projektina on edelleenkin selvittää, miten sosiaalinen ja subjektiivinen, julkinen ja henkilökohtainen, yleinen ja yksityinen määrittyvät television ja katsojien suhteessa. Saippuaopperoita käsittelevät kulturalismia, ideologia-analyysiä ja psykoanalyttistä teoriaa hyödyntäneet tutkimukset ovat artikuloineet lopulta oman kontekstinsa, jossa

kiteytyvät erilaiset kulttuuriset, teoreettiset ja yksityistä politisoivat diskurssit (Ruoho 1994).

Kulttuurintutkimuksen teoreettisissa diskursseissa ei juurikaan ole jälkiä siitä kriittisestä perinteestä, jossa dialogi marxilaisen poliittisen taloustieteen kanssa oli keskeinen teoreettinen lähtökohta. Se johti muun muassa artikulaation käsitteen teoretisointiin vaihtoehtona tuotannon determinististä määräävyyttä korostaville ajatuksille (Hall 1996, 15, Grossberg 1992, 54 ja Slack 1996, 114).

Tuotantotavan käsitteessä kiteytyvät useimmat teoreettiset ongelmat, jotka johtivat aikanaan ideologian, subjektin ja identiteetin uudelleenmäärittelyihin. *Pääoman* teoriassahan tuotantotapa määrittää ne vaihtosuhteet, joihin ihmiset tavaroita myydessään ja ostaessaan joutuvat. Ne jäävät meille vastamerkityksiä ja parodiaa televisiosarjoista etsiville tutkijoille yhtä näkymättömiksi kuin monimutkaisten kytkentöjen kautta muotoutuva yhteiskunnallinen suhteemme ensinnäkin televisiosarjojen tuottajiin ja ylikansallisiin jakeluyrityksiin ja toiseksi muihin medioihin kuluttajiin. Televisiosarjojen käyttöarvo sen sijaan konkretisoituu medianarsistillekin siinä nautinnossa, jonka hän kokee sarjan äärellä.

Yritän seuraavassa pureutua tarkemmin poliittisen taloustieteen ja feministisen tutkimuksen vaikeaan suhteeseen, joka syntyi kun marxilaisuuden sisällä näytti mahdottomalta tarkastella sukupuolisorron erityislaatua. Osin dialogissa poliittisen taloustieteen yhteiskunta- ja luokka-analyysin kanssa kehittynyt kulttuurintutkimus näytti sen asemesta tarjoavan mahdollisuuden tutkia erityistä naisten kulttuurista aluetta ja luokka-asemaa, joka poikkesi miesten vastaavasta kulttuurisesta alueesta. Koska kiinnostuksen kohteenani on nimenomaan luokan käsitteen kaventuminen tai jopa häviäminen kulttuurisista analyyseistä sekä tutkimuksen irtautuminen kohteen poliittis-taloudellisista realiteeteista pohdin erityisesti feministisen poliittisen taloustieteen haastetta kulttuurintutkimukselle.

Paluu realiteetteihin

Käsittelem erityisesti Lisa McLaughlin ajatuksia artikkelissa *Something Old, Something New: Lingering Moments in the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* (2002), mutta viittaen erikseen myös hänen aihetta sivuaviin aiempiin teksteihinsä (1995 ja 1999).

Mc Laughlin on sikäli kiinnostava keskustelija, että hän välttää tarjoamasta valmiita vastauksia. Hänen ajatuksenaan on horjuttaa kulttuurintutkimuksen ja

poliittisen taloustieteen akateemisessa maailmassa rakentunutta kahtiajakoa ja vitkastella lopullista eroa marxismin ja feminismin välillä. McLaughlin jopa pyrkii osoittamaan, että sukupuolittuneet metaforat yksityisestä kulutuksesta ja julkisesta tuotannosta ovat osallistuneet kulttuurintutkimus/poliittinen taloustiede -debatin jatkumiseen aina näihin päiviin asti. Tuotanto/kulutus dikotomian asemesta hedelmällisempää olisi pyrkiä säilyttämään kulttuuritutkimuksen ajatus representaatioiden politiikasta samalla kun huomioidaan ne poliittis-taloudelliset realiteetit, jotka mahdollistavat ja rajoittavat vaikuttamista representaatioiden tuotantoon. (ks. McLaughlin 1999, 329–330.)

Feministisen kulttuurintutkimuksen irtisanoutuminen poliittisen taloustieteestä liittyi alun perin marxilaisen taloustieteen sukupuolisokeuteen. Perinteinen analyysi kapitalistisesta luokkajaosta ei teoreettisesti kohdannut luokkaan sidottua sukupuolisortoa. Sen puitteissa ei yksinkertaisesti ollut mahdollista teoretisoida kapitalismin ja patriarkaatin yhteyttä. Niinpä osa naisliikettä irtautui ajatuksesta, että ns. naiskysymys ratkeaisi kapitalismin hävittämisen myötä ja kehitti sen asemesta feminististä taistelua rinnakkaisena kapitalismin vastaiselle liikkeelle. Naiskysymyksen asemesta alettiin puhua feminismistä, joka pyrki käsitteellistämään patriarkaalista valtaa, miesten naysiin kohdistamaa ylivaltaa.

Heidi Hartmannin teos *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* (1981) sijoitti patriarkaatin ja kapitalismin erillisiksi taistelualueikseen, joilla oli toisistaan erilliset toimintatavat. Niin sanottu duaalimalli erosi oleellisesti perinteisestä tavasta ymmärtää naiskysymys marxismin sisällä yhteen kietoutuneina järjestelminä. Kapitalismin ja patriarkaatin erottaminen toisistaan toisti ja jopa monisti käsityksen erillistä elämän alueista ja johti feministisen analyysin oleellisesti tästä duaalimallista. Kyse oli samalla vasemmistolaisen naisliikkeen kahdentumisesta. Yksi osa jäi taistelemaan naisten oikeuksista kapitalismin vastaisen taistelun osana, toinen osa irrottautui tästä liikehdinnästä ja kohdistu energiansa patriarkaatin vastaiseen taisteluun. (McLaughlin 1999, 332).

Kehityssuunta alkoi näkyä suomalaisessa vasemmistossa viimeistään tullessa 1980-luvulle. Naiskysymys nähtiin erityisesti perinteiselle työväenliikkeelle ongelmallisena. Naisten yhteiskunnallista toissijaisuutta kun ei enää voitu suoraan johtaa tuotantosuhteista nousevasta perusristiriidasta, vaan sen nähtiin läpäisevän luokkarakenteen. Lisäksi naisen toissijaisuuden nähtiin toteutuvan kaikilla alueilla, oli sitten kyse kahden ihmisen rakkaudesta tai globaalista taloudesta. Tutkija Aino Saarinen kiteytti ongelman seuraavasti: ”Kaikesta tästä seuraa, että työväenluokka ja sitä organisoivat liikkeet eivät voi luokkasorron tavoin ulkoistaa sukupuolisortoa. Myös työväenluokassa

itsessään sukupuoli muodostaa sisäisen kerrosteisuuden perustan, myös siellä voi löytää asenteita, arvostuksia ja tekoja, joilla naisten toissijaisuutta ylläpidetään.” (Saarinen 1985, 114-115.)

Sama analogia istui myös tiedeinstituution kritiikkiin. Saarisen artikkeli *Naistutkimus – paradigமாhaaste* (1986) antoi tähän teoreettiset välineet myös tiedotustutkimuksen piirissä. Naistutkimuksen 1980-luvun alkuvuosina korostimmekin tiedeinstituution miesehtoisuuden ja sukupuolten välisen ideologisoidun valta- ja alistussuhteen purkamisprojektia ja uusien kysymysten etsimistä naisen kokemuksesta ja elämänpiiristä käsin. Miesvetoisen tieteen paradigman haastamisessa oli puolestaan kyse synteesisistä, jossa käsitys naisista yhtäaikaisesti sekä alistettuina että subjekteina antoi mahdollisuuden tarkastella yhteiskuntaa sukupuolijärjestelmänä, toisin sanoen nais- ja mieskulttuurien jännitteisenä suhteena. Tässä suhteessa yhteiskunnallinen sukupuoli, naiseus ja mieheys nähtiin jatkuvan käytännöllisen ja ideologisen kamppailun kohteena ja tuloksena. (Saarinen 1986, 13–17.)

Sukupuoli-ideologiasta identiteettityöhön

Uusi oppiala, naistutkimus, keskittyi tietoisesti näkymättömän näkyväksi tekemiseen, unohdettuihin, marginalisoituihin ja väheksytyihin naisten käytäntöihin ja elämän kokemuksiin, yksityisen alueelle, perheeseen, uusintamiseen ja seksuaalisuuteen. Yllättävän pian monia sosialistisia feministejä – itseni mukaan lukien – valtaistaneet ajatukset luokkasorrosta ja sen kietoutumisesta sukupuolisortoon jäivät muita kysymyksiä vähemmälle naistutkimuksen yleisessä teorianmuodostuksessa. Tulkintani mukaan tämän tapahtui ainakin tiedotustutkimuksessa hiljakseen, ensin sukupuoli-ideologiaa ja myöhemmin populaarin aluetta ja etnografista käännettä korostaneen kulttuurintutkimuksen rantautuessa suomalaisen yliopistoon. Sukupuoli-ideologian käsitteen korvautuminen esimerkiksi subjektin ja identiteetin käsitteillä jäivät viimein ”kuvittelunkin” (Probyn 1993, 88–92) luokkaidentiteetin tarkastelun rodun, etnisyyden ja seksuaalisen suuntautuneisuuden varjoon.

Kuva ei tietenkään ole näin yksiviivainen, koska tarkasteluni kohteena on kulttuurintutkimuksen ja erityisesti mediatutkimuksen alueella tapahtunut *yleinen kehitys*. Esimerkiksi Eileen R. Meehanin ja Ellen Riordanin toimittama *Sex and Money* (2002) sisältää useita esimerkkejä tuoreista tutkimuksista, joissa hyödynnetään myös feminististä poliittista taloustiedettä analysoitaessa erilaisia mediailmiöitä, niin viihdettä, katsojuutta kuin identiteettipoliitiikkaakin. Yleisempänä esimerkkinä marxilaisuuden ja feminismin ystävällismielisestä

liitosta mainittakoon lisäksi kansainvälinen tutkimussuunta, joka kutsuu itseään materialistiseksi feminismiksi. Se pyrkii edelleen vahvasti vaikuttamaan marxilaiseen teorianmuodostukseen ja antologiasta (esim. Hennessy & Ingraham 1997) löytyy kirjoittajina myös vanhoja tuttavuuksia.

Marxismin ja feminismin pitkään onnettomana pysynyttä liittoa onkin tarkasteltava osana poliittisen taloustieteen ja kulttuurintutkimuksen välistä akateemista kuilua. McLaughlin väittää, että feministinen kulttuurintutkimus on ollut aktiivisesti mukana kuilun syventämisessä osallistuessaan kulttuurintutkimuksen muotoutumiseen ja uudelleen määritellesään esimerkiksi marxilaista tuotannon käsitettä ja jättäessään naiset taistelemaan oikeuksistaan pääosin yksityisen alueella, kuluttajina. (McLaughlin 1999, 330–331 ja 1995, 157.) Poliittinen taloustiede ja kulttuurintutkimus ovat aikanaan toisistaan tarpeeksi saaneena pysyttäytyneet pitkään omissa teoreettisissa ja metodologisissa yksiöissään.

Monille marxilaista tutkimusta tehneille tai vasemmistolaisessa liikkeessä toimiville feministeille nimenomaan kulttuurintutkimus täytti sen intellektuaalisen aukon, jonka ortodoksisen marxismin hylkääminen jätti. Brittiläisen kulttuurintutkimuksen turvin he saattoivat tehdä naisten luokka-asemaa näkyväksi esimerkiksi tutkiessaan työväenluokkaista tyttökulttuuria. Myös tiedotustutkimuksessa, poliittisesta taustastaan huolimatta, tutkijat asettivat tavoitteekseen tehdä naisten alistus näkyväksi ja etsiä valtavirran tutkimusta haastavaa feminististä teoriaa.

Naisen kahdentumista uutisjournalismin kentällä tarkasteltiin edelleen kriittisesti ns. yksityisen ja julkisen logiikan kautta. Perinteisesti koviksi käsitetyillä reviiireillä toimivien naistenkin nähtiin tulevan uutisissa esille nimenomaan naisina ja vasta tämän jälkeen yhteiskunnallisina toimijoina. (Halonen 1988, 3–8.) Brittiläinen kulttuurintutkimus sijoittuu tässä vaiheessa osaksi tiedotusopillista naistutkimusta (erityisesti Savolainen 1987). Graduntekijät tarkastelivat esimerkiksi naisille suunnattuja television tilannekomedioita ja rakensivat analyysinsä myötä- ja vastakarvaan asettuvien tulkinta-asemien muotoon (Ahonen & Rajalahti 1988).

Tamperelaisissa opinnäytetöissä alettiin kuitenkin kahdeksankymmentäluvun lopulle tultaessa puhua yhä voimallisemmin ja jälkistrukturalismiin liittyen 'teksteistä' (Pajunen 1990). Suunta jatkui koko 1990-luvun ja olin sitä itse osin vahvistamassa eräiden pro gradu -tutkielmien ohjaajana. Opettajani, Irma Kaarina Halonen oli ohjannut opinnäytetöitä muun virkatyönsä ohessa ja raivannut tien myöhemmin tapahtuneelle naistutkimuksen institutionaalistumiselle laitoksellemme. Laitoksen virkaan yhdistettiin ensimmäistä

kertaa velvoite opettaa naistutkimusta vuonna 1992, jolloin aloitin laitoksen assistenttina.

Tarkasteluun tuli haastavien genreteoreettisten avausten (Ridell 1990 ja 1995) myötä entistä selvemmin ajatus tekstin geneerisyydestä (Mäntymäki 1992, Malin 1993 ja Huhta 1994, Ruoho 1995, Hämynen 1996, Valaskivi 1999). Alettiin myös puhua erilaisista journalistisista teksteistä sukupuolittuneiden merkitysten (Nuto 1993, Naula 1993, Halonen 1999), vastamerkitysten (Nikunen 1996) ja mielihyvän (Nikula 1996) tuottajina. Tiedotusopillinen naistutkimus pyrki kautta linjan haastamaan sekä miesvetoisen journalismin - ja kulttuurintutkimuksen että niihin liittyvien psykoanalyttisten teoretisointien maskuliinista perustaa.

Luokasta alakulttuuriin

Tarkastellessaan nimenomaan brittiläisiä ja yhdysvaltalaisia yliopistoja McLaughlin väittää, että feministisistä tutkimuksista itsestään tuli osa sitä suuntausta, jossa kulttuurintutkimus lopulta irrottautui yhteiskuntaluokan poliittisesti värityneestä käsitteestä ja suuntasi tutkivan katseensa työväenluokan asemesta alakulttuureihin. Ns. postmoderni käänne, jonka seurauksena kaikki suuret teoriat, patriarkaattiteoria mukaan lukien, asetettiin kyseenalaiseksi, vahvisti tätä kehityssuuntaa. Naisten keskinäisten erojen korostaminen vaikutti eniten luokan käsitteen asemaan feministisissä analyyseissä.

Populaarikulttuurin tutkimus avasi uuden tavan tarkastella sukupuolittautelua ja vastarintaa. Talouden ja poliittisen vallan – yhteiskuntarakenteiden - asemesta katseet kääntyivät arkeen ja aktiiviseen katsojuuteen. Tavallisten ihmisten kyky symbolien ja representaatioiden tasolla tapahtuvaan vastarintaan korvasi taloudellisten ja poliittisten realiteettien analyysin. Tämän päivän näkökulmasta näyttää vähintäänkin kummalliselta, että emme juurikaan kiinnittäneet televisiosarjojen vastaanottoa tutkiessamme huomioita siihen, että vastarintaiset lukutavat voivat camp-katselun lisäksi olla myös selviytymisstrategiota todellisen eriarvoisuuden keskellä. Tällaisesta vastarinnasta puhuu rasismien osalta esimerkiksi bell hooks (1992) tarkastellessaan mustien naisten vastakatsetta.

Mediatutkimuksessa tulisi siten puuttua seurausten lisäksi myös esimerkiksi naista yleensä tai taloudellisesti alistettua naisryhmää erityisesti halventavien kuvastojen tuotantoprosesseihin, joiden haastamiseen ei enää riitäkään pelkkä merkitystaistelu.

Mc Laughlin väittääkin, että se marxilainen sidos, joka vielä väritti brittiläistä kulttuurintutkimusta sen alkuvaiheissa heikkeni entisestään teoreettisen tradition institutionalisoidutta Yhdysvaltalaisissa yliopistoissa 1980-luvulla. Suhde marxilaiseen poliittiseen taloustieteeseen oli alusta alkaen ambivalentti: Yhtäältä brittiläinen kulttuurintutkimus oli kehittynyt dialogissa poliittisen taloustieteen kanssa, mutta toisaalta kulttuurintutkimus esitti oikeutetusti kritiikkiä poliittisen taloustieteestä johdettua ideologiakäsitystä ja kaikkien ilmiöiden talouteen palauttamista kohtaan. Kuvaavaan on, että ns. etnografisen käänteen jälkeen Stuart Hallin (1980) sisään- ja uloskoodaus –mallista jäi elämään juuri uloskoodauksen ajatus. Alun perinhän sisäänkoodaus viittasi kapitalistisen tuotantotavalla – nykyisin sanoisimme ansaintalogiikalla – tuotettuihin merkityksiin.

Kulttuurintutkimuksen dilemma

Poliittisen taloustieteen näkökulmasta kulttuurintutkimuksen dilemma on tämän kritiikin mukaan siinä, että se väittää olevansa teoriaa kansasta kansalle itselleen tai naisista naisille samalla kun tutkimuksen kohteena on tämän ryhmän omimpana alueena pidetty alue, populaarikulttuuri (naisilla erityisesti naistenlehti ja saippuaoppera). Tämä positio jättää hyvin vähän tilaa kritisoida populaarikulttuurin tuotantokoneistoa tai yhdistää katsojan vastarintaiset merkityksenannot laajempaan taloudellis-poliittiseen kontekstiin, puhumattakaan että kulttuurintutkimuksen analyysi tarjoaisi välineitä kollektiiviseen poliittiseen taisteluun.

Tällainen vastarinnan luonteen kutistus ja politiikan vaikutusalueen rajautuminen *merkityksistä* käytävään taisteluun on merkinnyt muun muassa, että luokan käsitteen tilalle ovat tulleet sellaiset kategoriat kuten katsoja, yhteisö ja fanit.

Kulttuurintutkimuksellisissa analyyseissä puhutaan enää harvoin, jos ollenkaan luokista taloudellisessa mielessä, väittää McLaughlin. Tähän kritiikkiin on helppo yhtyä. Mikäli esimerkiksi työväenluokan naisten television katsomista tai kuvastoja analysoidaan, puhutaan taloudellisesti vähemmän osoittelevasti vaikkapa ryhmä-identiteetistä, tai työväenluokan naisten kuvastoista. Nämä analyysit ovat pääosin irrallaan sellaisista televisioteollisuutta koskevista institutionaalisista analyyseistä, jotka vaatisivat tarkastelemaan kuvastojen tuottamista ja yhteyttä tuotantoprosessissa tapahtuviin taloudellisiin ja poliittisiin valintoihin. Puhumattakaan, että pohdittaisiin tuotantotavan vaikutusta näiden kulttuurintuotteiden kuluttamisen tapaan.

Vastaanottotutkimuksissa luokka siis edustaa vain yhtä katsojaryhmää muiden joukossa; se on demografinen muuttuja, jota voi tarkastella sukupuolen ja rodun rinnalla, ilman omaa erityisluonnettaan. Kiinnostavaa on sinänsä, että työväenluokasta puhutaan tarvittaessa edelleen yhteiskuntaluokkana, mutta oireellisesti tätä ei tehdä hallitsevan luokan kuvastoja analysoitaessa.

Ryhmäidentiteetin lisäksi puhutaan televisiosarjojen henkilöhaahmojen sosiaalisesta statuksesta, joka on jossakin tapauksessa sidoksissa luokka-rakenteeseen. Sosiaalinen status ei samalla tavalla edusta rakenteellista vastakohtaisuutta ja merkitysten tuotantoon liittyviä yhteiskunnallisia valtasuhteita kuin luokan käsite, vaan status ymmärretään laajemmin sosiaalisen pääoman ja arvojen alueena. Vaikka feministisen kulttuurintutkimuksen katse ja analyysi on usein naispuolisten televisiokatsojien eletyssä kokemuksessa, näkökulma on siinäkin kulutus, ei tuotanto. Naispuoliset katsojat saavat edelleen edustaa kuluttajan positiota.

Epämuodikasta luokkapuhetta

Jos puhuisimme täysin abstraktisti feministisestä kulttuurintutkimuksesta jonain yleisenä tutkimussuuntana – irrallaan sen omaksumista erilaisista teoreettisista lähtökohdista – voisimme todeta, että sille on alun perin ollut ominaista tietynlainen poliittisuus; se on pyrkinyt ymmärtämään ja tekemään näkyväksi nimenomaan naisen asemaa yhteiskunnassa ja kulttuurituotteissa ja osallistumaan tältä osin naista alistavien sukupuolittuneiden rakenteiden purkamiseen. Tutkimus ei ole varsinaisesti koskaan kieltänyt naisten välisiä eroja, mutta halusi aikanaan mitä ilmeisimmin naispoliittisista syistä kiinnittyä siihen, mikä valkoisia, keskiluokkaisia ja heteroseksuaalisia naisia yhdisti.

Yhdeksänkymmentälukua kohden naisten välisten erojen korostaminen voimistui rodun, etnisyyden ja seksuaalisen suuntautuneisuuden tullessa yhä enemmän analyttisinä kategorioina sukupuolen rinnalle. Luokka-analyysi ohentui katsojademografioiksi ja merkityksen tuottamiseksi tietystä positiosista. Katsojademografiat vastaavat lukijatutkimuksia, joissa tarkastellaan tietyn lehden asenne ja avomaailmaa ja mitataan muun muassa asenneilmastoa ja siinä tapahtuvia muutoksia, suhtautumista yhteiskuntaan ja kuluttamiseen sekä mediakäyttöä (RISC Monitor 2002). Luokkaidentiteetistä puhumisesta on tullut paitsi poikkeuksellista, myös epämuodikasta. Juuri tästä syystä on mielestäni edelleenkin ajankohtaista kysyä, millaisen merkityksen ja intensiteetin sukupuoliero eri tutkimuksissa saa ja miten ne suhtautuvat muihin eroihin (Braidotti 1993).

Feministisessä kulttuurintutkimuksessa kiinnostavimmat avaukset liittyvät tutkimuksiin, joissa tavalla tai toisella rakennetaan uudelleen subjektin käsitettä ja pyritään yhdistämään subjektiivista kokemusta sosiaaliseen. Niissä esimerkiksi televisiotekstien mielihyvät politisoidaan kytkemällä ne subjektin toimijuuteen ja merkityksen muodostukseen, ilman että oletettaisiin valmiiden ja pysyvien identiteettien olemassaolo. Pelkkä identiteettien politiikka ei kuitenkaan riitä, mikäli vastassa on globaalin kapitalismin logiikka.

Italialaissyntyisen Teresa De Lauretisin (1984, 1987) ajatukset semiosiksen subjektista ovat materiaalisuutta korostaessaan virkistäviä ja ovat vaikuttamassa myös kulttuurintutkimuksen sisällä. Kuten Anu Koivunen teoksessa *Feministejä – aikamme ajattelijoita* tarkentaa, kyse ei ole subjektista jolla on kokemuksia, vaan subjektista ja subjektiivisesta, joka rakentuu kokemuksissa ja niiden kautta (Koivunen 2000, 92). Tarkennus on teoreettisesti tärkeä.

Tutkija ei voi tyytyä tarkastelemaan sitä, mitä esimerkiksi jostakin televisiosarjasta sanotaan eli yksinkertaisesti sitä mitä erilaisia puhetapoja tai merkityksiä *on* tai tuotetaan tiettyssä kontekstissa, vaan mistä katsojien tulkinnat erilaisista elokuvista ja televisiosarjoista kertovat esimerkiksi niiden tuottamisen ja kuluttamisen suhteesta. Toisin sanoen – jälleen de Lauretisia mukaillen – on tärkeää, että tutkimus ei pyri kirjaamaan 'kokemusta' jonka oletetaan 'olevan' jossakin, löydettävissä, kuten monissa empiirisissä katsojatutkimuksissa. Sen sijaan se tulisi nähdä rakentuvana, orastavana, oireellisena – ja erilaisten sosiaalisten ja psyykkisten puhuttelujen läpäisemänä.

Tuo kokemus on materiaalisuudessaan mahdollista teoretisoida yhteydessä poliittisen taloustieteen kysymyksenasetteluihin. Rakentaessaan 'kokemuksesta' tulkinnan tutkija tulee siten samalla rakentaneeksi myös tulkintansa kontekstin.

Globaali viihdetuotanto kulttuurintutkimuksen haasteena

Lopuksi voisi yrittää vastata alussa esittämäni kysymykseen: Onko feministinen kulttuurintutkimus kadottanut kriittisen ytimensä?

Kriittisyys on ainakin heikentynyt ja jäänyt harvojen harrastukseksi samalla kun tutkimuksen primus motorina ollut naisliike on fragmentoitunut ja tutkimus muuttunut kaltaisten keskiluokkaisten, hyvän yhteiskunnallisen statuksen omaavien naisten akateemiseksi työksi. Tässä prosessissa sellaiset paikalliset ja maailmanlaajuiset naisten väliset erot, joilla on materiaallinen ja rakenteellinen tausta taloudellisen varallisuuden ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin epäta-
saaisessa jakautumisessa sysäytyvät helposti syrjään tutkimuksen keskiöstä.

Nämä erot eivät silti ole ymmärrettävästi palautettavissa yksin merkityksistä käytäväksi taisteluksi.

Merkityksiäkin on kaikesta huolimatta tutkittava. Kyse onkin siitä, mitä tällä tutkimuksella ymmärretään ja mihin se kytketään. Michéle Barrett on todennut mielestäni osuvasti ”diskursiivisuudesta”:

Minusta se, että ihmiset käyttävät sanaa diskurssi tarkoittaessaan yksinkertaisesti ”puhetta jostakin”, aiheuttaa vain sekaannusta. He puhuvat ”sosiologisesta diskurssista” tai ”vegetaristisesta diskurssista” tarkoittaessaan vain sitä sanojen joukkoa, jota joku käyttää. Foucault’n käsite ”diskurssi” viittaa paljon enempiin: ei vain tiettyyn käsitteistöön, vaan siihen mikä jossakin tilanteessa tekee sen käsitteistön mahdolliseksi ja jonkin toisen mahdottomaksi. (Luoma 1998)

Se jokin tilanne, joka tekee yhden käsitteistön mahdolliseksi ja toisen mahdottomaksi on meidän osalta yhä useammin luonteeltaan globaali. Silti globaalien talouden kovia arvoja toteuttava todellisuus on harvoin teoreettisesti merkittävä kohde medioiden kohdistuvassa valtavirran tutkimuksessa. Feministinen mediatutkimuskin on jo lähes unohtanut, että esimerkiksi luokka-asetelmalla on muutakin merkittävyyttä kuin puhetavoista luettava merkitys. Aikaisemmat naisten television katselun mielihyvää korostavat argumentit sitä paitsi artikuloidut aina uudelleen ja ne kytkeytyvät yleisiin ja erityisiin poliittisiin konjunktuihin ja esimerkiksi televisioinstituutioiden ajankohtaisiin tarpeisiin: populaarin puolustus on helposti kytkettävissä uusliberalistisen ansaintalogiikan osaksi. Tämä tapahtuu yhä useammin tavalla, jossa poliittiselle kritiikille jää hyvin vähän tilaa.

Toisenlaisiakin ääniä löytyy edelleen. Maailmanlaajuinen, 18 maata käsitävä vastaanottotutkimus *Dazzled by Disney* (2001) pyrkii pohtimaan, miten Disney-tuotteiden, elokuvien, televisio-ohjelmien ja oheistuotteiden vaikutus näkyy kulutustottumusten muotoutumisen kautta myös paikalliselle viihdetuotannolle asetetuissa standardeissa. Teos on julkaistu Leicesterin yliopiston sarjassa. Juuri Leicesterin poliittista taloustiedettä ja Birminghamin kulttuuritutkimusta edustavien tutkijoiden välillä pyrittiin jo 1970-luvulla rakentamaan systemaattista dialogia näiden kahden – muissa yhteyksissä toisistaan totaalisesti erotetun – oppisuunnan välille.

Kirjallisuus

- Ahonen, Ulla ja Rajalahti, Hanna (1988). *Vallattomat naiset*. Yhteiskunnallinen sukupuolijärjestelmä ja television tilannekomediat. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Ang, Ien (1985). *Watching Dallas*. London: Methuen.
- Ang, Ien & Jon Stratton (1995). "The end of civilization as we knew it. Chances and the postrealist soap opera". In Robert Allen (ed.), *To Be Continued... Soap Operas Around the World*. London: Routledge.
- Barrett, Michéle (1985). *Nykyajan alistettu nainen*. Suom. tamperelaisia naistutkijoita. Tampere: Vastapaino.
- Brunsdon, Charlotte (1981). "Crossroads": Notes on Soap Opera". *Screen* 22:4.
- Brunsdon, Charlotte (1993). Identity in Feminist Television Criticism. *Media, Culture and Society* 15.
- Brunsdon, Charlotte (1997). *Screen Tastes: From Soap Opera to Satellite Dishes*. London: Routledge.
- Braidotti, Rosi (1993). *Riitasointuja*. Suom. Päivi Kosonen. Tampere: Vastapaino.
- Coward, Rosalind & Ellis, John (1977). *Language and Materialism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Coward, Rosalind (1984). *Female Desire: Women's Sexuality Today*. London: Paladin.
- Feuer, Jane (1992). "Genre study and television". In Robert Allen (ed.), *Channels of Discourse. Television Contemporary Criticism*. Reassembled. London: Routledge.
- Hall, Stuart (1980). 'Encoding/decoding'. In Centre for Contemporary Cultural Studies (ed.): *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*. London: Hutchinson.
- Hall, Stuart (1996). "Signification, representation, ideology: Althusser and the post-structuralist debates". In J. Curran, D. Morley & V. Walkerdine (eds), *Cultural Studies and Communications*. London: Arnold.
- Grossberg, Lawrence (1992). *We Gotta Get Out of This Place. Popular Conservatism and Postmodern Culture*. London: Routledge.
- Halonon, Irma Kaarina (1988). "Naiset ja julkisuus". *Tiedotustutkimus* 11:3.
- Halonon, Irma Kaarina (1999). *Matka journalismin sukupuolittumisen strategisille alueille*. Tampere: Acta Universitas Tamperensis.
- Hennessy, Rosemary & Ingraham, Chrys (1997). *Materialist Feminism. A Reader in Class, Difference, and Women's Lives*. London: Routledge.
- Hobson, Dorothy (1982). *Crossroads. The Drama of a Soap Opera*. London: Methuen.
- Holopainen, Heini (1992). *Kriittisiä ääniä journalismin marginaalissa: Journalismitutkimusta tiedostavien naistoimittajien näkökulmasta*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.

- Hooks, bell (1992). The Oppositional Gaze, teoksessa *Black Looks. Race and Representation*. Turnaround, London
- Huhta, Katja (1994). *Wataru seken wa oni bakari. Representation of mother-in-law and daughter-in-law and their relationship in a Japanese television family drama*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin ja sosiologian pro gradu -tutkielma.
- Hämynen, Virpi (1996). *Uhrista sankariksi? Amerikkalaisen trillerin naiskuvat 1990-luvun alussa ritualistisen genreteorian näkökulmasta tarkasteltuina*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Kaplan, Cora (ed. 1986). *Sea Changes: Essays on Culture and Feminism*. London: Verso.
- Ketchum, Sara Ann (1980). Female Culture, Woman Culture and Conceptual Change: "Toward a Philosophy of Women's Studies". *Social Theory and Practice* 6: 2.
- Klein, Naomi (2001). Kyllä patriarkaattia nyt pelottaa. Teoksessa *NOLOGO. Tähtäimessä brändivaltiaat*. Helsinki. WSOY.
- Koivunen, Anu (2000). Teresa de Lauretis: Sosiaalisen ja subjektiivisen rajankäyntiä. Teoksessa Anttonen, Anneli et al. (toim.) *Feministejä – aikamme ajatteli joita*. Tampere: Vastapaino.
- Lauretis, Teresa de (1984). *Alice Doesn't. Feminism, Semiotic, Cinema*. London: Macmillan Press.
- Lauretis, Teresa de (1987). *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Luoma, Kaisa (1998). Michele Barretin haastattelu. *Niin & Näin* 2.
- Malin, Tuula (1993). *Anna, Eeva ja Kotiliesi naisen representaationa ja naiseuden esikuvina*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- McLaughlin, Lisa (1995). Feminist Communication Scholarship and "The Woman Question" in the Academy. *Communication Theory* 5: 2.
- McLaughlin, Lisa (1999). Beyond "Separate Spheres": Feminism and the Cultural Studies/Political Economy Debate. *Journal of Communication Inquiry* 24: 4.
- McLaughlin, Lisa (2002). Something Old. Something New: Lingerin Moments in the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Teoksessa Meehan, Eileen R. & Riordan, Ellen (2002). *Sex & Money. Feminism and Political Economy in the Media*. London: University of Minnesota Press.
- Modleski, Tania (1990). *Loving with Vengeance. Mass-produced fantasies for women*. London: Routledge.
- Mulvey, Laura (1975). *Visual Pleasure and Narrative Cinema*. Screen (Autumn).
- Mäntymäki, Eeva (1992). *Nainen kohtaa julkisen Naisen. Naistenlehden vastaanotto-tutkimus*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Naula, Tiina (1993). *Nopeuden ja kauneuden symbioosi – urheilujournalismin naiskuva kolmessa suomalaisessa sanomalehdessä, tutkimuskohteena yleisurheilun MM-kilpailut*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.

- Nikula, Sanna (1996). *Jäätelöunelmia ja arjen eksotiikkaa. Ideologisia ja affektisia mielihyvän kytentöjä Classic-jäätelömainoksiin*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Nikunen, Kaarina (1996). *Naisellisuuden naamiot. Kuva, katse ja representaation politiikka*. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, naistutkimuksen yksikkö ja Yleisradio. Tampereen yliopisto julkaisuja A 89.
- Nuto, Tiina (1993). *Metsä kotina ja tehtaana. Journalistiset metaforat luonnon ja sukupuolen välittäjinä*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Pajunen, Pirjo (1990). *Tekstin sukupuoli. Tutkielma journalistisista teksteistä ja ”naisen” asemasta journalistisessa diskurssissa*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 64.
- Probyn, Elspeth (1993). *Sexing the Self. Gendered Positions in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Ridell Seija (1990). *Miten uutinen puhuttelee? Uutisen ja yleisön suhteen tarkastelua diskursiiviselta kannalta*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 63.
- Ridell, Seija (1994). *Kaikki tiet vievät genreen*. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 82.
- Risk, Monitor (2002). http://www.mdcrisc.fi/cpfpag_673.htm.
- Rose, Jacqueline (1986). *Sexuality in the Field of Vision*. London: Verso.
- Ruoho, Iiris (1994). Saippuoiden feministinen kritiikki: naiseuden ja saippuoiden yhteydestä eron politisointiin. *Tiedotustutkimus* 17: 2.
- Ruoho, Iiris (1995). *Sukupuoli ruudussa ja katsomossa: naiskuvista eron politisointiin*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin lisensiaatin tutkielma.
- Ruoho, Iiris (2001). *Utility Drama. Making of and Talking about the Serial Drama in Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- Saarinen, Aino (1985). *Vapautta naisille! Puheenvuoroja naisten historiasta, naisliikkeistä ja teoriasta*. Oulun yliopisto. Historian laitos. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 35.
- Saarinen, Aino (1986). Naistutkimus – paradigmahaaste? *Tiedotustutkimus* 9: 3.
- Savolainen, Tarja (1987). *Johdatusta tiedotusopilliseen naistutkimukseen. Tutkielma naistutkimuksen soveltamismahdollisuuksista tiedotusopillisessa tutkimuksessa*. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Slack, Jennifer Daryl (1996). The theory and method of articulation in cultural studies. In David Morley & Kuan-Hsing Chen (eds.) *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Stacey, Jackie (1994). *Star Gazing. Hollywood cinema and female spectatorship*. London: Routledge.
- Thornham, Sue (2000). *Feminist Theory and Cultural Studies. Stories of Unsettled Relations*. London: Arnold.

- Valaskivi, Katja (1999). *Relations of Television – Genre and Gender in the Production, Reception and Text of a Japanese Family Drama*. Tampere: Acta Universitas Tamperensis.
- Walkerdine, Valerie (1984). Some day my prince will come. Teoksessa McRobbie, Angela & Nava, Mica (ed.) *Gender and Generation*. London: McMillan.
- Walkerdine, Valerie (1989). Video replay: families, films and fantasy. Teoksessa Burgin, Victor et al. (ed.) *Formations of Fantasy*. London: Routledge.
- Walkerdine, Valerie (1997). *Daddy's Girl: Young Girls and Popular Culture*. London: McMillan.
- Wasko, Janet et al. (eds.) (2001). *Dazzled by Disney? The Global Disney Audience Project*. London: Leicester University Press.
- Williams, Raymond (1988). *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Tampere. Vastapaino.
- Williamson, Judith (1978). *Decoding Advertisements*. London: Marion Boyars.
- Winship, Janice (1980). Sexuality for sale. Teoksessa Hall, Stuart et al. (toim.) *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson.

Liisa Husu

Ei uhreja eikä sankareita: feministiset mediatutkijat tieteenalan rakenteissa ja käytännöissä

Välittämisen tilassa pohdiskelee kolmen sukupolven naistutkijoiden näkökulmasta feministisen mediatutkimuksen kehitystä Suomessa 1970-luvulta 2000-luvulle. Samalla se piirtää kuvaa feministitutkijoiden tutkijanurasta ja toimijuudesta mediatutkimuksen piirissä, ”miesvetoisen tieteen ohessa ja katveessa”, kuten kirjoittajat luonnehtivat. Miesvetoista mediatutkimus on edelleen: oppituoleista valtaosa on miespuolisten tutkijoiden hallussa, mutta opiskelijoista jo selvä enemmistö on naisia.

Vanhimmat kirjan teksteistä on julkaistu 1980-luvun puolivälissä, uusimmat 2000-luvun alussa. Kolme kirjoittajista, Irma K. Halonen, Henrika Ziliacus-Tikkanen ja Tarja Savolainen, aloitti yliopisto-opintonsa 1970-luvulla. Tuolloin sukupuolta ei suomalaisessa yliopistotutkimuksessa juuri problematisoitu. Uusi naisliike alkoi nousta ja uusi naistutkimus orastaa vasta vuosikymmenen loppupuolella. 1970- ja 80-lukujen taitteessa Suomessa alkoi olla joillakin tieteenaloilla muutamia yksittäisiä tutkijoita, joiden tutkimusta voi luonnehtia naistutkimukseksi. Tutkimusalueella ei kuitenkaan ollut tuolloin minkäänlaista infrastruktuuria, naistutkimuksen yliopisto-opetuksesta ei ollut tietoaakaan, ja aihepiiristä kiinnostuneiden tutkijoiden yhteydenpito oli satunnaista. Tilanne alkoi muuttua nopeasti 80-luvun alussa: tutkimusalueesta kiinnostuneet eri alojen tutkijat kohtasivat ensimmäistä kertaa isommalla joukolla Akatemian ja tasa-arvoasiain neuvottelukunnan järjestämässä kansallisessa naistutkimusseminaarissa Helsingissä vuonna 1980; Suomen Akatemia määritteli naistutkimuksen ”erityisen tuen kohteeksi”; tasa-arvoasiain neuvottelukunta

perusti tutkimusjaoston ja palkkasi naistutkimuksen valtakunnallisen koordinaattorin vuonna 1981; opetusministeriön työryhmä naisten tutkijanuran esteistä kiinnitti huomiota myös naistutkimuksen edellytysten parantamiseen (Komiteamietintö 1982:33); ja ensimmäisiä naistutkimuskursseja ryhdyttiin järjestämään eri yliopistoissa. 1986 perustettiin ensimmäinen naistutkimusinstituutti Åbo Akademiin, vuonna 1988 Naistutkimus–Kvinnoforskning-lehti ja seuraavana vuonna Suomen Naistutkimuksen Seura. Naistutkimus sai 1980-luvulla myös valtakunnallisen ohjausverkoston Akatemian tuella. 1990-luvulla institutionalisoituminen eteni: perustettiin uusia naistutkimusyksiköitä (Helsinkiin, Tampereelle ja Turkuun) ja vuosikymmenen puolivälissä valtakunnallinen tutkijakoulu, opetusministeriön erityistoimena kahdeksan viisivuotista naistutkimuksen professuuria, joista useimmista on sittemmin tulleet pysyviä, ja Akademia perusti Minna Canth -akatemiaprofessuurin. (ks. Naistutkimus 2000, 1996; Husu 2005; Stenfors 2006.)

Kaksoisstrategian haasteet

Vaikka naistutkimuksen laitoksia on nykyisin jo neljässä yliopistossa, suurin osa naistutkimuksesta kuitenkin tehtiin ja tehdään edelleen perinteisillä emo- tai valtavirtatieteiden ainelaitoksilla, kuten esimerkiksi viestinnän ja tiedotusopin laitoksilla. Tätä työtä tehdään tunnetusti varsin vaihtelevissa olosuhteissa. Suomen Akatemian teettämän naistutkimuksen kansainvälisen arvioinnin mukaan valtaosa, kolme neljästä naistutkimuksen harjoittajasta työskentelee yliopiston ”tavallisilla” ainelaitoksilla (Suomen Akademia 2002). Arviointiraportissa esitettiin yhtenä suosituksena, että valtavirtalaitoksille tarvitaan korvamerkittyjä naistutkimuksen professuureja ja postdoc-virkoja sekä näiden lisäksi valtavirtalaitosten ja naistutkimuslaitosten yhteisiä opetusvirkoja. Vastaavia suosituksia on esitetty esimerkiksi Helsingin yliopiston tasa-arvosuunnitelmassa. Suositukset ovat kuitenkin jääneet paljolti hurskaiksi toiveiksi. Feminististen mediatutkijoiden huoli naistutkimuksen opetuksen, tutkimuksen ja asiantuntevan ohjauksen jatkuvuudesta ainelaitoksillaan on todella aiheellinen ja koskee myös monia muita emotieteiden ainelaitoksia.

Suomalaisen naistutkimuksen ja feministisen tutkimuksen historia odottaa vielä kirjoittajaansa. Naistutkimuksen kehittämisessä on Suomessa tunnetusti sovellettu kaksoisstrategiaa. Yhtäältä on pyritty luomaan naistutkimukselle omaa infrastruktuuria eli edellä kuvattuja naistutkimusyksiköitä, verkostoja, julkaisukanavia, koulutusohjelmia ja nyttemmin myös oppiainestatusta. Toisaalta on taas pyritty saamaan sukupuolta kriittisesti lähestyvälle tutkimukselle

jalansijaa perinteisten tieteenalojen sisällä ja haastettu niiden tiedontuotantoa ja oppisisältöjä nais- ja sukupuolinäkökulmaisen tutkimuksen ja opetuksen avulla. Ilmeistä kuitenkin on, että tämä suomalaisen naistutkimuksen omaksuma kaksoisstrategia on onnistunut varsin eri tavoin eri tieteenaloilla.

Kaksoisstrategia on toki rikastuttanut ja uudistanut eri emotieteissä harjoitettavaa tutkimusta ja toiminut monella tavoin inspiraation lähteenä. Mutta strategiaan sisältyy väistämättä myös monenlaisia jännitteitä ja ongelmia, joista on toistaiseksi käyty aivan liian vähän keskustelua ainelaitoksilla toimivien naistutkijoiden ja naistutkimusyksiköissä vaikuttavien tutkijoiden ja opettajien välillä. Mitä kaksoisstrategia on merkinnyt emotieteiden laitosten, valtaviiran tieteellisten seurojen ja tieteellisen julkaisu- ja toiminnan arkisissa käytännöissä? Kuinka kaksoisstrategian soveltaminen on vaikuttanut yksittäisen ainelaitoksella toimivan naistutkijan arkeen ja työtaakkaan? Miten kaksoisstrategia on vaikuttanut eri sukupolvien naistutkijoiden tutkijanuraan ja menestykseen virantäytöissä perinteisillä ainelaitoksilla? Entä tutkijoiden menestykseen kilpailussa tutkimusrahoituksesta?

Yksittäiseen tieteenalaan syvemmillä pureutuvia, historiallisesti suuntautuneita tarkasteluja naistutkimuksen näkökulmasta on Suomessa julkaistu toistaiseksi niukalti, itse asiassa vain filosofiasta, historiasta ja sosiologiasta (Lempiäinen 2003; Katainen ym. 2005; Oksala & Werner 2005; ks. myös Kaartinen ja Korhonen 2001). *Välittämisen tilassa* on tärkeä puheenvuoro, joka luotaa kaksoisstrategian haasteita, jännitteitä ja onnistumista mediatutkimuksen kentällä eli alalla, jolla naistutkimusta on pyritty integroimaan opetukseen jo 80-luvulta lähtien. Toivottavasti teos inspiroi myös muiden emotieteiden feministitutkijoita kokoamaan vastaavia arvioita omasta alastaan.

Emotieteen ja naistutkimuksen marginaalissa?

Tieteensosiologiassa naisten tieteellisen työn suhteellista näkymättömyyttä tiedeyhteisössä erityisesti mieskollegoille on dokumentoitu monin tavoin (ks. esim. Stolte-Heiskanen 1991; Husu 2001). Vähemmän on pohdittu sitä, millainen tutkimus, millaiset tutkijat ja millaiset tutkimusotteet jäävät milloinkin marginaaliin naistutkimuksen omassa kentässä. Kirjan moniäänisestä kokonaisuudesta välittyy kaksinkertainen, tai itse asiassa kolminkertainen, marginaalisuuden tai näkymättömyyden kokemus.

Ensinnäkin feministinen mediatutkimus näyttäytyy edelleen tutkimus- ja opetusalueena, joka on tutkijoiden emotieteen eli viestinnän tutkimuksen marginaalissa, huolimatta feministisen mediatutkimuksen kiistattomista tut-

kimuksellisista avauksista, tärkeistä tieteidenvälisistä ja yhteiskunnallisista kytkennöistä, opetuksen aktiivisesta kehittämisestä, opiskelijoiden kiinnostuksesta ja aihepiiristä tehtyjen opinnäytetöiden suuresta määrästä.

Kirjoittajien toinen tärkeä viesti on, että feministinen mediatutkimus on jäänyt suhteellisen näkymättömäksi myös itse naistutkimuksen kentällä; tästä esimerkkinä on Suomen Akatemian teettämä naistutkimuksen kansainvälinen arviointi, joka toimi tämän kirjan yhtenä kimmokkeena. Ja kolmanneksi: kaikkien neljän kirjoittajan tutkijantaipaleella on esiintynyt runsaasti tutkijanaisille yleisemminkin tuttuja marginaalisuuden ja näkymättömyyden kokemuksia ja tunteja. Tutkijanaisten ura etenee tunnetusti edelleenkin hitaammin kuin miesten, ja naiset ovat enemmistönä vain yliopistovirkahierarkian alimmilla portilla. Harva nainen on 2000-luvulle tultaessaan edennyt viestinnän professuuriin, olipa hän feministitutkija tai alan tutkimuksen valtavirtoja seuraava tutkijanainen.

Kukin kirjoittaja on lähtenyt rakentamaan feminististä mediatutkimusta erilaisista yksilökohtaisista ja naispoliittisista lähtökohdista, jotka heijastanevat osaltaan laajemminkin heidän sukupolviensa naisten kokemuksia yliopistouralla. Kirjoittajat ovat tulleet feministisen mediatutkimuksen piiriin sen eri kehitysvaiheissa ja erilaisista yhteiskunnallisista ja naispoliittisista lähtökohdista. Feministisen mediatutkimuksen moniäänisyyttä ja monipuolisuutta heijastaa se, että myös kirjoittajien tutkimusorientaatiot ovat olleet ja ovat edelleenkin varsin erilaiset.

Nykyopiskelijalle ja nuorelle tutkijalle on hyödyllistä, kenties eksoottistakin, tutustua tiedotusopin tutkimuksen ilmapiiriin ennen naistutkimuksen maihinnousua. Irma Kaarina Halonen aloitti yliopisto-opintonsa 1970, yliopistojen ylipolitisoitumisen aikana, jolloin sukupuolta ei juuri problematisoitu hänen opinahjonsa Tampereen yliopiston tiedotusopin piirissä eikä muutenkaan suomalaisessa yliopistomaailmassa. Halosen tutkijanuralla kytkös naistutkimukseen syntyi vasta vuosikymmen myöhemmin valtiollisen tasa-arvotyön kautta, kun häntä pyydettiin tiedotusopin alan asiantuntijajäseneksi tasa-arvoasiain neuvottelukunnan vasta perustettuun tutkimusjaostoon vuonna 1981.

Pioneerisukupolven kahdella muulla tutkijalla sen sijaan oli suora kytkös naisliikkeeseen jo yliopisto-opintojen alussa. 70-luvun puolivälissä yliopisto-opinnot Svenska social- och kommunalhögskolanissa aloittaneen Henrika Zilliacus-Tikkasen innostus naistutkimukseen sai kimmokkeen lukio- ja opiskeluaikaisesta poliittisesta toiminnasta. Hänelle tärkeässä opiskelijapolitiikan viiteryhmässä, suomenruotsalaisessa Mittenförbundetissa oli jo tuolloin 70-luvulla vahva feministinen ote. Tarja Savolainen aloitti tiedotusopin opintonsa hieman Zilliacus-Tikkasta myöhemmin, vuonna 1978. Hän määritteli itsensä

feministiksi jo yliopistoon tullessaan, ja tärkeänä pontimena opiskella tiedotusoppia oli halu oppia puhumaan julkisuudessa naisten puolesta. Halonen, Zilliacus-Tikkanen ja Savolainen voidaan kaikki lukea siihen pioneeripolveen, joka lähti juurruttamaan feminististä tiedotustutkimusta ainelaitoksille, kehitti opetusta ja ohjasi opinnäytetöitä. Tämä vei aikaa omilta julkaisuilta ja hidastutti omia opinnäytetöitä. Iris Ruoho taas aloitti yliopistossa sosiaalipolitiikan ja sosiologian opiskelijana samoihin aikoihin kuin Tarja Savolainen ja siirtyi vasta myöhemmin tiedotusopin piiriin. Hänen opiskeluaikansa 1980-luvulla osui naistutkimuksen nousun aikaan. Tampereen yliopiston sosiaalitieteissä naistutkimus eteni tuolloin vauhdikkaasti. Iris Ruoho oli jo ennen yliopistoon tuloaan toiminut vasemmistolaisessa opiskelijaliikkeessä ja oli naisliikeaktiivi yliopistoon tullessaan. Toisin kuin pioneerisukupolvella, Ruohon siirtyessä tiedotusopin piiriin yliopistoissa oli käynnissä monenlaista naistutkimustoimintaa, johon saattoi jo opiskelijana kiinnittyä.

Seksismiä, sosiaalista tukea ja selviytymistä

Erilaisista lähtöasetelmistä ja ajallisista ja yhteiskunnallisista konteksteista huolimatta kirjoittajien kokemuksissa tutkijantiestään on paljon yhteisiä piirteitä. Kommentoin niitä seuraavassa lyhyesti seksismin, sosiaalisen tuen, ja selviytymiskeinojen näkökulmasta (Husu 2001).

Tiedeyhteisö ja korkeakoulu ovat nykyisin näennäisen sukupuolineutraaleja. Muodolliset, sukupuoleen perustuvat rekrytointi- ja etenemisperusteet on poistettu, ja sekä miehet että naiset voivat periaatteessa tavoitella korkeimpiakin akateemisia virkoja. Sukupuolisyrjinnän kieltävä tasa-arvolaki säädettiin vuonna 1986, ja useimmat yliopistot ja Suomen Akatemia ovat laatineet tasa-arvosuunnitelmat. Akateemisen maailman sukupuolijaot ovat silti säilyneet hyvin sitkeinä. Usean 90-luvun jälkipuolella tehdyn kyselytutkimuksen mukaan naiset ja miehet näkevät asemansa yliopistoissa hyvin eri tavoin: naiset ovat kriittisempiä ja tyytymättömämpiä tapaan, jolla heitä kohdellaan, kun taas miehet vain harvoin ilmoittavat kokeneensa haittaa sukupuolestaan akateemisella uralla. Monet tutkijat, kuten Benokraitis ja Feagin (1995) ja Caplan (1993), ovat korostaneet, että sukupuolisyrjintä ja seksismi eivät suinkaan katoa, kun ne sanktioidaan lainsäädännön avulla, vaan muuttuvat hienovaraisimmiksi ja kätkeytyemmiksi, jolloin niiden hahmottaminen ja niihin puuttuminen on vaikeampaa.

Benokraitis ja Feagin (1995) erottelevat kahdentyyppistä piilosyrjintää: yhtäältä hienovaraista (engl. subtle) syrjintää, joka voi olla hyväntahtoista ja

usein tarkoittamatonta, ja toisaalta peitettyä tai kätkeytä (engl. covert) syrjintää, joka on tarkoituksellista, pahantahtoista ja varsin vaikeaa dokumentoida. Peitetty syrjintä jää kätköön siksi, että ”sitä harjoitetaan tai sovelletaan tyypillisesti kulissien takana tai sitä rationalisoidaan siten, että pyritään saamaan se näyttämään ei-syrjivältä” (Benokraitis ja Feagin 1995, 122). Peitetyn syrjinnän muotoja ovat muun muassa tokenismi, erilainen estäminen, viivyttäminen ja jarruttaminen, manipulointi, sabotointi, erilaiset kostotoimet ja ko-optointi.

Tokenismi (sanasta token eli ainokainen) tarkoittaa menettelyä, jolla yksi tai harvoja naisia tai vähemmistöjen edustajia nostetaan symbolisesti näkyville paikoille ylläpitämään illuusiota tasa-arvosta. Naisten uran etenemistä voidaan jarruttaa tai hidastaa erilaisin hienovaraisin keinoin, esimerkiksi tiedeyhteisössä antamalla heille kuormittavia mutta tutkijanuran kannalta vähän meritoivia tehtäviä laitosten ja tutkimusryhmien työnjaossa. Laitosten virkoja voidaan myös epävirallisesti merkitä ”miesten paikoiksi” ja ”naisten paikoiksi” (viran epävirallinen luonnehdinta voi olla esimerkiksi ”laitoksen äiti”), joista jälkimmäiset eivät juuri tuota meriittejä urakilpailussa. Voidaan myös käyttää erilaisia viivyttelytaktiikkoja naisten uran hidastamiseksi: eräällä laitoksella esimies oli antanut tutkijanaisen väitöskirjan esitarkastajien ymmärtää, että esitarkastuslausunnoilla ei ole mitään kiirettä, sillä seurauksella, että naisen väitys lykkäytyi lausuntojen viipyessä eikä hän ehtinyt mukaan tärkeään viranhakuun, jossa kilpahakijana oli laitoksen esimiehen miespuolinen suosikki. Virantäyttäjien ja opinnäytetöiden tarkastuksessa käytettyjen asiantuntijoiden näkemyksiä voidaan pyrkiä manipuloimaan kulissien takana kohti haluttua tulosta.

Naisten työtehtäviä saatetaan sabotoida ja vaikeuttaa tahallaan eri tavoin: esimerkiksi eräällä miesvaltaisella laitoksella miespuoliset laitoksen opettajat uskottelivat vaihikkaa opiskelijoille, että heidän naiskollegansa ei olisi taitava opinnäytetöiden ohjaaja eikä näiden kannattaisi hakeutua tämän ohjaukseen. Sukupuolisyrjinnästä valittaneeseen saatetaan kohdistaa erilaisia kostotoimia, jotka naamioidaan näyttämään normaalilta tieteelliseltä arvioinnilta. Syrjivästä nimityksestä valittanut saatetaan esimerkiksi leimata laitoksellaan ”yhteistyökyyvyttömäksi”. Naisesimiehen puuttuttua sukupuolista häirintää harrastaneen miesalaisensa käytökseen tämä saattaa ryhtyä kyseenalaistamaan julkisesti esinimensä johtamistaitoja laitoksen sähköpostikeskustelussa. Ko-optointi taas on läheisesti yhteydessä tokenismiin. Sillä viitataan prosessiin, jossa valikoituja naisia nostetaan tärkeisiin aseisiin ja käytetään heitä kontrolloimaan muiden naisten etenemistä ja sisäänpääsyä.

Yllä olevat tiedeyhteisöön liittyvät esimerkit löytyvät väitöskirjastani *Sexism, Support and Survival in Academia* (Husu 2001), jossa analysoin suo-

malaisten tiedenaisten piilosyrjintäkokemuksia laajan laadullisen aineiston avulla. Yhteenvetona Benokraitis ja Feagin toteavat: ”tokenismi ja estäminen rajoittavat naisten sisäänpääsyä; manipulointi, sabotaasi ja kostotoimet estävät heidän uralla etenemistään sekä aktiivisesti rohkaisevat lähtemään uralta/tehtävästä” (1995, 133).

Piilosyrjintä voi olla piilevää tai kätkeytä monin tavoin ja monilla tasoilla: instituution, organisaation, kulttuurin, vuorovaikutuksen tai yksilötasolla. Piilosyrjintää esiintyy mitä moninaisimmilla akateemisilla areenoilla: opinnäytetöiden ohjauksessa, virantäytöissä, epävirallisessa ja virallisessa työnjaossa, epävirallisten ja virallisten tieteellisten verkostojen toiminnassa, tiedonkulussa, akateemisessa työpaikkakulttuurissa; se voi ilmetä esimerkiksi sukupuolisena häirintänä tai äitiyden ja tutkijuuden yhdistämiseen liittyvinä ennakkoluuloina. Piilosyrjintää oli tutkimukseni mukaan koettu kaikissa tutkijanuran vaiheissa eikä se ollut tyypillistä vain esimerkiksi miesvaltaisille tieteenaloille.

Olen esittänyt, että piilosyrjintä ilmenee usein ”ei-tapahtumisena” (engl. non-event), hiljaisuuksina, vaikenemisena, sivuuttamisena, ulossulkemisena, tuen ja kannustuksen puutteena: mitä naisten tutkijanuralla tapahtuu saattaa olla itse asiassa sitä, että ”mitään ei tapahdu” tai ”jotakin ei tapahdu”: tutkijaa ei nähdä, kuulla, hänen työtään ei tunnusteta, häntä ei pyydetä mukaan tutkimushankkeisiin tai epävirallisiin verkostoihin, kannusteta hakemaan virkoja tai sijaisuuksia. Nuori naisopiskelija tai tutkijanainen ei saa tukea ja neuvoja, joita tarvitsisi päästäkseen opinnoissaan tai urallaan eteenpäin, mutta huomaa toisaalta miespuolista opiskelijatoveriaan tai -kollegaansa tuettavan ja kannustettavan. (Husu 2001.)

Piilosyrjintä tuottaa ja ylläpitää tiedeyhteisöjen sukupuolistuneita rakenteita ja kulttuuria. Kirjan kirjoittajat kuvaavat uransa varrelta monenlaisia kokemuksia, jotka naisten tutkijanuran tutkijana hahmotan piilosyrjinnän kehikossa. Etenkin ei-tapahtumisesta kirjoittajat antavat monia esimerkkejä. Ripeästi edennyt tutkijanura juuttuu väitösprosessin loppusuoralle (miespuolisten esitarkastajien) ristiriitaisten lausuntojen takia eivätkä (miespuoliset) alan portinvartijaprofessorit kiirehdi ratkaisemaan tilannetta. Lisensiaattityön tekijä ei muista saaneensa ohjaajaltaan ainoatakaan vihjettä relevantista kirjallisuudesta tai tutkimuksesta. Pitkäaikainen ja tulosta tuottanut opetuskokemus sekä usean vuoden viranhoito muuttuvat ikään kuin näkymättömäksi virantäytön ansiovertailussa. Laitosten ja tutkimusryhmien epävirallisessa sukupuolenmukaisessa työnjaossa miehille annetaan tutkijanuran kannalta meritoivampia tehtäviä, naisille tutkimusta avustavia tehtäviä ja opetuksen kehittämistä.

Sosiaalinen tuki

Kuva, joka piirtyy sosiaalisesta tuesta kirjoittajien tutkijanuralla, on sekin hyvin samanlainen kuin väitöskirjatutkimukseni tutkijanaisilla. Akateemisen yhteisön tarjoama tuki tutkijanuralla on erityisesti pioneerisukupolvella ollut varsin niukkaa. Yhdelläkään kirjoittajista ei ole ollut tutkijanurallaan vahvaa, pitkäaikaista tukea antanutta mentoria. Pioneeripolvella ei suomalaisessa feministisessä mediatutkimuksessa ole ollut tukenaan vahvoja, asemansa jo vakiinnuttaneita, naistutkimukseen myönteisesti suhtautuvia ja siitä kiinnostuneita senioritutkijoita, jotka olisivat tasoittaneet tietä, kuten esimerkiksi historian-tutkijoilla Päivi Setälä tai sosiologeilla Elina Haavio-Mannila ja Veronica Stolte-Heiskanen. Henrika Zilliacus-Tikkanen kyllä huomauttaa, että hänellä oli opintojen aikana moniakkin naispuolisia esikuvia opettajina ja hallinnossa; Svenska social- och kommunalhögskolanissa oli jopa naisrehtori ja journalistiikan yliopettajana toimi nainen.

Kirjoittajien akateemisesta yhteisöstä saama tuki näyttäytyy myös selvästi sukupuolittuneena. Näin oli myös väitöskirjatutkimukseni tutkijanaisilla. Kirjoittajat mainitsevat useita eri rooleissa tukea antaneita naiskollegoja, jotka ovat avanneet mahdollisuuksia tai tukeneet hankalissa tilanteissa, kuten Liisa Rantalaihon, Leena Paldanin, Leena Sarasteen, Elina Sanan, Terhi Rantasen, mutta harvemmin miehiä. Useimmat kirjoittajien mainitsemat yhteistyökumppanit ovat naispuolisia tutkijoita. Kirjoittajat ovat myös verkostoituneet keskenään ja tukeneet toisiaan monilla tavoin tutkimuksessa, opetuksessa ja pyrkimyksissä ymmärtää akateemisen yhteisön dynamiikkaa ja tutkijanaisen paikkoja.

Kaikki yliopistojen tutkijanaiset eivät tietenkään tue toisiaan. Suhde feminismiin on monille yliopistonaisille vaikea kysymys. Tästä viestivät Tarja Savolaisen opiskeluaikaiset kokemukset siitä, että joutui feminististen näkemystensä vuoksi pilkanteon ja halveksunnan kohteeksi etenkin naispuolisten tutkijoiden taholta. Toisaalta feminismiin myönteisesti suhtautuvien tutkijoiden yhteistyö ja keskinäinen tuki ei sekään ole ristiriidatonta jo siksi, että heidät, kuten muutkin tutkijat Suomessa, on pakotettu jatkuvaan keskinäiseen kilpailuun viroista ja rahoituksesta.

Kansainväliset tutkijakontaktit tukevat tutkijanuraa, ja merkittäviä ne ovat erityisesti silloin, jos tutkija kokee olevansa kotimaisissa tieteellisissä yhteyksissä ulkopuolinen ja yksinäinen. Suomalaisen naistutkimuksen alkuvaiheessa juuri pohjoismaiset tutkijayhteydet olivat monille tutkijoille, kuten Zilliacus-Tikkaselle ja Savolaiselle, hyvin tärkeitä ja avasivat myös uusia kiinnostavia yhteistyömahdollisuuksia.

Ajatellen yliopistojen kolmatta tehtävää, yhteiskunnallista vaikuttamista, on kiintoisaa havaita, kuinka yhteiskunnalliseksi vaikuttamiseksi luonnehdittavat tehtävät ovat toimineet myös kirjoittajien tutkimusta ja tutkijanuraa edistävästi. Nais- ja tasa-arvokysymysten painoarvon nousu suomalaisessa yhteiskunnassa 1980- ja 1990-luvulla näkyi myös feministisen mediatutkimuksen asiantuntemuksen kysyntänä. Yleisradion tasa-arvotyön tiedontarve avasi tutkijoille monia tutkimus-, yhteistyö- ja julkaisumahdollisuuksia ja valtiollinen tasa-arvopolitiikka (TANE) edisti erityisesti 1980-luvulla feministitutkijoiden verkottumista yli tieteenalarajojen ja myös akateemisen maailman ulkopuolelle (tutkimusjaostosta ks. Stenfors 2006). Yhteys naisliikkeeseen on kulkenut monella tavoin tärkeänä taustatukena kaikkien neljän tutkimustyössä. Väheksyä ei myöskään sovi innostuneiden opiskelijoiden merkitystä.

Kirjoittajat eivät ole halunneet kirjoittaa uhrikertomusta mutta eivät myöskään sankaritarinaa. Urakertomuksista välittyy sen sijaan monenlaista toimijuutta ja erilaisia selviytymiskeinoja. Yhtenä keskeisenä selviytymiskeinona on ollut verkostoituminen, vaikka löyhäkin, jonka tuloksista tämä kirja toimii hyvänä esimerkkinä.

Tulevaisuus: uhkakuvia ja mahdollisuuksia

Miltä näyttää feministisen mediatutkimuksen tulevaisuus? Entä naisten uranäkymät ylipäänsä median, viestinnän ja tiedotustutkimuksen alalla? Onko mediatutkimuksen miesvetoisuus ja miesvaltaisuus lähiaikoina murtumassa? Kirjoittajat piirtävät sekä uhkakuvia että paikantavat myönteisiä liikahduksia. Ala on naisopiskelijoiden suosiossa, naisten määrä kasvaa tohtorikouluissa, mutta naisten ura laitoksilla ei näytä etenevän. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella, jossa ei koko sen historian aikana ole ollut ainoatakaan naisprofessoria, tehtiin tosin vuonna 2006 tasa-arvoselvitystä ja laadittiin tasa-arvosuunnitelmaa.

Feministisen mediatutkimuksen integrointi ainelaitoksille on edelleen puutteellista, ja alan opetus ja tutkimus ovat vielä nykyisinkin pitkälti yksittäisten tutkijoiden innostuksen ja aloitteellisuuden varassa. Huoleen jatkuvuudesta on aihetta. Naistutkimuksen kannalta on huolestuttavaa, jos naistutkimuksen oppiainestatusta käytetään ainelaitoksilla perusteluna naistutkimuksen opetuksen ja tutkimuksen marginalisointiin esimerkiksi virkanimityksissä.

Kaksoisstrategian uusista reunaehdoista olisi syytä käydä kriittistä keskustelua naistutkimuksen piirissä. Naistutkimuksen näivettyminen ainelaitoksilla resurssien puutteessa ei ole kenenkään etu.

Toisaalta feministinen mediatutkimus on kansainvälisesti hyvin tuottelias ja aktiivinen tutkimusala. Tästä viitteenä on esimerkiksi se, että tieteidenvälisesti ja sangen kansainvälisesti suuntautunut *Feminist Media Studies* -lehti ilmestyy jo kuudetta vuosikertaa ja lisäsi vuonna 2006 ilmestymiskertojaan neljään vuodessa. *Välittämisen tilassa* puolestaan vakuuttaa siitä, että myös alan suomalainen tutkimus on ilmeisen hedelmällisessä vaiheessa. Alan tutkimuksella on paljon annettavaa niin naistutkimukselle kuin mediatutkimukselle, mutta myös monille muille yhteiskunta- ja ihmistieteille, ei vähiten siksi, että erilaiset mediat ovat yhä keskeisempi osa arkeamme. Yhtenä kiehtovana haasteena on esimerkiksi ymmärtää naisten ja miesten toimijuutta nopeasti muuttuvassa ja pirstaloituvassa mediakentässä, jossa perinteiset sukupuolen representaatiot näyttävät pitävän varsin hyvin pintansa.

Kirjallisuus

- Benokraitis, Nijole ja Joe R. Feagin: *Modern Sexism. Blatant, Subtle and Covert Discrimination*. Second edition. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall 1995.
- Caplan, Paula: *Lifting a Ton of Feathers. A Woman's Guide to Surviving in the Academic World*. Toronto, Buffalo and London: University of Toronto Press 1993.
- Feminist Media Studies*. Taylor & Francis. Lehden kotisivu <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/14680777.asp>
- Husu, Liisa: *Sexism, Support and Survival. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. University of Helsinki, Social Psychological Studies 6, 2001.
- Husu, Liisa: Suomen Akatemia ja naistutkimuksen nousu. Ss. 458- 460 Teoksessa Maritta Pohls (toim.): *Suomen Akatemian historia II, 1970-1988*. Helsinki: SKS.
- Kaartinen, Marjo ja Korhonen, Anu: Miesten tiede! Poliitiikka, sukupuoli ja historian tiedeyhteisö. *Tieteessä tapahtuu* 19 (2001): 1, 57-63.
- Katainen, Elina, Kinnunen, Tiina, Packalen, Eva, Tuomaala, Saara (toim.): *Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa*. Helsinki: SKS 2005.
- Komiteamietintö* 1982:33. Naisten tutkijanuran ongelmat ja esteet. Opetusministeriön asettaman työryhmän mietintö.
- Lempiäinen, Kirsti : *Sosiologian sukupuoli*. Tampere: Vastapaino 2003.
- Naistutkimus 2000. Naistutkimuksen valtakunnallinen kehittämissuunnitelma. Suomen Naistutkimuksen Seura ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. *Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Naistutkimusraportteja* 2, 1996.
- Oksala, Johanna ja Werner, Laura (toim.): *Feministinen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus 2005.
- Suomen Akatemia: Women's Studies and Gender Research in Finland. Evaluation Report. *Publications of the Academy of Finland* 8, 2002.

Stenfors, Petra: *Feministinen aikamatka. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimus- jaoston historiikki 1981–2006*. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysministeriö 2006.

Stolte-Heiskanen, Veronica, Feride Acar, Nora Ananieva, Dorothea Gaudeart ja Ruza Fürst-Dilic (toim.): *Women in Science. Token Women or Gender Equality?* Oxford – New York: Berg 1981.

